

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Review for History and Ethnography

2

CASOPIS
ZA ZGODOVINO
IN NARODOPISJE

LETNIK 56
NOVA VRSTA 21

STR. 115—266

MARIBOR

1985

VSEBINA — CONTENTS

Razprave — Papers

Dušan Nečak: PROBLEMATIKA PROUČEVANJA POVOJNEGA SOCIALISTIČNEGA RAZVOJA V JUGOSLAVIJI	117
The Problematic of the Research of the Contemporary Development of Yugoslavia	
Vekoslav Grmič: POMEN SLOMŠKOVEGA BOGOSLOVJA V PROCESU NACIONALNEGA OSVEŠČANJA SLOVENCEV	129
The Importance of Slomšek's Priest's Seminary in the Proces National Consciousness of the Styrian Slovenes	
Bruno Hartman: KNJIŽNICA MARIBORSKE REALKE (REALNE GIMNAZIJE) (1870—1941)	139
Library of the Non-Classical Secondary School (Realschule) in Maribor (1870—1941)	
Alojz Krivograd: STAVKA KAMNOSEKOV V JOSIPDOLU IN HUDEM KOTU LETA 1938	163
The strike of the stone-cutters of Josipdol and Hudi kot in the year 1938	
Anton Sore: POKOPALIŠČA V ŠIRŠI CELJSKI POKRAJINI	194
Cemeteries in the wider Celje region	
Štefan Barbarič: SLOVENSKO-MADŽARSKI PUBLICIST IMRE AGUSTIČ	212
Slovenhungarian publicist Imre Agustič	
Ferenc Horváth: ZGODOVINA JAVNE UPRAVE TISTEGA DELA PREKMURJA, KI JE PRIPADAL ŽELEZNI (VAS) ŽUPANIJI, 1832—1907	222
The History of the Public Administration of the Part of Prekmurje belonging to the District of Železna (Vas) between the years 1832 and 1907	
Jože Maček: DOPOLNILNE NAVEDBE O UPIRANJU PODLOŽNIKOV GOSPOŠČINE JURKLOŠTER PROTI PREVEDBI TLAKE V DRUGE DAJATVE V LETIH 1783—1795	234
Additional Statements to the Resistance of Domain Jurklošter Bondsmen against the Transfer of Labour Service into other Payments in 1783—1795	
Mate Šimundić: NEPOZNATA HRVATSKA OSOBNA IMENA IZ ŠIBENSKOGA KRAJA OD XIII—XVIII. STOLJEČA — V. DIO	238
Unknewn Croatian Personal Names from the Region of Šibenik from the 13th to the 18th Century. Part V	

Izvilleke prispevkov v tem časopisu objavljata »Historical Abstract« in »America: History and Life«.

Abstracts of articles of this review are included in »Historical Abstracts« and »America: History and Life«.

Na naslovni strani je fotografija zgradbe na Glavnem trgu št. 7, v kateri je v letih 1859—1941 delovalo Slomškovo bogoslovje, prva visoka šola v Mariboru.

On the title-page is the photography of the building on the Glavni trg No. 7. In it the Slomšek's Priests Seminary, the first High School in Maribor, was established in the years 1859 to 1941.

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Review for History and Ethnography

Letnik 56 — Nova vrsta 21

2. zvezek

1985

IZDAJATA
UNIVERZA V MARIBORU IN ZGODOVINSKO DRUŠTVO MARIBOR

ZALOŽNIK
ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

Maribor 1985

Izdajateljski svet — Publishing Counsel

Branko Avsenak, dr. Vladimir Bračič, Ralf Čeplak,
Rolanda Fugger-Germadnik, Metka Fujs, dr. Bruno Hartman
(predsednik), dr. Jože Koropec, Franc Marič, Ludvik Olas,
Fani Osterc, dr. Milan Ževart, mag. Marjan Znidarič

Uredniški odbor — Editorial Board

dr. Vladimir Bračič, dr. Bruno Hartman, dr. Jože Koropec,
Tone Petek, dr. Vanek Šiftar, dr. Sergej Vrišer, dr. Milan Ževart

Glavni in odgovorni urednik — Chief and Responsible Editor

dr. Vladimir Bračič
62000 Maribor, Gosposvetska 24, Jugoslavija
telefon 062-22895

Uprava in založba — Administration and Publisher

Založba Obzorja
62000 Maribor, Partizanska 5, Jugoslavija
telefon 062-25681

Za znanstveno vsebino in jezik prispevkov odgovarjajo avtorji.

IZDANO Z DENARNO POMOČJO

Raziskovalne skupnosti Slovenije, Kulturne skupnosti Slovenije,
Raziskovalne skupnosti Maribor, Kulturne skupnosti Maribor

RAZPRAVE

C L W

f. 0015 pf. 2

PROBLEMATIKA PROUČEVANJA POVOJNEGA
RAZVOJA V JUGOSLAVIJI¹

Dušan Nečak*

UDK 930.1(497.1)»1945...«

NEČAK Dušan: Problematika proučevanja povojnega socialističnega razvoja v Jugoslaviji. (Probleme bei den Untersuchungen der sozialistischen Nachkriegsentwicklung [ab 1945] in Jugoslawien.) Časopis za zgodovino in narodopisje Maribor, 56=21(1985)2, str. 117—128

Izvirnik v sloven., povzetek v nem., izvleček v sloven. in angl.

Izvirnik v sloven., povzetek v nem., izvleček v sloven. in angl.

Prispevek govori o metodoloških in teoretičnih izhodiščih raziskovanja povojne zgodovine in opredeljuje odnos zgodovinarjev, zgodovinarstva in drugih družboslovnih ved do raziskovanja povojne zgodovine. Ne omejuje se samo na jugoslovansko zgodovino, temveč, predvsem pri teoretičnih in metodoloških vprašanjih, sega tudi na področje obče zgodovine.

UDC 930.1(497.1)»1945...«

NEČAK Dušan: The Research of the Contemporary Development of Yugoslavia. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 56=21(1985)2, p. 117—128

Orig. in Slovene, summary in German, synopsis in Slovene and Engl.

In the study methodological and theoretical issues of the research of the contemporary history are discussed. The attitude of historians, the historical science and other social scientific disciplines towards the research of the contemporary history is evaluated. The author points at an aspect of the contemporary history is evaluated. He does not stick only to the Yugoslav history but touches the world history when he comes to theoretical and methodological explanations.

Najprej bi se rad zahvalil za priložnost, da sem lahko tu med vami in da poskušam na kratko orisati problematiko, ki je tako široka, da se je v enem samem predavanju, četudi je lahko dolgo ne da popolnoma opraviti. Kljub temu sem se odločil, da bom problematiko zgodovinskega raziskovanja časa po drugi svetovni vojni poskušal predstaviti nekoliko širše, kot je to zapisano v naslovu, tako da ne bo moje predavanje omejeno samo na problematiko raziskovanja povojnega razvoja socialistične Jugoslavije, ali socialistične republike Slovenije, temveč bom poskušal postaviti tudi nekatera metodološka izhodišča za raziskovanje te problematike na sploh, to pomeni, da se bom dotaknil obče zgodovine. Ko sem pripravljal predavanje, sem si ga predstavljal nekako v dveh delih, vendar ne bi bil rad predolg, in bom poskušal največ odgovorov na zastavljena vprašanja dobiti iz diskusije, ne pa iz tega, kar bom jaz povedal. Poskušal bom podati samo izhodišča, samo glavne dileme, samo

* Dr. Dušan Nečak, izredni profesor na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

¹ Predavanje, ki sta ga organizirala MC pri Univerzi v Mariboru in Muzej NO Maribor januarja 1985 v Mariboru.

nekatero glavne kritične misli, ki se mi porajajo kot zgodovinarju, raziskovalcu tega časa in tega našega razdobja. Trije sklopi, tri osnovne teme, ki sem si jih postavil, so sledeče: najprej in uvodoma nekaj besed o metodološko teoretičnih izhodiščih raziskovanja povojne zgodovine, potem nekaj kar sem imenoval odnos zgodovinarjev, zgodovinopisja in drugih družboslovnih ved, do raziskovanja povojne zgodovine in končno, če nam bo le čas dopuščal, še osvetlitev tistega dela raziskovanja povojnega zgodovinopisja, pri katerem smo Slovenci, oziroma slovensko zgodovinopisje, prišli dalje kot drugi jugoslovanski narodi — to je raziskovanje zamejskih Slovencev, oziroma njihove problematike za čas po drugi svetovni vojni.

Kadar govorimo o času po letu 1945, govorimo o tistem razdobju, ki ga zgodovinarji najtežje raziskujemo. Nisem med tistimi, ki bi menili, da je »*conditio sine qua non*« za zgodovinsko raziskovanje potrebna, tako imenovana in v zadnjem času toliko citirana, zgodovinska distanca, ker mislim, da to ni najpomembnejši problem raziskovanja povojne zgodovine, pač pa smatram, da Ježijo problemi raziskovanja povojnega zgodovinopisja predvsem v dveh razlogih, ki jih bom sedaj poskušal na kratko označiti.

Zgodovinar naj bi raziskoval oziroma dajal analitične ali sintetične odgovore na procese, ki so zaključeni. V času po letu 1945 pa smo v času, ko so procesi še v teku. Nekateri med njimi celo v svoji kulminaciji, nekateri med njimi so latentno pristojni. Kljub temu lahko zgodovinar te procese analizira in raziskuje, vendar s predpostavko, da bodo rezultati njegovega dela podvrženi ostrejši kritiki, podvrženi hitrejšim spremembam in da bodo to rezultati, ki ne bodo do te »mere dokončni«, kot so to rezultati zgodovinopisja starejših obdobj. Kadar torej zgodovinar raziskuje to razdobje mora imeti dejstvo, da raziskuje nedokončane procese stalno pred očmi. Na drugi strani se postavlja pred zgodovinarja problem, ki ga je zelo težko definirati. Poskus moje definicije gre v smer enostavnega izreka, da velikokrat zgodovinar, ki se ukvarja z raziskovanjem povojnega časa problem, ki ga raziskuje zelo dobro pozna. Marsikomu se bo zdelo to samo po sebi umevno, vendar dovolite, da pojasnim. Vsak problem, ki ga zgodovinar katerega koli razdobja raziskuje mora poznati, če ne drugače vsaj v prvih, osnovnih orisih. Pri raziskovanju problemov povojnega časa pa se nemalokrat dogaja, da zgodovinar pozna problem iz svojega lastnega doživljanja, ali pa da je bil v problematiko, ki jo raziskuje aktivno ali pasivno vključen. Morda je celo sodeloval pri kreiranju posameznih odločitev v procesih, ki ta trenutek še tečejo.

Toda, ko se zgodovinar loti raziskovanja povojnega časa, ne glede na to, ali raziskuje jugoslovanske, slovenske ali svetovne probleme, se pred njega postavlja tisti ključno vprašanje, kot pred vsakega zgodovinarja, vprašanje virov. So vsi viri na razpolago? Kakšni viri so na razpolago? Kaj se da iz virov, ki so na razpolago izvleči? Tudi tu si dovoljujem nekoliko kontradiktorno izjavo ali trditev, da je problem virov pri raziskovanju povojne zgodovine nesporno eden najbolj perečih problemov zgodovinopisja na sploh, vendar pa, da smo zgodovinarji tu postavljeni v položaj, ko moremo ugotoviti, da virov ni in v isti sapi zatrditi, da jih je preveč. Vprašanje, ki se postavlja, je namreč, ali so ti viri take narave, da iz njih lahko pišemo »zgodovino«, ali so to samo kupi in kupi materiala, gradiva, ki ga naši arhivi vsak dan več dobivajo in nimajo kam z njim. Zgodovinar pa si z njim ne more dosti pomagati, oziroma tisto kar mu dajo so pravzaprav zelo skromni podatki. Če se nekoliko spustimo v obravnavo problematike tistih virov, ki »jih ni«, naletimo spet na dvojnost: na eni strani teh virov resnično ni, kajti vemo, da zlasti za prve čase po letu 1945, ali za samo leto 1945, posebej kar zadeva jugoslovansko problematiko, nekaterih virov de-

jansko ni, nikoli niso bili napisani, če lahko tako rečem. Na drugi strani pa so nekateri viri pod zaporo in ta zapora je lahko normalne arhivske narave, to pomeni, da je to tista zapora, ki jo merimo z leti in ima zakonske osnove: 30, 50 ali stoletna, arhivarji med vami me bodo popravili, če sem se mogoče zmotil v dolžini trajanja zapore. Zapora pa lahko velja tudi za dokumente, ki so še politično aktualni in zaradi tega ne pridejo v obtok.

Pri vprašanih virov za povojno zgodovino se pojavlja še druga problematika, ki ni vezana samo na Jugoslavijo in na jugoslovansko zgodovino, in sicer da zgodovinarji marsikdaj sumijo v verodostojnost vira, ki ga imajo pred seboj dosti bolj, kot to delajo pri siceršnji kritični analizi vira za starejše obdobje. K tem problemom raziskovanja povojne zgodovine je treba dodati še enega, ki ni zanemarljiv in ta je, da marsikateri, lahko bi rekel vrhunski akterji povojnega časa še živijo in odnos do teh ljudi, ne glede na to kakšna je bila njihova vloga v povojnem času, je nesporno tudi sestavni del dela zgodovinarja, ki raziskuje povojno problematiko. Hočem reči, do ljudi, ki še živijo mora imeti zgodovinar izdelan odnos. Kakršnega, je seveda prepuščeno vsakemu zgodovinarju posebej. Vsakega zgodovinarja, kot tudi vsakega drugega družboslovca in ne samo družboslovca, pišočega človeka, ocenjuje javnost, bodisi širša, bodisi strokovna po tem kar je naredil, zlasti po tem, kar je napisal. Tu smo si vsi zgodovinarji, tisti, ki raziskujejo starejša razdobja, in oni, ki raziskujemo mlajša obdobja, enaki. S tem, da smo tisti zgodovinarji, ki raziskujemo problematiko novejšega časa bolj podvrženi znanstveni kritiki. Lahko celo trdim, da nam zgodovinarjem novejšega časa, pri čemer ne mislim samo zgodovinarjev za čas po letu 1945, temveč tudi za čas NOB, bolj lovijo napake, bolj kritično obravnavajo različne zmote ali pa stvari, ki so se zapisale ali podobno, kot to delajo zgodovinarjem starejšega razdobja. Zato je pri zgodovinarjevem delu, oziroma pri delu tistega zgodovinarja, ki se loteva najnovejše zgodovine še posebej potrebno podčrtati potrebo, po kar se da natančnem in vestnem delu. Upam, da nisem razumljen narobe. Ne mislim, da starejšim zgodovinarjem oziroma zgodovinarjem, ki se ukvarjajo s starejšimi problemi, tega ni treba. Poudarjam samo, da je pri raziskovanjih iz najnovejše zgodovine treba biti še posebej previden. Rezultati dela zgodovinarja novinega časa bodo zelo hitro korigirani. Vendar pa vse, kar sem povedal kritičnega oziroma takega, kar naj bi zgodovinarja bolj oddaljevalo od volje in hotenja raziskovanja povojne zgodovine, še vendarle ni dovolj, da bi zgodovinar enostavno resigniral in rekel: Saj nima smisla, ukvarjati se s to problematiko. Že kolega Žnidarič je prej povedal, da je od konca druge svetovne vojne, torej od leta 1945 do danes poteklo dolgo razdobje v slovenski zgodovini, ki je značilno tudi po tem, da ga zgodovinarji nismo uspeli temeljiteje obdelati. Če bi bil nekoliko bolj kritičen bi celo rekel, da ga sploh nismo uspeli obdelati, kajti imamo samo redke študije iz tega časa, ki jih lahko štejemo kot zgodovinarjevo znanstveno obravnavanje problematiko po letu 1945. Ker gre obenem tudi za najbolj aktiven, najbolj frekventiran čas, to je za čas, ki ga po pravici lahko imenujemo atomski čas, glede na hitrost prelivanja podatkov, glede na kupe virov, ki sem jih omenil, glede na informacije, ki jih dobivamo vsak dan v neskončnih količinah lahko rečem, da se pred slovensko zgodovino postavlja resno vprašanje kako zamujeno sploh nadoknaditi. Ali imamo slovenski zgodovinarji toliko moči in zlasti toliko kadrov, da bi to problematiko sploh še lahko v doglednem času obdelali tako, kot to zahteva zgodovinska znanost, kot to zahteva od nas slovenska zgodovina. Še posebej zato ker Slovenci še nimamo celovito napisane svoje znanstvene zgodovine

in smo med zelo redkimi narodi v Evropi, ki niso sintetično zapisali in znanstveno kritično ovrednotili preteklosti od začetkov do današnjih dni.

Naslednji problem, s katerim se srečuje zgodovinar raziskovalec sodobnosti je bolj specifičen za čas po letu 1945, kot za prejšnja razdobja. Za čas od začetkov do leta 1945. je bil zgodovinar nesporni »hegemon«. Zgodovinar je s svojo zgodovinsko metodo lahko obdelal vse probleme, ki sodijo v zgodovino. Prav iz takega položaja zgodovinarja in zgodovine, kot tiste vede, ki je lahko z zgodovino do »predvčerajšnjim«, če smem tako reči, opravila sama, je nastalo v zgodovinopisju in zgodovini kot vedi prepričanje, da je to tista veda, ki lahko sama na področju zgodovinskega raziskovanja naredi vse oziroma, da je to najširša družboslovna veda. Druge družboslovne vede so bolj ali manj zgodovinske pomožne vede. Jasno je, da je pri proučevanju povojnega časa zgodovina še naprej ostala najširša družboslovna znanost. To bi bilo nespametno zanikati. Jasno pa je tudi, da je prav pri raziskovanju povojne zgodovine, povojnega dogajanja potreba po interdisciplinarnosti raziskovanja tega časa, bolj razločna in bolj prisotna, kot v prejšnjih razdobjih. To trditev bom poskušal ilustrirati na primeru. Če smo trdili, ali trdimo, da je Zgodovina agrarnih panog, ki jo najbrž vsi poznate, ena najboljših zgodovinopisnih ali zgodovinarskih knjig, ki jih imamo in so jo napisali zgodovinarji, ali pa ljudje, ki so se glavno poklicno ukvarjali z zgodovino, potem sem prepričan, da recimo zgodovine kmetijstva po drugi svetovni vojni v Sloveniji ali Jugoslaviji samo zgodovinarji ne morejo napisati, oziroma je ne morejo napisati tako, da bi lahko tej knjigi, ali raziskavi dali enako visoko oceno kot jo dajemo Zgodovini agrarnih panog. S tem hočem reči, da je pri drugi raziskavi potrebna velika mera interdisciplinarnosti, vendar ne tiste interdisciplinarnosti, ki predvideva, ali ki jo definirajo tako, da se zbere pet strokovnjakov, vsak pove svoje in nastane neke vrste zbornik (če pride to v pisni obliki na dan). Potrebna je tista vrsta interdisciplinarnosti, pri kateri se rezultati raziskovanj posameznih ved sintetizirajo v celoto. Ta mora imeti zgodovinopisni značaj, saj vidim vlogo zgodovinarja pri pisanju te celote, kot vlogo avtorja širokega sintetičnega besedila, ali raziskovanja, ki naj ne bo v škodo katerikoli od drugih strok.

Kadar raziskujemo zgodovino Jugoslavije ali pa Slovenije po letu 1945 se srečujemo s tako imenovanimi tabu temami. Takšne teme se pojavljajo v dnevnem časopisju, v literaturi, na političnih forumih, pri znanstvenih razpravah. O njih se v zadnjem času zelo veliko govori. Tudi sam se o njih že nekajkrat govoril in pisal. Ob tej priliki še enkrat ponavljam: za zgodovinarja tabu tem ni. Zgodovinar se mora ukvarjati z vsemi problemi časa, ki ga vzame pod raziskovalno lupo. Če mu drugi postavljajo meje, je to problem drugih ne zgodovinarja. To poudarjam zaradi tega, ker smatram, da sodi med največje probleme slovenskega povojnega zgodovinopisja avtocenzura. Zgodovinarji sami se velikokrat v naprej prepričajo, da se s povojno problematiko ne bodo ukvarjali, ker se s tem ni mogoče ukvarjati, ker bo »nekdo« prišel, ki bo rekel »to pa ne gre«, ker se bo našel kdo, ki bo zaprl »pipco« pri virih in tako dalje. Četudi je del teh očitkov resničen, to še ne bi smel biti zadosten razlog za zgodovinarja, da bi se raziskovanju povojne problematike odpovedal, da je ne bi zapisoval, pač v okvirih tega, kar mu je dostopnega, v okvirih tega, kar lahko dobi, v okvirih tega, kar je ta trenutek sposoben in zmožen napisati.

V zgodovinopisju, pa tudi drugod, se velikokrat postavlja dilema ali vprašanje po tako imenovani svobodi znanosti ali čisti znanosti. Mislim, da čiste in svobodne znanosti ni in da je iluzija pričakovati, da kdaj bo, zato ker je znanost, s tem v zvezi seveda tudi zgodovinopisje, bila in je povezana s politiko. Mislim, da je prav tako, saj je le na znanost oprta politika lahko uspešna,

dolgoročna in temeljita in na drugi strani, znanost sama sebi ne more biti namen, ne more biti nepovezana in nekoordinirana, ne more biti nekaj izven ustaljenih družbenih tokov. To ne pomeni, da sme prihajati do neposrednega vmešavanja politike v znanosti ali v znanstveno raziskovanje. Tudi ne pomeni, da bi politika dozirala dostop do virov ali pa dovoljevala raziskovanje znanstvenih problemov, denimo na ta način, da za raziskovanje ne bi bilo denarja. Med obema mora priti in prihaja v zadnjem času vedno bolj do dogovarjanja, do spoznanja, da je povezava med znanostjo oziroma zgodovinopisjem in politiko lahko samo koristno in da že daje tudi prve rezultate. O tem bom nekoliko kasneje govoril, ko bom govoril o raziskavah jugoslovanske, ali slovenske povojne zgodovine. Poleg problema tabu tem, povezave politika — znanost in vseh problemov, ki so s tem povezani, pa se v zgodovinopisju in ne samo v njem velikokrat pojavlja vprašanje, ali je leto 1945 taka prelomnica v zgodovinskem razvoju, da lahko čas po letu 1945 štejemo kot posebno časovno razdobje. Kar zadeva Jugoslavijo se včasih postavljajo med zgodovinarji teze, da bi enotno razdobje moralo biti od 1941 naprej. To se pravi, čas ko smo začeli s socialistično revolucijo, oziroma z revolucionarnim gibanjem in še ni zaključeno. Pri svetovnih problemih pa se prelomnica postavlja v kasnejši čas, kar bom poskušal orisati.

Če gledamo na to vprašanje z vidika obče zgodovine, lahko rečemo, da je na prvi pogled videti, kot da se zgodovinska kontinuiteta nekaterih ključnih procesov ni pretrgala vsaj celo dvajseto stoletje in da v tem kontekstu leto 1945 ne pomeni kakšne pomembnejše prelomnice. Še vedno traja zagon in razvoj, ki ga je dala človeštvu industrijska revolucija. Še vedno smo v času hitrega razvoja tehnike, ki tudi ni značilen le v času po letu 1945, kulturnega življenja v vsej Evropi si ne moremo predstavljati brez tistega pred drugo svetovno vojno, duhovnega razumevanja časa po letu 1945 pa tudi s katastrofo druge svetovne vojne ni mogoče razumeti brez časa pred letom 1945. Če pogledamo na področje politike in ideologije, ugotovimo, da so vse ideologije, vsi družbeni sistemi, vsi politični prijemi iz časa po drugi svetovni vojni, bili znani že v času pred drugo svetovno vojno in jim lahko sledimo tja do 19. stoletja. Vsi politični sistemi in ideologije, ki so danes tako značilni za vzhod ali zahod in, ki danes razgibavajo naš svet, se krešejo med seboj že pred letom 1945 in so zrasi iz korenin, lahko bi rekli, tiste evropske zavesti, ki jo je sprožila že francoska revolucija, ta pa tudi ni nastala iz nič, ampak je neke vrste produkt prosvetljenstva, ki pa sodi že v 18. stoletje. Vendar pa po mojem prepričanju vse to, kar sem ravnokar povedal v korist tistim, ki trdijo, da leto 1945 ni prelomnica, še vedno ni dovolj, da bi spremenil svojo trditev: leto 1945 je velika prelomnica, za nas posebej in za svet v celoti. Prepričan sem namreč, da je treba zgodovinske tokove deliti v tiste velike zgodovinske tokove, ki potekajo prek nekaj stoletij in ki sodijo v razvoj človeštva. Na drugi strani pa na one manjše tokove, na one prelomnice, ki zaznamujejo manjša časovna razdobja in pomenijo začetek ali konec nekega razdobja. Evropski srednji vek, denimo, je imel korenine v antiki in je iz nje nastal, pa vendarle pomeni padec rimskega imperija tisto prelomnico, tisto zarezo, ki zaznamuje konec antike in začetek fevdalizma ali srednjega veka. Zato lahko tudi trdimo, da je leto 1945 tista točka, ki označuje preobrat v razvoju človeške zgodovine, v tem ožjem, manjšem smislu.

In še nekaj nas potrjuje v tem, da je leto 1945, širše gledano, vendarle prelomnica. Do leta 1945 je bila Evropa središče sveta. Po koncu prve svetovne vojne se je zdelo, da so vse niti svetovne zgodovine, svetovnega razvoja v rokah dveh dežel: Velike Britanije in Francije. In ne samo, da se je zdelo, tako je

biло tudi res. Politično dogajanje v svetu je bilo pogojeno z notranjepolitičnim dogajanjem v evropskih deželah in te so dajale ton razvojni politiki vseh držav. Kot vemo so se Združene države Amerike takoj po versajski konferenci potegnile v politiko izolacije, Sovjetska zveza pa je morala kot prva država socializma zaradi objektivnih, lahko bi rekli »porodnih težav«, ostati nekje na robu evropskega in svetovnega dogajanja. Kolonije, dominioni, vse to je vezano in povezano z Evropo in ne samo to, z Evropo je povezana tudi svoboda oziroma nesvoboda velikega dela sveta. Evropski politiki niso mogle uiti niti največje države. Če poskušamo na kratko primerjati položaj na dveh velikih konferencah, po svetovnih vojnah, na konferenci v Versaju in konferenci v Potsdamu, bomo ugotovili, da so sicer vedno nastopali veliki trije oziroma štirje. Toda, odločilna za povojne dogodke sta bila le dva; za čas po letu 1919, dva velika evropska imperija: Francija in Velika Britanija, za čas po letu 1945 pa druga dva velika imperija, dve veliki sili: Združene države Amerike in Sovjetska zveza. Obe slednji lahko imenujemo izvenevropski, ZDA zaradi geografskih danosti, Sovjetsko zvezo pa zaradi tega, ker z veliko večino svojega ozemlja in prebivalstva sega že v Azijo. Kakorkoli že, (ne bi se spuščal v dialog ali lahko Sovjetsko zvezo popolnoma imenujemo izvenevropsko) dejstvo je, da postaneta po letu 1945 hegemoni v Evropi in v svetu dve popolnoma drugi državi, dva hegemoni z različnimi ideologijami, z različnima političnima sistemoma, kar je bistvena razlika v primerjavi s časom med obema vojnoma. Velika Britanija in Francija sta kljub različnim interesom pri določenih zadevah bili vendarle državi z isto ideologijo, s podobnim političnim sistemom. Edina alternativa, ki jo je zmožen postaviti svet takoj po letu 1945 zoper ZDA in SZ, je bila Velika Britanija. Vendar pa Velika Britanija po letu 1945 še daleč ne dosega tiste svoje vrednosti, tiste svoje politične, gospodarske in vojaške teže, kakršno je imela v času med obema vojnoma. Velika Britanija je sicer takoj po vojni začela z neke vrste evropsko politiko. Churchill je bil močan zagovornik take evropske politike, enako kot na drugi strani Charles De Gaulle. Vendar pa nobena od teh evropskih politik ni uspela, ne glede na to, da je bila ustanovljena Evropska gospodarska skupnost, evropska armada, ne glede na to, da danes živi evropski parlament in so se poskušale povezovati tudi vzhodnoevropske države. Vse je le fikcija združenih držav Evrope, tako na zahodu, kot na vzhodu. Še vedno sta hegemoni obe veliki državi. Poleg tega osnovnega preokreta, kateremu je začelna letnica 1945, pa so se po letu 1945 začeli tudi drugi procesi, ki se v mnogočem nadaljujejo še danes in ki jim pravzaprav še ne vidimo konca, pa čprav smo že pred recimo dvajsetimi ali petindvajsetimi leti mislili, da je konec zelo blizu. Eden od takih procesov, ki traja še danes je proces dekolonizacije. Ta ni pomemben samo zaradi tega, ker je toliko in toliko kolonij, dominionov in drugih odvisnih ozemelj dobilo svobodo, fiktivno ali dejansko, ampak zlasti zaradi tega, ker se je z letom 1945 končalo tisto razdobje ali pa tisti čas, ki ga označujemo kot klasični imperialistični kolonializem.

Danes smo priče neokolonializmu, ki stiska zlasti Južno Ameriko, Azijo in posebej države v razvoju. Torej spet kvalitativna bistvena razlika v primerjavi s časom pred letom 1945. Kvalitativna razlika tudi v tem, da se po letu 1945 pojavlja kot najpomembnejši element gibanja za osvoboditev, socialistična ali komunistična ideologija, ki ne le oblikuje v domačih deželah drugačen družbeni sistem od dotedanjega, temveč sproža konfliktno situacijo širom kontinentov, pa tudi med kontinenti. Spomnimo se samo Angole, poglejmo Vietnam, Kampučijo in tako naprej. V tem kontekstu še zadnji poudarek. Ne samo zaradi konca klasičnega kolonializma in začetka neokolonializma, leto 1945 je prelomno tudi zaradi tega, kar se je v svetu začela oblikovati nova sila, ki jo zahodni

zgodovinarji ali pa politiki največkrat imenujejo tretji svet, mi pa jo imenujemo gibanje neuvrščenih. Gibanje neuvrščenih je tak novum v svetovni zgodovini, da ga lahko označimo kot prelomnega, prav v času po letu 1945.

Končno bi v kontekstu razpravljanja o tem, da je čas po letu 1945 posebno, zaključeno obdobje želel opozoriti še na dvojje stvari, ki se mi zdijo še dodaten dokaz za trditve, da je leto 1945 prelomnica. Prva zadeva je dvig moči in ugleda Sovjetske zveze. Ne moremo sicer reči, da je bila Sovjetska zveza v času med obema vojnama popolnoma odrinjena na rob, zlasti ne moremo tega trditi za čas, recimo tridesetih let. Vendar pa moremo trditi, da je Sovjetska zveza pridobila na ugledu šele v času druge svetovne vojne. Njen ugled je zrasel zaradi uspehov Rdeče armade. Ti so povzročili, da so zahodni zavezniki začeli Sovjetsko zvezo upoštevati kot partnerja, brez katerega ne gre. Prav vojaški uspehi RA, posebej od stalingrajske bitke dalje, so vedno bolj dvigali pomen Sovjetske zveze, dokler ni Sovjetska zveza na potsdamski konferenci prišla v položaj, ko je meritorno odločala o svetovnem razvoju. Sovjetska zveza je namreč bistveno prispevala k odločitvi o preselitvi milijonov Nemcev s Poljske, z Madžarske, s Češke. Prestavila je zahodno mejo Poljske na Odro in Niso, brez nje ni bilo nogoče razdeliti Nemčije tako, kot je bila razdeljena. Iz raziskovanj, ki so že opravljena v Evropi, in teh raziskovanj ni malo, se vedno bolj jasno kaže pomembna ali celo najpomembnejša vloga Sovjetske zveze v času tik po vojni. In tudi drugi, ki teh stvari nismo natančno raziskovali in smo to spremljali samo prek literature, ali preko časopisja, ugotavljamo da se brez Sovjetske zveze po letu 1945 ni zgodilo nič ključnega. In drugi element: prav tako ne brez Združenih držav Amerike. V kakšnem smislu? Združene države Amerike so se za razliko od časa med obema vojnama izvile iz politične izolacije in začele igrati vlogo, kot velikokrat rečemo — »svetovnega žandarja«. Politika svetovnega žandarja ima korenine v vsaj dveh prepričanjih ameriške politike ali političnega vrha in ameriškega prebivalstva. Prvo je prepričanje, da je edini pravilni način življenja »American way of life«. To ni prepričanje samo političnega vrha Združenih držav Amerike, ne glede na to, kdo je na vrhu, ampak je to prepričanje ljudi nasploh in inteligence. Na drugi strani pa gre za prepričanje političnih struktur, da je moč in sila, ki jo imajo Združene države Amerike in ki so si jo podobno kot Sovjetska zveza pridobile v času druge svetovne vojne in po njej, tista, ki jim narekuje vlogo svetovnega žandarja. Tudi če sprejmemo trditve, da je vsiljevanje »American way of life« vsemu svetu bilo osnovano na resnem prepričanju, da gre za najboljši način življenja, ne moremo brez pomisleka pristati na dober namen, kajti ta politika mnogo preveč diši po skrbništvu in po dolarskem imperializmu, kar se je do današnjega časa tudi dovolj jasno pokazalo. Združene države Amerike po drugi svetovni vojni postajajo skupaj s Sovjetsko zvezo razsodnik in sodnik v svetovnih dogajanjih in osnovna nit evropske in svetovne zgodovine, ki se vleče od leta 1945 dalje, je nit vzdrževanja ravnotežja sil. To ravnotežje je velikokrat politično in ideološko pobarvano. Osnovano in utemeljeno je na pat poziciji pri jedrski oborožitvi. Prav pat pozicija glede jedrskega orožja, ki se je oblikovala v letu 1949, ko Sovjetska zveza dobi svoje jedrsko orožje, je garancija za svetovni mir. Obstoj jedrskega orožja je tudi ena izmed velikih razlik časa pred in po drugi svetovni vojni. V pojasnilo zakaj so Združene države Amerike lahko obdržale položaj svetovnega žandarja po drugi svetovni vojni naj navedem samo en podatek. Pred vojno so bile evropske države zadolžene v Združenih državah Amerike za 4 milijarde dolarjev, po vojni, leta 1945, pa za 11,5 milijard dolarjev. Gre samo za denarne zadolžitve, ne za blagovne. Velikanski dolg že sam po sebi dokazuje, kakšno vlogo lahko ima država, ki je upnik tolikim državam.

Čas po letu 1945, zlasti prvih deset let po letu 1945, je čas, ki ga opredeljujemo kot čas hladne vojne. Hladna vojna je tudi specifičnost časa, o katerem govorimo. Znotraj tega časa se odvijajo vsi tisti politični spori, ki so pripeljali v letu 1955 do takšne razdelitve sveta, kakršna je danes. Rešijo se tudi najbolj sporna vprašanja, kot so nemško vprašanje in vprašanja, v katero je bila Jugoslavija tudi neposredno vmešana: tržaško in avstrijsko vprašanje. Ti vprašanja (tržaško in avstrijsko) sta tisti v slovenskem zgodovinopisju, ki sta relativno najbolj obdelani.

Na hitro sem zaključil prvi metodološko teoretični del. Ker sem zasnoval predavanje tako, da bi bilo čim več časa za diskusijo, bi rad navrgel nekaj kritičnih misli na temo, ki je nekoliko bolj brizantna — to je odnos zgodovinarjev, zgodovinopisja in drugih družboslovnih ved do povojne zgodovine. V zadnjem času se pri nas velikokrat sliši in govori ter bere o antihistorizmu. Govorimo o slabi historični zavesti, o diskriminaciji zgodovine kot vede. Govorimo o diskriminaciji zgodovine kot vede zlasti v srednješolskem usmerjenem izobraževanju, govorimo o zgodovinopisju v krizi, govorimo o napakah zgodovinopisja in o potrebi po jasni zgodovinarjevi besedi, kadar je treba zavračati razna podtikanja sovražnih sil in vseh mogočih nasprotnikov. Tako, če gledamo od zunaj kaže, kot da bi bila zgodovinska znanost v sodobnem času v središču pozornosti, v središču znanstvene pozornosti in družbenopolitične pozornosti. Vendar pa natančna analiza in globlji pogled v to problematiko pokaže, da gre pravzaprav za nekaj drugega, da gre pravzaprav za to, da so zgodovinarji pod neke vrste »pritiskom«. Ta »pritisk« pa sproža med zgodovinarji vsaj dvojno reakcijo. Tu hočem biti nekoliko kritičen do svojega lastnega poklica, oziroma do svoje lastne stroke. Na eni strani se postavljajo zgodovinarji, ki se ukvarjajo s starejšimi zgodovinskimi epohami v obrambni položaj in pravijo: politika daje prednost sodobnemu zgodovinopisju, kar ni dobro, saj je treba gledati zgodovino v njeni celovitosti. Na drugi strani, pa se sodobni zgodovinarji otepajo prevelikih obremenitev in zatrjujejo, da oni ne morejo reševati političnih dilem in problemov, še zlasti ne brez virov. In bolj ko gremo v čas po letu 1945, bolj jasni so ti problemi, bolj prisotni so ti »pritiski«.

Če pogledamo v slovensko zgodovinopisje, ugotovimo to, kar smo danes že ugotovili: v Sloveniji smo pri zgodovinskem raziskovanju časa po letu 1945 na začetku. To je nesporno dejstvo. Na prste rok lahko naštejemo zgodovinarje, ki se raziskovalno in glavnopoklicno ukvarjajo s problematiko najnovejšega razdobja. Na Filozofski fakulteti v Ljubljani obstoja zgodovina po letu 1945 kot samostojni predmet šele zadnjih pet let. Prej je problematiko tega razdobja predaval profesor Mikuž v sklopu sodobne zgodovine od leta 1918 naprej in je le redko kdaj prišel s predavanji, zaradi objektivne danosti, prek leta 1945. Vendar pa sodim, da najtežji problemi raziskovanja novejšega časa ne ležijo v ugotovitvi, da se tega časa ne da zgodovinsko obdelati, oziroma da se te problematike ne da raziskovati ker ni dovolj virov. Mislim, da je pomembnejši problem slovenskega zgodovinopisja, ki zadeva čas po drugi svetovni vojni prepričanje nezanemarljivega dela zgodovinarjev samih, da proučevanje tega časa ne sodi v delokrog zgodovinarja. Vsi zgodovinarji sicer priznavajo, da še nikoli ni preteklo toliko časa kot ga je od osvoboditve do danes, ne da bi bilo obdelano z zgodovinarjevo roko in zgodovinsko metodo. Toda še močnejše od tega priznanja je prepričanje, da tega enostavno ni mogoče narediti, da se tega časa ne da raziskovati tako kot se lahko raziskujejo druge epohe. Zato zgodovinarji prepriščajo ali prepuščamo, »bojno polje« drugim družboslovnim vedam. Te tudi zato trdijo, da je čas po drugi svetovni vojni njihova domena, čeprav obenem dodajajo, da njihova raziskovanja niso tako kvalitetna, kot bi bila zgodovinarjeva in da

zgodovinarjeva ne morejo biti, ker ni virov, ker ni politične volje in tako naprej. Nekateri zunanji znaki, ki dokazujejo nasprotno od mojih trditev denimo predmet na fakulteti, nekatere raziskave, ki so že opravljene, obstoj projekta zgodovina Slovencev po letu 1945 (na Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja), ki smo ga zasnovali v najširšem krogu zgodovinarjev in drugih strokovnjakov, tretjestopenjski študij iz povojne zgodovine na naši fakulteti, doktorati, ki se pripravljajo iz tega časa, še vedno ne morejo zamegliti dejstev, ki sem jih ravnokar omenil. Poudarim naj še, da obstoja močna zahteva javnosti in politike, da se čas po letu 1945 bolje proučuje, več raziskuje. Zato je še bolj jasno, zakaj se zgodovinarji starejših razdobjev postavljajo v obrambni položaj, češ preveč se ukvarjamo s sodobno zgodovino, ali bolje rečeno, s sodobno zgodovino se ukvarjamo na račun starejše zgodovine. Če je to res na področju izobraževanja, take trditve ni mogoče sprejeti na raziskovalnem področju. Mislim pa, da bi sistematično raziskovanje časa po drugi svetovni vojni hitreje pripeljalo do tega k čemur stremimo vsi zgodovinarji, k dojemanju zgodovine kot celote, v njeni kontinuiranosti, od začetkov do danes. Ne do včeraj in tudi ne do predvčerajšnjim. Slovensko zgodovino pisje, zlasti tisto, ki ga imenujemo ljubljanska historična šola (okoli imena in njenega obstoja so spori), je zaslovela daleč okrog, izven meja Slovenije in tudi izven meja Jugoslavije. Ta šola je dala vsem nam, ki smo študirali v njej neprecenljiva spoznanja, spoznanja brez katerih marsikdo od nas zgodovinarjev, ki tule sedimo ne bi mogel napredovati. Vendar pa je bila ta šola »čisto zgodovinarska šola«, s tem hočem reči, da je zgodovinsko vedo postavljala v središče družboslovja, na ta način, da nas je učila, da so druge vede bolj ali manj zgodovinske pomožne vede, ki lahko samo pomagajo zgodovini in zgodovino pisju, da daje boljše, jasnejše slike. Marsikdo od zgodovinarjev je bil še nedavno tega prepričan, da je zgodovina »mati učiteljica«, ki je vseobsegajoča in samozadostna. Do teh spoznanj me niso pripeljala samo lastna razmišljanja, ampak tudi delovanje drugih družboslovnih ved (strok, znanosti), ki so se začele obnašati »agresivno« do zgodovino pisja. Začel sem se namreč spraševati, ali je njihova agresivnost upravičena. Prišel sem do približno naslednjih zaključkov. Nespametno bi bilo trditi, da zgodovino pisje in zgodovinska proučevanja niso temelj družboslovnih raziskovanj. To je nesporna resnica. Vendar pa bi se bilo kratkovidno zabirati v iluzijo, da je to tudi dovolj, kadar govorimo o raziskovanju zgodovine po letu 1945. Tako razmišljanje o statusu zgodovine je seveda v modernem času hudo zastarelo. Mislim pa, da je tudi skregano z objektivnim stanjem v družboslovju nasploh. Družboslovne vede, zlasti sociologija, etnologija, politologija in še kakšna so se po vojni zelo močno razmahnile in so začele raziskovati čas po drugi svetovni vojni. Ne samo, da so postale »agresivne« do zgodovine in zgodovino pisja, uporabljajo tudi raziskovalne prijeme, ki jih zgodovino pisje še dan današnji ni sprejelo čisto za svoje. Delujejo na računalnikih, poslužujejo se oralne metode (pomeni anketiranja), raziskujejo vsakdanje življenje in še kaj bi lahko naštel. Ukvarjajo se s prijemi, ki so zgodovino pisju in zgodovinarjem tuji in o katerih mi v zgodovinarski šoli nismo slišali in jih nismo poznali. Tudi danes o njih študentje zgodovine bolj malo zvedo v času šolanja. Jasno je, da ne smatram, da raziskovanje drugih družboslovnih ved niso potrebna kritične presoje. Toda dejstvo je, da se zgodovina kot veda danes slabše in počasneje prilagaja novostim in se jih očitno otepa bolj, kot bi bilo to potrebno. Bolj kot je to potrebno se tako otepa tudi interdisciplinarnega pristopa pri raziskovanju problematike časa po drugi svetovni vojni. V veliki meri zaradi tega, ker je zgodovinska znanost postala počasna pri prilagajanju novim tokovom, lahko nemoteno »delujejo« druge družboslovne vede in raziskujejo najnovejšo zgodovino. In ne samo to. Raziskujejo zgodovinske procese in zgo-

dovinske probleme brez zgodovinske metode. Zgodovinskih procesov pa brez te metode ni mogoče zadovoljivo raziskovati. Na področje zgodovinopisja, ki raziskuje čas po letu 1945 se infiltrirajo, če lahko tako rečem, čisti amaterji, ki pišejo o zgodovinskih dogajanjih pač zaradi tega, ker je tu prazen prostor, ali morda zaradi tega, ker mislijo, da je to mogoče že samo zato, ker so v tem času živeli.

Nekatere družboslovne vede se srečujejo z zgodovinsko vedo tudi pri starejših obdobjih. Tu v Mariboru smo imeli pred približno dvema mesecema diskusijo med etnologi in zgodovinarji, ki je bila osredotočena zlasti na čas NOB. Pri tej razpravi sta se pokazali dve značilnosti sodelovanja zgodovine z drugimi vedami: 1. da so druge vede tiste, ki nam dajejo impulze za sodelovanje in 2. da moramo njihove večkrat napačne predstave o dosežkih zgodovinopisja postaviti na realna tla in povedati, da smo zgodovinarji naredili več, kot so si one predstavljale. Ko govorim kritično o nas zgodovinarjih in o raziskovanju povojnega zgodovinopisja, govorim izključno z namenom, da bi se raziskovanje povojnega obdobja lahko postavilo na trdne noge. Ne samo kadrovske, ampak tudi metodološke. Naj v ilustracijo in hkrati kot napoved zaključka povem, da mi je naš znani zgodovinar in profesor na naši fakulteti, profesor Pleterski, ko sem prišel na fakulteto in mi je bilo težko začeti na čisto novem področju, dejal nekako takole: »Nič se ne boj. Edino kar ti polagam na srce je, nauči se razumeti tekste, ki jih pišejo drugi družboslovci, to se pravi sociologi, politologi in drugi. Če jih ne boš razumel ne boš mogel priti do bistva raziskovanja, oziroma ne boš mogel njihovih rezultatov uporabljati pri svojem delu, kar pa je nujno.« Če k tem mislim dodam še, da pri nas v visokem šolstvu v predmetu pomožne zgodovinske vede še vedno razumemo le latinsko in nemško paleografijo, kronologijo in podobno, je najbrž hitro jasno, da bo mladi zgodovinar težko kos raziskavam iz časa po drugi svetovni vojni. Brez osnov računalništva, statistike, politične ekonomije in še česa, bo njegovo delo zelo težko. Tudi od srednješolskih profesorjev je slišati, da imajo največje težave prav s povojno zgodovino. Tožijo: kako naj predavamo povojno zgodovino, ko pa nimamo učbenikov, nimamo literature, ne vemo kaj je potrebno na tem področju narediti itd. Nad tem se velja zamisliti. Nesporno pa je res, da obstajajo tudi objektivni razlogi za zaostajanje povojnega zgodovinopisja: kadri, finance, opremljenost, prostori, če se omejim na Filozofsko fakulteto, s katere prihajam. Pri zgodovinopisju povojnega časa smo daleč za, recimo, Srbi ali Hrvati.

Antihistorizem, ki nesporno vlada pri nas, razumem tako, da zlasti mladi ljudje danes nimajo več historične zavesti oziroma njihova historična zavest ne sega dalje kot nekaj desetletij nazaj. Vendar razlage za tovrstni antihistorizem ne iščem samo v domnevnem zanemarjanju starejših zgodovinskih razdobj. Bolj se mi zdi, da ležijo razlogi zanj v dejstvu, da sta zgodovina in zgodovinopisje premalo upoštevana v sodobnem svetu — tudi našem — jugoslovanskem, slovenskem. To se vidi, če ne drugje, v usmerjenem izobraževanju, ne samo, kar zadeva število ur, ampak tudi kar zadeva vsebino zgodovine, ki jo tam poučujejo. To se kaže tudi pri sprejemanju novih visokošolskih programov, kjer je očitna tendenca kolikor mogoče prilagoditi visokošolski učni program potrebam srednjega usmerjenega izobraževanja in to na račun stroke. Očitajo nam, da je naš program tradicionalističen, da je osnovan na kriterijih, ki so bili znani že pred tremi desetletji in tako dalje... Toda ta tematika ne sodi v naslovno temo, omenil sem jo le zaradi povezave z antihistorizmom.

Na koncu samo. Kakšne so perspektive? Perspektive se kažejo v razumevanju zgodovine kot celote, od pradavnine do danes. Povojno zgodovinopisje, oziroma raziskovanje povojnega časa, je še v povojih in vse tiste, ki se bodo želeli na ta

način znanstveno potrjevati, čaka še veliko dela. Treba se bo lotiti tudi najbolj občutljivih tem iz naše povojne zgodovine in kaže, da bo to vsaj deloma mogoče. Najbrž je vsem jasno, da je problematika, ki je bila še do včeraj tabu tema — informbiro, danes že tako odprta, da je mogoče kar dosti o njej napisati. Kaže da bo prišlo do bolj natančnega, globljega proučevanja druge naše velike tabu teme — dachauskih procesov. Veliko pišemo zadnje čase o usodi domobrancev tik po vojni, mogoče bomo tudi to problematiko odprli za znanstveno proučevanje. Vse to so teme, pred katerimi si zgodovinarji ne zapiramo oči. Očitno tudi družba ne in mogoče je, da je sedaj na potezi znanost. Potreben bo pogum, da se bomo lotili teh tem. Ne vem, če je med nami zgodovinarji tega poguma zadosti. Mislim pa, da ga bomo morali najti. In končno, če bomo sistematično delali na osnovi tega, kar smo že zapisali v projektu zgodovina Slovencev po letu 1945, če bomo znali prisluhniti drugim družboslovnim vedam in najti z njimi skupni jezik, če se bomo znali kolikor mogoče hitro konceptualno in metodološko približati novostim v evropskem zgodovinopisju, zlasti pa če bodo tisti, ki govorijo, da je zgodovina balast (pri čemer smatram zgodovino kot celoto, ne samo čas po letu 1945), spremenili svoje poglede, potem bomo lahko relativno hitro napredovali tudi pri raziskovanju časa po letu 1945.

PROBLEME BEI DEN UNTERSUCHUNGEN DER SOCIALISTISCHEN NACHKRIEGSENTWICKLUNG (AB 1945) IN JUGOSLAWIEN

Zusammenfassung

Man hat bei uns den Forschungen auf dem Gebiet der Nachkriegszeitgeschichte erst tastend begonnen. In seinem Beitrag versucht der Verfasser einige methodologische und theoretische Fragen dieser Forschungen näher zu bestimmen; er verdeutlicht das Verhältnis der Historiker, der Geschichtsschreibung und anderer Gesellschaftswissenschaften zu den Untersuchung der Nachkriegszeitgeschichte.

Nacht Ansicht des Verfassers sind es vor allem zwei Gründe, die die Schlüsselprobleme in der Nachkriegszeitforschung darstellen. Der erste liegt darin, dass der Historiker dabei mit den, noch nicht beendeten Prozessen zu tun hat; dies unterscheidet seine Arbeit wesentlich von der der Historiker, die die älteren Epochen untersucht, die er miterlebt von der Historiker, die hineingezogen wurde. Rechnet man noch dazu die »ewige« Frage der Erreichbarkeit, Glaubhaftigkeit und Geordnetheit von Quellen für diese Epoche, dann sind damit die Hauptgründe für die Schwierigkeiten genannt. Der Verfasser bemerkt, dass der Historiker, der sich mit der Zeitgeschichte befasst, ganz besonders unter die Lupe der Kritik der Öffentlichkeit und Politik genommen wird, seine Resultate werden wegen der neuen Quellen schnell korrigiert und für den Zeitabschnitt nach dem Jahre 1945 stellt er keinen »Hegemon« mehr. Besonders werden die Schwierigkeiten des interdisziplinären Ansatzes umrissen und er erwähnt auch die sogenannten »Tabu«-Themen. Er hebt hervor, dass es für den Historiker keine »Tabu«-Themen gibt; stellen ihm die Anderen die Grenzen, dann müssen diese das Problem, das damit, entsteht, austragen, dieses ist nicht eines des Historikers.

Wenn der Verfasser über die Autozensur spricht, die stark in der slowenischen Nachkriegszeitgeschichtsschreibung vorhanden ist, versucht er auf die Frage über die freie oder reine Wissenschaft eine Antwort zu geben. Er stellt fest, dass es keine solche Wissenschaft gibt und dass diese immer mit der Politik verbunden war, noch immer ist. Er behauptet, dass es so richtig sei, da nur solche, auf der Wissenschaft beruhende Politik erfolgreich, langfristig und gründlich sein kann; anderrerseits: die Wissenschaft kann nicht ein sich selbst genugsamer Zweck sein, nicht etwas, was nicht miteinander verbunden und koordiniert wird, sie kann nicht ausser der festgelegten gesellschaftlichen Strömen sein. Bei der Erörterung der Frage, ob das Jahr 1945 überhaupt einen geschichtlichen Einschnitt derstellt, berührt er die allgemeine Geschichte. Er stellt fest, dass es Gründe für »Ja«- und »Nein«-Antworten gibt, aber

für sich selbst beantwortet er die Frage mit »Ja«. Seine Behauptung beweist er mit einer Reihe von Beispielen aus der allgemeinen und jugoslawischen Geschichte.

Im zweiten Teil werden einige kritische Gedanken über das Verhältnis der Historiker, der Geschichtsschreibung und anderer Gesellschaftswissenschaften untereinander aufgeworfen. Dabei betont der Verfasser, dass wir in einer »antihistorischen« Zeit leben, wo der »Druck« auf die Historiker ausgeübt wird, vor allem auf jene, die sich mit der Zeitgeschichte befassen. Er weist auf die Spaltung hin, die zwischen den Historikern für die älteren Epochen und jenen, die sich mit der Gegenwart befassen, besteht, dabei kommt er zum Resultat, dass die slowenische Nachkriegszeit-geschichtsschreibung erst am Anfang steht. Er übt Kritik an seinem Fach und der Überzeugung eines nicht kleinen Teils der slowenischen Historiker, dass die Zeit nach dem zweiten Weltkrieg nicht in den Arbeitskreis des Historikers gehört. Auch darin sieht der Verfasser den Grund, dass dieser Zeitabschnitt den längsten in der slowenischen Geschichte darstellt, der noch nicht mit der Hand und Methode des Historikers bearbeitet wurde. Der Historiker überlässt so »das Schlachtfeld« anderen Gesellschaftswissenschaften. Damit die Geschichtsschreibung ein angemessenes Verhältnis zu diesen aufrechterhalten kann, muss sie sich schneller den modernen Forschungsmethoden anpassen — diese umfassen sowohl die »Oralgeschichte« als auch den EDV-Einsatz.

Zum Schluss bestimmt der Verfasser die Forschungsperspektiven der Nachkriegs-geschichtsschreibung und stellt dabei fest: »Und endlich, wenn wir systematisch so vorgehen werden, wie wir es im Projekt »Geschichte der Slowenen nach dem Jahre 1945« beschrieben haben, wenn wir anderen Gesellschaftswissenschaften zuzuhören erlernen und mit ihnen eine gemeinsame Sprache finden werden, wenn wir uns konzeptionell und methodologisch so schnell wie möglich den Neuheiten in der europäischen Geschichtsschreibung zu annähern wissen werden, und vor allem: wenn diejenige, die sagen, dass die Geschichte Ballast darstellt (dabei denken wir an die Weltgeschichte als Ganzes, nicht nur an die Zeit nach dem Jahre 1945), ihre Ansichten ändern werden, dann werden wir relativ schnell voranschreiten auch bei den Untersuchungen der Zeit nach dem Jahre 1945«.

POMEN SLOMŠKOVEGA BOGOSLOVJA V PROCESU NACIONALNEGA OSVEŠČANJA ŠTAJERSKIH SLOVENCEV

(Ob 125-letnici ustanovitve)

Vekoslav Grmič*

UDK 378.62(497.12 Maribor) »1860/1985«:323.1(=863):929 Slomšek A. M.

GRMIČ Vekoslav: Pomen Slomškovega bogoslovja v procesu nacionalnega osveščanja Štajerskih Slovencev. (Die Bedeutung von Slomšek Priesterseminars im Prozess der Entwicklung des nationalen Bewusstseins der steirischen Slowenen.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 56=21(1985)2, str. 129—138

Izvirnik v sloven., povzetek v nem., izvleček v sloven. in angl.

Bogoslovje, ki ga je leta 1859 ustanovil škof A. M. Slomšek v Mariboru, je imelo izreden pomen za nacionalno prebujanje štajerskih Slovencev. V času avstroogrske monarhije so duhovniki, ki so prihajali iz tega bogoslovja, dajali ljudstvu spodbudo in oporo v boju za enakopravnost in neodvisnost, kar se je posebej pokazalo v majniški deklaraciji leta 1917. Res je sleer, da se je njihovo delo v času med obema vojnama izrodilo v izrazli klerikalizmu. A prav tako držl, da so izšli iz mariborskega bogoslovja v tem času tudi pobudniki socialnih reform v duhu socialističnega družbenega reda, kar je vplivalo pozitivno na obnašanje duhovnikov mariborske škofije v času narodnoosvobodilnega boja. Pa tudi danes je ostalo Slomškovo bogoslovje zvesto duhu svojega ustanovitelja.

UDC 378.62(497.12 Maribor) »1860/1985«:323.1(=863):929 Slomšek A. M.

GRMIČ Vekoslav: The Importance of Slomšek's Priest' Seminary in the Process of the Development of the National Conscience of the Styrian Slovenes. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 56=21(1985)2, p. 129—138

Orig. in Slovene, summary in Germ., synopsis in Slovene and Engl.

The Priests' Seminary founded by bishop A. M. Slomšek in Maribor in the year 1859, had an extraordinary importance to the development of the national conscience of the Styrian Slovenes. In the time of the Austro-Hungarian monarchy the priests coming out of this seminary stimulated and supported the people in their fight for equality and independence, which became clearly manifest in the May Declaration of the year 1917. It is true, that in the time between the two wars their work degenerated into a marked clericalism. But it can be also stated, that at the same time out of Maribor Priests' Seminary came initiators of social reforms in the spirit of the socialist social order, having a positive influence upon the behaviour of the priests of the Maribor diocese at the time of the People's Liberation War. Today also, the Slomšek's Priest Seminary remained true to the principles of its founder.

Že premestitev škofijskega sedeža iz Št. Andraža na Koroškem v Maribor je imela za Slovence na Štajerskem izreden pomen, saj je bila z njo povezana tudi za štajerske Slovence ugodna ureditev škofijskih meja lavantinske

* Dr. Vekoslav Grmič, naslovni škof in redni profesor na Teološki fakulteti v Mariboru.

škofije. V cerkvenoupravnem pogledu je Slomšek s tem svojim dejanjem na poseben način povezal te Slovence v enoto in jim s cerkvene strani prižgal luč narodne zavesti. Ne samo Maribor, temveč tudi druga štajerska središča so dobila spodbudo za drugačen razvoj, kakor bi ga imela, če bi Slomšek ne tvegala tega pomembnega koraka.

Pri tem je treba seveda upoštevati Slomškovo ljubezen do slovenske besede in vpliv, ki ga je imel na takratne nosilce narodne zavesti, čeprav se nikdar ni ogreval za radikalna stališča v tem pogledu. Naj že iščemo razloge za takšno Slomškovo »zmernost« kjerkoli, moremo reči, da je nemara prav zaradi nje mogel izvršiti tako pomembno delo in da se sovražniki slovenskega ljudstva niti niso zavedali njegovih posledic.

Tudi duhovščina je z novim središčem škofije dobila v neposredno bližino ognjišče, iz katerega je črpala spodbudo in moč za svoje domorodno delovanje. In to velja za šolo in prosveto nasploh, saj je na oboje imela Cerkev v tistem času odločilen vpliv. Najbrž bi tudi za duhovščino veljalo, da je mogla uspešno delovati med ljudstvom zaradi tega, ker je hkrati bila vdana cesarju in njegovim državniskim zamislim. Razumljivo pa je, da je škof Slomšek s svojo držo vplival na duhovnike, tako da so ostali glede prebujanja narodne zavesti v mejah, ki jih je sam spoznal za primerne.

Tako smemo naposled reči, da je ustanovitev bogoslovja v Mariboru imela prav tako izreden pomen. To Slomškovo delo moramo postaviti na drugo mesto, takoj za premestitev škofijskega sedeža. V bogoslovju so se namreč vzgajali duhovniki v Slomškovem duhu. Navduševali so se ne samo za dušno-pastirsko delo, temveč tudi za ljubezen do slovenskega jezika in sploh za prebujanje narodne zavesti med štajerskimi Slovenci. Iz bogoslovja so izšli tudi narodni buditelji. Sicer pa pomeni bogoslovje resničen zametek tega, kar je nastalo v Mariboru po osvoboditvi, namreč mariborske univerze. Zato je prav, da se nekoliko natančneje posvetimo pomenu, ki ga je Slomškovo bogoslovje imelo v procesu nacionalnega osveščanja štajerskih Slovencev. Nedvomno so te korenine pomembne tudi za poznejšo rast in razvoj duha, ki je kot Slomškova dediščina bil od začetka navzoč v njegovi ustanovi in v različnih razmerah pokazal tisto podobo, ki je pač najbolj ustrezala času in razmeram in odgovarjala na znamenja časa naposled vendarle v Slomškovem duhu. To ne pomeni, da bi se ta duh oziral vedno le nazaj, v ustanovitelja bogoslovja v Mariboru in preprosto ponavljal njegove ideje. Takšen tradicionalizem bi namreč ne pomenil zvestobe Slomšku, ki je v svojem času prinesel obilje novosti v cerkveno in sploh kulturno življenje lavantinske — mariborske škofije. Resnična tradicija je v tem, da se ohranja zvestoba duhu, ne pa črki, da upošteva zahteve časa in razmer in zida na starih temeljih vedno novo, da tedaj pomeni resničen razvoj in napredek. In tako je bilo vedno tudi v zgodovini Slomškovega bogoslovja v Mariboru, kakor bomo videli.

USTANOVITEV BOGOSLOVJA

A. M. Slomšku je kot bivšemu spiritualu v bogoslovju v Celovcu pomenilo bogoslovje nekaj, čemur je posvečal posebno skrb. Zato je kot lavantinski škof že v Št. Andražu imel zadnji letnik bogoslovja. Ni se mogel odpovedati vplivu, ki ga je hotel imeti na vzgojo v bogoslovju, na vzgojo bodočih duhovnikov. Res mu je šlo predvsem za duhovno vzgojo, a je hotel duhovnikom vlti tudi ljubezen do materinega jezika in jih obvarovati pred pomemčevanjem in svobodomiselnimi vplivi, ki so po njegovem prepričanju prihajali v slovenske dežele z nemško kulturo.

Ni čudno tedaj, da je že ob premestitvi škofijskega sedeža iz Št. Andraža v Maribor imel trdno voljo, da ustanovi v Mariboru lastno bogoslovno šolo, kakor je to priporočal tudi odlok iz Rima, ki ga je papež izdal v zvezi s premestitvijo škofijskega sedeža in ureditvijo mej lavantinske škofije. Vendar so se zdele težave, ki so bile s tem načrtom povezane, nepremostljive, saj ni bilo ne prostorov ne ustreznega ozračja na odločilnih mestih. Slomšek pa je zopet znal pravilno uporabiti svojo držo. Obrnil se je naravnost na cesarja in na ljudstvo, ki ga je cenilo. In tako je dosegel pri cesarju dovoljenje, pri ljudstvu pa pomoč za nakup ustreznih prostorov in njihovo preureditev.

Šlo je za bivše jezuitsko poslopje ob Alojziji cerkvi, kjer je bilo takrat vojaško vzgojevališče. Verski sklad je leta 1862 odkupil od študijskega sklada to poslopje za bogoslovje. Vendar je Slomšek že prej imel pristanek državnih oblasti in poslopje je bilo izpraznjeno že leta 1858. Takoj so se začela potrebna popravila in bila končana leta 1859. V jeseni istega leta je tako prišlo do odprtja bogoslovja. (14. oktobra.)

Po Slomškovi zamisli naj bi bil odslej Maribor za lavantinsko škofijo takšno žarišče krščanske vere, kakor sta bila za naše kraje nasploh Oglej in Salzburg v času pokristjanjevanja. »Čednost in učenost naj bi bila ščit« bogoslovja. Takšno je bilo njegovo razmišljanje ob odprtju bogoslovja. Čeprav je še tako vedno poudarjal vernost in duhovnost duhovnikov, ni Slomšek nikdar podcenjeval izobrazbe ali skušal kakorkoli izobrazbo ločevati od duhovnosti. V svojem govoru ob začetku šolskega leta 1861 je dal posebno priznanje trojni ljubezni: ljubezni do Cerkve, ljubezni do lavantinske škofije in ljubezni do domovine. Na teh temeljih je Slomšek zidal duhovno stavbo bogoslovja od začetka in iz njih je izhajalo tisto, kar je odlikovalo mnoge duhovnike, ki so prihajali iz mariborskega bogoslovja. F. Kovačič ocenjuje kratko delovanje bogoslovja v Mariboru: »Po svoji, v tem zavodu vzgojeni duhovščini vrši lavantinska škofija že nad 70 let svoje versko, нравno in prosvetno poslanstvo. Zlasti v eni točki je lavantinska duhovščina ostala zvesta navodilu Slomškovega: izšla je iz ljudstva, za to ljudstvo delala, z njim čutila, zanj trpela, ga vzgajala, budila in organizirala.«¹

Bogoslovci so takoj začeli izdajati svoj literarni list »Lipica«. Prva številka je izšla 1. januarja 1860. Leta 1892 pa je začelo delovati Literarno društvo, ki je že naslednje leto dobilo ime Slomšek. V bogoslovju ni bil navzoč samo Slomškov duh ljubezni do materinega jezika, temveč se je ta duh kazal tudi v dejanjih, ki so oblikovala bodoče duhovnike, tako da so izšli iz tega zavoda pisatelji in kulturni delavci, kakršne je štajersko slovensko ljudstvo takrat nujno potrebovalo, če je hotelo zoreti za velike odločitve med prvo svetovno vojno.

Leta 1892 je začelo izhajati v mariborskem bogoslovju pomembno glasilo »Voditelj v bogoslovnih vedah«. Glasilo je na poseben način utiralo pot teološki misli in jo oblikovalo. Tako po sodelavcih kakor po bralcih sodeč ta revija ni bila zamejena samo na štajerske Slovence, temveč je segala daleč prek meja severovzhodne Slovenije. V njej so začeli svoje znanstveno raziskovalno delo ljudje, ki so pozneje našli svojo odmevnost celo prek meja Slovenije.

Vse to omenjamo že v zvezi z ustanovitvijo mariborskega bogoslovja, kajti v resnici ima korenine že na začetku te ustanove, ki ji je ustanovitelj A. M. Slomšek vtisnil neizbrisno svoj pečat.

¹ F. Kovačič, Služabnik božji A. M. Slomšek, knezoškof lavantinski, II, Celje (Mohorjeva družba) 1935, 104.

SLOMSKOVO BOGOSLOVJE V ČASU AVSTROOGRSKE MONARHIJE

V času avstroogrške monarhije je bogoslovje v Mariboru imelo v kulturnem pogledu izreden pomen. Iz njega so prihajali duhovniki, ki so bili prežeti z ljubeznijo do lastnega — slovenskega ljudstva in so v tem ljudstvu tudi prebujali narodno zavest. Res je sicer, da so nekateri bili dokaj vladno usmerjeni in da se zopet drugi niso navduševali za radikalna stališča, kakor smo že rekli. A kljub temu drži, da je njihovo delo med našim ljudstvom v glavnem bilo v narodnostnem pogledu pozitivno. Nekateri, ne maloštevilni, pa so se v tem pogledu naravnost velikodušno žrtvovali za svoj narod.

Ob literarnem listu Lipici je že 1870. leta začelo delovati posebno literarno društvo, katerega namen je bil pospeševati »slovstvene vaje«. V tem društvu se je posebej odlikoval tudi poznejši mariborski škof Mihael Napotnik. A. Aškerc je prav tako v letih 1880/81 vtisnil poseben pečat Lipici, ki jo je takrat urejeval. Med uredniki tega glasila tudi ne smemo pozabiti Antona Medveda.

Bila pa so leta, ko je literarno društvo bolj ali manj životarilo. Vendar je na poseben način zaživel v letu 1882 na iniciativo F. Kovačiča. Takrat so pač bili v bogoslovju ljudje, ki so tudi pozneje pokazali svoje posebne zmožnosti v javnem, se pravi političnem in kulturnem življenju slovenskega naroda: dr. F. Kovačič, dr. A. Stegenšek, F. Gomilšek, dr. A. Korošec, dr. J. Hohnjec, dr. A. Jerovšek, dr. I. Tomažič, dr. M. Vraber, E. Vračko, F. Spindler, dr. M. Slavič, dr. A. Jehart idr. Društvo je dobilo široke zasnove svojega dela in si naslednje leto dalo ime Slomšek. V narodno ogrožene kraje je društvo pošiljalo slovenske knjige. Sodelovalo pa je tudi s češkimi in slovaškimi bogoslovci. Tako je zaživela v mariborskem bogoslovju ideja slovanske vzajemnosti, ki jo je pozneje nadomestila jugoslovanska ideja, saj so mariborski bogoslovci začeli vzdrževati tesne stike z zagrebškimi, zadrskimi, dakovskimi in sarajevskimi bogoslovci.

V Lipici prevladujejo znanstveni članki skoraj vsa leta, čeprav nikdar ne manjka tudi leposlovje, ki v začetku seveda ni imelo posebne vrednosti. F. Ks. Meško je za časa svojega študija v mariborskem bogoslovju v Lipici objavljajl pesmi. Od leta 1907 pa se v Lipici uveljavi na prvem mestu leposlovje.

Škof Slomšek je že od začetka mariborskega bogoslovja določil, da morajo biti predavanja iz pastoralnega bogoslovja in katehetike v slovenskem jeziku, cerkvena zgodovina in hebrejska slovnica v nemščini in vsi ostali predmeti v latinščini. Od leta 1883 je bila tudi razlaga sv. pisma v slovenskem jeziku. Medtem ko ni bila slovenščina dovoljena na srednjih in višjih šolah, je imela svoje ustrezno mesto v mariborskem bogoslovju. Zato si komaj lahko predstavljamo, kakšen pomen je to imelo za bogoslovce in kako je v njih utrjevalo narodno zavest ter jih usposabljal za odgovorno delo med slovenskim ljudstvom.

Voditelj v bogoslovnih vedah, znanstvena bogoslovna revija, ki je začel izhajati l. 1898, pravi v svojem uvodniku prvega letnika: »Voditelj' se ne bo pečal s hrupno politiko, tudi ne z drugimi vprašanji, ki spadajo v obseg drugih ved in niso v tesni zvezi z bogoslovjem ali dušnim pastirstvom. Nikačor se ne bo list spuščal s kom v polemiko, dasi bo tudi pogumno branil sv. resnico, kjer bo treba, toda vedno iz mirnega znanstvenega stališča. Sicer bo pa po možnosti obdeloval vse panoge bogoslovne vede.«² Revija naj bi upoštevala znanstveno metodo, domače kraje in razmere, posebno v zgodovinskih člankih, in se posvečala vprašanjem praktičnega dušnopastirstva.

¹ Voditelj v bogoslovnih vedah, I (1898), 2.

V tej zgradbi na Glavnem trgu št. 7 je v letih 1859—1941 delovalo Slomškovo bogoslovje, prva visoka šola v Mariboru (Fototeka zavoda za spomeniško varstvo Maribor)

Rečemo lahko, da je Voditelj ostal zvest zamisli, ki jo je uredništvo izrazilo v uvodniku prvega letnika. Nedvomno pa so se njegova obzorja še razširila in tako je zrasel tudi njegov pomen. Posebej je treba vsekakor poudariti pomen zgodovinskih člankov, ki so budili ljubezen do domače zemlje in njene preteklosti, kolikor so se tikali domače cerkvene zgodovine. Hkrati pa so ti članki spodbujali duhovnike k zapisovanju pomembnih dogodkov in popisovanju cerkva v župnijskih kronikah. Med najpomembnejše prispevke s področja cerkvene zgodovine v Voditelju spadajo članki in razprave dr. J. Pajka, dr. F. Kovačiča, dr. A. Stegenška, dr. F. Lukmana, dr. J. Grudna, I. Benkoviča, dr. A. Medveda in dr. J. Lesarja.

Sicer pa so profesorji mariborskega bogoslovja delovali tudi zunaj okvirov Voditelja: v bogoslovnih vedah, tako npr. v Katoliškem obzorniku in Času. Dr. F. Kovačič je bil med glavnimi ustanovitelji Zgodovinskega društva v Mariboru in prav tako med glavnimi sodelavci društvenega glasila Časopis. V tej reviji najdemo znova in znova tudi ime dr. A. Stegenška.

Profesorji in duhovniki, ki so izšli iz mariborskega bogoslovja, so si ustvarili svoje ime prav tako na političnem, socialnem in gospodarskem področju. Povsod, kjer so čutili potrebo, so se zavzeto posvečali delu za narod v času, ko je bilo čutiti marsikje velike vrzeli. S tem pa ni povedano, da je njihovo delo bilo vedno najbolj posrečeno in brez vsake težnje po oblasti, brez klerikalističnih teženj. Vsekakor so se mnogi duhovniki navduševali celo za idejo o zedinjeni Sloveniji. Zato pravi dr. D. Lončar: »Celo Slomšek je javno grajal, da so se mnogi duhovniki udeleževali agitacije za zedinjeno Slove-

nijo'.⁴ A isti Slomšek je tudi govoril duhovnikom: »Lani sem ob koncu duhovnih vaj svoje drage sodelavce v slovenskem vinogradu svaril, ne pre-visoko narodnih perut povzdigovati in ne dražiti Levijatana narodnih prepiranj... letos pa opominjam in prosim Vas... ne dajmo nemškutarjem življa našega zatreti, ne dopustimo pogasiti iskre domače ljubezni, ne potep-tati v smeti milega jezika materinega, kakor bi nemškutarji radi. Naš ma-terni jezik je varh prave vere... Svoje dni je nemščina za mizo sedela in še sedi; slovenščina je za vratni stala in ji služila... evo bratje! tedaj pa mi slovenščino za mizo posadimo, in jo počastimo, kakor svojo milo mater.«⁴

In tako ni nič nenavadnega, da so se duhovniki lavantinske škofije, ki so izhajali iz mariborskega bogoslovja, večinoma le odločno zavzemali za pre-bujanje slovenske narodne zavesti in pravice materinega jezika, da so sode-lovali v različnih društvih, ki so se posvečala tem svetlim ciljem, in so pod-pirali zamisel taborov ter nastopali na taborih kot navdušeni govorniki. J. Vošnjak piše npr. v svojih spominih o B. Raiču: »Bil je pravi govornik za ljudstvo. Njegov krepki glas je prodiral na vse strani, da so pri taborih, ko je zbrano bilo večasih do 10 tisoč poslušalcev, ga slišali tudi najbolj oddaljeni. In govoriti je znal in s svojo ognjeno besedo segati vsem v srca, ker so vsi čutili, da, kar govori, prihaja mu iz srca, ki je poznalo edino ljubezen, svoj slovenski narod. Slišal sem ga na taborih v Ljutomeru in Ormožu in nisem se čudil ljudski navdušenosti, ki je vzplamtela pri njegovih besedah. Ko je vzdignil roko kakor k prisegi in z gromovitim glasom pozval narod: ‚Prise-gajte, da zmerom zvesto ostanete svojemu slovenskemu narodu in slovenski domovini! Prisegajte!‘, vzdignile so se vse roke in odmevali so tisočeri klici: ‚Prisegamo!‘.⁶

Leta 1914 je bilo aretiranih 26 duhovnikov lavantinske škofije »zaradi pro-timilitarističnih antipatriotskih in srbofilskih tendenc«. Obtožbe so se kmalu izkazale kot neresnične, zato so bili izpuščeni. A nemško usmerjeni časopisi so napadali tudi druge duhovnike in jih sumničili podobne usmeritve.⁶

Posebej so duhovniki lavantinske škofije pokazali svojo narodno zavest ob zborovanjih za majniško deklaracijo in zbiranju podpisov zanjo. Dr. A. Ko-rošec je kot predsednik Jugoslovanskega kluba 30. maja 1917 v avstrijski poslanski zbornici prebral »majniško deklaracijo«. V njej so zahtevali slo-venski, hrvatski in srbski poslanci združitev ozemelj, na katerih so živeli Slovenci, Hrvati in Srbi v avstroogrski monarhiji, v samostojno državo. V na-rodnih svetih, ki so se osnovali naslednje leto v jeseni, so bili zopet številni duhovniki, ki so odločno nastopali pri prevzemu oblasti od avstrijskih orga-nov. Dr. A. Korošec je bil predsednik narodnega viječa v Zagrebu, osred-njega organa te nove oblasti.

Mislím, da je prav v tem pomembnem času duhovščina, ki je izšla iz ma-riborskega bogoslovja, s svojim ravnanjem dokazala, da ji je vzgoja v tem bogoslovju dala takšno formacijo, ki jo je usposobila za najzahtevnejše na-loge v službi slovenskemu ljudstvu. Zanjó je v tem času bilo vedno na prvem mestu vprašanje koristi slovenskega naroda, ne pa svetovnonazorske razlike, čeprav tudi takšnih pojavov ni manjkalo. Res pa je, da tudi du-hovščina v lavantinski škofiji pozneje ni znala dati iz rok vodstva v politič-nih in celo gospodarskih zadevah, kar jo je nujno vodilo v klerikalizem, ki so ga spodbujali močni vplivi iz drugih krajev Slovenije, kjer so bili na

⁴ Nav. I. Prijatelj, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina, I, Ljubljana (Državna založba) 1955, 49–50.

⁵ Nav. I. Prijatelj, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina, II, Ljubljana (Državna založba) 1955, 57–58.

⁶ J. Vošnjak, Spomini, Ljubljana (Slovenska matica) 1962, 142–143.

⁷ Škofijski arhiv Maribor (ŠAM), F 113, 1.

prvem mestu svetovnonazorski pogledi, kakor je to narekovala ločitev duhov. V tej smeri je deloval tudi dr. A. Korošec.

Čeprav sta škofa J. Stepišnik in M. Napotnik bila sicer »vladna« moža, vendar nikakor nista poskušala spreminjati temeljev, na katerih je slonelo delo v mariborskem bogoslovju. In prav zaradi tega je Slomškov duh živel naprej in oblikoval bogoslovce v ljubezni do materinega jezika in v pripravljenosti na žrtve v službi slovenskemu narodu. Ta Slomškov duh je bil, tako bi smeli reči, rdeča nit vzgojnega in izobraževalnega dela v mariborskem bogoslovju za časa avstroogrske monarhije. Duhovniki pa so v istem duhu delali kot dušni pastirji. Izjeme so bile zelo redke.

DUHOVNI OBRAZ SLOMŠKOVEGA BOGOSLOVJA MED OBEMA VOJNAMA

V času med obema vojnama so v formaciji, ki so jo dobivali bogoslovci v mariborskem bogoslovju, posebej odmevali: mladinsko gibanje, socialna vprašanja in naposled katoliški integrizem.

Mladinsko gibanje, ki se je imenovalo pri nas križarstvo, se je pojavilo nekako leta 1924. Čeprav so se podobna gibanja pojavljala tudi drugod po Evropi, je vendar bilo slovensko križarstvo dokaj samoniklo. Izdajalo je različne revije, kot so bile: Almanah katoliškega dijaštva, Stražni ognji, Križ na gori, Rast, Križ, Ogenj itn. S. Gogala pravi, da je križarska mladina spoznala bistveno vrednost vernosti, ki ji je opredelila vse drugo. Šlo ji je v resnici za nov tip vernega človeka, ki naj bi tudi vsakdanje življenje dosledno krščansko oblikoval.⁷ Poudarjala je osebno doživetje Boga ali osebno versko izkustvo, zaradi česar jo je uradna Cerkev kritizirala in zavračala. B. Kreft trdi, da je bilo križarstvo »bolj versko reformatorsko kot politično gibanje«.⁸ Vendar M. Dvořak večino križarjev označuje kot krščanske socialiste; a to je bilo zanje v resnici drugotno. Svoje politične usmeritve niso tako zavzeto zagovarjali, kakor so jim to pripisovali njihovi nasprotniki. »Pripadnost politični formaciji je pomenila križarjem po njihovih načelih manj kot pripadnost križarskemu gibanju in osebemu prepričanju, ki se nikoli ne more v popolnosti strinjati s katerimkoli političnim programom. Bili so zagovorniki osebno doživetih idej in šele tem so se bili pripravljeni popolnoma pokoriti, vendar ne pokoriti nekritično, temveč osebno svobodno in aktivno. Prav zaradi tega bi o križarjih kot o organiziranih krščanskih socialistih težko govorili. Da so bili socialisti, je bilo pri njih drugotnega pomena, predvsem so bili križarji ...«⁹ Kljub vsemu pa so se nekateri iz križarskega gibanja močno zavedali pomena družbenopolitičnega delovanja in se zavzemali za cilje krščanskega socializma. Zato ni čudno, da so začeli sodelovati pri Krekovi mladini.

Ljudje z nazoni križarstva in krščanskih socialistov so prišli iz gimnazij v Celju in Mariboru v mariborsko bogoslovje in tukaj širili svoje ideje. Naj navedem samo nekaj imen: F. Šmon, E. Kocbek, T. Krošl, A. Trstenjak, J. Lampret, J. Brilej. Duša novega duha v bogoslovju pa sta bila J. Lampret in študijski prefekt ter profesor Sv. pisma nove zaveze Stanko Cajnkar. Ta mariborski krog je julija 1927 organiziral v Veliki Nedelji mladinsko posvetovanje o socialnem vprašanju: zavzeli so kritična stališča do uradne Cerkve

⁷ Prim. S. Gogala, O pedagoških vrednotah mladinskega gibanja, 203–204.

⁸ B. Kreft, Borba katoliške mladine, Književnost II, 1924, 141.

⁹ M. Dvořak, Poizkus orisa križarskega gibanja, Nova pot, 4–6, 1969, 159.

in politike klerikalne stranke pod vodstvom dr. A. Korošca. Nakazovali pa so tudi nova obzorja verskega, družbenega in političnega življenja.

Kaj se je takrat v teh ljudeh prebujalo, je mogoče razbrati iz dopisa škofijskega ordinariata v Mariboru S. Cajnkarju 21. 1. 1933. Ta dopis poziva S. Cajnkarja, naj se odpove svojemu delu v bogoslovju, in utemeljuje ta korak med drugim takole: »Po preteku štirih let, kar delujete na omenjenem zavodu, mora pa kn. šk. ordinariat ugotoviti, da Vaše delovanje ni bilo vedno v skladu z zgoraj navedenimi sinodalnimi navodili, marveč da ste se čestokrat oddvojili od harmoničnega postopanja, ki naj bi v smislu statutih družil člane profesorskega zbora med seboj in s semeniškim ravnateljstvom, da se doseže cilj zavoda, 'ut pii et docti ministri Ecclesiae educuntur.' /Par. 72. Status Seminarii Lavantini./ Imeli ste namreč svoje posebno mnenje tako glede uravnovesenja 'mladinskega gibanja' kakor glede reševanja soc. problemov, ki so se zanesli od zunaj med semeniške zidove. Zlasti v soc. vprašanjih ste bolj ali manj očitno podpirali med gojenci neko radikalno strujo, ki je tuja solidni krščanski sociologiji... Zato je obremenilno za Vas, da ste na pr. 5. nov. 1931 za hrbtom ravnateljstva Duh. semenišča dovolili nekaterim gojencem istega Semenišča na svojem stanovanju tajni sestanek, na katerem je neka zunanja oseba skušala vplivati na udeležence, da nadaljujejo radikalno smer v reševanju socialnih problemov. Še manj se da zagovarjati Vaša izjava na oficijelni konferenci bogoslovnih profesorjev dne 30. sept. 1932, da ne glasujete za predlog: »Naj se bogoslovni profesorji naprosijo, da pri svojih predavanjih poudarjajo obveznost okrožnice 'Quadragesimo anno', pa tudi ne za predlog: »Kn. šk. ordinariat se naproša, naj avtoritativno pred prof. zborom in pred bogoslovci naroči, da se mora sociologija učiti in poučevati v okviru določb okrožnice 'Quadragesimo anno'.« Taki slučaji Vas nujno diskvalificirajo za docenturo na zavodu, v katerega so obrnjene oči vse škofije... Po vsem tem se pozivate, da podate v smislu par. 107 zakona o državnih uradnikih z dne 1. aprila 1931 pismeno ostavko na svojo službo kot suplent na bogoslovnem učilišču ter tako tekom osmih dni sem naznanite svoj sklep.«¹⁰

S. Cajnkar je storil, kakor je škofijski ordinariat od njega zahteval, in 5. februarja 1933 ministrstvu prosvete v Beogradu »podal ostavko na službo suplenta — pripravnika na bogoslovnem učilišču v Mariboru, kamor je bil nastavljen z dekretom... 31. avgusta 1929.«¹¹

Iz Maribora je moral S. Cajnkar na gimnazijo v Ptuj, kjer je uspešno nadaljeval svoje delo med mladino in ji vcepljal ljubezen do slovenske besede, do pristnega krščanstva in do vrednot socializma. Posredovanje srednješolske mladine s številnimi podpisi pri škofijskem ordinariatu je ostalo brez uspeha. A v bogoslovju ni zamrla rast, ki je bila plod njegovega dela kakor tudi dela njegovih sodelavcev, njegovih učencev. Predvsem J. Lampret in F. Šmon sta kot duhovnika neustrašeno širila ideje krščanskega socializma med ljudstvom, kamorkoli sta prišla kot dušna pastirja. Morala sta zaradi tega sicer trpeti preganjanje, pa naj mislimo na cerkveno ali državno oblast, a ostala sta zvesta svojemu prepričanju in veliko storila za razširjanje frontnega duha pred 2. svetovno vojno. In tudi drugi duhovniki in laiki, ki so izšli iz tega kroga v mariborskem bogoslovju, so hodili bolj ali manj podobno pot. Zato so tudi vedeli v času narodoosvobodilnega boja, kje je njihovo mesto, in se niso prav nič izgovarjali na »nevarnost stalinizma«, kaj šele, da bi stopili na pot narodnega izdajstva.

¹⁰ Škofijski arhiv Maribor, P 4, 1933.

¹¹ Prav tam.

V mariborsko bogoslovje pa je prodiral po letu 1933 tudi duh tako imenovanih stražarjev in mladcev Kristusa kralja. Prve je duhovno vodil dr. L. Erlich, druge pa E. Tomc. Bil je to duh katoliške akcije, katoliškega integriteta, zagriženega antikomunizma in antisocializma, duh klerikalizma v naravnost pošastni obliki. Politično je imelo njihovo delo zaslonbo v delovanju slovenske kerikalne stranke in njenega voditelja dr. A. Korošca. Res pa je, da je zaradi tega prihajalo do napetosti med Ljubljano in Mariborom, med vodstvom ljubljanske in lavantinske škofije in da se skrajni nazori Tomčevih mladcev ali Tomčeve katoliške akcije niso mogli prav uveljaviti na področju lavantinske škofije. Nekateri duhovniki lavantinske škofije so se odločno postavljali po robu fašistično usmerjeni Tomčevi katoliški akciji (krščanski socialisti in njihovi somišljeniki, škof Tomažič, p. Jakob Laura, dr. A. Trstenjak). A kljub temu je duh Tomčevih mladcev in stražarjev našel pot tudi v mariborsko bogoslovje, kar je dajalo posebno formacijo nekaterim bogoslovcem in duhovnikom, ki so prihajali iz bogoslovja v tem času. Razmere, kakršne so zavladele na Štajerskem takoj po okupaciji 1941, pa niso dopustile, da bi se pokazale negativne posledice zastrupljenja, ki so ga povzročili Tomčevi mladi in stražarji. Okupator je namreč takoj začel duhovnike zapirati in je izgnal na Hrvaško 284 škofijskih in 81 redovnih duhovnikov. Vendar je treba tudi reči, da so se duhovniki v lavantinski škofiji sploh drugače obnašali kakor v Ljubljanski pokrajini in ljubljanski škofiji. Globoka narodna zavest jim ni dopuščala, da bi stopali na pot narodnega izdajstva v kakršnikoli obliki. Mnogi so dali svoje življenje za svobodo, drugi so se bojevali v partizanskih vrstah, tretji pa so trpeli po taboriških smrti. Zavestno so se opredeljevali za zvestobo svojemu narodu in za njegovo lepšo prihodnost. M. Ribač ugotavlja, da je bilo 6 duhovnikov lavantinske škofije ubitih, 3 so umrli v taborišču Dachau, 7 so jih umorili v Jasenovcu, 13 pa se jih je vrnilo iz nemških taborišč.¹²

Tudi med obema vojnama Slomškov duh tedaj ni zamrl v mariborskem bogoslovju. Ljubezen do slovenske besede in zvestoba narodu sta ostali sestavnici duhovne formacije, ki so jo lavantinski duhovniki v veliki večini prinašali iz bogoslovja. Poseben dokaz za to je njihovo obnašanje v času okupacije, ki je rodilo tudi prekaljene in požrtvovalne partizanske borce (Lampret, Šmon, Štancer idr.).

SKLEPNE MISLI

Mariborsko bogoslovje, ki ga je ustanovil A. M. Slomšek, je, kakor smo videli, imelo izreden pomen v procesu osveščanja štajerskih Slovencev, pozneje pa tudi v iskanju rešitve socialnega vprašanja in priprave na boj za resnično svobodo slovenskega naroda in novo družbeno ureditev. Ostalo je ves čas zvesto duhu svojega ustanovitelja, ki ga še tako močni nasprotni vplivi niso mogli zadušiti.

Leta 1940 je postalo visoka bogoslovna šola. To ga je izenačilo s teološko fakulteto, vsaj kar se tiče diplome. Nemški okupator je seveda bogoslovje razpustil, bogoslovci pa so večinoma odšli študirat v Ljubljano, nekateri tudi v Szombathely in Graz. Po osvoboditvi leta 1945 bi mogla visoka bogoslovna šola v Mariboru nadaljevati svoje delo, a škofijski ordinariat se je odločil, da ustreže želji teološke fakultete v Ljubljani in pošlje svoje bogoslovce štu-

¹² Prim. M. Ribač, Nacistični ukrepi zoper duhovščino lavantinske škofije 1941–1945, Zbornik ob 750-letnici mariborske škofije, Maribor (Škofijski ordinariat) 1978, 62 sl.

dirat v Ljubljano, »dokler ne bodo v Mariboru vzpostavljeni pogoji za normalno delovanje«. ¹³ Stanovanjska stiska pa je leta 1968 prisilila mariborsko škofijo, da je s soglasjem kongregacije za katoliško vzgojo v Rimu in teološke fakultete v Ljubljani omogočila delovanje teološke fakultete tudi v Mariboru, in sicer kot oddelka teološke fakultete v Ljubljani. Tako nadaljujejo sedaj slušatelji teološke fakultete iz mariborske škofije zadnje tri letnike svoje študije v Mariboru.

Kmalu se je pokazalo, kako pomembna je bila ta odločitev leta 1968, za katero ima nedvomno posebne zasluge škof Maksimiljan Držečnik. Mariborska škofija je namreč nujno potrebovala duhovnike, ki bi dobili v bogoslovju formacijo v Slomškovem duhu, formacijo, ki bi ustrezala posebnostim mariborske škofije in potrebam našega časa. In res je oddelek teološke fakultete v Mariboru kmalu začel svoje delo v tem duhu. Nekateri profesorji so se posebej zavzeli za revijo Znamenje in začeli razvijati tako imenovano »socialistično teologijo«, teologijo, ki naj bi odgovarjala na znamenje časa, kakršno pomeni socializem. In tako »mariborsko bogoslovje« nadaljuje z delom v duhu A. M. Slomška in tistih, ki so med obema vojnama poglobljali teološko misel v duhu mladinskega gibanja in družbenopolitičnih razsežnosti. Vse to pa danes zahtevajo tudi smernice 2. vatikanskega cerkvenega zbora kakor znamenje časa, na katera mora evangelijsko oznanilo dati odgovor. Mariborsko bogoslovje ostaja zvesto slovenskemu narodu in Cerkvi. Univerzi v Mariboru pa daje svoj poudarek.

DIE BEDEUTUNG VON SLOMŠEKS PRIESTERSEMINARS IM PROZESS DER ENTWICKLUNG DES NATIONALEN BEWUSSTSEINES DER STEIRISCHEN SLOWENEN

Zusammenfassung

Mit der Gründung der theologischen Lehranstalt in Maribor vollbrachte der Bischof A. M. Slomšek im Jahre 1859 seine zwierte grosse Tat, die nicht nu für die Kirche von ausserordentlicher Bedeutung war, sondern war sie bedeutungsvoll für das Bewusstsein der steirischen Slowenen in nationaler und kultureller Hinsicht überhaupt. Slomšek prägte vom Anfang an dieser Institution unauslöschbares Siegel der Liebe zur slowenischen Sprache und zum slowenischen Volk ein.

Die Priester, die aus der theologischen Lehranstalt von Maribor kamen, betätigten sich auf kulturellem, politischen, sozialem und wirtschaftlichem Gebiet ihres Volkes. In diesem Sinne erhielten sie eine starke Anregung während der theologischen Studienzeit, die wissenschaftlich und nationalkulturell ausserordentlich bewegt war. Das bezeugen die Zeitschriften »Voditelj v bogoslovnih vedah« (Führer in theologischen Wissenschaften) und »Lipica« (Lindchen), die in jener Zeit erschienen und die Priester geistlich formierten. In der Zeit der »tabori« (Volksversammlungen) und der »majnška deklaracija« (Maideklaration) (1917) legten die Priester der Diözese Maribor eine besondere Probe als treue Söhne ihres Volkes ab.

In der Zeit zwischen beiden Weltkriegen setzte sich in der theologischen Lehranstalt von Maribor die Jugendbewegung durch. Aber auch der christliche Sozialismus fand da entschiedene Verteidiger. Endlich setzte sich der katholische Integritismus in verschiedenen Formen durch. Er hatte seine politische Stütze in Klerikalismus der slowenischen klerikalen Partei von Dr. A. Korošec. Doch konnten auch diese Einflüsse den Geist von Slomšek nicht erlöschen. Und so ging die Priesterschaft der Diözese Maribor in der Zeit des Volksbefreiungskampfes (1941—1945) meistens ganz anderer Wege als die Priesterschaft in der Diözese Ljubljana. In dieser Zeit zwischen beiden Weltkriegen war von besonderer Bedeutung die Tätigkeit des Prof. S. Cajnkar in theologischer Lehranstalt von Maribor. Cajnkar brachte nämlich den Theologiestudenten fortschrittliche Anschauungen in Theologie und Politik näher.

Die Abteilung der theologischen Fakultät von Ljubljana in Maribor, die im Jahre 1968 gegründet wurde, geht auch heute ihrer Wege und gibt die Antwort auf die Zeichen unserer Zeit im Sinne des 2. Vatikanischen Konzils. Sie entwickelt auch eine neue theologische Reflexion — die sozialistische Theologie.

¹³ Prim. J. Rajhman, Mariborsko bogoslovje in njegov pomen za rast mariborske škofije, Zbornik ob 750-letnici mariborske škofije, Maribor (Škofijski ordinariat) 1978, 41.

KNJIŽNICA MARIBORSKE REALKE (REALNE GIMNAZIJE) (1870—1941)

Bruno Hartman *

UDK 027.7(091):373.545(497.12 Maribor)1870/1941

HARTMAN Bruno: Knjižnica mariborske realke (realne gimnazije) (1870—1941). (Die Bibliothek der Realschule in Maribor). (1870—1941). Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 56=21(1985)2, str. 139—162

Izvirnik v sloven., povzetek v nem., izvleček v sloven. in angl.

Mariborsko realko so po prizadevanju meščanov ustanovili l. 1870 kot šolski zavod, ki naj bi pripomogel k razvoju obrti, industrije in trgovine. V skladu z veljavnimi šolskimi odredbami je šola izoblikovala profesorsko in dijaško knjižnico. Profesorska knjižnica se je predarno dopolnjevala s sodobno literaturo s področja naravnih in eksaktnih ved ter francoskim in angleškim leposlovjem in jezikoslovjem. Tako je bila pomembno vsebinsko dopolnilo drugim mariborskim knjižnicam. Ko se je Maribor l. 1918 vključil v novo državo Slovencev, Hrvatov in Srbov, je zavod postalčasoma slovenski; temu sta se prilagodili tudi njegovi knjižnici.

UDC 027.7(091):373.545(497.12 Maribor)1870/1941

HARTMAN Bruno: Library of the Non-Classical Secondary School (»Realschule«) in Maribor (1870—1941). Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 56=21(1985)2, p. 139—162.

Orig. in Slovene, synopsis in German, synopsis in Slovene and Engl.

The Non-Classical Secondary School (»Realschule«) in Maribor was — due to the endeavours of the citizens — founded in 1870 as a school institution that should contribute to the development of crafts, industry and trade. In accordance with the valid school regulations a teachers' — and students' library were established. The teachers' library was methodically complemented by modern publications in the field of natural and exact sciences as well as French and English literature and linguistics. Thus it was an important supplement to other libraries in Maribor. When in 1918 Maribor was integrated into the new State of Slovenes, Croats and Serbians the institution acquired a Slovene character in the course of time; its two libraries adapted to these circumstances.

Avstrijski minister za bogočastje in uk je leta 1849 izdal Osnutek organizacije gimnazij in realk (Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen. Vom Ministerium für Cultus und Unterricht. Wien 1849.); ta je usmeril tudi oblikovanje realke v Mariboru. Potekala je v fazah.

Avstrijske realke so imele po zakonu iz leta 1851 tele naloge: izboljševale naj bi kvaliteto obrtne in industrijske proizvodnje, širile tehniško izobrazbo, pospeševale znanja raznih trgovinskih strok ter tako prispevale h gospodarskemu napredku in h konkurenčni sposobnosti Avstrije v mednarodni trgovini.¹

* Dr. Bruno Hartman, ravnatelj Univerzitetne knjižnice Maribor.

¹ Schmidt Vlado: Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem. III. (1848—1870). Ljubljana 1966, str. 145.

Bile so dosežek avstrijskega meščanskega razreda, ki si je z marčno revolucijo pridobil drugačen položaj v državi.

Osnutek organizacijskega načrta za gimnazije in realke je razlikoval nižje in višje realke. Prve naj bi bile pripravna za višje realke, hkrati pa naj bi dajale izobrazbo za manj zahtevno proizvodno delo v mestih in na deželi. Nižje realke naj bi bile dvo- ali trirazredne; dvorazredne naj bi bile vključene v glavne šole, trirazredne pa naj bi bile samostojne.

Z ministrovim prezidialnim odlokom z dne 1. oktobra 1849 je bilo v smislu osnutka organizacijskega načrta za gimnazije in realke odločeno, da se četrti razred osnovne šole preoblikuje v dvorazredno nižjo realko. Temu ustrezno je štajersko deželno predsedstvo 17. januarja 1850 odločilo, da se z novim šolskim letom četrti razred mariborske glavne šole preoblikuje v prvi razred dvorazredne nižje realke.²

Šlo je tedaj za nesamostojno, nepopolno enoletno realko (saj je bila vkorporirana v glavno šolo). Delovati je začela 4. oktobra 1850. Njeni učenci — v prvem šolskem letu 1850/1851 jih je bilo 72 — so bili skoraj izključno sinovi mariborskih meščanov.

Kmalu pa se je pokazalo, da enoletna nižja realka ne zadošča, zato so jo že s šolskim letom 1854/1855 v skladu z ministrsko odredbo 25. avgusta 1854, št. 12968 in ministrovim dovoljenjem razširili v dvoletno nižjo realko.

Mariborska mestna občina, ki je z mariborskim meščanstvom vred bila zavezeta za obstoj realke, si je zanjo naložila več bremen in te je nosila tudi v kasnejših desetletjih, ko se je nižja realka razširila v višjo realko.

Po železniški povezavi Dunaja s Trstom (1857) in Beljakom (1863), z dograditvijo delavnic Južne železnice v neposredni bližini Maribora so se v mestu ugodneje razvijale trgovina, obrt in industrija. Mariborski meščani so za njihov razvoj potrebovali primerno šolane kadre, zato so si, tudi za ceno precejšnjih finančnih bremen za mesto, prizadevali, da bi Maribor dobil višjo realko. V imenu mesta sta se zanjo zlasti odločno in zagnano potegovala župana Andreas Tappeiner in dr. Matthäus Reiser.³ Mariborska mestna občina se je o njej pogajala s štajerskim deželnim svetom in šolskimi oblastmi. Končno je bilo s cesarjevo odločitvijo 5. septembra 1870, z ministrskim odlokom 6. septembra 1870, št. 8932 in odlokom štajerskega deželnega šolskega sveta 8. septembra 1870, št. 1696 odločeno in dovoljeno, da se v Mariboru ustanovi popolna državna višja realka, povezana z nižjo realko.⁴ Mariborska mestna občina se je obvezala, da bo krila stroške za šolske prostore, za njihovo vzdrževanje, urejanje, čiščenje, ogrevanje, osvetljevanje, za učila in služinčad, dobivala pa bo polovico šolnine, ki jo bodo vplačevali dijaki (spčetka je znašala 16 florintov letno za dijaka).

Štajerski deželni svet je leto kasneje (1871) mariborski mestni občini nakazal za stroške, ki jih je realka imela za nabavo učil in opreme, enkratni prispevek 12.000 florintov, za vsako leto odtlej pa se je obvezal za dopolnilne nabave nakazovati po 2000 florintov. Sam pa je iz študijskega ali verskega sklada poravnal plače za člane učiteljskega zbora.

Novi šolski zavod je začel s poukom 4. novembra 1870. Že v prvem letu je vpisal dijake v 1., 2. in 3. razred. Še isti mesec (12. novembra) pa je mariborski mestni svet sklenil za realko pozidati novo stavbo; v njej bi en del zasedla še deška osnovna šola. Stavbo so začeli leta 1871 zidati na travniku za grajskimi gospodarskimi poslopji — že onkraj nekdanjega mestnega obzidja (danes Leninov trg). dokončali pa so jo oktobra 1873. Tedaj se je realka, ki je dotlej

² Knobloch G.: *Geschichtsabriss der Anstalt -- XXVI. Jahresbericht der k. k. Staats-Oberrealschule in Marburg . . . 1895—1896*, (Marburg 1896), str. 2.

³ Gl. pod 2 n. d., str. 7.

⁴ Gl. op. 3.

Stavba mariborske višje realke (današnje Srednje družboslovne šole na Lenovem trgu) ob zgraditvi l. 1873. Podoba neznanega slikarja (Josefa Jonaseha, takratnega profesorja risanja na mariborski višji realki?)

imela pouk v nekdanji kresijski stavbi ob Koroški cesti, z vsemi razredi preselila v novo stavbo.

Mariborska višja realka je bila sedemrazredni šolski zavod (prva matura na njem je bila 1875. leta); prvi štiri razredi so sestavljali nižjo realko, naslednji trije pa so bili »prava« višja realka.

Učni načrt je določal 29—34 šolskih ur na teden.⁵ Pouk verouka in slovenščine (pogojno obvezen) je bil omejen le na štiriletno nižjo realko. Nemščino so po tri do pet ur tedensko imeli v vseh razredih, kot tuj jezik v vseh razredih francoščino, samo v višji realki pa tudi angleščino. V vseh razredih je bila v predmetniku matematika (v višji realki kar po pet ur tedensko), prosto risanje, zemljepis samo v nižji realki (od 2. do 4. razreda povezan z zgodovino) in telovadba. Prirodopisa so se učili v prvih dveh razredih nižje realke in v vseh razredih višje realke. Geometrijo, geometrijsko risanje in opisno geometrijo so imeli od 2. razreda dalje do mature. Samo zgodovino so imeli v predmetniku razredi višje realke, v dveh letnikih višje realke pa tudi fiziko in kemijo.

Kot neobvezne predmete so na realki poučevali petje, stenografijo, zgodovino Stajerske, modeliranje, praktične kemijske in naravoslovne vaje, proti koncu monarhije pa tudi latinščino.

Absolventi realke so se po opravljeni maturi odločali za študij na visoki tehniški šoli, vojaških in likovnih akademijah, visoki šoli za poljedelstvo, visoki živinozdravstveni šoli, odhajali so v državne ali zasebne službe zlasti na železnici ali v industriji, posamezniki pa so se vpisovali celo na študij medicine ali filologije.

⁵ Lehrverfassung nach aufsteigenden Classen. — XXVI. Jahresbericht der k. k. Staats-Oberrealschule in Marburg. Veröffentlicht von der Direction am Schlusse des Schuljahres. (Marburg 1896), str. 50—58.

Število dijakov mariborske višje realke je nihalo. Od ustanovitve leta 1870 do 1874 je naraslo od 126 na 200, nato pa je začelo upadati, tako da je bilo v šolskem letu 1880/81 v vseh razredih le 95 dijakov. Razlogi za takšno upadanje niso bili raziskani, moremo pa jih domnevati v gospodarski krizi sedemdesetih let. Od leta 1881, ki pomeni najnižjo točko v gibanju števila dijaštva, je vpis ponovno rasel; v začetku devetdesetih let 19. stoletja se je število dijakov ponovno povzpelo na 200, v začetku 20. stoletja pa se je začelo višati in se v šolskem letu 1913/14, torej pred izbruhom 1. svetovne vojske povzpelo na 296.⁶

Dijaki realke so bili doma večinoma iz Maribora in okolice, nato iz drugih krajev Štajerske, le redki iz drugih avstrijskih dežel ali celo tujine. Po materinem jeziku so bili v veliki večini Nemci ali ponemčenci, saj so izvirali predvsem iz trgovskih, podjetniških in obrtniških družin. Zato je mariborska realka do zloma monarhije veljala za eminentno nemški šolski zavod. Zanimivo pa je, da se je prva leta po ustanovitvi zavoda na njem šolalo kar nekaj Slovencev (1870/71: 83 Nemcev — 75 %, 24 Slovencev — 22 % in trije drugi; 1874/75: 126 Nemcev — 73 %, 24 Slovencev — 22 % in osem drugih). Najnižje število slovenskih dijakov — 3 — je bilo v šolskem letu 1898/99, ko je bilo na zavodu kar 166 Nemcev in enajst drugih.⁷

Zakaj je bilo slovenskih dijakov na mariborski realki tako malo, ni raziskano. Sklepati pa moremo, da je bilo družin slovenskega meščanskega razreda, zlasti podjetniških in trgovskih, ki bi se rade regenerirale v tehniško višji izobrazenosti, v Mariboru in na Štajerskem bore malo. S slovenskega podeželja pa so dijake (zlasti nadarjene) iz manj premožnih družin predvsem pod varštvom duhovščine pošiljali raje na mariborsko (klasično) gimnazijo, ki je veljala za slovensko šolo. Seveda si je slovenstvo na Štajerskem s tem samo spodrezovalo osnove moderne narodne skupnosti. O tem je kritično besedo leta 1907 zapisala Zora, glasilo katoliškega narodnega dijaštva: »Huda napaka in neodpustljiv narodni greh leži na dejstvu, da premore celi Štajer celih sedem realcev, med tem ko bi jih moralo biti v normalnih razmerah najmanj 120 do 160. Kriva je temu predvsem ljudska duša sama, ki misli edino samo pošiljati otroka v šolo, da bi bil »gospod« (sc. duhovnik! B. H.). Naš narod — recimo — ne pozna drugih šol kot latinskih. Na Goriškem in Kranjskem se je začelo v tem oziru obračati na bolje, le na Štajerskem je ta zavod narodno še popolnoma neznan. Največji del te krivice nosi seveda naša slavna vlada sama. Po njenem ustroju je realka bolj nemška, kot npr. v Berlinu. Tu se ljudi sistematično »goni!« v germanstvo.«⁸

Profesorjski zbor, ki mu je od 1870 do 1918 pripadalo 134 profesorjev in suplentov, je bil skorajda izključno nemški. Slovenci so bili kateheti Franc Brolich, dr. Anton Jerovšek, Ivan Markovšek, dr. Matija Slavič, Ivan Begovič ter profesorji Franc Fasching, dr. Josip Šorn, dr. Ljudevit Pivko, Matija Pirc in Franc Voglar.

Ministrski organizacijski načrt za gimnazije in realke iz leta 1849 je priporočil, da naj se na gimnazijah in realkah ustanovijo profesorske in dijaške knjižnice. Proforsko knjižnico naj bi vodil sam ravnatelj zavoda, vendar je smel za to dolžnost zavezati katerega od učiteljev. Za dijaško knjižnico pa je veljalo priporočilo, naj jo vodi učitelj materinščine v višjih razredih. V profesorsko knjižnico naj bi bila vzeta predvsem dela, ki jih učitelji potrebujejo

⁶ Mlakar Ladislav: Ob stoletnici nižje in osemdesetletnici višje realke, sedanje Prve gimnazije v Mariboru, (Maribor 1950), str. 20.

⁷ 49. in 50. izvestje Državne realke v Mariboru za jubilejno leto 1919/20, Maribor 1920, str. 12—13.

⁸ P-k V.: Slovensko srednješolstvo na Štajerskem in Koroškem. — Zora, Ljubljana 13(1907)VIII, str. 122.

»za napredovanje v svoji znanosti in za poglobljeno izvajanje pouka, pa njihova cena presega finančne zmogljivosti posameznega učitelja«. Dijaška knjižnica pa naj bi vsebovala »klasična dela materinega jezika in tiste spise, ki rabijo na dijakom dojemljiv način širjenju in poživiljanju vsebine posameznih predmetov, posebno zgodovine, zemljepisa in naravoslovja.«⁹

Mariborska realka si je obe knjižnici — profesorsko in dijaško — omislila že kar ob ustanovitvi leta 1870, kar priča o preudarnosti in prizadevanju nje-nega profesorskega zbora in mariborskega mestnega sveta, ki je moral za profesorsko knjižnico odšteti letni prispevek. Marsikod po avstrijskem cesarstvu so srednje šole kasnile z izpolnitvijo ministrskega organizacijskega načrta glede knjižnic tja v konec 19. stoletja.¹⁰

Po določitih odloka štajerskega deželnega šolskega sveta z dne 8. septembra 1870 je polovica šolnine, ki so jo vplačali dijaki (1870 po 16 florintov, 1896 30 florintov) dobila mariborska občina, ki pa je morala pokrivati izdatke za učne pripomočke, torej tudi za profesorsko knjižnico. Višino prispevka je določil deželni šolski svet.

Že v prvem šolskem letu (1870/71) sta bili zastavljeni obe knjižnici — profesorska in dijaška. Vodil ju je profesor Josef Jonasch, ki je poučeval nemščino, lepopisje in geometrijsko risanje. Od predhodnice c. kr. državne višje realke — dvorazredne nižje realke — je prevzela profesorska knjižnica eno samo delo: Das Buch der Erfindungen, nakupila pa jih je prvo leto 143. V veliki večini su obravnavala aritmetiko, geometrijo, trigonometrijo in analitično geometrijo, tehnično risanje, botaniko, razvojno teorijo (med njimi je bilo Darwinovo o nastanku vrst), fiziko, nauk o barvah, mineralogijo, kemijo, Goethejeva, Schillerjeva in Lessingova zbrana dela, Grimmov slovar nemškega jezika (v snopičih), pa Mayerjev konverzacijski leksikon.

Kakor knjižnici na mariborski (klasični) gimnaziji sta tudi knjižnici na realki (profesorska in dijaška) dobivali knjižne darove, in to že kar prvo leto po ustanovitvi. Profesorski knjižnici je bilo podarjenih 29 del v več zvezkih. Tudi ta so bila večinoma iz naravoslovnih in eksaktnih znanosti, bili pa so tudi popisi znanstvenih razprav, objavljenih v letnih poročilih avstrijskih srednjih šol, v italijanščini izdano poročilo o plovbi in trgovini v avstrijskih obmorskih pristaniščih, poročila trgovinskih in obrtnih zbornic ter statistična poročila o številu prebivalcev in živine na Štajerskem. Darovalci so bili c. kr. ministrstvo za bogočastje in uk, c. kr. finančno ministrstvo, c. kr. centralna statistična komisija, knjižničar Josef Jonasch in ravnatelj realke Josef Essl, mariborski knjigarnar Edvard Ferlinz, Beckova univerzitetna knjigarna in knjigarna Ferdinanda Meyerja z Dunaja.

Dijaška knjižnica, ki jo je tudi vodil Josef Jonasch, pa si je z nakupom pridobila komaj trinajst del — Cooperjeve indijamarice, Auerbachove in Hofmannove mladinske spise in zbirke pravljic in pripovedk. Dvoje darov je bilo dvoje nemških šolskih beril.

Za prvo leto je bilo značilno, da se je profesorska knjižnica (profesorski zbor je štel le četvero rednih profesorjev in četvero suplentov oziroma pomožnih učiteljev) zasnovoala z zelo kvalitetnimi deli in tako napovedala generalno smer svojega razvoja.

Realka si je že kar prvo leto omislila devet periodičnih publikacij: uradno Wiener Zeitung, Dinglerjev Polytechnisches Journal, Schlömilchovo Zeitschrift

⁹ Grassauer Ferdinand. Handbuch für Universitäts- und Studien-Bibliotheken sowie für Volks-, Mittelschul- und Bezirks-Lehrerbibliotheken Oesterreichs. Mit einer Sammlung von Gesetzen, a. h. Entschliessungen, Verordnungen, Erlässen, Acten und Actenausügen von... (Neue Ausgabe.) Wien 1899, str. 15—17.

¹⁰ Grassauer Ferdinand, n. d., str. 16.

für Mathematik und Physik, H. Kolbeja Zeitschrift für Chemie, Chemisches Zentralblatt, Westermannove Illustrierte Monatshefte, Petermannove Mitteilungen, revijo Das Ausland in uradni list ministrstva za bogočastje in uk — Verordnungsblatt des Ministeriums für Cultus und Unterricht. Ze kar naslednje leto so jih pomnožili še za Poggendorferjeve Annalen für Physik und Chemie, dr. v. Lutzowa Zeitschrift für bildende Kunst ter Österreichische botanische Zeitschrift.

Mariborska realka je kar od ustanovitve izdajala tiskana letna poročila o svojem delu (prvo je izšlo leta 1871), kakršne je priporočil že organizacijski osnutek za gimnazije in realke iz leta 1849; odredba ministra za bogočastje in uk št. 8710 z dne 9. junija 1875 pa je izdajanje letnih poročil natančno predpisala. V njih je moralo biti popisano tudi, koliko denarja je bilo namenjenega za profesorsko in dijaško knjižnico in za katera dela so se v šolskem letu pomnožili, naveden pa je moral biti tudi način pridobivanja novih del — ali so bila kupljena ali podarjena.

Ob koncu šolskega leta 1874/75 je bilo prvič navedeno, koliko je za profesorsko knjižnico prispevala mariborska občina in koliko so morali odšteti za dijaško knjižnico dijaki sami. Od šolskega leta 1875/76 dalje tja do zloma monarhije je bilo vsako leto objavljeno, kolikšen je bil prispevek mariborske občine za profesorsko knjižnico (1876: 475 florintov, 1918. za 1919: 950 kron in 70 beličev).¹¹ Štajerski deželni šolski svet je z odlokom vsako leto določil vsoto, ki jo je moral mariborski mestni svet vodstvu realke nakazati za nakup knjižničnega gradiva za profesorsko knjižnico. Vsota se je z manjšimi odstopanji sukala okrog 500.— florintov (goldinarjev) in 1000. — kron), kar je pomenilo približno dve tretjini letne osnovne plače rednega učitelja na realki (1400.— kron).

Dijaki so morali vsako leto prispevati po florint (kasneje goldinar ali dve kroni) za dijaško knjižnico.

Knjižnici sta tako imeli zagotovljen reden letni dotok denarja za nakupe. Dobivali pa sta tudi darove, ki pa niso bili tako obilni, kakor so bili tisti, ki sta jih dobivali sorodni knjižnici na mariborski (klasični) gimnaziji. Šlo pa je vedno za knjižne darove in ne za darove v denarju.

Nekaj darovalcev je bilo že omenjeno, v kasnejših letih pa so bili še novi: državno namestništvo v Gradcu, cesarska akademija znanosti na Dunaju, direkcija vojaškega geografskega inštituta na Dunaju, štajerski deželni šolski svet, dunajska univerzitetna knjižnica, štajerski deželni šolski inšpektor, škofijski ordinariat v Mariboru, mariborska mestna hranilnica, knjigarne Kleinmayr & Bamberg v Ljubljani, F. Temsky in Salimayer & Co. v Pragi, Alfred Hölder na Dunaju, Lauschner & Lubensky v Gradcu. Med zasebniki so knjižnicama podarjali knjige zlasti profesorji na zavodu (med njimi von Britto, Bittner, Essl, Nagele), dijaki in darovalci iz Maribora in okolice. Tako je baron Max von Rast iz Ruš 1876 podaril zavodu 55 različnih letnih poročil srednjih šol na Štajerskem. To je tudi prva omemba srednješolskih poročil v profesorski knjižnici; leta kasneje se je njihovo število izredno povečalo.

Knjižnica s čitalnico je bila v realnem posloplju, v 2. nadstropju južnega krila, poleg ravnateljevega stanovanja.¹²

Varuhi profesorske knjižnice so za monarhije bili: matematik Josef Jonasch (1870—1874), geograf in zgodovinar Johann Repitsch (1874—1878), ravnatelj fizik Josef Frank (1878—1895), germanist in romanist Eduard Sokoll (1895 do

¹¹ VI. Jahresbericht der k. k. Staats-Oberrealschule in Marburg. Veröffentlicht von der Direction am Schlusse des Studienjahres 1876. Marburg 1876, str. 36.

¹² 48. Jahresbericht der k. k. Staatsrealschule in Marburg a. d. Drau. Veröffentlicht am Schlusse der Schuljahres 1917—1918. Marburg 1918, str. 18.

¹³ Gl. prilogo k: Zweiter Jahresbericht der k. k. Oberrealschule in Marburg. Veröffentlicht von der Direction am Schlusse des Studienjahres 1872. Marburg 1872.

1897), germanist in romanist Robert Bittner (1897—1898), germanist Emil Gugel in matematik Gustav Knobloch (1898—1899), nato ravnatelj Gustav Knobloch (1899—1907), katehet dr. Anton Jerovšek (1907—1908), geograf in zgodovinar dr. Robert Janeschitz, ki je bil hkrati ravnatelj administrativni pomočnik (1908—1912), germanist in romanist dr. Walter Egg (1912—1918), ki je od 1913 dalje vodil tudi zbirko letnih srednješolskih poročil.

Profesorska knjižnica se je v povprečju tja do konca stoletja povečevala letno za 50 nakupljenih del (z različnim številom zvezkov) in po 10—15 podarjenih del (tudi z različnim številom zvezkov).

Nabavna politika profesorske knjižnice je bila pretehtana in usmerjena na različna področja. Prva leta je bilo potrebno zagotoviti temeljna dela. Poleg nemškega leposlovja in literarnozgodovinskih in literarnoteoretičnih del so bila nabavljena na primer Raemerjeva *Geschichte der germanischen Philologie*, Mommsenova *Römische Geschichte*, Brehmov *Tierleben*, Voltainova zbrana dela, Diezov *Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen* pa vrsta del o kemiji, med njimi Wöhler & Fitting: *Grundriss der Chemie*, A. Ladenberg: *Entwicklungsgeschichte der Chemie*, Wagner: *Jahresbericht über die Leistungen der chemischen Technologie*, Knapp: *Lehrbuch der chemischen Technologie*.

V šolskem letu 1874/75 so kupili zbrano delo Fr. Grillparzerja, Alliolijevo ilustrirano izdajo svetega pisma stare in nove zaveze v 24 snopičih, Janischev *Popografisch-statistisches Lexikon von Steiermark* v nadaljevanjih, pridobili so prvo Miklošičevo delo — *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*, pa vrsto del o opisni geometriji (med njimi Julesa de la Gounerie *Traité de géométrie descriptive*), o fiziki, o kroženju snovi, o zaznavanju zvokov, pa slovarjev in obče zgodovinskih del.

Naslednje leto so si omislili še dodatne časopise: *Zeitschrift für mathematisch-naturwissenschaftlichen Unterricht*, *Zeitschrift für analytische Chemie* in *Archiv für neuere Sprachen*. Nakupili so kar lepo število originalnih francoskih in angleških leposlovnih del — Pascalove *Pensées*, J. J. Rousseauja *Nouvelle Héloïse*, dela Roberta Burnsa, Byrona, Henryja W. Longfellowa, Thomasa Moora, Walterja Scotta in Shakespearove drame. Pridobili so si tudi Antona Janežiča *Nemško-slovenski in slovensko-nemški slovar*, eno redkih del v profesorski knjižnici mariborske realke, ki je obravnavalo slovenščino ali sploh Slovence. Med darovi so bila letna poročila trgovskih in obrtnih zbornic iz Trsta, Lvova, Linza, ki so po čudni logiki zašla v knjižnico, pa poročila o pomorskem prometu Trsta in, prvič, šematizem lavantinske škofije.

V naslednjih letih se je knjižnica obogatila z Dantejevo Božansko komedijo, Tennysonovimi izbranimi deli, z Macaulayevimi *Critical and historical Essays*. Nabavila je Racinova dela v sedmih zvezkih, Anastasia Grūna dela v petih zvezkih, več Miklošičevih del (med njimi *Lexicon Palaeoslovenicum-Graeco-Latinum*), čeravno na zavodu ni bilo izrazitih slavistov, Corneilleve drame in Laplaceova *Oeuvres complètes*, Charlesa Dickensa izbrana dela v treh zvezkih in, začuda, Slomškove zbrane spise v treh zvezkih, edino slovensko leposlovje v knjižnici.

Poleg zgodovinskih del (Krones, Taine), Wurzbachovega biografskega leksikona avstrijskega cesarstva, ki so ga nato dobivali v nadaljevanjih, je bilo dosti del o anglosaški filologiji, zgodovini angleške literature, celo Jagičev *Archiv für slavische Philologie*, predvsem pa dosti del o integralnem in diferencialnem računstvu, zgodovini fizike, elektriki in njeni uporabi, o telegrafu in električni razsvetljavi (1883!!).

V šolskem letu 1895/96 so na mariborski realki na novo inventarizirali vse učne zbirke, torej tudi profesorsko knjižnico.¹³ Njen varuh Eduard Sokoll se je lotil velikega dela.

Ob koncu šolskega leta je bilo prvič objavljeno stanje profesorske knjižnice. Tedaj je obsegala 1357 del v 2638 $\frac{1}{2}$ zvezkih in 866 snopičev. Prvič je bilo navedeno, koliko je realka imela letnih poročil srednjih šol: 4720 jih je bilo. Vrednost celotnega knjižnega sklada je znašala 13.036 florintov in 15 krajcarjev.

Ta popis je bil vsekakor nasledek navodil deželnega šolskega nadzornika, saj je z aktom št. 3607 z dne 4. maja 1896 naročil, da je treba profesorske knjižnice bolje urejati in zalagati, potrebno pa da je tudi ukrepati, da bi jih profesorski zbori na srednjih šolah posameznih mest laže uporabljali.¹⁴

Prav na koncu koledarskega leta 1896 pa je bilo ministrstvo za bogočastje in uk že odločno; izdalo je uredbo o profesorskih knjižnicah na srednjih šolah.¹⁵ Njen smisel je bil, da bi bil denar, namenjen za dopolnjevanje profesorskih knjižnic, kar najbolje naložen. Ker je za periodične publikacije in »monumentalna dela«, tako se bere v uredbi, treba odšteti lepe denarje, se morajo profesorske knjižnice srednjih šol v mestih (ali okrajih) (gimnazijske, realčne in učiteljske) povezati v skupine, v katerih naj se vsako leto dogovarjajo, katera knjižnica bo kupila določeno literaturo. Med knjižnicami naj periodične publikacije krožijo vsakih štirinajst dni, če pa so med seboj kaj bolj oddaljene, vsake tri tedne. Konference o koordiniranem nakupu novega knjižničnega gradiva naj bodo vsako leto v novembru. Udeležijo naj se je direktorji posameznih šol in bibliotekarji (varuhi) profesorskih knjižnic, nanjo pa naj povabijo še vodje licejskih in muzejskih knjižnic, pa tudi vodje »zaupanja vrednih znanstvenih knjižnic«, da nakupe uskladijo tudi z njimi.

Da bi bili skladi profesorskih knjižnic bolje izrabljeni, je uredba zaukazala, da morajo šole v najkrajšem času izdati tiskane kataloge svojih profesorskih knjižnic; objaviti jih morajo v letnih poročilih. Šole so dobile posebne obrazce, ki so jih morali upoštevati pri izdelavi kataloga.

Na mariborski realki ga je začel v letu 1897 izdelovati varuh profesorske knjižnice Eduard Sokoll. Ker pa je bil ob koncu šolskega leta premeščen na dunajsko realko, je njegovo delo nadaljeval naslednje šolsko leto njegov naslednik Robert Bittner. Na koncu šolskega leta 1897/98 je izšel katalog kot posebna priloga letnega poročila.¹⁶

Gre za stvarni katalog, urejen v 17 področnih skupin. Te so: I. Enciklopedije, II. Filozofija in estetika, III. Pedagogika, IV. Znanosti o religiji, V. Klasična filologija, VI. Moderna filologija — a) germanski jeziki brez angleščine, b) angleščina, c) romanski jeziki, d) slovanski jeziki, VII. Splošno jezikoslovje, VIII. Zemljepis, veda o deželah in veda o ljudstvih, IX. Zgodovina s pomožnimi znanostmi, X. Zgodovina avstro-ogrske monarhije in njenih posameznih dežel, XI. Matematika, XII. Naravoslovje, XIII. Fizika in kemija — a) fizika, b) kemija, XIV. Risanje (z umetnostjo) in opisna geometrija, XV. Gradbene in inženirske znanosti, XVI. Hišno gospodarstvo, poljedelstvo in gozdarstvo, XVII. Promet, trgovina in industrija.

¹³ XXVI. Jahresbericht der k. k. Staats-Oberrealschule in Marburg... 1895/96. Marburg 1896, str. 68.

¹⁴ XXVI. Jahresbericht der k. k. Staats-Oberrealschule in Marburg... 1895/96. Marburg 1896, str. 75.

¹⁵ Erlaß des Ministers für Cultus und Unterricht vom 30. December 1896, Z. 26362 ex 1896, an sämtliche k. k. Landeschulbehörden, betreffend die Lehrerbibliotheken an Mittelschulen. — V: Verordnungsblatt des Ministeriums für Cultus und Unterricht. Jahrgang 1897. Wien 1897, str. 29—30.

¹⁶ Katalog der Lehrer-Bibliothek der k. k. Staats-Oberrealschule in Marburg. (Beilage zum XXVIII. Jahresberichte.) Marburg 1898, 41. str.

Dela v področnih skupinah so popisana v abecednem zaporedju avtorskih značnic ali samostalniških značnic naslovov, oštevilčena po vrsti, vsako delo pa ima pristavljeno inventarno številko.

Popisanih je bilo 1289 del.

Varuh Eduard Sokoll je knjižnemu katalogu dodal še zbirno število tiskanih letnih poročil srednjih šol iz obdobja 1858—1897. Bilo jih je 5366, od tega 1088 z nemških realk, 2126 z nemških gimnazij in 2152 z nenemških ali drugih zavodov.

Že kar naslednje leto pa je v letnem poročilu 1898/99 izšel isti katalog, vendar pregledan in dopoljen.¹⁷ To delo je opravil germanist in romanist Emil Gugel večinoma v poletnih šolskih počitnicah 1898. Knjižnico je postavil na novo, predvsem pa je uredil zbirko letnih poročil. Temeljito je pregledal inventarno knjigo, dopolnil vpise, prav tako listkovni katalog. Že hudo bolan je malo pred smrtjo pripravil za tisk novo izdajo kataloga.¹⁸ Ta ima dela oštevilčena v zaporedju, zbrana po skupinah, vsako delo pa ima ob sebi še inventarno številko in signaturno številko skupine.

Pregled na koncu kataloga podaja ob sklepu šolskega leta 1898/99 takšnote stanje po posameznih skupinah:

Sign. štev. v skupini		Sign. štev. v skupini	
I.	37	IX.	57
II.	9	X.	64
III.	59	XI.	122
IV.	45	XII.	111
V.	32	XIII. a	93
VI. a	233	XIII. b	52
VI. b	78	XIV.	83
VI. c	102	XV.	3
VI. d	18	XVI.	4
VII.	14	XVII.	47
VIII.	67	Skupaj	1330 del

Število zaporednih števil, inventarnih števil in signaturnih števil znotraj skupin se je ujemalo — 1330.

Poleg knjižnega sklada profesorske knjižnice je bilo na koncu kataloga navedeno še število tiskanih letnih poročil srednjih šol, spravljenih v profesorski knjižnici realke ločeno. Specifikacija je bila natančnejša od tiste iz prejšnjega leta: vseh letnih poročil je bilo 5646, izvirala pa so iz obdobja 1858—1898. 1165 jih je bilo z nemških realk, 2227 z nemških gimnazij, 486 z drugih nemških šolskih zavodov, 1768 pa je bilo takšnih poročil z nenemških šol.

Skupina Enciklopedije vsebuje poročila o slovesnih zasedanjih cesarske akademije znanosti, Meyerjev konverzacijski leksikon v dveh izdajah, popis razprav, objavljenih v letnih tiskanih poročilih srednjih šol Avstrije in Nemčije, tedenske sezname novih knjig nemškega knjigotrštva za leta 1893—1897, šematizme lavantinske škofije, splošno nemško bibliografijo za obdobje 1881—1892 in še druga dela.

¹⁷ (Sokoll Ed. — Gugel Em.): Katalog der Lehrerbibliothek. — V: XXIX. Jahresbericht der k. k. Staats-Oberrealschule in Marburg . . . 1898/99, str. 1—42.

¹⁸ (Knobloch Gustav): Professor Emil Gugel. — V: XXX. Jahresbericht der k. k. Staats-Oberrealschule in Marburg . . . 1899/1900. (Marburg 1900), str. 15.

Skupina Filozofija in estetika je skromna, obsežnejša pa je skupina pedagogike, v kateri so zlasti metodični priročniki za pouk sodobnih jezikov, telesne vzgoje in enciklopedija celotnega vzgojnega in izobraževalnega procesa.

V skupini Znanosti o religiji so priročniki o cerkveni zgodovini, Alliolijevo sveto pismo, učbenik fundamentalne teologije in apologetike, klasična filologija pa je zastopana bolj z zgodovinskimi deli o antiki.

Obširna je literatura o moderni filologiji, zlasti o nemški. Dosti je del o nemškem slovstvu, poetik, del o verzologiji, nemški mitologiji ter o temeljih germanske filologije. Obsežen je delež originalnih del nemškega leposlovja — Goethe, Schiller, Platen, Lessing, Novalis, Lenau, Koerner, Hamerling, Grimm, Jean Paul, Grillparzer, Gellert, Eichendorff, Chamisso, Arnim, Grün, Heine, Stifter, Uhland, Tieck, Wieland, Freytag, Hebbel, Kleist, Rosegger, knjižnica pa je imela tudi takoče letnike štirih periodičnih publikacij o nemški literaturi in jeziku.

Dovolj je bilo v knjižnici del o angleški literarni zgodovini, slovarjev angleškega jezika, slovnice, šolskih beril pa originalnih del (Byron, Campbell, Chaucer, Dickens, Longfellow, Macaulay, Marlowe, Shakespeare, Milton, Scott, Tennyson). Prav tako je bila kar dobro zastopana romanska filologija, francoski slovarji, slovnice, dela o romanskih in keltskih jezikih, o francoski sinonimiki, sintaksi, verzologiji in dialektologiji. Med avtorji so navedeni Ariosto, Béranger, Camoëz, Cervantes, Corneille, Dante, Molière, Pascal, Racine, Rousseau, Staël, Voltaire. V skupini je bilo tudi več francoskih literarnih zgodovin, slovarjev in dva časopisa (Zeitschrift für französische Sprache und Literatur ter Zeitschrift für romanische Philologie).

Slavistika je bila, kot že omenjeno, skromno zastopana. Poleg več Miklošičevih del velja omeniti še Archiv für slavische Philologie od 1876. leta dalje, Krekovo Einleitung in die slavische Literaturgeschichte ter Pypina in Spasoviča Geschichte der slavischen Literaturen.

Zemljepisna in zgodovinska dela so bila v zadovoljivem izboru in številu, izredno bogata pa je bila matematična, naravoslovna literatura (Brehm, Darwin, tudi primerjalna anatomija, dela o mikroskopiranju). Isto velja za fiziko in kemijo, ki sta bili zlasti osvetljeni z deli o elektriki, magnetizmu, kemični analizi, o modernih teorijah v kemiji; v knjižnici so bili spravljene letniki več časopisov s področja fizike in kemije (na primer Zeitschrift für Elektrotechnik, Chemisches Centralblatt, Zeitschrift für analytische Chemie).

Lepa je bila skupina del, posvečenih risanju in likovni umetnosti. Obravnavala so nauk o barvah, geometrijski ornament, opisno geometrijo, stavbne spomenike, učbenike o harmoniji, o slikarski perspektivi, o osnovah ikonognozije. Knjižnica je imela Zeitschrift für bildende Kunst od 1872. leta dalje.

Začuda je bila sila skromna skupina del o graditeljstvu, hišnem gospodarstvu, poljedelstvu in gozdarstvu, skupina o prometu in industriji pa je izkazovala precej efemernih enot, zlasti poročila trgovskih in obrtnih zbornic (Brody, Budějovice, Gradec, Lvov, Linz, Plzen, Dunaj, Trst), pa poročila v italijanščini o prometu tržaškega pristanišča ali avstrijskih pristanišč nasploh. Knjižnica je imela spravljene letnike ilustrirane revije Der Welthandel.

Realka je izpolnjevala naročilo ministrstva za bogočastje in uk o kroženju periodičnih publikacij med srednjimi šolami: izmenjavala jih je z mariborsko gimnazijo in učiteljiščem in to mesečno.¹⁹

¹⁹ XXIX. Jahresbericht der k. k. Staats-Oberrealschule in Marburg . . . 1898/99. (Marburg 1899), str. 83.

Te izmenjave so, vsaj po objavah v letnih poročilih sodeč, potekale do šolskega leta 1907/08, ko je zanje skrbel prof. dr. Artur Stiebler, potem pa o njih ni več zapisov.

Potem ko je bil v letnem poročilu 1899/1900 objavljen od prof. Emila Gugla revidirani katalog profesorske knjižnice, so do konca monarhije vsako leto v letnem poročilu objavljali popis na novo pridobljenih knjig in časopisov, urejen po sedemnajstih področnih skupinah, kakor jih je imel Guglov tiskani katalog. Vsakoletno objavo so šteli za dopolnitev temeljnega Guglovega kataloga. V letnem poročilu 1910/11 pa je takratni varuh profesorske knjižnice prof. dr. Robert Janeschitz objavil nadaljevanje kataloga iz l. 1899/1900 in v njem zajel, razvrščene po področnih skupinah, vse pridobitve iz obdobja 1899—1911.²⁰

Iz Janeschitzovega dopolnila knjižnega kataloga je mogoče razbrati, da si je knjižnica v obravnavanem obdobju pridobila dobre bibliografske pripomočke (na primer generalni katalog tekočih publikacij v avstrijskih univerzitetnih in študijskih knjižnicah, bibliografijo razprav v avstrijskih srednješolskih letnih poročilih, bibliografijo novih izdaj na francoskem založniškem trgu, tedenski pregled novosti na nemškem knjižnem trgu), s čimer je bil profesorski zbor odlično seznanjen z razvojem znanosti v svetu.

Področje filozofije ni bilo kaj prida obogateno, zato pa je bil priličen dotok pedagoške literature, tudi v francoščini in angleščini. Precej je bilo komparativnih študij o izobraževanju po drugih deželah, priročnikov o seksualni vzgoji, zgodovinskih del o izobraževanju in vzgoji v Avstriji. Številne so bile pridobitve sodobnega, pa tudi manjkajočega starejšega leposlovja, nemškega, angleškega in francoskega. Med nemškimi avtorji so zastopani E. M. Arndt, R. H. Bartsch, Freytag, Ganghofer, Gotthelf, G. Hauptmann, Paul Heyse, Immermann, O. Kernstock, O. Ludwig, Mörrike, P. Rosegger, Schlegel, Schreyvogel, Storm, Sudermann. Urednik je k njim prištel še Andersena (zbrana dela), Björnsona in Ibsna. Precej je bilo nabavljenih literarnozgodovinskih študij o piscih, poetik, študij o srednjeveški nemški književnosti ter periodičnih publikacij (*Deutsche Philologie*, *Zeitschrift für den deutschen Unterricht*, *Euphorion*, *Jahresbericht über die Erscheinungen auf dem Gebiete der germanischen Philologie*, *Literaturblatt für germanische und romanische Philologie*, *Zeitschrift des Allgemeinen deutschen Sprachvereines*). Prav tako se je povečal sklad leposlovja angleških avtorjev, predvsem sodobnikov (Browning, Keats, Kipling, B. Shaw, Shelley, Twain, Wilde); pomnožili so se slovarji, slovnice. Med avtorji francoskih del so P. Bourget, Chateaubriand, A. Daudet, G. Flaubert, A. France, E. in J. Goncourt, La Fontaine, P. Loti, Fred. Mistral, Molière, E. Rostand, Verlaine, Zola.

Slavistika je ponovno slabo dopolnjena; pridobljen je bil Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar v dveh delih.

Precej je bilo novih knjig s področja zemljepisa (tudi v francoščini), med njimi *Die Österreichisch-ungarische Monarchie im Wort und Bild* v sedmih zvezkih, dela o daljnih deželah, statistična poročila o ljudskem štetju, pa spet več revij (*Mitteilungen des Deutschen und Österreichischen Alpenvereines*, *Geographischer Anzeiger*, *Geographisches Jahrbuch*, *Geographischer Unterricht*, *Deutsche Rundschau für Geographie und Statistik*, *Zeitschrift für Schulgeographie*).

Med zgodovinskimi deli velja omeniti *Zahnovo Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark*, *Schlossarjeva dela o Štajerski*, *Spamerjevo ilustrirano svetovno zgodovino v desetih zvezkih*, od revij pa *Historische Vierteljahrschrift*, *Schulthesov Europäischer Geschichtskalender in Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*.

²⁰ Janeschitz prof. dr. Rob.(ert): *Katalog der Lehrerbücherei*. (Fortsetzung des Kataloges vom Jahre 1899.) — V: 41. *Jahresbericht der k. k. Staatsrealschule in Marburg a. d. Drau*. (Marburg 1911), str. 3—58.

S področja matematike in naravoslovja, fizike in kemije so bila pridobljena zlasti priročna dela za pouk, pa precejšnje število periodičnih publikacij (Zeitschrift für den mathematischen und naturwissenschaftlichen Unterricht, Biologisches Zentralblatt, Jahrbuch der k. k. Geologischen Reichsanstalt, Naturwissenschaftliche Wochenschrift, Internationale Elektronische Zeitschrift, Zeitschrift für den physikalischen und chemischen Unterricht, Österreichische Chemischer-Zeitung).

Izbrana so bila pridobljena dela s področja umetnosti (in risanja) — knjige z reprodukcijami starih mojstrov, arhitektonskih objektov, učbeniki likovnih slogov, o novi metodiki likovnega pouka, o teoriji prostega risanja. Naročene pa so bile tudi revije — Zeitschrift für bildende Kunst, Monatshefte für freie und angewandte Kunst, Ver sacrum.

Izbora nakupov je bil dober. Zlasti velja poudariti, da je bil profesorski zbor realke kar primerno založen z novostmi s posameznih znanstvenih in strokovnih področij, pa tudi z leposlovjem. Na razpolago je bilo precej uglednih periodičnih publikacij. Značilno zanje je, da so med njimi bile zlasti takšne, ki so obravnavale različne aspekte učnega procesa pri različnih učnih predmetih.

Te ugotovitve so toliko ugodnejše, če upoštevamo, da profesorski zbor ni bil številen (1900: 13 rednih in troje pomožnih učiteljev; 1910: 16 rednih profesorjev in 8 pomožnih učiteljev (suplentov); 1918: 11 rednih profesorjev, pet suplentov in trije pomožni učitelji).

Nabavna politika zavoda se v osnovi tudi po letu 1911 ni spremenila, toda med vojno je knjižnica dobila več gradiva s področja zgodovine, ki je odsevalo vojne namene centralnih sil. Opazen je izrazitejši nemško nacionalni duh v tej literaturi.

Kako se je v profesorski knjižnici mariborske realke množila knjižna zalogaz iz leta 1899, ko je izšel tiskani knjižni katalog, kažeta naslednji razpredelnici. Opozoriti pa je treba, da so varuhi knjižnice do konca šolskega leta 1906/07 navajali število del, zvezkov in snopičev, od šolskega leta 1907/08 dalje pa samo še zvezke in snopiče. V razpredelnicah niso navedeni listi, tabele in mape, ki so sicer popisani v vsakoletnem poročilu. Ker jih ni veliko, jih navajamo samo za zadnje leto pod monarhijo: konec šolskega leta 1917/18 je bilo poleg knjig v zvezkih in snopičih še 38 listov, 5 tabel in 38 map.

Solsko leto		1900/01	1901/02	1902/03	1903/04	1904/05	1905/06	1906/07
Prirastek	Dela	100	36	46	49	57	31	32
	Zvezki	112	97	99	139	94	67	76
	Snopiči	59	2	14	1	11	1	2
Stanje	Dela	1597	1633	1679	1728	1785	1816	1848
	Zvezki	3722	3819	3918	4057	4153	4220	4296
	Snopiči	229	231	245	246	257	258	260
Solsko leto		1907/08	1908/09	1909/10	1910/11	1911/12	1912/13	1913/14
Pri-rastek	Zvezki		86	114	116	110	175	143
	Snopiči		7	18	13	11	23	14
Stanje	Zvezki	4351	4436	4550	4666	4776	4951	5094
	Snopiči	260	258	276	289	300	323	377

	Solsko leto	1914/15	1915/16	1916/17	1917/18
Stanje	Zvezki	5170	5294	5395	5407
	Snopiči	365	413	429	454

V vojnih letih poročila ne navajajo prirastka s številkami.

O tem, kako so razmeroma bogato knjižnico uporabljali realčni profesorji, obstajajo podatki od leta 1898 do 1907; zapisani so v letnih poročilih. V šolskem letu 1898/99 sta bila izposojena 102 zvezka, 1899/1900 388, 1900/01 384, 1901/02 201, 1902/03 271, 1903/04 255, 1904/05 249, 1905/06 271 in 1906/07 80 zvezkov.

Od celotnega knjižnega sklada profesorske knjižnice je bilo 125 zvezkov raznih priročnikov postavljenih v konferenčni sobi za sprotno rabo profesorjem, v ravnateljevi pisarni pa je bilo v prid uradnemu poslovanju spravljanih 52 zvezkov raznih del. V posameznih kabinetih so imeli njihovi varuhi iz profesorske knjižnice stalno izposojeno priročno knjižnico za svoje področje.

Takšno vestno poročanje o izposoji je trajalo do konca ravnateljavanja prof. Gustava Knoblocha (1907/08). Do takrat je bilo vsako leto objavljeno tudi poročilo o rednem izmenjavanju periodičnih publikacij s profesorskima knjižnicama na mariborski gimnaziji in učiteljskišči, za kar so skrbeli ravnatelj Gustav Knobloch in profesorji dr. Karl Schiefl, dr. Anton Jerovšek in Josef Förster. Potem pa je oboje poročanje zamrlo; morda zato, ker ministrske uredbe niso več tankovestno izpolnjevali.

Dijaška knjižnica mariborske realke je bila zasnovana, kakor smo že ugotovili, kar ob ustanovitvi zavoda. Za njeno dopolnjevanje so morali dijaki ob vpisu v razred plačati poseben prispevek v višini enega florinta (goldinarja), kasneje, od l. 1900, pa dve kroni. Tako je bil dijaški knjižnici vsako leto na razpolago znesek, ki je bil odvisen od števila dijakov na šoli. Darov dijaška knjižnica ni dobivala veliko; darovalci so bili običajno kar dijaki sami, kdaj pa kdaj domači profesorji. Ie redkokdaj kdo od zunaj.

Prva leta — tja do 1885 — je knjižnica letno nakupila poprečno po 30 del, proti koncu stoletja, ko je število dijakov začelo naraščati, se je povečal tudi nakup (1885/86 31 del, 1886/87 67 del, 1888/89 65 del, 1893/94 44 del, 1895/96 95 del, 1896/97 107 del v 145 zvezklh).

Varuhi dijaške knjižnice so bili Josef Jonasch (1870—1873), Franc Fasching (1873—74), Johann Repitsch (1874—1876), ravnatelj Josef Frank (1876—1895), Eduard Sokoll (1895—1897), Robert Bittner (1897—1898), Franc Fasching (1898—1904) (ki je poleg tega kar trideset let vodil dijaško podporno knjižnico učnih knjig), nato katehet dr. Anton Jerovšek (1904—1911), katehet Ivan Markošek (1911—1915), do zloma monarhije pa germanist in romanist Franz Wehinger (1915—1918). V knjižnico so uvrščali poleg pravljic, pripovedk, mladinskih spisov knjige o popotovanjih, ekspedicijah in odkritjih, o velikih možeh, indijanarice, pustolovske zgodbe (na primer Julesa Verna, od 1895 Karla Maya). Precej je bilo nemškega leposlovja s komentarji in tudi nekaj francoskih in angleških del. Nakupljene so bile poljudnoznanstvene zbirke o naravoslovju, zemljepisu in zgodovini, a tudi takšna dela, kot so Hoppejeva Geschichte der Elektrizität, C. Beckerja Die Sonne und die Planeten, H. A. Köstlina Die Tonkunst, Einführung in die Ästhetik der Musik. Nabavljeni so bili različni slovarji in berila v francoščini in angleščini. Slovenskega dela ni bilo v knjižnici nobenega.

V devetdesetih letih so se začele pojavljati v knjižnici publikacije, ki so povelečevale nemško preteklost in ekspanzijo nemškega rajha po svetu (na pri-

mer Kriegsbilder aus Deutsch-Ostafrika, Kern: Unter schwarz-weiss-roter Flagge).

Ves knjižni dotok je bil preprosto popisani v vsakem letnem poročilu, ni pa poročil, kako je bila knjižnica vključena v učnovzgojni proces, kako in koliko so se knjige izposojale, katere knjige so morali po ministrskih uredbah izločati, saj so morali na zavodu, na primer, po nalogu deželnega šolskega svetnika z dne 24. decembra 1885, št. 7252 izvesti revizijo dijaške knjižnice.²¹

Z ministrskim odlokom z dne 2. aprila 1887, št. 12295 ex 1886 je bila šola zavezana, da sklad dijaške knjižnice porazdeli po razredih ali skupinah vzporednic.²² Ravnateljstvo je odlok poznalo,²³ kako pa ga je izvajalo, o tem ni poročalo.

Ko je bil leta 1895 ravnatelj Josef Frank upokojen in je dijaško knjižnico iz njegovih rok prevzel prof. Eduard Sokoll, je ta na koncu šolskega leta 1895/96 prvič zapisal, kakšno je bilo njeno stanje: v njej je bilo 1231 del v 1415 zvezkih in 4 snopičih.

Naslednje leto (1896/97) je bil v poročilu še natančnejši: med letom se je dijaška knjižnica pomnožila za 110 del v 145 zvezkih in enem snopiču, zanje pa je bilo izdano 371 florintov in 10,5 krajcarjev. Knjižnica je tedaj štela 1342 del v 1561 zvezkih in 5 snopičih, njena vrednost pa je znašala 3679 florintov in 72,5 krajcarjev. Varuh Eduard Sokoll je prvič navedel, kolikšna je bila izposoja: vseh 238 dijakov na zavodu si je med šolskim letom izposodilo 4173 knjig. Sporočil je tudi, da bo dijaška knjižnica na novo inventarizirana.

Njegov naslednik prof. Robert Bittner tega dela v naslednjem letu ni opravil. Lotil se ga je šele prof. Franc Fasching, ki je varuštvo nad dijaško knjižnico prevzel v začetku šolskega leta 1898/99. O tem je poročal v šolskem poročilu 1898/99.²⁴

Cez dve leti je bil prvi tiskani katalog dijaške knjižnice mariborske realke nared in objavljen v letnem poročilu dijakom v uporabo. Knjižni sklad je bil urejen po razredih in po »naravnem prirastku«.²⁵

Knjige za vsak razred so bile inventarizirane posebej. Tako je zbirka 1. razreda štela 327 inventarnih števil, 2. razreda 195, 3. razreda 205, 4. razreda 241, 5. razreda 254, 6. razreda 267 in 7. razreda 395 del ali skupaj 1884 inventarnih števil.

Razpored knjižnega sklada glede na starost dijakov in njihovo zmožnost sprejemanja literature je zelo smiseln. Opazen je habsburško-monarhistični in nemško nacionalni vsebinski element v precejšnjem delu knjižnega sklada, zlasti v knjigah zbirke 4. razreda. Knjižne skupine za višje razrede vsebujejo vse zahtevnejše branje, predvsem nemško klasično leposlovje, a tudi nekaj francoskega in angleškega. Zastopana so zgodovinska (državoljubna) in splošnoznanstvena dela, slovarji in priročniki.

Tisto leto (1900/01) so si dijaki izposodili 2367 knjig.

Odtlej so letna šolska poročila redno objavljala dopolnila (nadaljevanja) temeljnega kataloga dijaške knjižnice. Novosti so bile našete v ustrezni razredni skupini in opremljene z njej pripadajočimi inventarnimi številkami. Tako je

²¹ Verfügungen der vorgesetzten Behörden. — V: XVI. Jahresbericht der k. k. Staats-Oberrealschule in Marburg . . . 1886. (Marburg 1886), str. 60.

²² Halma dr. Adalbert & Schilling dr. Gustav: Die Mittelschulen Oesterreichs. Sammlung der Vorschriften . . . I. Band. Wien und Prag 1911, str. 144.

²³ Verfügungen der vorgesetzten Behörden. 7. — V: XVII. Jahresbericht der k. k. Staats-Oberrealschule in Marburg . . . 1887, Marburg a/D 1887, str. 73.

²⁴ XXIX. Jahresbericht der k. k. Staats-Oberrealschule in Marburg . . . 1898/99. (Marburg 1899), str. 83.

²⁵ Fasching F.: Katalog der Schülerbibliothek. Zum Handgebrauche für die Schüler veröffentlicht. — V: XXXI. Jahresbericht der k. k. Staats-Oberrealschule in Marburg 1900/01. (Marburg 1901), str. 1—35.

mogoče do zloma monarhije spremljati rast knjižnice, ugotavljati njeno vsebino ter njeno uporabo. Varuh knjižnice dr. Anton Jerovšek pa je s šolskim letom 1908/09 prenehal voditi statistiko izposoje.

Šolsko leto	1901/02	1902/03	1903/04	1904/05	1905/06	1906/07	1907/08
Stanje inv. številik	1968	2156	2275	2401	2496	2525	2584
Izposoja	2776	3114	3078	2445	2019	2079	2131

Šolsko leto	1908/09	1909/10	1910/11	1911/12	1912/13	1913/14	1914/15
Stanje inv. številik	2640	2711	2882	2973	3084*	3222	3272

Šolsko leto	1915/16	1916/17	1917/18
Število zvezkov	3352	4056	4078

* Od šolskega leta 1912/13 se navajajo števila zvezkov, ne inv. številik.

Stanje vsega knjižničnega gradiva ob koncu prve svetovne vojne: 4078 zvezkov, 108 snopičev in mapa v skupni vrednosti 12.839 kron.

Kakšen je bil poslovnik dijaške knjižnice izza leta 1870, ni bilo mogoče ugotoviti. Leta 1901 pa je ravnatelj Gustav Knobloch v letnem poročilu za Faschingovim katalogom dijaške knjižnice objavil tudi določbe o izposoji v njej.²⁶ Po njih je imel vsak razred svoj izposojevalni dan in ure. Običajno si je bilo mogoče knjigo izposoditi za štirinajst dni, bralec pa si je mogel le od »gospoda bibliotekarja« izprositi podaljšanje izposojevalnega roka. V določbah so zažugane stroge kazni (začasna ali stalna izključitev iz knjižnice in kazni po šolskem redu) za poškodovanje knjig ali za izposojanje knjig drugi osebi. Posebej je zaukazano, da morajo biti dijaki med izdajanjem knjig popolnoma tihi in dostojni ter da ne smejo onesnaževati »knjižnične dvorane.«

Takšen poslovnik dijaške knjižnice je veljal do zloma monarhije, po nekaterih znamenjih sodeč pa so se ga držali na zavodu tudi med vojnama.

Solsko leto 1918/19 se je na mariborski realki začelo 18. septembra 1918 še pod starim, nemškim vodstvom. Narodna vlada Slovenije je po razsulu monarhije z uredbo št. 8848 z dne 27. novembra 1918 odločila, naj se na mariborski (klasični) gimnaziji odpre prvi slovenski realčni razred, kar se je 6. decembra tudi zgodilo. Vanj so prišli slovenski dijaki, ki so bili že vpisani v prvi razred (nemške) realke. Z isto uredbo je bilo odločeno, da je »uradni jezik na realki slovenski, slovenščina pa obvezni predmet. Sicer ostane zavod začasno nespremenjen.«²⁷

Pouk v šolskem letu 1919/20 je močno trpel; realka je bila namreč eno od žarišč gibanja za priključitev Maribora k Nemški Avstriji. Realčani so imeli skrivno avstrijsko iredentistično organizacijo, bili pa so tudi zagnani udeleženci v krvavih demonstracijah 27. aprila 1919 v Mariboru v prid Nemški Avstriji.

²⁶ Ausleih-Bestimmungen für die Schülerbibliothek der k. k. Staatsrealschule in Marburg. — V: XXXI. Jahresbericht der k. k. Staats-Oberrealschule in Marburg . . . 1900/01. (Marburg 1901), str. 31.

²⁷ Mlakar Ladislav, n. d., str. 10.

Solsko leto 1918/19. — 49. In 50. Izvestje Državne realke v Mariboru za jubilejno leto 1919/20. V Mariboru 1920, str. 8—10.

Pouk se je zato na realki ustavil; nadaljevali so ga šele 1. aprila 1919, z 2. polletjem. Toda tudi takrat je bilo med realčani še zmeraj živo ilegalno gibanje dijaškega društva »Germania« in štirih drugih burševskih društev — mirovna pogodba z republiko Avstrijo takrat še ni bila podpisana, državni položaj Maribora pa še zmeraj negotov.

Poverjenišтво za uk in bogočastje deželne vlade za Slovenijo je z razpisom št 2710 z dne 8. junija 1919 odločilo, da »na državni realki v Mariboru, ki se postopoma razvija s slovenskimi temeljnimi razredi, ostanejo začasno nemški razredi od 2.—7.; vanje se sprejmejo nemški učenci iz drž. realke v Ljubljani.²⁸

Odtlej so se na mariborski realki razvijali slovenski razredi, nemški pa so se krčili — od šolskega leta 1919/20 dalje, ko je odpadel prvi nemški razred. Zadnja nemška matura na zavodu je bila konec šolskega leta 1924/25, istega leta pa je bila prva slovenska matura. Ustrezno je naraščalo število slovenskih profesorjev na zavodu, nemških pa je hitro upadalo.

Realka je doživljala tudi vsebinske spremembe: od šolskega leta 1924/25 sta se prvi in drugi razred po učnem načrtu izenačila z realnimi gimnazijami (poglavitne spremembe: v učnem načrtu ni predmetov opisna geometrija in umetnost, skróčeni so predmeti risanje, kemija; od prvega razreda se kot tuj jezik poučuje francoščina, od tretjega nemščina, angleščina pa iz predmetnika izpade; v višjih razredih se poučuje latinščina). Prilagajanje je potekalo do konca šolskega leta 1929/30. S šolskim letom 1930/31 je že delovala popolna realna gimnazija. Do šolskega leta 1935/36 je imela v višjih razredih še realčne vzporednice, a ker zanje ni bilo več dovolj zanimanja, so s tistim šolskim letom prenehale obstajati.

Število dijakov, kasneje v veliki večini Slovencev — je na zavodu hitro naraščalo: konec šolskega leta 1919/20 jih je bilo 395, 1929/30 593, konec šolskega leta 1937/38 pa se je vrtoglavo povzpelo na 1346. Mariborska državna realna gimnazija je bila tedaj največji srednješolski zavod v takratni Dravski banovini. Da bi ga razbremenili, so ustanovili v Mariboru novo, nepopolno mešano realno gimnazijo. Na starem zavodu je bilo v naslednjem šolskem letu le še 827 dijakov.²⁹

Tiskano poročilo ravnateljstva c. kr. državne realke v Mariboru za šolsko leto 1917/18 objavlja stanje njene profesorske knjižnice na dan 1. julija 1918. Njen varuh prof. dr. Walter Egg je zapisal, da je bilo v njej 5407 zvezkov, 454 snopičev, 38 listov, 5 tabel in 38 map v vrednosti 49.865 kron in 93 beličev.³⁰

Varuh dijaške knjižnice prof. Franz Wehinger pa je prav tam zapisal, da je njeno stanje 1. julija 1918 takole: štela je 4078 zvezkov, 108 snopičev in mapo v vrednosti 12.839 kron.

Kaj se je s knjižnicama dogajalo po prevratu, ni mogoče rekonstruirati, saj se niso ohranili njuni katalogi ali inventarne knjige, prav tako ne šolska kronika, tiskano poročilo za šolski leti 1918/19 in 1919/20 pa knjižnic sploh ne omenja.

Varuh profesorske knjižnice prof. dr. Walter Egg je umrl 25. oktobra 1918,³¹ varuh dijaške knjižnice prof. Franz Wehinger pa je zavod zapustil leta 1919, bržčas z drugimi nemškimi profesorji, ki so se odselili v republiko Avstrijo.

V naslednjem šolskem letu, 1919/20, torej že po mirovni pogodbi z Avstrijo, ko je Maribor definitivno pripadel Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, je

²⁸ Gl. op. 26.

²⁹ Izvestje Državne realne gimnazije v Mariboru za šolsko leto 1938/39. V Mariboru 1939, str. 34—35.

³⁰ 48. Jahresbericht der k. k. Staatsrealschule in Marburg a. d. Drau. Veröffentlicht am Schluss des Schuljahres 1917—1918. (Marburg 1918), str. 15.

³¹ Gl. n. d. pod 29, str. 6.

vodstvo realke 29. septembra 1919 prevzel slovenski ravnatelj prof. Jakob Zupančič, dotlej ravnatelj goriške realke, ki jo je zapustil pred Italijani.

Knjižnici na realki sta morda prva leta — do ustave leta 1921, prejemale pri-spevek za učila, torej tudi za dopolnjevanje knjižnega gradiva, od mariborskega mestnega sveta še po pogodbi iz leta 1870. Nova ustava iz leta 1921 pa je šolnino odpravila. Mariborski občinski svet je šele na seji 3. septembra 1926 razpravljaval o novi pogodbi s finančnim ministrstvom, po kateri naj bi mariborska mestna občina dobivala višjo najemnino za stavbo realke, ki je bila njena last, pa tudi večje povračilo za izdatke, ki jih je imela kriti za učila, torej tudi za knjige.³² Občinski svet je sklenil, da bo smela prosvetna uprava od mariborske občine terjati »iz naslova učil in izpopolnjevanja znanstvene šolske knjižnice največ 50.000.— din iz povračila, ki ga bo dobila od finančnega ministrstva.«³³

Po novi pogodbi, ki je bila sklenjena 13. junija 1927, je država prevzela skrb za izplačevanje vsega osebja na zavodu, za kurjavo in administracijo ter se zavezala plačevati najemnino za šolske prostore; mestna občina pa skrbi za vzdrževanje poslopja in razsvetljavo ter za izpopolnitev učnih zbirk in knjižnic.³⁴

Uredili so se tudi novi prostori za knjižnici — nekdanje ravnateljstvo stanovanje v 2. nadstropju je bilo takoj po prevratu spričo velikega priliva dijakov spremenjeno v učilnice in knjižnici.³⁵

Kako sta profesorska in dijaška knjižnica delovali od prevrata do konca šolskega leta 1929/30, ko je spet izšlo tiskano letno poročilo zavoda s podatki o knjižnicah, ni dobro ugotovljivo.

Profesorsko knjižnico je bržčas skoraj ves čas med vojnama, zagotovo pa od 1929 do 1939, saj je to razvidno iz tiskanih letnih poročil, vodil prof. Ivan Mravljak, ki je poučeval slovenščino, francoščino in latinščino. Od šolskega leta 1919/20 je bil nameščen na realki. Bil je »poslovodja in tajnik« zavoda, torej neke vrste administrativni ravnatelj pomočnik (ravnatelja sta bila od 1919—1932 prof. Jakob Zupančič, od 1932 do 1941 prof. dr. Matko Heric), pa je kot takšen vodil tudi profesorsko knjižnico. Poznal je finančne zmožnosti zavoda, kar je zadevalo nakup knjig, po drugi strani pa je nadaljeval tradicijo, po kateri je profesorsko knjižnico vodil, če že ne ravnatelj sam, pa vsaj njegov administrativni pomočnik. Od šolskega leta 1939/40 do okupacije je bil ravnatelj administrativni pomočnik in hkrati varuh profesorske knjižnice prof. Stanko Bunc.

Prof. Filip Kumbatovič-Kalan, arhitekt in teatrolog, ki se je na mariborski realki šolal med 1921—1928, je izjavil, da mu je prof. Ivan Mravljak med šolanjem posojal iz profesorske knjižnice francosko literaturo (originalno), s katero je bila dobro založena. Ko je leta 1928 odšel na študije v Ljubljano, je bil zato že seznanjen z njenimi poglavitnimi deli.³⁶

O dijaški knjižnici na mariborski realki sta za čas do leta 1927 pričala pisatelj Anton Ingolič in pravnik Karlo Jančič, ki sta bila sošolca in sta realko obiskovala med letoma 1920 in 1927.³⁷ Dijaška knjižnica je imela svoje prostore v 2. nadstropju. Odprta je bila enkrat tedensko, »navala nanjo pa ni bilo« (Anton Ingolič). V njej so bile (poleg nemških) slovenske knjige (Ingolič, Kumbatovič) — predvsem broširane knjižice Narodne knjižnice, izšle po prevratu, Jur-

³² Izredna seja mariborskega občinskega sveta. — Tabor 7(1926)201, 5. IX., str. 3.

³³ Zapisnik seje mestnega sveta mariborskega 3. septembra 1926, točka 6). Drž. realna gimnazija v Mariboru — najemniška pogodba. — Zapisniki sej mestnega občinskega sveta mariborske občine v letu 1926. — Pokrajinski arhiv Maribor.

³⁴ Izvestje Državne realke v Mariboru za šolsko leto 1929/30, v Mariboru 1930, str. 3.

³⁵ Gl. op. pod 34.

³⁶ Izjava prof. Filipa Kumbatoviča-Kalana menl 6. marca 1934.

³⁷ Njuni izjavi menl 6. marca 1934.

Glej tudi: Ingolič Anton: Zgodbe mojega življenja. Ljubljana 1979, str. 99—101, 134, 173—174.

čičeva, Tavčarjeva dela v Prijateljovih izdajah (Kumbatovič). Kdo je vodil dijaško knjižnico, se poročevalci ne spominjajo, Anton Ingolič pa ve, da je bil nejevoljen, ker ni imela knjižnih katalogov. Tudi izbor je bil skromen, zato je raje zahajal v dobro urejeno Ljudsko knjižnico v Narodnem domu.

Primerjava uradnih podatkov o knjižnih zalogah v profesorski in dijaški knjižnici nam kaže tole: v profesorski knjižnici je bilo 1. julija 1918 (torej še pod monarhijo) 5407 zvezkov, 454 snopičev in še nekaj drugega knjižničnega gradiva, v novi državi pa konec šolskega leta 1928/29 2798 del.³⁸ Čeprav gre za drugačno štetje (zvezki in snopiči namesto del), je bržčas prišlo v razdobju 1918—1929 do sprememb v sestavi knjižnice.

Se bolj velja to za dijaško knjižnico. Ta je 1. julija 1918 štela 4078 zvezkov in 108 snopičev,³⁹ konec šolskega leta 1928/29 pa »419 slovenskih, oziroma srbohrvatskih knjig«.⁴⁰ V letnih poročilih mariborske realke 1929/1940 ni omenbe, da bi bila na zavodu tudi nemška dijaška knjižnica, je pa v vsakoletnih popisih profesorskega zbora navedeno, da je bil »varuh nemške dijaške knjižnice« germanist in klasični filolog prof. dr. Ignac Fludernik (od 1932/33 do 1939/40) (za zadnje, zaradi vojske nedokončano šolsko leto 1940/41 poročilo ni izšlo). Nemška dijaška knjižnica, kolikršna je že bila, je po prevratu zagotovo doživela vsebinske in tudi količinske spremembe. Predvsem je bilo treba po ukazu višjega šolskega sveta v Ljubljani izločiti berila in knjige, »ki povzdigujejo Avstrijo in Habsburžane ter imajo namen gojiti avstrijsko patriotsko mišljenje«.⁴¹ Gotovo so izločili tudi dela, ki so poveličevala boje centralnih sil med prvo svetovno vojsko, ter izrazito nemško nacionalna dela.

Izza prevrata pa se je izoblikovala slovenska dijaška knjižnica, saj je prej na zavodu sploh ni bilo. Njena rast je bila počasna: v desetletju 1918—1929 je narasla na borih gori omenjenih »419 slovenskih, oziroma srbohrvatskih knjig«. Slovensko dijaško knjižnico mariborske državne realne gimnazije od 1929 do 1940 so vodili — 1929—1931 Viktor Cotič, profesor risanja in opisne geometrije, od 1931—1934 suplent slavist Jože Bevk, od 1934 do 1937 suplent za slovenščino in latinščino Fran Borko, od 1937 do 1939 profesor za slovenščino in francoščino Stanko Bunc, od 1939 do 1940 (1941?) pa suplent slavist Skalko Kavčič.

Izza šolskega leta 1929/30, ko so redno izhajala tiskana letna poročila zavoda, je mogoče slediti, kako sta se razvijali profesorska in slovenska dijaška knjižnica, vendar spričo neuskklajenih načel popisa pa tudi zaradi njegove fragmentarnosti zaokroženega vpogleda o vsebini knjižnice ni mogoče dobiti.

V profesorsko knjižnico je bilo v šolskem letu 1929/30 uvrščenih 20 knjig, med njimi Skrličeva Istorija nove srpske književnosti, Sachs-Villatov Enzyklopedisches französisch-deutsches und deutsch-französisches Wörterbuch, N. Samšalovića Riječnik njemačko-hrvatsko-njemački, D. Boranića Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika, Stowasserjev Lateinisch-deutsches Wörterbuch, Bradačev Nemško-slovenski slovar, Gunduličev Osman, Njegošev Gorski venec, Orožnova Masarykova čitanka. Ob koncu šolskega leta je profesorska knjižnica štela 2818 del. Naslednje leto se je povečala za 55 del (nenavedenih) na 2864 del (9 jih je bilo iz profesorske knjižnice uvrščenih v dijaško). Za nakup knjig je bilo izdanih 4970.—dinarjev. V šolskem letu 1931/32 je bilo za profesorsko knjižnico porabljenih le 1322.—dinarjev, zato pa je bilo pridobljenih le 6 (ne-

³⁸ Učiteljska knjižnica. — Izvestje Državne realke v Mariboru za šolsko leto 1929/30. V Mariboru 1930, str. 12.

³⁹ Gl. op. 29.

⁴⁰ Dijaška knjižnica. — Izvestje Državne realke v Mariboru za šolsko leto 1929/30. V Mariboru 1930, str. 12.

⁴¹ Glej odredbo višjega šolskega sveta v Ljubljani z dne 28. februarja 1922, sklicujočo se na okrožnico z dne 5. januarja 1921, in uredbi z dne 25. septembra 1922. — Fink F.: Zbirka važnejših novih naredb in odredb za osnovne in meščanske šole ter učiteljska v Sloveniji. III. zvezek. Ljubljana 1923, str. 33 in 69—70.

imenovanih) del v 15 zvezkih. Tudi tisto leto je bilo v dijaško knjižnico premeščenih dvoje del, dve sta bili izgubljeni, tako da je bilo stanje ob koncu šolskega leta 2866 del. V letu 1932/33 je zavod za profesorsko knjižnico izdal 1595.—dinarjev in nakupil 22 (neimenovanih) del v 34 zvezkih. Stanje ob koncu šolskega leta izkazuje 2882 del.

Poročilo za šolsko leto 1933/34 navaja, da je profesorska knjižnica »bila naročena na iste časopise in revije kakor prejšnja leta«.42 Žal niso navedeni naslovi teh periodičnih publikacij. Ravnateljstvo je kupilo samo dvoje del: A. Gaberščka Goriški Slovenci in Halfonda Machinderja P. C. Slovene Studies. Pač pa je ministrstvo za prosveto zavodu podarilo pet del v 24 zvezkih in kraljevska banska uprava Dravske banovine tudi pet del. Na koncu šolskega leta je bilo v knjižnici 2894 del.

V letu 1934/35 ji je bilo podarjenih 12 del, večinoma od prosvetnega oddelka kr. banske uprave v Ljubljani, ravnateljstvo pa je plačalo 9 del in naročnino za časopise in revije v skupnem znesku 2150.—din .

V poročilu za leto 1935/36 končno le izvemo, da je bila profesorska knjižnica naročena na revije Dom in svet, Ljubljanski zvon, Nova Evropa, Planinski vestnik in Popotnik, nakupljeni pa so bili zanjo Ingoličevi Lukarji in knjige Vodnikove družbe za tisto leto. Darovalca dveh knjig sta bila ministrstvo za prosveto in ravnatelj mariborske moške kaznilnice Niko Vrabl. Ob koncu šolskega leta je bilo v knjižnici 2919 del.

Naslednje leto so se pridružile v nakupu knjige Slovenske matice (poleg revij, ki je bila knjižnica nanje naročena že poprejšnje leto), nabavljeni pa so bili še Wiesthalerjev Veliki latinsko-slovenski slovar, Glonarjev Slovar slovenskega jezika, Lamerjev Wörterbuch der Antike, Melikova Slovenija. Izdatki za nabavo in vezavo so znašali 2530,50 dinarjev.

V šolskem letu 1937/38 je knjižnica nakupila Ljubljanski zvon, Popotnik, Planinski vestnik, Časopis za zgodovino in narodopisje, Novo Evropo ter knjižne zbirke Vodnikove družbe, Slovenske matice, Matice hrvatske, Prijateljevo Borbo za individualnost slovenskega knjižnega jezika, 10 zvezkov Ciceronovih, Horacovih, Livijevih, Salustovih in Tacitovih del, od francoskega poslaništva v Beogradu pa je dobila v dar 39 del v 49 zvezkih. Za nakup knjig in vezavo je šlo 2446.—dinarjev, v knjižnici pa je bilo 2980 del.

Naslednje leto (1938/39) se je dotedanjim revijam in časopisom pridružil Slovenski jezik, Proteus, Roditeljski list, med nakupljenimi knjigami pa so bili Nahtigalovi Slovanski jeziki, Prijateljeva Kulturna in politična zgodovina Slovencev, Kidričev Prešeren II, Linhartovo Izbrano delo, Izidorja Cankarja Uvod v umevanje likovne umetnosti ter Pretnarjev Francosko-slovenski slovar. Darovalca sta bila kr. banska uprava (Kočevski zbornik, Dolenjska) in dr. Fran Plešič. Izdatki za nabavo in vezavo so bili skromni — 1996.—dinarjev, stanje knjižnega fonda: 2997 del.

V zadnjem predvojnem poročilu (1939/40) so omenjeni nekateri nakupi: Les chefs d'oeuvre de la langue française, Spominski zbornik Slovenije, Sovretovi Stari Grki, 1.—5. letnik Slovana, Statistični pregled šolstva v Dravski banovini, Reyev Vremenoslovje, Mattanovicheva Elektrotehnika, darovalci pa so bili ministrstvo za prosveto, kr. banska uprava, Tiskarna sv. Cirila v Mariboru (vsi skupaj štiri dela). Izdatki za nakup in vezavo so znašali 2149.—dinarjev. Stanje konec šolskega leta 1939/40 je bilo 3031 del.

Porast knjižnega fonda profesorske knjižnice mariborske državne realne gimnazije (prej realke) v desetletju 1929/30 do 1939/40 je bil sila skromen — od

⁴² Učiteljska knjižnica. — Izvestje Državne realne gimnazije v Mariboru za šolsko leto 1933/34. V Mariboru 1934, str. 13.

2818 del se je povzdignil na 3031 del. Prav tako skromni so bili izdatki za nabavo in vezavo, saj so letno komaj dosegali poprečno enomesečno profesorsko plačo.

Povsem pa manjkajo kakršnikoli podatki o tem, kako so si profesorji — teh pa je bilo v tistem desetletju kakšno leto tudi do 53 — izposojali knjige iz nje in jih uporabljali.

Tiskana letna poročila za obdobje 1929/30 do 1939/40 obravnavajo tudi porast in stanje dijaške knjižnice, vendar zelo neurejeno in slabo pregledno. Podatki za posamezna šolska leta so takile:

Solsko leto	1928/29	1929/30	1930/31	1931/32	1932/33	1933/34
Prirastek		162	274	173	12	128
Stanje ob koncu	419	607	3710	990	1005	1133

Solsko leto	1934/35	1935/36	1936/37	1937/38	1938/39	1939/40
Prirastek	112	69	40	36	65	173
Stanje ob koncu	1938	1284	1317	1369	1520	1780

Ceravno so podatki zbrani vselej pod naslovom Dijaška knjižnica, je iz besedila poročil ali iz primerjave razvidno, da gre le za slovenska in srbohrvaška dela. Edinole podatek iz šolskega leta 1930/31 (3910 del) zajema bržkone vse knjige (torej tudi nemške, francoske in angleške), a o nemški dijaški knjižnici na zavodu ni poročil, dasi je v letnih poročilih naveden njen varuh.

Francoska in angleška dijaška knjižnica sta navedeni le za šolski leti 1936/37 in 1937/38. Prvo leto je bil varuh francoske knjižnice prof. dr. Janko Kotnik (ta pa je bil kot njen varuh — brez posebne omembe knjižnice — naveden od šolskega leta 1932/33 dalje). Štela je 81 del, med katera je bil všteti tudi dar kr. banske uprave — 10 izvodov prevodov Cankarjevih del — Pages choisies). V angleški dijaški knjižnici je tedaj bilo 109 del. Naslednje leto sta pod istim vodstvom izkazali nespremenjeno stanje angleških del (109), francoska knjižnica pa se je z darom francoskega poslaništva v Beogradu obogatila za 37 del v 42 zvezkih in se povzdignila na 123 zvezkov. Nato pa o njih ni več poročil.

Seveda se podatki o dotoku knjig in njihovo stanje ob koncih šolskih let ne ujemajo, saj ni navedb o tem, koliko knjig je bilo izgubljenih ali izločenih.

Dotok slovenskih in srbohrvaških del — pretežno leposlovnih — v dijaško knjižnico je bil zelo neenakomeren, pa še ta ni izviral le iz nakupov, pač pa marsikdaj pretežno iz darov. Darovalci so bili Berta Jankovičeva, ravnatelj moške kaznilnice Niko Vrabl, prof. Mirko Seunik, Lovsko društvo Maribor, prof. dr. Ljudevit Pivko, češkoslovaški konzulat iz Ljubljane in banovinska založila šolskih knjig iz Ljubljane.

Najboljši in pravzaprav edini popolni vpogled v dotok knjig omogoča popis pridobljenih knjig za leto 1929/30, ko je dijaško knjižnico vodil slikar Viktor Cotič.⁴³ Povečini so leposlovne. Pridobljeni so bili izbrani spisi Ivana Cankarja, Frana Erjavca, zbrani spisi Fr. S. Finžgarja, Frana Detele, Ivana Preglja, Frana Maslija-Podlimbarskega, Ivana Tavčarja, Janeza Mencingerja, Hinka Dolenca, poezije Franceta Prešerna, Antona Aškerca, pa dela sodobnikov Rudolfa Maistra, Alojzija Gradnika, Juša Kozaka, Ivana Maticiča, Maksa Šnuderla, Josipa Brinarja, Andreja Rapeta, Janeza Jalna, Otona Župančiča, Ilke Vaštetove, Gu-

⁴³ Dijaška knjižnica. — Izvestje Državne realke v Mariboru za šolsko leto 1929/30. V Mariboru 1930, str. 12—14.

stava Siliha, Franceta Bevka, Ivana Laha, Vladimirja Levstika, Frana Jakliča, Frana Zbašnjika, Rada Murnika, Frana Albrehta, Ivana Zorca, Ljudevita Pivka, Pavleta Karlina, Vinka Möderndorferja. Iz srbske in hrvaške književnosti so bila zastopana dela P. Krstinića, Ks. Sandorja Džalskega in D. Šimunovića.

Iz svetovne književnosti so bila tisto leto vključena dela F. M. Dostojevskega, I. S. Turgenjeva, L. A. Tolstoja, A. S. Puškina, Henryka Sienkiewicza, Gustava Flauberta, Anatola Francea, Paula Bourgeta, Jaroslava Haška, Karla Čapka, Leonida Andrejeva in Charlesa de Coste.

Od strokovnih in znanstvenih del so bila uvrščena Malova Zgodovina slovenskega naroda, Antona Breclja Čuda in tajne življenja, Izidorja Cankarja Zgodovina likovne umetnosti, Fr. Kidriča Zgodovina slovenskega slovstva, Silva Kranjca Kako smo se zedinili in Zgodovina Srbov. Pridružili so se jim letniki periodičnih publikacij (Dom in svet, Bratstvo), koledarji, mohorjevke, Življenje svetnikov. Bile pa so tudi zbirke pravlje in pripovedk, indijanarice (Karl May), pustolovske zgodbe in kriminalke, zgodbe o osvajanjih gora in neznanih dežel.

Celotni izbor tistega leta je bil dobro premišljen in predvsem naravnani v seznanjanje s slovensko umetniško besedo.

V naslednjih letnih poročilih so le sporadične omembe novih pridobitev (Engelbert Gangl: Hram slave, Slovenske legende, Veli Joža Vladimirja Nazorja, Valvasorjeva Vojvodina Kranjska, Bogdanovičevi Srpski pripovedači, češke pripovedke v originalu, Tolstojeve ljudske pripovedke), ki pa ne dovoljujejo kakšnih veljavnih sklepov o vsebinski naravnosti izbora.

Kako je poslovala dijaška knjižnica, je mogoče posneti samo iz poročila za šolsko leto 1933/34.⁴⁴ Knjige so bile oddeljene za posamezne oddelke (letnike) in izposojale so se tedensko. Dijaško knjižnico je uporabilo 961 dijakov(inj) (takrat je bilo na zavodu vpisanih 1255 dijakov, -inj), prebrali pa so 12.248 knjig. V šolskem letu se je knjižni fond obmil kar 12,5-krat, kar je izredno visoko število.

V drugi polovici tridesetih let so bili letni prirastki knjižnice zelo skromni. Ravnateljstvo je v šolskih letih 1939/40 in 1940/41 — najbrž po naročilu nadrejenih šolskih oblasti, saj so podobno ukrepali tudi na mariborski (klasični) gimnaziji — pobiralo od dijakov po 10.— dinarjev za dijaško knjižnico.⁴⁵ V šolskem letu 1939/40 so tako zbrali kar 7680.— dinarjev, od česar so za nakup knjig (173) in vezavo namenili 5538.— dinarjev, preostalih 2420.— pa so prenesli v naslednje leto.

O urejanju dijaške knjižnice govori samo poročilo za šolsko leto 1938/39. Njen varuh prof. Stanko Bunc jo je v zelo kratkem času (od 29. avg. do 3. sept. 1938) nanovo pregledal, uničene knjige izločil, poškodovane dal popraviti, brošure pa zvezati. A tudi to poročilo ne omenja kakršnihkoli knjižnih katalogov ali vsaj inventarnih knjig.

Tako se nam tudi dijaška knjižnica (ali knjižnice) mariborske realke (realne gimnazije) v času kraljevske Jugoslavije med vojnama ne kaže v razvidni in ugodni luči. Predvsem ni bil urejen njen finančni položaj; na neki način (s pobiranjem pristojbine zanjo) so ga po tej plati utrdili šele malo pred drugo svetovno vojno. Kaže, da so v tistem času šolske oblasti na Slovenskem vendarle začele pripisovati večjo vzgojno in izobraževalno vrednost šolski knjižnici.

V prvem obdobju po prevratu se je v času, ko se je realka nacionalno preobrazovala, vprašanju knjižnice pripisovalo manj pomena, možna pa je tudi

⁴⁴ Dijaška knjižnica. — Izvestje Državne realne gimnazije v Mariboru. V Mariboru 1934, str. 10.

⁴⁵ Navodila za šolsko leto 1940/41 — Izvestje Prve državne realne gimnazije v Mariboru za šolsko leto 1939—40. V Mariboru 1940, str. 42.

razlaga, da so na to vplivali neurejeni finančni viri zavoda. Ugotoviti pa je treba, da je bil krog tistih, ki so dijaški knjižnici podarjali knjige, bistveno ožji, kakor je bil za avstro-ogrske monarhije.

Kakorkoli že skušamo na osnovi pičlih podatkov vrednotiti dijaško knjižnico mariborske realke (realne gimnazije) med vojnoma, je vendarle evidentno, da je bila skrb profesorskega zbora zanjo premajhna in da se je le v redkih primerih (evidentirana je akcija varuha dijaške knjižnice prof. Viktorja Cotiča, po izobrazbi slikarja) vzdignila nad nizko poprečje.

Mariborski realci so morali svoje želje tešiti v drugih knjižnicah po Mariboru — predvsem v Študijski, a tudi v Ljudski, Delavski in Prosvetni.

Na kraju omenimo še prostorsko namestitev knjižnic. Ugotovili smo, da je bilo takoj po prevratu poskrbljeno za nove prostore profesorske in dijaške knjižnice. Preselili sta se v nekdanje ravnateljevo stanovanje v drugem nadstropju.⁴⁶ 1. novembra 1934 pa se je takratni ravnatelj prof. dr. Matko Heric vselil v ravnatelju namenjeno stanovanje, vendar je profesorska knjižnica ostala v njegovem sklopu. Nameščena je bila v največji sobi — obrnjeni proti severu. Prof. Ivan Mravljak, njen knjižničar ter »poslovodja in tajnik« zavoda, je imel ključ v ravnateljevo stanovanje, da je mogel do profesorske knjižnice. Pač pa se je 1934. leta odselila iz prostorov ravnateljevega stanovanja dijaška knjižnica. Kam v gimnazijski stavbi so jo spravili, ni znano.⁴⁷

Pregled delovanja profesorske in dijaške knjižnice na mariborski realki (realni gimnaziji) nam odkriva zanimivosti, ki precej spreminjajo naše dosedanje poznavanje knjižničnega položaja v Mariboru.

Predvsem je mogoče ugotoviti, da so knjižnicama v obdobju avstro-ogrske monarhije posvečali veliko skrb, resda ob izpolnjevanju uredb nadrejenih šolskih oblasti o šolskem knjižničarstvu. Z natančno določenimi finančnimi viri je bilo za obe dovolj denarja, da sta se mogli uspešno dopolnjevati in razvijati. Določila o poslovanju profesorskih in dijaških knjižnic so jima zagotovila natančno inventarizacijsko in katalogizacijsko službo, podatke o dotoku literature, ob koncu 19. stoletja pa tudi tiskan knjižni katalog, ki so ga vsako leto redno dopolnjevali. Ministrsko določilo o koordiniranem nabavljanju zlasti periodičnih publikacij in obsežnih temeljnih del ter o kroženju periodičnih publikacij med profesorskimi knjižnicami v kraju je bilo nadvse moderno in je pospeševalo razgledanost profesorjev po sodobnem stanju znanosti. Mariborska realčna profesorska knjižnica je bila zelo dobro založena s periodičnimi publikacijami, zlasti s tistimi, ki so obravnavale metodiko posameznih učnih predmetov, na voljo pa je imela bibliografska pomagala, ki so njenim uporabnikom dajala sprotne informacije o najnovejših izdajah z nemškega in francoskega knjižnega trga, pa tudi o periodičnih publikacijah v avstrijskih univerzitetnih in študijskih knjižnicah.

Knjižni skladi profesorske knjižnice mariborske realke so se precej razlikovali od knjižnih skladov profesorske knjižnice na mariborski gimnaziji. Glede na usmerjenost zavoda je bila pač preferirana literatura o naravnih in eksaktnih znanostih, s tem pa je bila v Mariboru zagotovljena informiranost o stanju in usmerjenosti teh znanosti. Nadvse pomembna je bila naravnost profesorske knjižnice v moderno filologijo in preučevanje francoske in angleške književnosti. S tem je treba korigirati dosedanje domnevanje, da je bila v Mariboru konec 19. stoletja in v začetku 20. stoletja trdno prisotna le nemška literatura.

Dijaško knjižnico so — tudi po navodilih šolskih oblasti — skrbno dopolnjevali in jo vodili. Kljub raznovrstnosti njenih skladov pa je vendarle opazno, da

⁴⁶ Glej op. 35.

⁴⁷ Izjava Alberta Herica, dipl. pravnik in sina prof. dr. Matka Herica, menl 2. aprila 1984.

je bil v njih močno prisoten avstrijsko-monarhistični in nemško nacionalni duh, ki je bil sploh značilnost zavoda.

Čeprav je bila realčna profesorska knjižnica razmeroma mlada, se je vendarle hitro pomnožila. Tja do leta 1910 je po številu zvezkov ni ujela niti javna knjižnica »Südmarke«, čeprav je ta bila deležna posebne naklonjenosti nemško nacionalnih krogov. Obe pa nista mogli ujeti ali prekositi profesorske knjižnice na gimnaziji.

Kaj se je s knjižnicama dogajalo po prevratu, ni mogoče natanko ugotoviti. Gotovo so iz njiju izločili dela, ki so bila avstrijsko in nemško usmerjena. Ker dolgo niso bila razrešena vprašanja financiranja knjižnic, se je to poznalo pri njunem preurejanju in dopolnjevanju. Dotacije so bile skromne, omogočale so le pičel nakup sicer vrednih del, zlasti slovenskih. Presenetljivo majhen je bil delež periodičnih publikacij, skoraj presahnil pa je vir darovalcev. Ugotoviti pa je vsekakor treba, da po upravni plati niti ravnateljstvo niti šolska oblast nista terjala natančnejšega knjižničarskega poslovanja.

Isto velja do neke mere tudi za dijaško knjižnico, čeprav je v njenem poslovanju zaslediti dve pozitivni akciji za njeno prenovno — prva je bila leta 1929, druga pa skoraj neposredno pred drugo svetovno vojno, pred razpadom kraljevine Jugoslavije. Obakrat je šlo za premišljeno veliko akcijo pridobivanja vrednega slovenskega leposlovja, ki naj bi oblikovalo mladi realčni rod, da bi se vkoreninil v slovensko kulturo in se narodnostno utrdil. Samó ti dve akciji rešujeta ugled knjižničarstva na mariborski realki (realni gimnaziji) med vojnama.

DIE BIBLIOTHEK DER REALSCHULE IN MARIBOR

Zusammenfassung

Die Reform der Gymnasien und Realschulen, die in Österreich durch den Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen vom Ministerium für Kultus und Unterricht im Jahr 1849 begann, bewirkte auch die Entstehung der Realschule in Maribor (Marburg a. d. Drau). Das erstrebte auch die Mariborer Bürgerschaft an, da sie sich um das Erlblühen des Handwerks, der Industrie und des Handels bemühte. Die vollständige, siebenklassige Oberrealschule wurde in Maribor mit dem Ministerialerlass vom 6. September 1870 gegründet. So wurde der Entwicklungsprozess der Mariborer Realschule, der im Jahr 1849 mit der zweiklassigen Unterrealschule begonnen hatte, zu Ende geführt. Gleich nach der Gründung der Oberrealschule im Jahr 1870 kam es zu Vorbereitungen für den Bau eines neuen Schulgebäudes. Dieses wurde im Oktober 1873 am heutigen Leninplatz erbaut. Die komplette Anstalt übersiedelte dahin. Das Lehrprogramm enthielt unter anderem besonders die deutsche Sprache (in allen sieben Klassen), die französische Sprache (ebenso), die englische Sprache (nur an der Oberstufe), Mathematik, Freihandzeichnen, Geometrie und geometrisches Zeichnen, darstellende Geometrie, Physik und Chemie.

Für die Mariborer Oberrealschule war kennzeichnend, dass sie zur Zeit der Monarchie eine ausgesprochene deutsche Schulanstalt war. Ihre Schüler stammten überwiegend aus den Kaufmanns-, Unternehmer- und Handwerkerfamilien, hauptsächlich aus Maribor und dessen Umgebung. Nur in der allerfrühesten Periode gab es unter den Schülern ein Fünftel Slowenen. Auch die Professoren waren bis zum Umsturz im Jahr 1918 fast ausschliesslich Deutsche.

Die Mariborer Oberrealschule hat ihre Lehrer- und Schülerbibliothek — laut der geltenden Vorschriften — schon mit seiner Errichtung gegründet. Die notwendigen Geldmittel für die Lehrerbibliothek wurden von der Mariborer Stadtgemeinde aus dem Schulgeld erstellt, die Schüler hatten aber für ihre Bibliothek jedes Schuljahr eine entsprechende Gebühr zu entrichten. Durch solche Vorkehrungen wurde für ein gezieltes Gedeihen der Bibliotheken gesorgt. Darüber sind in den Jahresberichten der Anstalt ausführliche, regelmässige Berichte zu lesen, am Ende des Schuljahres 1897/98 wurde aber dem Jahresbericht ein gedruckter Katalog der Lehrerbibliothek der k. k. Staats-Oberrealschule in Marburg beigelegt, der dann jedes Jahr bis zum Zusammenbruch der Monarchie ergänzt wurde.

Die Lehrerbibliothek wurde durch Ankäufe (durchschnittlich je 50 Werke pro Jahr) und 10 bis 15 geschenkte Werke pro Jahr vermehrt (unter den Spendern waren z. B. die k. k. Akademie der Wissenschaften, die Statthalterei in Graz, das Ministerium für Kultus und Unterricht). Die Lehrerbibliothek mit dem Lesesaal wurde im 2. Stock neben der Schuldirektorwohnung untergebracht.

Die Auswahl der Literatur war sehr ausgewogen und hauptsächlich in die Philologie und Naturwissenschaften gerichtet. Eine besondere Vorliebe galt der modernen deutschen sowie der französischen und englischen Philologie. Da auch die klassische und die zeitgenössische deutsche, französische und englische schöne Literatur verhältnismässig gut vertreten war, muss diese Tatsache in der geistigen Struktur der Stadt besonders hervorgehoben werden. Im zufriedenstellenden Masse waren Werke über Mathematik, Naturkunde und bildende Kunst vorhanden. Merkwürdigerweise waren aber spärlich Werke über Bauwesen, Haus-, Land- und Forstwirtschaft sowie über Verkehr, Handel und Industrie vertreten. Es war kennzeichnend für die Anstalt, dass sie eine grössere Auswahl von periodischen Publikationen bezog, durch die ein unmittelbarer Kontakt mit neuen wissenschaftlichen Errungenschaften ermöglicht wurde. Bis zum Ende des Schuljahres 1917/18 hat sich die Zahl der in der Lehrerbibliothek aufgestellten Bände auf 5407 (und 454 Hefte) erhöht. Verglichen mit der Zahl der an der Anstalt tätigen Professoren und Lehrer (im Jahr 1910: 24) und mit dem Stande des damaligen Bibliothekswesens kann diese Lehrerbibliothek als eine angemessene betrachtet werden. Ein Teil der Lehrerbibliothek wurde als Präsenzbibliothek im Konferenzzimmer aufgestellt, einzelne Werke waren zur Benützung in Lehrkabinetten untergebracht; jene Werke, die dem Dienstablaufe dienten, wurde aber dem Direktor in seiner Kanzlei zur Verfügung gestellt.

Die Schülerbibliothek hat sich bis zur Jahrhundertwende pro Jahr um etwa 30 Bücher vermehrt, nachher war aber der Zufluss der Literatur reichlicher. Am Ende der Monarchie zählte sie 4078 Bände. Die Schülerbibliothek war dem Inhalt nach zur Benützung in einzelnen Schulstufen aufgeteilt. Es waren inhaltlich stark habsburgisch-monarchistische und deutschnationale Elemente festzustellen, der Schwerpunkt lag aber an der deutschen schönen Literatur.

Nach dem Zusammenbruch der Monarchie wurde die Anstalt allmählich in eine slowenische umgewandelt (die letzte deutsche Maturaprüfung fand am Ende des Schuljahres 1924/25 statt) und parallel dem Realgymnasium angepasst.

Im neuen Staat suchte man lange eine zweckmässige Lösung des Finanzierens der Lehrer- und Schülerbibliothek (nicht mit dem Schulgeld oder mit der Bibliotheksgebühr). Berichte über Neuerwerbungen sind spärlich und ungenau. Die Lehrerbibliothek vermehrte sich durchschnittlich um zwanzig neue Bücher pro Jahr, die periodischen Publikationen — nun hauptsächlich in der slowenischen Sprache — sind in grösserer Zahl in den dreissigen Jahren zugeflossen. Am Ende des Schuljahres 1939/40 zählte die Lehrerbibliothek 3031 Werke (nicht Bände!). Die Schülerbibliothek begann nach dem Umsturz slowenische und serbokroatische Literatur zu erwerben (zur Zeit der Monarchie gab es sie in der Bibliothek nicht). Besonders kam man der slowenischen Literatur in den Übersetzungen aus der Weltliteratur entgegen. Bis zum Jahr 1940 umfasste sie 1780 Werke. Die Schülerbibliothek hatte eine deutsche und eine spärliche französische sowie englische Abteilung.

Zur Zeit der Monarchie war man an der Mariborer Oberrealschule um ihre Lehrer- und Schülerbibliothek sichtlich bemüht. Die Lehrerbibliothek stellte eine beträchtliche Ergänzung der vorwiegend humanistisch eingestellten Lehrerbibliothek des Mariborer Gymnasiums dar.

STAVKA KAMNOSEKOV V JOSIPDOLU IN HUDEM KOTU LETA 1938

Alojz Krivograd*

UDK 329(091):331.109.32:679.8(497.12 Pohorje)»1938«

KRIVOGRAD Alojz: *Stavka kamnosekov v Josipdolu in Hudem kotu leta 1938. (Der Steinhauerstreik in Josipdol und Hudl kot im Jahre 1938).* Časopis za zgodovino in narodopisje Maribor, 56=21 (1985)2, str. 163—193

Izvirnik v sloven., povzetek v nem., izvleček v sloven. in angl.

Kamnoseki v Josipdolu in Hudem kotu so začeli stavkati 4. avgusta zaradi tega, ker lastnika nista pristala na povzvišanje plač in uvedbo kolektivne pogodbe. Delavci so zasedli kamnolome in jih zastražili do 3. oktobra, ko so državne oblasti zaradi čehoslovaške krize toliko pritiskale na delavce, da so umaknili straže, lastnika pa sta podpisala kolektivno pogodbo.

UDC 329(091):331.109.32:679.8(497.12 Pohorje)»1938«

KRIVOGRAD Alojz: *The strike of the stone-cutters of Josipdol and Hudl kot in the year 1938.* Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 56=21(1985)2, p. 163—193

Orig. in Slovene, summary in Germ., synopsis in Slovene and Engl.

The stone-cutters of Josipdol and Hudl kot began to strike on August 4th 1938 because the owners did not agree to a rise of their wages and to the introduction of a collective contract. The workers occupied the quarries and kept watch of them till October 3th when, because of the Czechoslovak crisis, the State authorities urged the workers so much that they withdrew their watches, and the owners signed the collective contract.

UVOD

V pričujočem sestavku¹ bomo orisali stavko kamnoseških delavcev v Josipdolu in Hudem kotu na Pohorju leta 1938, njen potek, vzroke in značilnosti. Ostalo bo odprtih še precej vprašanj, na katera za zdaj še ni možno odgovoriti zaradi pomanjkanja virov in tudi zato, ker ni razčiščeno marsikatero vprašanje bodisi lokalnega bodisi širšega pomena.

Kamnoseški delavci, ki jih je bilo vsaj 300, so bili zaposleni v treh kamnolomih, katerih lastnika sta bila Antun Res iz Zagreba in inž. Milan Lenarčič. V Josipdolu je bila meja med obema lastnikoma označena baje z enim samim kolom. Lenarčič je imel še kamnolom v Hudem kotu. Antun Res je zaposloval v prvi polovici leta 1938, torej tik pred stavko, 160, Lenarčič pa 140 delavcev. Seznamov za to leto ni bilo možno najti. Viri, ki so nastali v Ribnici in na

* Alojz Krivograd, prof. zgodovine, Delavski muzej Ravne na Koroškem.

¹ Stroške, ki so nastali pri tem delu, je poravnala Občinska raziskovalna skupnost Ravne na Koroškem in se ji za to ob tej priložnosti zahvaljujem.

okraju Dravograd, sicer dosledno omenjajo, da sta oba zaposlovala po 140 delavcev. Podatek v arhivu Zbornice za trgovino, obrt in industrijo (Arhiv Slovenije) pa pravi, da je leta 1938 Antun Res zaposloval 160 delavcev. Za Lenarčiča v tem arhivu ni podatkov za tisti čas. Če je Lenarčič imel 140 ljudi, potem bi bilo v kamnolomih 300 zaposlenih. To število potrjujejo številna orožniška poročila iz Ribnice. Vsi skupaj so enotno nastopili proti lastnikoma marca 1938. Zahtevali so kolektivno pogodbo in višje plače. Ker lastnika nista hotela privoliti v njihove zahteve, so začeli stavkati 4. avgusta istega leta in je skupna stavka trajala do 10. oktobra; delavci pri Lenarčiču so stavkali vse do 4. novembra. Ker jih je že prej odpustil, skoraj ni možno ugotoviti, kdaj se je stavka končala.

VIRI

Literature o tej stavki praktično ni. Omenja jo le France Filipič v svojem sestavku v zborniku Radlje skozi čas, ki je izšel leta 1984.

Največ arhivskih virov je v fondu okraja Dravograd, in sicer v fasciklih za leto 1938 in 1939, ki ležijo v Pokrajinskem arhivu Maribor. Posamezni dokumenti in zapisi se najdejo tudi v fondih Delavske zbornice, Inšpekcije dela pri banovini in Zbornice za trgovino, obrt in industrijo. Prve hrani arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, za drugi dve ustanovi pa Arhiv Slovenije. Nekaj drobcev je tudi v fondu sodišča Marenberg (Radlje), ki je spravljen v Pokrajinskem arhivu Maribor.

Pri delu z arhivalijami smo imeli dve poglavitni težavi: prvič neurejenost fondov, kajti urejeni so le do prve stopnje, tj. da so dokumenti evidentirani in urejeni hronološko. Druga težava pa je, da v fondih manjka dosti dokumentov, največkrat najpomembnejši. Tako stanje so povzročili dogodki druge svetovne vojne. V zmedbi zadnjih dni stare Jugoslavije se je z arhivalijami marsikaj zgodilo, potem so jih v roke dobili okupatorji, takoj po osvoboditvi pa pristojni in nepristojni ljudje, oboji so z njimi ravnali mačehovsko, kakor se dogaja tudi še danes. Arhivalije podzveze Zveze gradbenih delavcev Jugoslavije za Slovenijo in lokalne organizacije v Ribnici so zginile kakor skoraj vsi dokumenti takratnih strank in sindikatov.

Naslednji vir je takratno časopisje. Ta vir ima osnovno pomanjkljivost, da so podatki nezanesljivi, ker so prikrojeni interesom časnika in avtorjev. Za obravnavani predmet je najpomembnejša socialistična Delavska politika ter liberalni glasili Večernik v Mariboru in Slovenski narod.

Na razpolago so bile še žive priče. Vsega skupaj sem ugotovil samo pet še živečih udeležencev stavke. Govoril sem s tremi, ki so navedli nekaj dragocenih dejstev. To so bili kamnoseki Ivan Ditinger, Ivan Račnik in Ernest Vobovnik. Vsi trije so že v visoki starosti in njihovi spomini so že obledeli, zlasti še na stavko, ker so čez dve leti sledili razburljivi in nevarni dogodki druge svetovne vojne oziroma NOB.

Kot je že v uvodu rečeno, o tej stavki še ni vse povedano, vsekakor pa jo bo kdaj pozneje treba oceniti, kaj je pomenila v takratnem stavkovnem gibanju v slovenskem prostoru. Morebiti se bo pa do takrat o njej našel še kak do zdaj neznan vir.

VZROKI

Vzroke za stavko je treba iskati v bednih razmerah kamnosekov in pomožnih delavcev v pohorskih kamnolomih. Zasluzki so bili takile: poprečna mesečna plača delavca v Josipdolu je bila leta 1938 757,25 din,¹ eksistenčni minimum, ki je veljal za tisto leto, pa je bil 804 din, za štiričlansko družino pa 1905 din². Seveda je v poprečju preračunan za vso takratno Slovenijo. Eksistenčni minimum je tista količina potrebščin, ki so nujne za kolikor toliko normalno življenje, preračunano na denarno vrednost.

Za zasluzke v Josipdolu imamo na razpolago časopisno poročilo, ki smo ga citirali pod črto, spominska pričevanja treh udeležencev³, ki so bila zapisana leta 1983, in vprašalno polo za Resov kamnolom iz leta 1938 v arhivu Zbornice za trgovino, obrt in industrijo, fasc. 309/9 (Arhiv Slovenije). Čeprav omenjeni viri že po svoji naravi ne morejo biti stoo odstotno zanesljivi, vendar malenkostne razlike med njimi potrjujejo, da so podatki o plačah v Josipdolu leta 1938, kot jih navaja citirani časopis, resnični ali vsaj zelo blizu resnici, in sicer:

Vrsta delavcev	Urni zaslužek	Dnevni zasluž.	Mesečni zasluž.
Ricar	3,93	31,50	819
Cepilec			
Snažilec	3,12	25,—	650
Nakladalec, delavec, ki odvaž material	3,—	24,—	624
Kovač	4,50	36,—	936

Udeleženec stavke Ernest Vobovnik je navedel avtorju 1983. leta naslednje zasluzke: tujci imenovani »Hrvati«, to so bili tisti, ki so bili doma izven občine, so dobili na uro leta 1938 2 do 2,50 din, včasih pa tudi 3 din. Domačini so zaslužili 3 do 3,50 din. Tisti, ki so delali na akord, pa so v poprečju prišli na uro 4 do 4,50 din. To so bili ricarji in cepilci, minerji pa so zaslužili po 5,50 din. Ivan Račnik je istega leta povedal, da je na dan zaslužil 30 din, torej na uro 3,75 din, najboljši pa so dobili 40 din oz. 5 din na uro. Ivan Ditinger pa je pravil, da je delal pri minerjih in je dobil na uro 3,50 din. Spominjal se je, da so delavci, ki so ročno vrtali, dobili od metra za vrtino 8 cm premera 100 din, za 6 cm premera pa 60 din. V osmih urah pa so trije ročno zvrtili vrtino 8 cm premera 110 do 120 cm in so prišli na 4,50 din na uro. Po navedbi omenjenih kamnosekov je bil poprečni zaslužek 3,90 din. Moramo pa dodati, da je veliko število delavcev imelo nizek zaslužek. Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 13. IX. 1938 navaja, da je 93 dninarjev — tj. nekvalificiranih delavcev dobilo na uro le 3 dinarje. Poročilo istega orožništva pravi, da je pri Lenarčiču možno zaslužiti največ 1.200 din, običajno 700 din, v najslabših razmerah pa 300 din, torej le 1,43 din na uro. Tudi na te številke ne smemo priseči, kajti plačilnih list nimamo pri roki. Zdi se, da so orožniki s temi podatki pritiskali na okrajno glavarstvo, naj ukrene nekaj v korist delavcev.

V že omenjeni Resovi vprašalni poli je navedeno, da so pri njem zaslužili kvalificirani delavci 4 do 6 dinarjev na uro, nekvalificirani pa 3 do 4 din.

¹ Delavska politika 17. IX. 1938, št. 92, str. 4.

² Dr. Franc Kresal, Pregled razvoja delavske zaščitne zakonodaje in ustanov delavske zaščite v Sloveniji med vojnama. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1968—1969, str. 174.

³ Ivan Ditinger, Ivan Račnik in Ernest Vobovnik.

(Lenarčičeve vprašalne pole za to leto ni). Ta navedba je netočna že zato, ker je uslužbenec podjetja sam napisal podatek v polu za tisto leto, ko se je stavka pripravljala ali pa je že izbruhnila in je lastnik želel prikriti nizke mezde. Razen tega so delavci zahtevali, kakor bomo še videli, za kvalificirane s prakso nad 3 leta 5,50 din, za one do 3 leta prakse 5 din, za nekvalificirane pa 4 din. Čudno bi bilo, da bi se kamnoseki tako uporno borili za tisto, kar že imajo odtosno za tisto malenkost, ki jim je še manjkala do njihove zahteve. Zategadelj teh podatkov nismo upoštevali v navedeni razpredelnici zaslužkov v Josipdolu.

Res je, da je leta 1938 poprečni mesečni zaslužek (757,50 din) kamnosekov v Josipdolu bil nekoliko višji od slovenskega poprečnega zaslužka 644,80 din in poprečnega zaslužka delavcev zavarovanih pri SUZOR⁴, ki je znašal 619,32 din. Na območju dravogradskega okraja so slabše zaslužili tekstilci na Otiškem vrhu, in sicer le 650 din⁵, medtem ko so v Tovarni lepenke in lesovine grofa Thurna na Prevaljah zaslužili 854,88 din⁶, v železarni Ravne pa kar 1042,10 din na mesec⁷. Podatkov za druga podjetja nisem imel pri rokah. Najbrž v nobenem podjetju niso dosegli priznanega eksistenčnega minimuma za 4-člansko družino, medtem ko so za samca presegli v tovarni lepenke na Prevaljah in v ravenski železarni (Glej tabelo I). Plače v železarni na Ravnah in v mežiškem rudniku so veljale za ugodne, kljub temu so maloštevilni delavski družinski poglavarji dosegli eksistenčni minimum za svojo družino. Čeprav eksistenčni minimum ni bil dosežen, so le za silo shajali s svojim zaslužkom. To lahko razložimo s tem, da je eksistenčni minimum, ki ga je uveljavila Delavska zbornica v Sloveniji, bil ugodnejši od jugoslovanskega (Primerjaj na tabeli II) in je večina delavcev v naših krajih imela dodatne vire prehranjevanja in pridobivanja kurjave. Najrevnejše družine so šoloobvezne otroke dajale služiti na kmete ali kam drugam. Z odhodom otroka se je zmanjšal pritisk na družinsko blagajno. Dodatni viri za pridobivanje hrane so bili vrtničkarstvo, reja malih živali (prašičev, zajcev, kokoši itd.), »sabekarstvo« t.j. da so delavci pri kmetih sejali krompir, fižol in morda še kaj, pri njih so dobivali drva za kurjavo in tudi ozimnico. Seveda so to vse morali odslužiti. Najtemnejša beda pa je zagrnila tiste družine, kjer je bil doma alkoholizem. O razširjenosti tega pojava v naših krajih za tisti čas ni na razpolago stvarnih podatkov.

Do sedaj smo govorili le o poprečnih, toda povsod so bile skupine delavcev, ki so se morale zadovoljiti z bednimi mezdami. V Josipdolu, kjer je bilo nezadovoljstvo najhujše, se je mezda gibala po posameznih vrstah delavcev od 624 do 936 din na mesec. Za tekstilno tovarno Ornik-Mitrovič na Otiškem vrhu imamo podatke, da je 80 % delavcev zaslužilo na mesec do 600 din, 8 % delavcev od 600 do 700 din, 12 % pa 700 din⁸. V tovarni lepenke na Prevaljah so pomožni delavci dobili na mesec 728 do 832 din, delavke pri vseh delih pa le 592,80 din.⁹

⁴ SUZOR — Središnji ured za osiguranje radnika v Zagrebu, ki je pokrival večji del Jugoslavije, saj je leta 1938 pri njem bilo zavarovanih 749.202 delavca, Delavska politika, I. X. 1938, št. 98, str. 4.

⁵ Dr. France Kresal, Tekstilne stavke v Mariboru. Večer, 20. VI. 1974, št. 167.

⁶ Koplja kolektivne pogodbe delavcev Tovarne lepenke in lesovine na Prevaljah z dne 28. maja 1937, v Delavskem muzeju Ravne.

⁷ Koplja kolektivne pogodbe delavcev v železarni Ravne z dne 10. avgusta 1937 v Delavskem muzeju Ravne na Koroškem.

⁸ Dr. France Kresal, Tekstilne stavke v Mariboru. Večer 1974, št. 167, str. 3.

⁹ Koplja Kolektivne pogodbe tovarne lepenke na Prevaljah, v Delavskem muzeju Ravne.

Tab. I

EKSISTENČNI
MINIMUM
za Slovenjo

POPREČNE PLAČE

Podjetje	Leto	Urna plača	Dnevna plača	Mesečna plača	Leto	Za samca	Za 4-član. družino
Kamnolomi Josipdol	1938	3,63	29,12	757,25			
Tekstilna tovarna Otiški vrh	1936	3,12	25,—	650,—			
Papirnica Prevalje	1937	4,11	32,88	854,88			
Železarna Ravne	1937	5,01	40,08	1042,08	1936	740	1722
Slovenja	1938	3,10	24,80	644,80	1937	781	1828
Delavci zavarovani pri SUZOR	1938	2,97	23,82	619,32	1938	804	1905

Tab. II

EKSISTENČNI MINIMUM
v količini živil na mesec za 1 delavca

Živila	Jugoslovanski, ki ga je upoštevala Inšp. dela	V Sloveniji, ki ga je pripravila Del. zbornica
Pšenična moka št. 2	3 kg	8 kg
Koruzni zdrob	3 kg	2 kg
Kruh	9 kg	—
Riž	3 kg	1 kg
Testenine	1/2 kg	1 kg
Krompir	4 kg	10 kg
Fižol	4 kg	2 kg
Zelje	2 kg	—
Špinača	4 kg	—
Solata	1 kg	—
Sladkor	1 kg	1 kg
Goveje meso	1 kg	3 kg
Svinjsko meso	—	1 kg
Svinjska mast	2 kg	1 kg
Jajca	2 kosa	15 kosov
Mleko	10 l	10 l
Olje	—	0,5 l
Sadje	—	2 kg
Žitna kava	—	0,7 kg
Sol	—	0,3 kg

Delavska zbornica v Ljubljani je k minimumu za odraslega moškega prištevala še obleko: vsakih 5 let eno moško suknjo, vsako leto 1 obleko, 4 srajce, 4 spodnje hlače, 6 parov nogavic, 2 para čevljev in klobuk. Za ženo so računali 80 % eksistenčnega minimuma in za 2 otroka prav tako 80 %.

V železarni Ravne so vsi nekvalificirani prejeli na mesec od 728 do 832 din, kvalificirani od 832 do 936 din, torej še kar ugoden zaslužek za takratne razmere, toda nekatere vrste delavcev kot npr. nosači železa pa le 520 do 832 din, delavke v skladiščih 624 do 728 din, mladoletni pa prvo leto le 520 din. Kajti tudi v takih podjetjih, kot je bila železarna Ravne, kjer so bile plače najugodnejše, so bile skupine z ubornimi dohodki.¹⁰

Dodati moramo, da so na številnih delovnih mestih, v nekaterih podjetjih pa skoraj na vseh, imeli akordne zaslužke, tj. plačo od opravljenega dela oz. od števila izdelkov. Koliko je kdo zaslužil, je bilo odvisno od delovnih razmer in od sposobnosti posameznika. Tako se je zgodilo, da je neki delavec v Josipdolu leta 1938 zaslužil maja 460, junija 490, julija pa 650 din¹¹, kar je bilo daleč pod najnujnejšimi potrebami. Pomožnih delavcev je bilo v Josipdolu 93, to je skoraj tretjina vseh delavcev, in ta je imela najnižjo plačo 3 din na uro ali pa 624 din na mesec. Akordni zaslužki so v teh kamnolomih običajno nihali od 300 do 1.200 din na mesec. Za mesec julij, torej tik pred stavko, navaja poročilo konkretne podatke, da je delavec Ignac Plevnik z akordnim delom zaslužil 446,27 din, Maks Kutin pa 1.465 din. Tovrstni zaslužki so bili odvisni od kakovosti kamna in spretnosti delavca. Pri urnem zaslužku so bili plačani le delovni dnevi, prazniki ali slabo vreme ni bilo upoštevano.¹²

K vsemu temu moramo prišteti tudi to, da so delovne razmere v kamnolomih že zaradi narave dela izredno težke. Kake posebne tehnike takrat niti ni bilo, podvrženi so bili vsem vremenskim neprilikom in pod trajnim pritiskom lastnikov in polirjev. Večina njih je bivala v stanovanjih, ki so bila v lasti inž. Milana Lenarčiča, lastnika dveh tukajšnjih kamnolomov. V trgovinah so se čedalje bolj zadolževali, saj so orožniki poročali, da so kamnoseški delavci dolgovali domačim trgovcem 300.000 din, gostilničarjem 12.000 din.¹³ Te številke so vsekakor pretirane.

Stanovanja so bila v tistem času sploh slaba, posebej pa še delavska, mnogokrat tudi skrajno bedna. Kamnoseki iz Josipdola so stanovali po kmečkih bajtah kot »ofarji«, številni pa v Lenarčičevih hišah, ki so jih morali sami vzdrževati, material pa kupovati pri njem. Nekatere bajte so bile že napol podrtе, pa so v njih še vedno bivale delavske družine. Za neko tako podrtijo je moral Lenarčiču odslužiti mož 20, žena pa 25 delovnih dni na leto¹⁴. Orožniško poročilo navaja, da je bilo treba za stanovanje z eno sobo, kuhinjo in drugimi pritliklinami odslužiti na leto 12 dni pri kmečkem delu. K stanovanju je spadal še vrt in drva, ki jih je moral sam napraviti in pripeljati domov na svoje stroške¹⁵. Na nobeno od teh dveh poročil glede številke se ne moremo zanesti, vendar je tak način plačevanja stanarine bil tudi za tisti čas neprimeren in je lahko pomenil dodatno izkoriščanje delavca. Mnogokrat so bili samski delavci še na slabšem. Očividec opisuje samsko sobo nad kovačijo v josipdolskem kamnolomu takole: »Stene temnorjave. Kdo ve, kdaj so bile zadnjič beljene. Ob stenah

¹⁰ Koplja Kolektivne pogodbe železarne Ravne z dne 10. VII. 1937, v Delavskem muzeju Ravne.

¹¹ Delavska politika, 8. IX., št. 88, str. 4.

¹² Pokrajinski arhiv Maribor, fond okraja Dravograd 1939, orožniško poročilo z dne 13. IX. 1938. Zapisnik posvetovanja v Ribnici z dne 29. IX. 1938, oboje ovoja 1088/39, 3. šk. (za nadalje PAM f. o. Dr.).

¹³ PAM, f. o. Dr. 1939, 3. šk. ovoja 1088/39.

¹⁴ Delavska politika 1933, št. 84, str. 4.

¹⁵ PAM, f. o. Dr. 1939, 3. šk. ovoja 1088/39.

štiri postelje, če smemo tako imenovati iz surovih desk zbita ležišča. V vsaki postelji je po nekaj slame, ki je pogrnjena s preostanki starih vreč. To so rjuhe. Za pokrivalo pa služi raztrgana odeja. Razen tega je v sobi še klop in miza, oboje tako črno kot pod in stene.«¹⁶

Pomemben element za ugotavljanje materialnega položaja delavcev so cene potrebščin v domačem kraju. Toda zaenkrat ni podatkov, kakšne so bile maloprodajne cene v Dravski dolini v tistem času ali konkretno v trgovini v Ribnici. Poznamo cene samo za meso in drva. Na razpolago so maloprodajne cene za predmete, ki so bili vključeni v jugoslovanski eksistenčni minimum in ga je upoštevala Inšpekcija dela pri banovinski upravi¹⁷. Cene so za leto 1937 in 1939. Ker so bile zbrane v Ljubljani, veljajo le za tam, kajti v posameznih slovenskih pokrajinah so se zelo razlikovale. Saj je kolektivna pogodba¹⁸ za gradbince z dne 26. maja 1937 takratno Slovenijo razdelila na štiri plačilne razrede. V I. je spadalo mesto Ljubljana, v III. pa območje takratnega dravograjskega okraja, ki je obsegal Mežiško in Dravsko dolino do Brezna. Najvišje cene so bile v I. razredu, najnižje pa v IV. razredu, zato je pogodba predlagala najvišje plače za Ljubljano, najnižje pa npr. za Prekmurje. Za dravograjski okraj so bile predlagane za 13 % nižje od onih v slovenski prestolnici. Tega sicer ne gre jemati matematično, vendar moramo upoštevati ta podatek z manjšim odstopanjem. Tudi v tistih časih so se cene hitro spreminjale od tedna do tedna, od kraja do kraja in od trgovca do trgovca. Za nekatere vrste blaga so bile dokaj stabilne. Večkrat je v virih poudarjeno, da so bile cene v Ribnici na Pohorju v trgovinah višje kot v dolini, kar je za ta čas razumljivo zaradi oddaljenosti od železnice, kupcev pa je bilo tudi dosti. Torej ljubljanske maloprodajne cene najbrž niso bile veliko višje od onih v Ribnici.

Za izračunavanje cen blaga za leto 1938 smo vzeli poprečje cen iz leta 1937 in 1939 (Glej tabelo III). Torej je moral dati delavec v Josipdolu s poprečno plačo 757,25 din za količino hrane, ki jo je predvideval jugoslovanski eksistenčni minimum (Glej tabelo II), 270,40 din ali 35 % mesečnega zaslužka. Za živila, ki jih je predvideval eksistenčni minimum Delavske zbornice v Ljubljani pa 193,05 din ali 25,50 % mesečne plače. S tem je bila pokrita le osnovna hrana, o začimbah in o drugem tu ni bilo govora. S to vsoto je bilo možno kupiti hrano le za enega človeka. Za tiste z družinami je borba za kruh bila veliko trša. Seveda ostale nujne potrebščine: obleka, obutev, kurjava in druge stvari so bile izvzete iz teh števil. Dodajmo še to, da je leta 1938 v Mežiški in Dravski dolini 1 m³ drv na drobno stal 110 din, 1 kg mesa pa 10 do 13 din.¹⁹

Da je v tistem času bil življenjski minimum v Sloveniji višji od zgorajšnje vsote za hrano, in sicer 804 din, je odgovor v tem: delavska zbornica v Sloveniji je namreč pri sestavljanju upoštevala življenjske razmere v našem narodnostnem območju (Glej tabelo II).

K vsemu navedenemu moramo še omeniti specifične razmere, ki so vladale v tej pohorski grapi. Lastnika kamnolomov sta bila tu vsemogočna in sta si dovoljevala razne samovoljnosti. Npr. Antun Res je delavca odjavil pri bolniški blagajni za čas, ko je ta odsluževal pri kmetu stanovanje ali kaj drugega, prispevke pa je ravno tako pobiral²⁰. Pri inž. Lenarčiču so ravno leta 1938 večkrat delali nadure zaradi obilnih naročil, vendar jim zanje ni dal zakonitega 50% dodatka.²¹ Oba lastnika sta se izogibala izplačevanju odškodnine tistim,

¹⁶ Delavska politika 1938, št. 89, str. 4.

¹⁷ Arhiv Slovenije, fond Inšpekcija dela, fasc. 15/VI, ovoj 1937-1938, dok. F in ovoj 1939, dok. F.

¹⁸ Takrat izdana v brošuri, 1 izvod v PAM, f. o. Dr. 1939, ovoj 1083/39.

¹⁹ PAM, f. o. Dr. 1938, št. dok. 1065/38.

²⁰ Povedal kamnosek Ernest Vobovnik 30. III. 1983.

²¹ Povedala Ivan Dittinger 5. III. 1983 in Ivan Račnik 4. IV. 1983.

Tab. III

CENE V LETIH 1937—1939

Vrste in količina živil po jugosl. eks. minimumu		Cene po enotah (kg, kos ali liter)			Cene za skupno količino		
Živila	Količina	1937	1938	1939	1937	1938	1939
Riž	3 kg	11	12,10	13,25	33	36,35	29,75
Moka	3 kg	3,35	3,30	3,25	10,05	9,90	9,75
Testenine	1/2 kg	12	13,70	15,35	6	6,80	7,65
Koruz. zdrob	3 kg	2,80	2,60	2,35	8,40	7,70	7,05
Kruh	9 kg	4,40	4,40	4,40	39,60	39,60	39,60
Krompir	4 kg	1,25	1,40	1,55	5	5,60	6,20
Grah, fižol	4 kg	8,10	7,70	7,35	32,40	30,90	29,40
Zelje	2 kg	3,35	3,20	3,10	6,70	6,45	6,20
Špinača	4 kg	6,75	6,90	7	27	27,50	28
Solata	1 kg	7,90	7,20	6,50	7,90	7,20	6,50
Sladkor	1 kg	15,50	15,65	15,85	15,50	15,65	15,85
Meso	1 kg	13,50	13,60	13,75	13,50	13,60	13,75
Mast	2 kg	18	19,75	21,50	36	39,50	43
Jajce	2 kosa	0,60	0,85	0,90	1,60	1,70	1,80
Mleko	10 lit.	2,05	2,20	2,30	20,50	22	23
Skupni znesek na mesec					263,15	270,40	277,50

Na razpolago smo imeli le cene za 1937. in 1939. leto, za leto 1938 pa je izračunano poprečje obeh cen. Veljajo sicer za Ljubljano, smo jih pa uporabili za pojasnjevanje materialnega položaja delavcev v ribniških kamnolomih.

ki so morali iti na orožne vaje, čeprav je zakon to predpisoval. Kdor je zagnano odškodnino zahteval, so mu sicer izplačali, istočasno pa izročili delovno knjižico, kar je pomenilo, da je odpuščen. (Povedal nekdanji kamnosek Ivan Ditinger).

Dopusta tu sploh niso poznali, za odsluževanje stanarin in drugih uslug pri kmetih jim je podjetnik že po tradiciji priznal brezplačni dopust. (Povedal Ivan Račnik).

Vse to je kamnoseke v Josipdolu spravljal v vedno večjo stisko, in edino rešitev so videli v kolektivni pogodbi, ki se je že uveljavila v nekaterih podjetjih. Pravna osnova je bila v Uredbi osrednje vlade o določanju minimalnih mezd, sklepanju kolektivnih pogodb, poravnavanju in razsodništvu od februarja 1937. leta²². Neugoden za delavce je bil 9. člen te uredbe, kjer je zapisano: »Kolektivne pogodbe se smejo sklepati ali za posamezna podjetja ali za posamezne stroke.« Torej le »smejo«, ni pa bilo obvezno sklepati pogodbe. Videti je, da so tudi zaradi te določbe kamnoseki izgubili dvomesečno bitko z lastniki kamnolomov.

²² Službeni list dravske banovine, 20. 11. 1937, 15. kos (številka), str. 114.

PRIPRAVE NA STAVKO

Že marca 1938 so kamnoseški delavci v Josipdolu predložili osnutek kolektivne pogodbe lastnikoma kamnolomov inž. Milanu Lenarčiču in Antunu Resu iz Zagreba, toda oba sta predlog odklonila, češ to ne pride v poštev zaradi konkurence kamnolomov iz Bosne in Srbije²³.

Kakšen je bil ta osnutek oz. kolektivna pogodba v celoti, ne vemo, ohranjena sta le dva fragmenta dveh variant brez datumov²⁴. Iz obeh fragmentov je videti, da je kolektivna pogodba oz. predlog bil osnovan na podlagi Kolektivne pogodbe stavbinskega delavstva v dravski banovini z dne 26. maja 1937. Iz drugega dokumenta²⁵ vemo, da so delavci zahtevali predvsem tri stvari:

1. Povišanje plače za približno 30 % (izračuni kažejo, da je verjetno šlo za 24 %).

2. Izvajanje socialne zakonodaje.

3. Sklenitev kolektivne pogodbe, ki bi jim zagotovila zahtevi pod točko 1 in 2.

Ker je ves boj bil usmerjen za zagotovitev kolektivne pogodbe, ki je bila zasnovana na Kolektivni pogodbi stavbinskih delavcev iz leta 1937, pogledjmo v osnovnih črtah, kaj zagotavlja le-ta:

Delovni čas:

Delovni čas traja 10 ur oz. največ 60 ur tedensko. Angleška (prosta) sobota se uveljavlja tam, kjer to zahteva dve tretjini delavstva, v tem primeru je tedenski delovni čas 56 ur. Za nadurno delo dobi delavec zakoniti 50% pribitek, za nočno delo pa 100% pribitek, nočni delovni čas je od 22. do 5. ure zjutraj.

V nedeljah in praznikih delo počiva, kolikor pa je treba delati, se plača 50% pribitek na normalno plačo. Tudi 1. maj je dela prost. (Zakonitih praznikov je bilo takrat za 14 dni v letu, število se je pa zmanjšalo za toliko, kolikor jih je padlo na nedeljo). V kopiji kolektivne pogodbe, ki so jo pripravili za delavce v Josipdolu, se določila o delovnem času razlikujejo v tem: Tu je predviden 8-urni delovni čas, ki je bil v Josipdolu že uveljavljen na osnovi zakona o delavski zaščiti iz leta 1922. Za nujne primere v praznikih in nedeljah se plača pribitek 100 %, nočni čas je od 21. do 5. ure zjutraj. V prvi pogodbi piše, da začetek in konec delovnega dne določi podjetje, v josipdolskem osnutku pa ga določi podjetje sporazumno z delavskimi zaupniki.

Mezde:

Sestavljalci pogodbe so vse takratno slovensko ozemlje razdelili na razrede od I do V. Urne plače za stavbince po razredih so bile naslednje:

Mezdni razred	Kvalificirani delavci po 3 letih od izučitve	Kvalificirani delavci do 3 let po izučitvi	Nekvalificirani delavci
I.	5,50—5,75	4,75—5,25	3,25—3,75
II.	5,25—5,75	4,50—5	3 —3,50
III.	5	4,25	2,75—3,25
IV.	4,50	3,75	2,50
V.	3,75	3	2,50

²³ PAM, t. o. Dr. 1939, Kopija poročila okrajnemu glavarju in Inšpekciji dela pri banovinski upravi z dne 24. VI. 1938, 3. šk. ovoja 1088/39.

²⁴ Prav tam, kopija drugega fragmenta na stalni razstavi v o. š. Ribnica na Pohorju, originala nisem našel.

²⁵ Arhiv IZDG v Ljubljani, fond Delavska zbornica. Izkaz o stavki v Josipdolu 1938.

(Urne mezde v tej tabeli so imeli za minimalne. Zato so delavci v Josipdolu zahtevali za kamnoseke, ricarje, kovače in cepilce s 3-letno prakso in več 5,50 din, za prakso do 3 let 5 din, za snažilce 4 din in za nekvalificirane 3,50 din na uro)²⁶. Mezde se plačujejo po urah in akordih.

V fragmentu osnutka pogodbe, kot so jo predlagali v Josipdolu, je navedeno, da minimalne mezde služijo za bazo pri določanju akordnih zaslužkov, ki se določajo sporazumno z delavskimi zaupniki. Delavcem, ki so plačani po akordu, podjetje jamči minimalno mezdo, ki je določena po tej pogodbi.

Pogodba slovenskih stavbincev garantira izvolitev delavskih zaupnikov po zakonu. (Vemo, da v kamnolomu Antuna Resa sploh ni bilo delavskih zaupnikov.) Obe pogodbi določata obojestransko 14-dnevni odpovedni rok. V prvi pogodbi je zapisano, da mora delodajalec sprejemati na delo predvsem ljudi iz kraja in okolice, v »pohorski« pa, da je treba upoštevati tiste, ki so že bili zaposleni v obratu. Prva pogodba dopušča organiziranje delavcev v dovoljene sindikate. Delavcem pri obdelavi kamna mora podjetje priskrbeti zaščitna očala (česar pri pohorskih kamnolomih sploh ni bilo).

Kaj je še bilo zapisano v predlogu kolektivne pogodbe kamnosekov, ne moremo vedeti, ker imamo za sedaj le dva lista, kot je bilo že povedano. Sestavilo pa jo je gotovo tajništvo Zveze gradbenih delavcev Jugoslavije za Slovenijo v Ljubljani.

Kolektivno pogodbo slovenskih stavbincev so podpisali predstavniki štirih dovoljenih sindikatov, in sicer:

Zveza gradbenih delavcev Jugoslavije, to je bil sindikat, ki je združeval gradbince socialiste in komuniste, saj je bil njegov tajnik Ignac Tratar, takrat član CK KPS.

Jugoslovanska strokovna zveza, v njej so bili krščanski socialisti.

Zveza združenih delavcev, to je bila slovenska podružnica Jugorasa (Jugoslavenski radnički savez) tj. fašističnega sindikata.

Narodna strokovna zveza, sem so se vključevali pristaši nekdanje liberalne stranke, takrat Jugoslovanske nacionalne stranke (JNS), ki je v Sloveniji bila zelo šibka.

Takrat so tukajšnji delavci bili organizirani v sindikatu Zveze gradbenih delavcev Jugoslavije (ZGDJ) kot podružnici podzveze za Slovenijo, ki je imela svoj sedež v Ljubljani. Konec marca ali v začetku aprila so izbrali nov odbor svoje lokalne organizacije, in sicer: predsednik Anton Ambrož, podpredsednik Peter Pungartnik, blagajnik Edi Grubelnik, namestnik Ivan Strmčnik, tajnik Jožef Ričnik in njegov namestnik Anton Tomažič, odborniki: Andrej Uran, Andrej Praprotnik in Ivan Korat. Za kontrolo pa sta bila izbrana Franc Tomažič in Anton Snežič²⁷. Ta odbor je vztrajal skozi vse obdobje stavke.

V okviru lokalne organizacije so zborovali 24. aprila v gostilni Viktorja Pura in so med drugim razpravljali tudi o kolektivni pogodbi. Prisostvoval je okrožni tajnik ZGDJ za severno Slovenijo Alojz Horvat. Bilo je prisotnih 50 ljudi.²⁸ Na naslednjem sestanku 20. maja so spet razpravljali o kolektivni pogodbi, ki jo je tolmačil Ignac Tratar, tajnik podzveze ZGDJ za Slovenijo pred 108 udeleženci. Nameravali so jo dati v podpis meseca junija. Po sestanku so delavci med seboj govorili, da bodo stopili v stavko, če pogodba ne bo sprejeta.²⁹ Videti je, da delavci, predvsem pa sindikalno vodstvo v Ljubljani (Ignac Tratar) in

²⁶ Ta podatek je iz zapisnika o posvetovanju med predstavniki delavcev in oblasti v Ribnici. PAM, f. o. Dr. 1939, 3. šk. ovoj 1088/39.

²⁷ PAM, f. o. Dr. 1938.

²⁸ PAM, f. o. Dr. 1939, 3. šk. ovoj 1088/39. Prijava sestanka podružnice ZGDJ v Ribnici okrajnemu glavarju z dne 21. IV. 1938.

²⁹ Prav tam.

Mariboru (Alojz Horvat), niso mislili na stavko, ampak so upali, da bodo spor rešili po mirni poti. Misel na stavko, če ne bodo uspeli, je najprej vzkličala med kamnoseki.

Ze 25. maja je Delavska zbornica³⁰ v Ljubljani poslala dopis okrajnemu glavarju v Dravogradu, v katerem zahteva, naj pripravi ustno poravnavo, kot to zahteva 15. člen uredbe o določanju minimalnih mezd od februarja 1937,³¹ kajti velika je možnost, da se spor nevarno razširi. Delavci so namreč 20. maja sklenili, da bodo vztrajali tako dolgo, dokler se mezde in delovne razmere ne uredijo s kolektivno pogodbo, položaj se jim je namreč zaradi druginje zelo poslabšal. Predlagala je še, naj se poravnalnega sestanka udeležijo inž. Milan Lenarčič in Antun Res kot delodajalca, predstavnik podzveze ZGDJ za Slovenijo, ki bi predstavljal delojemalce, in še predstavnik Zveze industrialcev iz Ljubljane in Delavske zbornice.

Do poravnalnega sestanka je prišlo 23. junija in so se ga udeležili:

Matija Šega, predstavnik okrajnega glavarja kot vodja sestanka;

Ivan Zapečnik iz Podvelke, predstavnik podjetja Antuna Resa in solastnik kamnoloma;

Alojz Čeh iz Maribora kot predstavnik Delavske zbornice;

Ignac Tratar iz Ljubljane kot predstavnik podzveze ZGDJ za Slovenijo;

Edmund Grubelnik iz Ribnice, delavski zaupnik iz Lenarčičevega kamnoloma;

Peter Orter iz Ribnice, delavski zaupnik iz Lenarčičevega kamnoloma;

Alojz Skutnik iz Ribnice, predstavnik delavcev iz kamnoloma A. Resa;

Rihar Kozjek, Franc Hrastnik, Anton Kremžar in Otmar Prevolšek, vsi predstavniki delavcev iz kamnoloma A. Resa.

Na tem sestanku, ki je bil v občinski pisarni v Ribnici, je Ignac Tratar povedal, da so delavci obeh kamnolomov predložili osnutek kolektivne pogodbe lastnikoma že marca 1938, vendar sta oba odklonila osnutek odnosno razpravo o njem z izgovorom, da zaradi velike konkurence kamnolomov iz Bosne in Srbije ni možno povišati mezd ali pa sklepati kolektivne pogodbe, dokler se razmerja med delodajalci in delojemalci ne uredijo po vsej državi na enak način.

Ivan Zapečnik, ki je predstavljal svojega solastnika Antuna Resa iz Zagreba, je izjavil, da sicer načeloma ni proti kolektivni pogodbi, toda ne more ničesar dokončnega reči, dokler se ne bo posvetoval s solastnikom in družabnikom. Inž. Lenarčiča sploh ni bilo, s telegramom se je opravičil, da je na zdravljenju v Varaždinskih Toplicah in da sploh ne ve za kak spor.³²

Predstavnik Delavske zbornice Alojz Čeh je nato prebral kolektivno pogodbo, »ki jo je svoj čas delavstvo predložilo« lastnikoma kamnolomov. Sporazumeli so se za nekaj sprememb, določila o višini urnih in akordnih plač pa ostanejo odprta, dokler lastnika ne povesta svojega stališča. Nazadnje so sklenili, da se poravnava preloži za 14 dni, nanjo bosta povabljeni oba lastnika, delo v kamnolomih pa bo teklo pod sedanjimi pogoji, »čeprav plače, ki sicer dosegajo minimalno mezdo po uredbi, ne zadoščajo za eksistenčni minimum delavcev«. Tako se zaključuje zapisnik, ki so ga podpisali vsi prisotni.³³

Na sestanku se je pokazala igra lastnikov tj. izgovarjanje na razmere na jugu države, sprenevedanje in ignoriranje. Lenarčič je celo kršil 15. člen uredbe o minimalnih mezdah, ki pravi: »Poravnalne obravnave se morata udeležiti obe stranki...« Cilj lastnikov je bil zavlačevati in izčrpavati delavce. Oblasti pa

³⁰ Prav tam. Delavske zbornice so bile ustanovljene po vsej državi, tako tudi ljubljanska z uredbo vlade 1921. Imela je 40-člansko skupščino, ki so jo izvolili zavarovani delavci, izvršni odbor in tajnika. Njena naloga je bila ščititi gospodarske koristi delavstva, sodelovati z zakonodajalci in posredovati v sporih med delodajalci in delavci.

³¹ Službeni list dravske banovine 20. II. 1937, 15. kos (štev.), str. 114.

³² PAM, t. o. Dr. 1939, 3. šk. ovoj 1083/39, Brzojavka z dne 23. VI. 1938.

³³ Prav tam. Zapisnik poravnalnega sestanka z dne 23. VI. 1938 in Poročilo okrajnega glavarja banski upravi z dne 24. VI. 1938.

so začele igro na to karto, da so lastnikom spregledale kršitev zakonov, do delavcev pa so jih strogo upoštevale.

Na intervencijo podzveze ZGDJ za Slovenijo je prišlo do drugega poravnalnega sestanka 25. julija. Udeležili so se ga Rudolf Smerdu, okrajni arhivar kot vodja razprave, Ivan Zapečnik, predstavnik solastnika Antuna Resa, inž. Lenarčič, Alojz Horvat, predstavnik ZGDJ in Anton Ambrož kot predstavnik lokalne podružnice ZGDJ. Najprej je spregovoril Lenarčič in takoj v začetku povedal, da vztraja na svojem stališču, ki je bilo navedeno na sestanku 23. junija glede konkurenčnosti kamnolomov na jugu. Najbolje bo, da dobesedno po zapisniku navedemo, kaj je še povedal: »... kamnolomi na jugu ne poznajo bolniške blagajne in se delavstvo prijavlja le izjemoma bolniški blagajni, delavstvo se avizira (opozori op. A. K.) o prihodu revizorjev in ob tej priliki občasno zapušča obrat.

2) davek na poslovni promet (2,5 % od fakture) se šele sedaj polagoma uvaja, a ne povsod.

3) plačilo nadur se dosledno ne vrši.

4) davek na pridobnino so v praksi pavšalizirali z malenkostnim zneskom.

5) paragraf 219 obrtnega zakona se v obče ne pozna (določila o zaščiti delavcev op. A. K.).

6) omejitev delovnega časa v praksi obče ne postojе.

7) akordne stavke (osnove) za ricarje se računa za delo na kamnu pod steno, ne pa od stene oddaljenem mestu.

8) barak se dosledno ne postavlja.

9) akordne cene so nižje kot današnje tukaj. Apelira na delavske organizacije, da te neprilike izenačijo, ker bi sicer enaki obrati v Sloveniji iz konkurenčnih razlogov morali ustaviti obratovanje. Delodajalske organizacije so storile vse, kar je bilo v njihovi moči, da se ti nedostatki odstranijo.

Izjavlja pa, da ni proti sklenitvi kolektivne pogodbe in jo celo pozdravlja. prej pa morajo biti konkurenčne prilike izenačene v konkurenčnih področjih.³⁴

Okrožni tajnik ZGDJ za severno Slovenijo Alojz Horvat je odgovoril, da obžaluje, ker so na jugu take razmere. Tega so krive oblasti, ker jim ni do tega, da bi zakone uresničevale. Organiziranje delavstva je onemogočeno, ker se vsak boji za svoj dnevni zaslužek. Sploh pa ne vidi v teh razmerah nobenih razlogov, zakaj ne bi sklenili kolektivne pogodbe. Po podatkih Delavske zbornice razmere na jugu sploh ne vplivajo na konkurenco v Sloveniji.

Lenarčič je nazadnje pristavil, da zaradi takega razumevanja razmer ne more dalje razpravljati, in za njega je razprava končana, prosi pa za nadaljnji postopek na osnovi uredbe o minimalnih plačah. S tem se je Ivan Zapečnik takoj strinjal in sestanek so končali.

Nismo preverjali, če so bile Lenarčičeve navedbe resnične, to niti ni pomembno za nas. Dejstvo je, da je onemogočil pogovor o konkretnih zadevah v kamnolomih, s tem pa je odigral svojo vlogo in kocka je padla.

ZAČETEK STAVKE IN ZASEDBA KAMNOLOMOV

Takoj po neuspešnih pogajanjih 25. julija je vodstvo sindikata stavbinskih delavcev (ZGDJ) v Ribnici in v Ljubljani pripravilo vse potrebno za stavko, saj druge možnosti niso imeli. Ustanovili so stavkovni odbor in priskrbeli letake³⁵. da so jih 4. avgusta, ko so začeli stavkati, delili med ljudi.

³⁴ Prav tam. Zapisnik poravnalnega sestanka z dne 25. VII. 1938.

³⁵ Prav tam, letak »Apel na javnost«.

Dne 29. julija so kamnoseki zborovali in izglasovali stavko³⁶ ter jo čez pet dni tudi začeli. Toda že v začetku niso bili enotni, večina je bila za stavko, del pa jih je bil proti, stavkali so pač zato, ker so se bali večine. Več kot polovica je bila samskih, večji del teh je bil med stavko pasiven in niso hodili na stražo³⁷. V četrtek 4. avgusta so delavci prišli na svoja delovišča pod vodstvom Antona Ambroža, Josipa Ričnika, Aleksandra Peca, Petra Pungartnika in Ignaca Tratarja. Zasedli so kamnolome in niso pričeli dela. Člani stavkovnega odbora so se začeli pogajati z inž. Rupretom Broetom, Lenarčičevim predstavnikom, toda vse to je bilo le izgubljanje besed. Delavci so ostali ves dan v kamnolomih in žene so jim prinesle kosilo kot običajno. Vozniki so prišli po kamen, stavkajoči jim ga niso dovolili naložiti, in so se vrnili prazni. Na zalogi je bilo kamna po takratnih cenitvah približno 135 vagonov v Lenarčičevem kamnolomu in 94 vagonov v kamnolomu Antuna Resa.

Ponoči je stražilo v vsakem kamnolomu po 10 mož. Vsak dan so bili prisotni orožniki iz Ribnice, komandir postaje Franc Gorjan je pozneje potihoma opozarjal stavkovni odbor na nevarnosti, ki jih je pripravljala oblast. Drugi dan je Ignac Tratar povedal orožnikom, da sporazumno z delavstvom in po navodilih iz Ljubljane ne bodo dovolili odvoza obdelanega kamna in tudi ne, da bi kdo delal v kamnolomih. Ker je bilo predvideno, da bi spet čez kak dan odvažali kamen, je orožniški narednik prosil za pojačanje dveh mož. Lenarčič je bil od prvega avgusta na potovanju, Res pa v Zagrebu, in med lastniki in delavci ni bilo nobenih stikov. Delavci so med ljudi delili že omenjene letake³⁸, v katerih je bilo zapisano:

»Leto za letom se je slabšal življenjski položaj delavstva v kamnolomih na Pohorju. Do leta 1937 zniževanje delavskih plač, od lani dalje vsled občutne druginje prav onih potrebščin, ki jih mora delavec kupovati za preživetje sebe in svoje družine.

Poleg tega so se silno poslabšali tudi splošni delovni pogoji, tako da se danes zahteva od delavca skoro nemogoča storitev. Nekdaj cenjeni in primerno plačani kamnoseški delavec je dandanes potisnjen na najnižjo stopnjo, čeravno opravlja eno najtežjih in najnevarnejših del.

Brez dvoma je poslabšanje zaslužkov neugodno učinkovalo na celoten življenjski na Pohorju. Vendar je delavstvo trpelo mirno in upalo, da se bodo razmere s časom le začele popravljati v njegovo dobro. To se ni zgodilo. Nasprotno, življenje delavstva v kamnolomih in njegovih družin je postalo končno nevzdržno. Delavci so lezli v dolgove, ker so morali živeti. Vsak je z bojaznijo zrl v nesigurno bodočnost.

V takih težkih razmerah je kamnolomsko delavstvo v Ribnici na Pohorju začelo misliti na samopomoč in samoobrambo svojega nadaljnjega obstoja. Predložilo je potom svoje strokovne organizacije podjetjem Anton Res in drug ter inž. Lenarčič svoje želje za zahteve po vsaj minimalnem zvišanju zaslužkov, kakor ga je bilo deležno delavstvo vseh drugih strok. Že začetkom aprila t. l. so podjetja dobila stavljenе delavske predloge, a so brezobzirno odbila vsako razgovorjanje glede zvišanja delavskih mezd — izgovarjajoč se na konkurenco iz južnih krajev. Ta izgovor je neosnovan, kajti od dobav kamnitih izdelkov v letu 1937, ki so znašale v Sloveniji samo po železnici prevožene, nad 22.000 ton, so podjetja na Pohorju dobavila 90 %. Že iz tega je razvidno, da so podjetja imela možnost vsaj do neke mere ugoditi delavstvu.

³⁶ Prav tam. Dopis lokalne organizacije ZGDJ okr. glavarju z dne 4. VIII. 1938, Večernik 1938, št. 172, str. 2. Delavska politika 1938, št. 74, str. 3.

³⁷ Povedal Ernest Vobovnik.

³⁸ PAM, t. o. Dr. 1939, 3. šk. ovoj 1088/39. Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 4. VIII. in 5. VIII. Dopis Granitoloma Antun Res v fondu za leto 1938, št. d. 8703/38, izpoved Ernesta Vobovnika.

Ko so bila 23. junija in 25. julija t. l. izvršena oblastvena posredovanja in ko so vsi drugi poskusi za ureditev tega spora propadli, se je delavstvo odločilo za svoje skrajno sredstvo — za stavko. Težka je bila odločitev, a v skrajni sili je bila nujna. Delavstvo se zaveda svoje odgovornosti, zato je ta njegov korak tem bolj premišljen. — Ono je odločeno braniti svoje interese in vztrajati četudi za ceno največjih žrtev. Zavedajoč se, da ne sme ostati v tem boju osamljeno, se delavstvo obrača na vso javnost, na obrtnike, trgovce, kmete in na vse prijatelje delavske stvari z apelom: Naklonite nam Vaše simpatije, dajte nam moralno podporo in če bo potrebno — tudi materialno! Čujte klic naših žena in otrok po kruhu! Stojte nam ob strani! — Delavski razred ne pozablja na one, ki mu v sili niso odrekli opore!

V nadi, da ta apel ne bo glas v prazno, stopa delavstvo kamnolomov v Ribnici na Pohorju z dnevom 4. avgusta 1938 s polnim zaupanjem v svojo upravičeno borbo.

ZVEZA STAVBINSKIH DELAVCEV (SGRJ)*

Podružnica v Ribnici na Pohorju«

Dne 6. avgusta je okrajni glavar poslal orožniški postaji v Ribnici posebno navodilo³⁹. V njem pravi, da morajo posebej nadzorovati gibanje in sestajanje delavcev. Še posebej je treba opozoriti delavske zaupnike, da ni dovoljeno omejevanje telesne svobode (lastnikove namreč op. A. K.) in razpolaganje z lastnikovim materialom, zato je treba straže opustiti. Vsakega, ki se ne bi pokoril, je treba prijaviti in bo kaznovan s 1000 din globe ali 20 dni zapora. Prepovedani so vsi neprijavljeni sestanki in agitiranje, da bi v stavki vztrajali. Zato je treba prijaviti delavca Mlakarja, ker je kršil predpise. Nedovoljeno je razširjati letake. V primeru odpora aretirati vnete agitatorje in najdrznejše »štrajkače« ter jih privedi na sodišče ali na okraj. Nazadnje pa je še dodano: »Uporaba sile ali orožja je dovoljena le v najsrajnejšem slučaju, ... Na vsak način ni rabiti orožja proti zasedbi kamnoloma, pač pa naj podjetje prijavi sodišču ...«

Iz teh navodil je jasno, da so oblasti hotele, in tako je tudi bilo, pritisniti na delavce in jim onemogočiti kakršnokoli delovanje, edino sama prekinitev dela jim ni bila prepovedana. Torej takratne predpise so izkoristili proti stavkajočim do kraja. Obsojali so jih na kazni, kot bomo še videli. Medtem so pa lastniki lahko nekaznovano kršili zakone. Res pa je, da so se oblasti vzdržale nasilja z orožjem in so se raje posluževale sodišča, kot je pokazal razvoj dogodkov.

Slovenska javnost je bila o stavki zadovoljivo obveščena. Res so o tem pisali le nekateri časopisi. Dne 1. avgusta je mariborski Večernik, glasilo liberalcev, poročal, da je bil večji sestanek, ki ga je vodil Alojz Horvat, v gostilni Viktorja Pura dne 29. julija in da so sklenili stavkati. Nazadnje je dodal: »... vendar je upati, da bo prej ali slej prišlo do podpisa kolektivne pogodbe, ki jo delavstvo terja.« Drugi dan po stavki je poročal samo to, da se je stavka pričela. Medtem ko je Delavska politika (št. 74, str. 3), tj. glasilo socialistov, ki je izhajalo v Mariboru, navedla, da so delavci že marca istega leta predložili osnutek kolektivne pogodbe lastnikom. Poravnalni sestanek 23. junija je bil neuspešen, 25. julija je Lenarčič odklonil kolektivno pogodbo. Nazadnje je pristavila: »Delavstvo je dalo izraza svojim težnjam na zborovanju v petek dne 29. julija.«

Slovenski narod, glasilo naslednikov starejše struje liberalcev, je šele 16. avgusta prvič pisal o stavki in še nekajkrat pozneje, medtem ko je ljubljansko

³⁹ Prav tam, koncepti dopisov okrajnega glavarja z roko pisani z dne 6. VIII. 1938.

* Savez građevinskih radnika Jugoslavije.

Jutro vztrajno molčalo morebiti zato, ker je bil mariborski Večernik izdaja Jutra. Klerikalni Slovenec je le enkrat zabeležil notico konec septembra, češ stavka je končana in veliko delavcev bo ostalo brez dela, krivdo je sicer pripisal delodajalcem. Edino Delavska politika se je bolj intenzivno ukvarjala s stavko in problemi kamnosekov. V omenjenih dveh liberalnih glasilih je bilo le nekaj sestavkov, ki pa so skušali biti objektivni, razen Lenarčičevih dopisov.

V domačem okolišu kamnoseki v moralnem pogledu niso bili osamljeni. Ribniški župan je poročal: »... z delavci simpatizirajo vsi delavski sloji občine, tako nekateri kmetje, obrtniki, ker vidijo v tem pravično akcijo delavstva...«⁴⁰ Tudi v slovenskem prostoru je stavka naletela na širok odmev, predvsem pri delavskih množicah in nekaterih posameznikih iz meščanskih vrst, saj so dobivali denarno pomoč iz različnih krajev Slovenije, kot bomo še videli.

Poročilo⁴¹ z dne 7. avgusta pravi, da delavci stavkajo, nekaj jih je v kamnolomih, drugi pa so na svojih domovih. Prejšnji dan je Ignac Tratar odpotoval v Ljubljano, Alojz Horvat pa je prišel iz Maribora in baje orožnikom izjavil, da bodo straže odstranili, brž ko bodo lastniki prevzeli orodje, za katerega so delavci zadolženi. Kamnosek Rihar Kozjek je delil že omenjene letake in orožniki so mu jih zaplenili.

Zanimivo je, da so domači orožniki bili za to, da se stavka konča v korist delavcev, iz njihovih poročil veje naklonjenost do njih in v poprej omenjenem poročilu je zapisano: »... ima radnika koji su mnogo siromašni i žive u bednom stanju sa svojom porodicom, koji su bez svakih sredstava za život.«

Naslednjega dne, tj. 8. avgusta, so se delavci zbrali v kamnolomih, da bi preprečili odvoz kamna. Prišel je tudi Lenarčič in izjavil, da ne nasprotuje, če delavci odvoz zadržujejo, ker kamna ne potrebuje, tudi nima nič proti, če so delavci v kamnolomih, samo da ne povzročajo škode. Delavci so bili s tem zadovoljni. Kot je videti, so se razšli po svojih domovih zaradi Lenarčičeve izjave, ne pa zaradi ukaza orožniške patrole, kot piše v orožniškem poročilu. Lenarčič se ni pogovarjal z delavci. Orožnikom je najbrž izjavil, da se mora prej sporazumeti z nekimi podjetniki, potem bo šele videl, katere zahteve lahko sprejme, katerih pa ne. Na koncu poročila je zapisano: »Radnici štrajkači su potpuno mirni i pokorni...«⁴²

Zaniško je orožniško poročilo⁴³ iz Ribnice z dne 9. avgusta, ker nam daje dokaj jasno podobo dogajanja in razporeženja v Josipdolu. V obeh kamnolomih je stražilo po 6 delavcev. Delavci stražijo še dalje, ker se še niso razdolžili za orodje. Lastnika nista nasprotovala zasedbi, ker sta bila prepričana, da bodo delavci zapustili delovišče prostovoljno, predno bo prišlo do sporazumevanja. Zahtevali bodo, da se odstranijo iz kamnolomov in jih bodo prijavljali oblastem, kar se je pozneje tudi dogajalo. Poročilo še pribija, da je po razporeženju kamnosekov in vodstva videti, da bodo tako dolgo vztrajali, dokler ne dosežejo pogodbe. Toda, kot smo videli, vodstvo stavke je že bilo nekoliko razrahljano.

Ta dan je bila napovedana že tretja poravnava za 12. avgust, ki se je pa inž. Lenarčič ni udeležil. Pred tem pa je še zagrešil morebiti višek nesramnosti, namreč 10. avgusta je okrajnemu glavarju poslal »Opozorilo«, v katerem pravi: »Da prestane daljno slepomišenje in varanje javnosti objavlja ... podjetje povprečne zasluzke večine posameznih kategorij delavcev...« Potem pa je navedeno: ricarji poprečno zaslužijo na uro 3,46 din, kamnoseki 6,14 din, cepilci na stroju 6,42, kovači pa 6,87 din. S temi namišljenimi zaslužki je prehitel železarno

⁴⁰ Prav tam. Zapisnik obč. odbora Ribnica z dne 9. VIII. 1938.

⁴¹ Prav tam. Orožniško poročilo okrajnemu glavarju.

⁴² Prav tam. Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 8. avgusta 1938.

⁴³ Prav tam.

Ravne, ki je morebiti najboljše plačevala delavce⁴⁴, saj je njeno poprečje bilo 5,01 din na uro. Prehitel je same kamnoseke, ki so hoteli nižjo plačo za 28 %. Torej je po Lenarčičevem razlaganju prišlo tako daleč, da so »modernejši sužnji« zahtevali nižje plače, kot so jih imeli, kakor je zapisala Delavska politika.⁴⁵ Za julij sploh še ni izplačal zaslužkov, medtem ko je Res to zadevo z delavci uredil.⁴⁶

Po zadnjem neuspelem sestanku 12. avgusta, ki se ga Lenarčič ni udeležil, je stavkovni odbor pod vodstvom Ignaca Tratarja sklenil naslednje:

1. Lastniki imajo v bodoče prost dostop v kamnolome kot doslej.
2. Delavstvo ne bo proti nikomur in v nobenem primeru nastopalo agresivno.
3. Delavstvo do nadaljnjega tolerira obstoječe stanje.

V dopisu, v katerem so poročali okrajnemu glavarju o tem sklepu, so še zapisali, da so krajevne oblasti (ribniški župan Janko Zabovnik, morebiti tudi orožniki) zagotovile, da izgotovljenega materiala ne bodo odvažali, dokler ne bo pogajanj. Dodano je še, da so delavci zelo nerazpoloženi do Lenarčiča, ker je ponovno ignoriral pogajanja in še ni izplačal julijskega zaslužka. Lastnika sta se izgovarjala, da se ne moreta pogajati, dokler imajo delavci nezakonito zasedene kamnolome in ne dovolijo odvažati kamna.⁴⁷

Stiska in negotovost delavcev je bila vedno hujša. Tisti, ki so delali pri Lenarčiču, so dobili julijski zaslužek, zdi se na intervencijo oblasti, šele 20. avgusta.⁴⁸ Dva dni pred tem je Ivan Zapečnik, družabnik Antuna Resa, razglasil delavcem vseh treh kamnolomov, da so odpuščeni, ker so samovoljno zapustili delo in še dosedaj niso pričeli delati. Predstavnik obeh podjetij sta predala delovne knjižice na občinski urad v Ribnici. Lenarčič 30 in Res 140.⁴⁹ Zato trgovci niso več dajali živil na upanje. Orožniki v Ribnici so se upravičeno bali izgredov in so okrajnega glavarja prosili, naj svetuje lastnikom pogajanja ali pa jih prisili, naj javno povedo, da ne morejo popustiti.

Okrajni glavar je čez nekaj dni ostro odgovoril na sklep stavkovnega odbora, češ da je zasedba kamnolomov nezakonita in preprečevanje odvoza je možno tako dolgo, dokler lastniki v to privolijo. Zakone morajo upoštevati, če hočejo kaj doseči. Dajanje protizakonitih navodil je kaznivo. Orožniki morajo vsak nezakonit primer javiti.⁵⁰ Torej je šlo za odkrito grožnjo. Stavka se je nadaljevala in delavci so stražili dalje.

Dne 18. avgusta ob 16. uri je prišel med kamnoseke poslanec za okraj Dravograd na listi Jugoslovanske nacionalne stranke (JNS) Karel Doberšek, ki so ga počakali pred gostilno Alojza Petruna, kjer je imel stavkovni odbor svojo pisarno. Zbralo se jih je menda kakih sto, ki so ravno dobivali pomoč ZGDJ. Ni imel govora, niti jih ni pozval na zborovanje, čeprav se je že prej najavil stavkovnemu odboru. Zanimal se je za plače pred stavko, za njihove dolgove pri trgovcih, o prehrani in o stanovanjih, nasploh o vzrokih stavke in o zahtevah kamnosekov. Odpravil se je v Josipdol, da bi si ogledal delavska stanovanja.⁵¹ Pred tem je naročil delavcem ali pa morda stavkovnemu odboru, naj ne opustijo straže in ne dovolijo odvažati kamen, dokler lastniki ne privolijo v zahteve in ne podpišejo pogodbe.

⁴⁴ Kopija kolektivne pogodbe železarne Ravne iz leta 1937, v Delavskem muzeju Ravne.

⁴⁵ Delavska politika 25. VIII. 1938, št. 82, str. 4.

⁴⁶ PAM f. o. Dr. 1939, Dopis podružnice ZGDJ okr. glavarju z dne 13. VIII. 1938. Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 14. VIII. 1938.

⁴⁷ PAM f. o. Dr. 1938. Orožniško poročilo z dne 22. VIII. 1938, št. 8702/38.

⁴⁸ Prav tam.

⁴⁹ PAM f. o. Dr. 1839, 3. šk. ovoj 1088/39, Doberškov dopis okr. glavarju z dne 24. VIII. 1938. Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 27. VIII. 1938. Delavska politika 1938, št. 88, str. 4.

⁵⁰ Prav tam. Navodilo okr. glavarja orožnikom v Ribnici z dne 15. VIII. 1938.

⁵¹ Prav tam. Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 19. VIII. 1938; orož. poročilo z dne 26. VIII. 1938 v fasc. 1938, ovoj 8702/38.

Tega dne je Alojz Horvat kot vodja stavkovnega odbora obljubil orožnikom, da bodo opustili straže, brž ko bo Lenarčič izplačal julijski zaslužek. Toda vodstvo stavke na Doberškovo pobudo obljube ni držalo in delavci so dalje stražili ter ovirali odvoz materiala.⁵²

Medtem je banska uprava pozvala okrajnega glavarja v Dravogradu, naj osebno posreduje med sprtima strankama in naj obe strani toliko popustita, da bo sploh lahko prišlo do pogajanj ter da bodo spor mirno rešili. Do takega poizkusa je prišlo šele 21. septembra, toda lastnika sta ignorirala napovedani razgovor.⁵³

Poglejmo, kaj je delal Karel Doberšek v Ribnici. Ne vemo, na čigavo pobudo se je odločil pomagati kamnosekom, morda je to bila čisto njegova osebna odločitev. Kot smo že videli, je proučeval razmere, v katerih so živeli delavci z družinami in jih nagovarjal, naj vztrajajo pri stavki. Okrajnemu glavarju je poslal, kolikor vemo, dva dopisa⁵⁴, v katerih pravi naslednje: »Lenarčič daje številne izjave, toda ne upošteva državnih oblasti in je brez socialnega čuta. Nobeno drugo podjetje ne zna tako izkoristiti delavstva kot njegovo. Delavstvo je predolgo čakalo, da si izbojuje primitivne človeške pravice.« Svoječas da so živeli v ugodnejših gmotnih razmerah. Sedaj so delavci pri trgovcih zadolženi z nad pol milijona dinarjev. (O višini dolgov, ki so jih imeli delavci pri trgovcih, ni zanesljivih podatkov). Ribnica daje 80 % granitnih izdelkov na slovenski trg, zaslužek podjetnikov je bil 100 do 200 procentov. Temu nasproti postavlja Zadrugo kamnosekov v Ribnici — imela je kamnolome v Hudem kotu, v katerih je bilo zaposlenih 20 ljudi — kjer imajo delavci soliden zaslužek, čeprav mora jemati kamnolome v najem in Lenarčič ji občutno konkurira.

Nadalje pravi, da je Lenarčič v tisku (Večernik, Slovenski narod) objavil zaslužek nekaterih kategorij delavcev v svojem podjetju. To ni nič drugega kot varanje javnosti, samo nekaj delavcev se je približalo tistim zaslužkom, ki jih je navedel, in to z akordnim delom. Velika večina pa je imela daleč nižje mezde. (Lenarčič je navajal nam že znane urne zaslužke: ricarji 5,46 din, kamnoseki 6,14 din, cepilci na stroju 6,42 din in kovači 6,87 din). Avtor nadaljuje: Ricarji bi npr. na mesec zaslužili 1.092 din, zadnja dva meseca pa so najboljši delavci zaslužili okrog 600 din. Prehrana delavske zakonske dvojice pa pride v Ribnici na 598 din. Treba bi bilo tudi ugotoviti, če se res zakonito odteguje za bolniško blagajno in za davke. O socialnem skrbstvu ni treba zgubljati besed. Delavec se ne reši iz teh razmer, če ne gre iskat dela kam drugam. Dva delavca sta ga že šla iskat v Nemčijo, tudi drugi mislijo iti za njima. Neki obrtnik je dejal (Doberšku namreč): »Hitler bi ne dopustil takega izkoriščanja.«

Z mnenjem o Hitlerju je dregnil v vprašanje takratne nacistične propagande pri nas in takratnega mednarodnega položaja. Jugoslavija je namreč na severu mejila na Hitlerjevo Nemčijo. Predstavniki oblasti in lastniki kamnolomov so s svojim obnašanjem popolnoma ignorirali to dejstvo. O tem bomo še spregovorili nekaj besed.

Tudi drugi Doberškov dopis okrajnemu glavarju moramo upoštevati, saj je tu navedel celo vrsto stvari, ki jih ne najdemo v drugih dokumentih, npr. razglase lastnikov za zdaj poznamo le iz njegovega dopisa. Dobesedno navaja Lenarčičev razglas z dne 22. avgusta, kjer podjetnik pravi tole: »Če trgovci preneso tako velike kredite, eden prenese celo 140.000 din, ki ga daje delavcem. Potem so trgovski zaslužki prekomerni in zaradi tega se delavci pritožujejo zaradi draginje. Mogoče je tukaj tudi vir demagoškemu simpatiziranju in pod-

⁵² PAM f. o. Dr. 1936, ovoj 8702/38, Orožniško poročilo iz Ribnice okrajnemu glavarju z dne 22. VIII. 1938.

⁵³ PAM f. o. Dr. 1939, 3. šk. ovoj 1068/39, Dopis banske uprave okr. glavarju z dne 20. VII. 1938.

⁵⁴ Prav tam, Dopisa z dne 21. in 24. avgusta 1938.

piranju nezakonitih podvigov...« Dalje pravi, da je pripravljen ustanoviti konzumno trgovino, da bi pomagal delavstvu in tudi nudil lokal in potreben kredit. To ponudbo je poslal tudi ribniški občini in je še ošvrknil predsednika Janka Zabovnika, češ da ni prebral njegove objave o zaslužkih tukajšnjih delavcev in je zaradi tega bilo slišati njegove neprimerne izjave.

V drugem razglasu je pozival revne otroke, naj se oglasio v »obilnem številu« v pisarni njegovega podjetja. Doberšek je odsvetoval, da bi delavci svoje otroke pošiljali tja. Tretji razglas pa je pozival stavkajoče, naj si pravočasno poiščejo delo, in to še pred zimo, ker bo podjetje obratovalo v manjšem obsegu. Potem je še izjavil: »Ako ga oblast prisili, da mora pričeti obratovati, bo to storil nekaj časa, a nato obrat ustavi!«.

Doberšek pripominja, da gre za kartel pohorskih lastnikov kamnolomov, kar je jasno videti iz dogajanja, saj sta oba lastnika delala sporazumno. Dalje ugotavlja na osnovi proizvodnih stroškov v kamnoseški zadrugi v Ribnici, da je imel Lenarčič vsaj 1.000 din dobička od vagona izdelanega kamna, mesečno pa je proizvedel 30 vagonov materiala. Letno je plačeval 43.000 din davka od poslovnega prometa in ima 120 zaposlenih (Dejansko jih je imel 140). Poleg tega je posedoval še žago s štirimi stroji in gostilno. Kamnoseška zadruga zaposluje 20 ljudi, na mesec izdela sedem vagonov izdelkov in za prvo polletje 1938 je plačala davka 4.137 dinarjev. Navedel je še, da Lenarčič odpusti delavca, ako zahteva več kot 6-dnevno bolnino. Tako je delavec Maks Kutin imel bolnine za 42 dni, kar je zneslo 900 din, pa se ni upal terjati te vsote, da ne bi zgubil zaposlitve. Dopis je končal z ugotovitvijo, če delavec zboli, si mora denar sposoditi, če hoče preživeti bolezen. Oba njegova dopisa in še druge akcije so naletele na gluha ušesa pri okrajni gospodi, kot se je kmalu pokazalo.

Doberšek je med stavko večkrat prišel v Ribnico in se je zvečer vračal, le nekajkrat je prespal v Ribnici pri Mejačevih. Sestajal se je samo s stavkovnim odborom, nikoli ni nastopil pred večjo skupino, to pa zato, da ga oblasti ne bi prijemale. Dajal je navodila, kako naj se stavkajoči obnašajo, da ne bodo kršili zakonov. Opozarjal jih je tudi na pravice, ki so jih po takratnih zakonih imeli. Poudarjal je, da morajo stražiti zaradi kakih provokacij.⁵³

Poleg tega je Karel Doberšek poslal nekaj poročil o stavki v Delavsko politiko in Slovenski narod. Angažiral se je tudi pri pomoči stavkajočim delavcem. V časopisih je izšel razglas slovenski javnosti, naj pomaga gladujočim otrokom pohorskih kamnosekov. Člani odbora, ki je vodil to akcijo, so bili: Karel Doberšek, Janko Zabovnik — ribniški župan, Viktor Pur — trgovec, Herman Lesjak — član občinske uprave in Alojz Petrun — trgovec.⁵⁴ Večino časa je prebil med stavkajočimi in jih bodril, prepričan, da bodo s stavko in preprečevanjem odvoza materiala prisilili lastnike k popuščanju. Ker so oblasti dosledno ščitile koristi lastnikov, so se takoj spravile nad njega. Saj je že prvi ali drugi dan, ko je prišel v Ribnico, imel opraviti z orožniki.⁵⁵

⁵³ Povedal Ernest Vobovnik.

⁵⁴ Slovenski narod 1938, št. 197, str. 2.

⁵⁵ PAM f. o. Dr. 1938. Orožniško poročilo z dne 22. VIII. 1938, št. 8702/38.

NASTOP BANOVINSKE UPRAVE, SODNO PREGANJANJE KAMNOSEKOV IN POMOČ STAVKAJOČIM

Konec avgusta so se oblasti odločile likvidirati stavko tako, da so vplivale »na obe sporni stranki«. ⁵⁸ Oba lastnika so previdno nagovarjali, naj nekako pri- volita v razgovore, toda proti stavkajočim, njihovim vodjem in tako tudi proti Doberški so začeli ostre kazenske postopke.

Že 27. avgusta sta bila predana sodišču v Radljah Alojz Horvat in Karel Doberšek, ker sta »kršila« kazenski zakonik. ⁵⁹ Dne 31. avgusta je banska uprava naročila okrajnemu glavarju, naj Alojza Horvata občutno kaznujejo z globo, Kar- la Doberška pa je treba poklicati in mu pojasniti, da kot poslancu ni dovoljeno nagovarjati delavce na nezakonita dejanja ⁶⁰ (mišljena je zasedba kamnolomov). Za dan 9. septembra je bil poklican na zaslišanje, verjetno pa je 20. septembra na radeljskem sodišču tekel postopek proti njemu. Tu je izjavil, da je prišel v Ribnico na prošnjo Delavske zbornice v Ljubljani, da bi proučil razmere v Jo- sipdolu in vzroke stavke. Ni nagovarjal delavcev na zasedbo kamnolomov, ker so ti že bili zasedeni, je pa odobral tako dejanje. Dejal je še, da mora prej odobriti postopek narodna skupščina. S tem postopkom je kratena pravica in svoboda narodnega predstavnika. To izjavo je svojeročno podpisal. ⁶¹ Iz doku- mentov ni videti, da bi ga kaznovali. Tudi ni videti, kdaj je nehal obiskovati Ribnico. Oblasti so ga imele za enega izmed glavnih krivcev, da se je stavka za delavce slabo končala, ker jih je pač nagovarjal na nezakonito ravnanje.

Medtem je njegovemu nasprotniku, mogočnemu lastniku kamnolomov inž. Lenarčiču bilo omogočeno vsakršno početje. Okrajnemu glavarju je pisal, da se proti njemu širi gonja med ljudstvom in v časopisju, in da bi govorice ovrgel, mu je poslal »... spisek zaslužkov, kakor so bili v resnici doseženi meseca julija t. l. s strani večine kamnoseškega delavstva«. Priložil je tudi odprto pismo proti Doberški in ga dal obesiti v okolju, kjer je ta deloval. ⁶² Priloženi »spisek« zaslužkov ⁶³ ne ustreza resnici ali pa samo deloma, z njim je želel preslepiti oblast, češ poglejte, koliko nekateri zaslužijo, povrhu pa še stavkajo. Poprečni urni zaslužek posameznih kategorij kvalificiranih delavcev se ujema s tistim, ki jih je že prej objavil slovenski javnosti ⁶⁴, o čemer smo že govorili. V »spisku« je vrsta elementov, ki dišijo po slepomišenju, glavni je ta, da so delavci zahtevali za 20 % nižjo mezdo, kot jo je Lenarčič tu navedel, kar smo že tudi omenjali.

V pismu je zapisal: »... Odkar ste se tu pojavili, so se poostriili simptomi novega socialističnega reda, naraslo je nasilje in teror, straže so po vojaško organizirane, tuj imetek je ostro zaseden in čujejo se glasovi o kolektivizaciji. Zanimivo bo, kako bo javnost reagirala na ta pojav... podjetje ne more in ne namerava zopet početi s kamnolomskim obratom, kakršen je bil...« Tega samopasnega inženirja niso razkrinkale samo besede, ampak tudi njegova dejanja, ko je dosledno odklanjal razgovore z delavci in ignoriral pozive oblasti.

Rekli smo že, da so se oblasti odločile prekiniti stavko na Pohorju. Zato je banovina 20. avgusta pozvala okrajnega glavarja: »... se vam naroča, da tudi s svojo osebno intervencijo poskušate vplivati na obe sporni stranki, da od

⁵⁸ PAM f. o. Dr. 1939, 3. šk. ovoj 1089/39. Dopis banske uprave okr. glavarju z dne 20. VIII. 1938.

⁵⁹ Prav tam. Koncept dopisa okr. glavarja notar. ministru in banski upravi ter orožniško po- točilo, vsi z dne 13. IX. 1938.

⁶⁰ Prav tam. Dopis banske uprave okr. glavarju z dne 31. VIII. 1938.

⁶¹ PAM f. o. Dr. 1938. Kazenska preglednica z dne 20. IX. 1938, št. 10911/38.

⁶² PAM f. o. Dr. 1939, 3. šk. ovoj 1089/39. Lenarčičev dopis okrajnemu glavarju z dne 29. VIII. 1938.

⁶³ Prav tam.

⁶⁴ Slovenski narod 1938, št. 188, str. 2.

svojih zahtev vsaj toliko popustita, da bo dana možnost za pogajanja in da se bo rešil spor v sporazumu.«⁶⁵

Čez enajst dni (31. avgusta) je banovina spet pozvala⁶⁶ okrajnega glavarja Ivana Milača, naj sam gre v Josipdol in poizkusi mirno rešiti spor. Delavcem je treba predočiti, da so oblastva storila vse, kar so mogla za mirno rešitev spora. Tolerirala so nezakonito zasedbo in preprečevanje odvoza kamna. (Kar je sicer bilo res.) Če delavci ne bodo opustili zasedbe, jim bodo izrekli občutne kazni, ker kršijo znano uredbo iz leta 1937. Po teh pozivih je okrajni glavar šele 5. septembra poslal v Ribnico svojega uslužbenca Matijo Šego, da je delavcem vpričo predsednika občine in orožniškega komandirja sporočil zahtevo banovinske uprave. Tu je ugotovil, da kamnoseki nočejo zapustiti kamnolomov. Prosili so, naj oblasti še dalje posredujejo, med njimi in podjetniki.

Pritisk banovine in tudi ministrstva za notranje zadeve je bil vse močnejši, naj se stavka čimprej konča. Vzrok tega je bila, kot kaže, čehoslovaška kriza, ki se je septembra istega leta hitro stopnjevala do vrelišča. Zato je banovina zahtevala občutne kazni in skrajšane roke za plačevanje glob nepokornim kamnosekom in vodjem stavke. Dne 20. septembra je načelnik Inšpekcije dela pri banovini dr. Hubad ukazal okrajnemu glavarju, da mora sam v Ribnico in posredovati med podjetniki in stavkajočimi.⁶⁷ Obotavljivi glavar je sklical razgovor za 21. september v prostorih občine v Ribnici⁶⁸ in se ga je tudi sam udeležil. Toda lastnikov po stari navadi ni bilo na spregled.

Predno bomo spregovorili o rezultatih tega sestanka, ki je imel določen pomen za nadaljnji potek stavke, moramo posvetiti nekaj besed dogodkom v Ribnici, kaznovanju delavcev in pomoči, ki so jo dobivali stavkajoči.

Dne 29. avgusta sta prišla v Ribnico kaplan Franc Lampret, takrat provizor pri Miklavžu pri Slovenj Gradcu, in Vladimir Gal, znan »komunist«, ter sta se sestala z Alojzom Horvatom, Antonom Ambrožem in Ernestom Vobovnikom v gostilni Viktorja Pura. Drugo jutro ob 7. uri so odšli Lampret, Horvat in Gal v kamnolom in se tu vsi trije skupaj oglasili pri vsakem stražarju in se z njim nekaj časa tiho pogovarjali. Še isti dan sta odpotovala Lampret in Gal.⁶⁹ Na čigavo pobudo in zakaj sta prišla med stavkajoče, iz dosegljivih dokumentov ni bilo razvidno.

V začetku septembra je pripotoval v Ribnico upokojeni podpolkovnik Rudolf Mihelčič kot predstavnik borze dela iz Ljubljane in je iskal 40 kamnosekov, ki bi hoteli iti delat v Nemčijo. Prek omenjene ustanove je koroško podjetje Marna-Kalk und Kunststein in Gumern pri Beljaku iskalo 40 delavcev, večjih kamnoseških del. Prijavilo se jih je 20, in s temi je sklenil pogodbe ter jih poslal oblastem. Sami pa so zaprosili za potne liste.⁷⁰ Približno čez 10 dni je okrajni glavar poročal, da delavci ne mislijo odpotovati, pač pa so prosili, da bi oblasti omogočile boljši zaslužek v Ribnici. Upali so, kot je zapisal glavar, da se bo zanje spor ugodno rešil. Pripomnil je še, da je okrajno glavarstvo storilo vse, kar je moglo, da bi se spor zgladil. Delavci imajo zasedene kamnolome, da bi prisilili lastnike h kolektivni pogodbi, lastniki pa to odklanjajo, češ kamnolomi so nezakonito zasedeni. Meni, da stvar lahko premakne z mrtve točke le Inšpekcija dela pri banovini.⁷¹ Kljub željam, da bi stavko sporazumno

⁶⁵ PAM f. o. Dr. 1939, 3. šk. ovoj 1088/39. Dopis banske uprave okr. glavarju z dne 20. VIII. 1938.

⁶⁶ Prav tam.

⁶⁷ Prav tam. Dopis banske uprave z dne 15., 20. in 21. septembra 1930.

⁶⁸ Prav tam. Koncept obvestila občini Ribnica.

⁶⁹ Prav tam. Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 30. VIII. 1938.

⁷⁰ Prav tam. Koncept poročila okr. glavarja banovini z dne 6. IX. in Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 13. IX. 1938.

⁷¹ Prav tam. Koncept poročila okr. glavarja ban. upravi in ministrstvu za notranje zadeve z dne 20. IX. 1938.

končali, so oblasti s kaznimi pritiskale na stavkajoče in s tem zaostrele odnose in še opogumile oba trmasta podjetnika.

Vse do konca avgusta se oblasti niso posluževale kazni za stavkajoče, dne 31. avgusta pa je banovina zahtevala občutno globo za Horvata, zaslišanje Karla Doberška in kazensko postopanje proti delavcu Antonu Sternadu. Orožnikom je okrajni glavar naročil, da je treba vse kršitelje tj. stražarje sprti javljati.⁷² Kljub vsemu stavkajoči niso zapustili kamnolomov in so izjavili, da bodo žene stražile, če bodo njih zaprli.⁷³

Prvo skupino delavcev so ribniški orožniki prijaviili 7. septembra in jih napotili na sodišče v Radlje pod grožnjo, da bodo plačali 200 din globe, če se tam ne zglasijo. Med prijavljenimi so bili Karel Gradišnik, Luka Navodnik, Ivan Ladinek, Karel Hriberšek, Karel Horvat, Edvard Drame, Franc Drame, Rudolf Javornik in Viktor Miklavc.⁷⁴ Vsakega izmed teh — ni dokazov, da bi bila med njimi Karel Horvat in Edvard Drame — je sodišče v Radljah obsodilo 12. septembra na 500 dinarjev globe ali 10 dni zopora. Na enako kaznen je bil obsojen še Karel Urnaut. Pritožili so se sicer banski upravi, da niso dobili pisne razsodbe in da se jim zdi kaznen krivična.⁷⁵ Nisem našel kakega odziva na to pritožbo, to je tudi razumljivo, saj so ravno banovinski funkcionarji ukazali, da jih je treba kaznovati. Vsi so bili obsojeni zaradi tega, ker so kot stražarji preprečevali odvoz kamna. Alojzu Horvatu, okrožnemu tajniku ZGDJ v Mariboru so prisodili 1.000 din globe ali 20 dni zopora. Obtožili so ga, da je delavce nagovarjal na nezakonita dejanja.⁷⁶

Dne 13. in 14. septembra so orožniki iz Ribnice prijaviili 16 stavkajočih, ker niso zapustili kamnolomov. Povedali so, da straže ne bodo opustili in ne dovolili izvoza kamna, dokler ne bodo lastniki privolili v njihove zahteve. Med prijavljenimi so bili Franc Blazovnik, Ignac Vršič, Miha Krevh, Karel Vodušek, Konrad Vinšek, Ivan Račnik, Ivan Albreht, Friderik Grubelnik, Miha Praprotnik, Franc Drame, Anton Čas, Rudolf Perc, Jožef Vratar, Franc Črešnik in Karel Hribovšek.

Okrajnega glavarja je 15. septembra pozvala banovina, naj izreka stavkajočim ostrejšo kazni. Že čez pet dni lahko preberemo v poročilu iz Dravograda, da so obsodili 15 kamnosekov na 1.000 din globe ali 20 dni zopora, če je ne plačajo v 15 dneh.⁷⁷ Medtem je tudi Alojz Horvat bil kaznovan, kot piše v poročilu, s 1.000 din globe ali 20 dni zopora in so ga izgnali v Maribor, odkoder je potlej vodil stavko.⁷⁸ Kdaj so ga izgnali, ni moč ugotoviti, vemo pa, da ga 22. septembra ni bilo več v Ribnici.

So še trije sezname sodišču prijavljenih stražarjev v kamnolomih, ni pa dokazov, ali so bili tudi obsojeni. Dne 16. septembra so orožniki prijaviili Andreja Odra, Ferdinanda Potočnika, Leonarda Miklavca, Karla Gradišnika, Karla Hriberška, Rudolfa Perca, Jožefa Vratarja, Konrada Vinška, Ivana Albrehta in Ferdinanda Grubelnika. Čez tri dni pa so zasačili kot stražarje Antona Ovčarja, Kristijana Urnauta, Jakoba Najžarja, Josipa Plevnika, Andreja Odra, Franca Voha, Ruperta Brezočnika, Avgusta Maričnika, Gregorja Ciglerja in Karla Gradišnika. Na tretji seznam z dne 23. septembra so prišli Karel Gradišnik, Luka Navodnik, Ivan Ladinek, Franc Nunčič, Franc Blazovnik, Miha Krevh,

⁷² Prav tam. Poročilo okrajnega glavarja banski upravi in ministrstvu za notranje zadeve z dne 31. VIII. 1938.

⁷³ Prav tam. Orožniško poročilo z dne 7. IX. 1938.

⁷⁴ Prav tam. Orožniško poročilo z dne 7. IX. 1938.

⁷⁵ PAM f. o. Dr. 1938. Pritožba banovini št. 9306/38.

⁷⁶ PAM f. o. Dr. 1938, 3. šk. ovoj 1088/39. Koncept poročila okrajnega glavarja.

⁷⁷ Prav tam. Dopis banske uprave okrajnemu glavarju z dne 15. IX. 1938 in Koncept poročila okrajnega glavarja z dne 20. IX. 1938.

⁷⁸ Prav tam. Koncept dopisa okrajnega glavarja banski upravi in ministrstvu za notranje zadeve z dne 22. IX. 1938 in brzojavka banske uprave z dne 24. IX. 1938.

Gregor Cigler in Ivan Junker.⁷⁰ V vseh poročilih iz Ribnice in tudi na seznamih je zapisano, da bodo kamnoseki stražili tako dolgo, dokler ne dosežejo kolektivne pogodbe. Red in mir sta ohranjena. Ti in drugi zapisi, ki so jih zabeležili posamezni predstavniki oblasti, dokazujejo visoko zavest in korektno zadržanje kamnosekov. Niso povzročali nemirov, niso kršili takratnih predpisov, edino to, da so stražili že izdelan kamen in ga niso dovolili odvažati.

V tem trdem boju za kolektivno pogodbo kamnoseki v Josipdolu niso bili osamljeni, ampak so uživali simpatije in moralno podporo domače javnosti v ribniški občini, kot je že bilo povedano, pa tudi širše slovenske javnosti, zlasti še slovenskega proletariata. Dokaz za to je zbiranje denarne pomoči. O tej pomoči vemo danes le toliko, kar je zapisala Delavska politika.⁸⁰

Kakor pravi orožniško poročilo, so kamnoseki ravno dobivali pomoč ZGDJ 18. avgusta, ko je prišel v Ribnico Karel Doberšek.⁸¹ Takoj nato je bil ustanovljen petčlanski odbor za pomoč »gladujoči deci«⁸² pohorskih kamnosekov. O njegovi ustanovitvi je že bilo govora. Ta odbor je gotovo pripomogel, da je pomoč pritekala iz precejšnjega dela Slovenije. Darovalci so bili posamezniki in organizacije. Med posamezniki naj omenimo Doberška, ki je daroval 500 din. Dalje so še prispevali šentmiklavški župnik Lampret 200 din, Viktor Pur 100 din, dr. Vilfan z Jesenic 353 din in še vrsta drugih.

Do 17. septembra je 44 darovalcev poslalo 5.405 dinarjev, med njimi so bili posamezniki in organizacije. Do 1. oktobra so zbrali že 16.866,50 din. Med darovalci so bili številni posamezniki iz Maribora in tudi iz drugih krajev. Med organizacijami naj omenimo: ZGDJ v Ljubljani, občina Šoštanj, Zveza rudarjev Jugoslavije v Kočevju in Hrastniku, Splošna delavska zveza Ruše, občina Koroška Bela, Delavska politika iz Maribora in Vzajemnost Zabukovica.

Kolikor nam je znano, so do 13. oktobra zbrali 21.776,75 dinarjev. Med darovalce so se uvrstili stavbinci iz Ljubljane, Petrovč, Medvod, Kranja in Trbovelj, mizarji iz Ljubljane, delavci tovarne Eifler, oblačilci iz Ljubljane, Avtomontaža Ljubljana, železničarji iz Dravograda, Ptuja, Brežic in Maribora, obe kurilnici v Ljubljani, rudarji iz Brestanice in Mežice ter Zveza kovinskih delavcev Jugoslavije iz Celja. Manjšo vsoto so poslali tudi naši izseljenci iz Francije. Koliko je sploh bilo poslanih pomoči, najbrž ne bo možno nikoli ugotoviti. Pomembno je bilo, da se je uveljavila delavska solidarnost in da kamnoseki niso bili osamljeni. To jih je opogumljalo, da so vztrajali v stavki, ki ji ni bilo videti konca. Brez te pomoči ne bi mogli vztrajati tako dolgo.

POSREDOVANJE OKRAJNEGA GLAVARJA IN PORAZ STAVKAJOČIH

Poglejmo rezultate razgovorov, ki so potekali 21. septembra v občinskih prostorih v Ribnici. Seveda inž. Lenarčič in Ivan Zapečnik, predstavnik Antuna Resa, po svoji stari navadi nista bila prisotna. Imela sta opravke izven okraja, kot je zapisano v zapisniku. Prisotni so bili naslednji delavski predstavniki:

1. Anton Ambrož, predsednik podružnice ZGDJ v Ribnici
2. Peter Pungartnik, ricar pri Lenarčiču — delavski zaupnik
3. Josip Ričnik, ricar pri Lenarčiču — delavski zaupnik (Oba sta zastopala kamnoseke pri Resu, kajti v tem kamnolomu ni bilo delavskih zaupnikov)
4. Alojz Skutnik, ricar

⁷⁰ PAM f. o. Dr. 1938. Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 17., 21. in 25. IX. 1938, ovoj 9787/38.

⁸⁰ Delavska politika 17. IX., 1. X., 13. X. in 15. XI. 1938.

⁸¹ PAM f. o. Dr. 1939, 3. šk. ovoj 1082/39, Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 19. VI. 1938.

⁸² Glej opombo 56.

5. Franc Tantegel, ricar in kamnosek
6. Franc Veis, kamnosek pri Lenarčiču in odbornik podružnice ZGDJ v Ribnici
7. Viktor Sobol, cepilec na stroju v Lenarčičevem kamnolomu
8. Karel Gradišnik, ricar pri Resu
9. Peter Stepišnik, kamnosek in ricar pri Resu

Predstavnika oblasti sta bila Ivan Milač, okrajni glavar, in Janko Zabovnik, predsednik občine v Ribnici. Imela sta nalogo posredovati med delojemalci in delodajalci ter doseči sporazum.

Delavski predstavniki so povedali, da bodo šli na delo pod temi pogoji:

1. Skleniti tako kolektivno pogodbo, kot jo je predložil Ignac Tratar, tajnik podzveze ZGDJ za Slovenijo.

2. Zahtevali so plače: a) za kamnoseke, minerje, ricarje, kovače in cepilce z več kot 3 leti prakse 5,50 din na uro, b) za delavce enake kvalifikacije do 3 let prakse 5 din na uro, c) za snažilce 4 din na uro in č) za težake (nekvalificirane) 3,50 din na uro.

3. Ne bodo trpeli, da bi lastniki izvajali proti njim kake maščevalne ukrepe (da bi jih ne sprejemali na delo).

Okrajni glavar jih je opozoril, da kršijo predpise z zasedbo kamnolomov. Predstavniki kamnosekov so odgovorili: Stavko so začeli zakonito, niso kršili zakonov in red se je ohranil. Delavci so obdržali orodje zato, ker lastniki to dopuščajo. Povedali so, da orodja ni treba vrniti, dokler se ne poravnava spor z lastniki. Proti zasedbi kamnolomov lastnika ne nasprotujeta in ne zahtevata odvažanja izdelanega kamna. Dodali so še, da izgovori podjetnikov na razmere v Bosni ne držijo, in navedli so nekaj dokazov: Kamnosek Ivan Malec iz Konjic je pisal iz kamnoloma Jablanica pri Mostarju, da je zaslužil avgusta 1.700 din, Franc Tantegel je povedal, da je nekoč, ko je tam delal, zaslužil tudi do 2.800 din. Pri Lenarčiču je možno največ zaslužiti 1.200 din, običajno 700 din, v najslabšem primeru pa le 300 din na mesec, s tem še en sam ne more živeti. Na koncu so izjavili, da pod sedanjimi pogoji ne bodo šli na delo in bodo vzdržali s podporami kot doslej. Poskušali bodo dobiti delo v domači kamnoseški zadruzi ali izven okraja, pa tudi v Jablanici, kjer so razmere ugodnejše. Končni zaključek razgovora je bil, da bodo (okrajni načelnik) oba lastnika povabili pozneje, njima predložili zahteve ter vplivali nanju, da zahteve tudi sprejmeta.⁸³

Iz zapisnika je videti, da so delavski predstavniki odločno postavili svoje zahteve in povedali, da bodo vztrajali do zmage. O višinah plač v bosanskih kamnolomih lahko upravičeno dvomimo, možno je, da so dosegli take zaslužke, ampak je vprašanje za kako ceno, delo je bilo akordno.

Toda že 24. septembra je banovina naročila okrajnemu glavarju, naj dovoli Alojzu Horvatu, ki je bil izgnan iz Ribnice, da se lahko vrne, ker bo potreben pri razgovorih. Kajti drugi dan bo odpotoval v Ribnico tajnik ZGDJ za Slovenijo Ignac Tratar.⁸⁴

Res, dne 26. septembra sta prišla v Ribnico inž. Lenarčič in Ignac Tratar, verjetno je pritisnila banovina, saj poročila govore, da je Tratar prispel zato, da bi stavko pripeljal h koncu zaradi težkih zunanjepolitičnih razmer.⁸⁵ Tiste dni je bila kriza okoli Čehoslovaške na višku. Kljub vsemu je Lenarčič trmo-glavil dalje in na okraju je povedal, da kolektivne pogodbe ne bo podpisal pod nobenim pogojem. Tudi obrata ne bo obnovil v tem obsegu, kot je bil do sedaj.

⁸³ PAM f. o. Dr. 1939, 3. šk. ovoj 1088/39, Zapisnik razgovora v Ribnici z dne 21. IX. 1938.

⁸⁴ Prav tam, Zabeležba brzojavke z dne 24. IX. 1938.

⁸⁵ Prav tam, Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 27. IX. 1939.

Delal bo poizkusno s stroji in bo zaposlil manj delavcev. Pozimi ne bo obratoval kot doslej, kamnolom bo le sezonski. Predvidoma bo delo začel, ko bo končana stavka.⁸⁶ Razplet stavke je prehajal v zaključno fazo in živčnost se je stopnjevala pri vseh, ki so bili zapleteni v ta spor; o tem pričajo tudi protislovnna poročila, ki jih imamo na razpolago.

Na dogajanje v ribiški grapi je vedno bolj pritiskala čehoslovaška kriza, kajti 5 km severno na kobanskih vrhovih je tekla meja s Hitlerjevih rajhom. Tu na pohorski strani pa ni bil pripravljen nihče popustiti. Kamnoseki niso imeli v čem popuščati, lastniki so hoteli v svoji slepoti do kraja izkoristiti težak položaj delavcev in zunanjepolitično krizo države. Oblasti so stale v glavnem ob strani, zainteresirane samo za to, da se stavka vendar že konča. Vodstvo sindikata (ZGDJ) v Ljubljani in Delavska zbornica pa sta bila za popuščanje in za takojšnji konec stavke. Torej je v tem trenutku bilo vodstvo na strani oblasti. Ribniški kamnoseki so ostali osamljeni in do skrajnosti izčrpani.

Dne 27. septembra je Ignac Tratar, tajnik ZGDJ za Slovenijo, vodil razgovore s kamnoseki z namenom, da bi čimprej prenehali stavko. Koliko je bilo prisotnih in kje so zborovali, ni znano. Ni možno natančno ugotoviti do kakih sklepov so prišli. Po orožniškem poročilu⁸⁷ je Tratar dosegel, da so straže ukinili, obljubili predati orodje in prositi podjetnika za delo pod istimi pogoji, kot so bili prej. Če so vedeli za Zapečnikovo izjavo, da bo njegov solastnik Res zaposlil le 100 delavcev, 40 pa jih bo ostalo brez dela, Lenarčič pa namerava zaposliti 40, ostalih 100 pa odsloviti, je gornji sklep razumljiv. Kljub temu, da je Zapečnik obljubil nekoliko povišati plače, kakor dodaja omenjeno poročilo.

Slovenski narod in Večernik sta 29. septembra povzela to poročilo in zapisala, da je Zapečnik obljubil višje plače. Ignac Tratar je 1. oktobra v Slovenskem narodu zanikal, da bi bil vplival na delavce, naj gredo na delo pred sporazumom. Lenarčič in Zapečnik sta izjavila, da nista proti pogajanju, ni pa bilo govora o zvišanju plač. Delavci so privolili v predajo orodja, ko je bilo zagotovljeno, da bo prišlo do pogajanj konec tekočega tedna. Če pa bodo pogajanja odlagali, ne ve, kako se bo izteklo. Dodal je še: »Neutemeljeno pa je upanje na kapitulacijo delavstva.« Iste dne je Delavska politika zapisala, da bodo delavci vztrajali pri stavki, dokler ne bo podpisana kolektivna pogodba in sprejete minimalne zahteve. Klerikalni Slovenec (30. septembra) je samo tokrat omenjal stavko in zapisal, da so se 26. septembra delavci v Josipdolu odločili končati stavko. Omenja napovedano odpustitev delavcev ter dodaja: »Vsekakor bi bil to znova hud udarec za delavstvo.« Nadaljuje, da bo drugo leto veliko javnih del in bo šlo veliko granita, »... pa bi bila omejitev dela vsekakor nepotrebna.« Zdi se, da Tratarjevo pisanje ni bilo nič drugega kot želja, da bi v javnosti popravil vtis.

Kljub temu, da je banovina prepovedala sodno preganjanje stavkajočih in ustavila kazenske postopke,⁸⁸ so bili kamnoseki potisnjeni v obupen in negotov položaj in niso imeli več kaj zahtevati. Z napovedjo obeh lastnikov, da bosta odpustila del delavcev, jih je ostalo na cesti polovico tj. 140 (Res je napovedal, da jih ne bo sprejel 40, Lenarčič pa 100). Dejansko so sedaj bili razdeljeni na dva enaka dela, na tiste, ki bodo verjetno ostali, in na tiste brezposelne. Nihče izmed njih ni vedel, v kateri skupini je. Zima pa je bila pred vrati. Neodgovorni lastniki in predstavniki oblasti so lahko v tem trenutku zlomili odpor stavkajočih.

⁸⁶ Prav tam. Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 26. IX. 1933, na hrbtni strani z roko pisan zapisnik o pogovoru Lenarčiča na okraju z dne 26. IX. 1933.

⁸⁷ Prav tam.

⁸⁸ Prav tam. Brzojavka okrajnemu glavarju z dne 29. IX. 1933.

Gotovo je le to, da so 27. septembra kamnoseki sklenili umakniti straže iz kamnolomov, da bi omogočili začetek pogajanj. 3. oktobra⁸⁹ ni bilo več straž, stavkali pa so še dalje. Tega dne je prišlo v kamnolomu do incidenta. Delavca Stefan Kolar in Egidij Tisljerič sta šla na delo in sta spuščala kocke po žlebu na progo, ob 10. uri ju je Matija Veis opozoril, da stavka še traja, in sta se odpravila domov. Srečale so ju kamnoseške žene Frančiška Veis, Ana Pungartnik, Marija Javornik, Ida Ričnik, Antonija Trdin, Zofija Nunčič in Antonija Najžar ter so ju začele psovati in vpiti, da jim odžirata kruh.

5. oktobra je z dovoljenjem oblasti zborovalo 150 delavcev iz obeh kamnolomov v gostilni Viktorja Pura, da bi se končno odločili prenehati stavko. Zborovanje je sklicala delavska zbornica iz Ljubljane.⁹⁰ Njen predstavnik Stanko Jurij je rekel, da je rezultat negativen predvsem zaradi nezakonite zasedbe kamnolomov. Dalje je poročal o pogojih, ki jih je postavil Ivan Zapečnik za sporazum kak dan prej. Sporazum naj bi urejal delovni čas, obračunavanje mezd in njih izplačevanje, način postopka za izvolitev delavskih zaupnikov, določilo o sprejemanju in odpuščanju delavcev in določila o mezdah. Loči urne zasluške pri delu na prostem in akordne zasluške v utah pri strojih. Zahteval je nov način dela, pri katerem bi potreboval le 100 delavcev, 45 bi jih pa odpustil.

Povedal je še, da je Ivan Zapečnik ponudil, naj delavci sami prevzamejo kamnolom, obdelan kamen pa je pripravljen odkupiti za 100 do 120% višjo ceno, kot je bila označena produkcijska cena v Delavski politiki. Tu je bila navedena proizvodna cena za vagon malih kock 1.427,58 din, čisti dobiček pa 1.872,42 din.⁹¹ Nadaljeval je, da se Lenarčič izgovarja na dozdevno izjavo v Ljubljani, da ne bo privolil v nobeno kolektivno pogodbo, ker so v ponedeljek (3. oktobra) baje delavske žene hotele zasesti kamnolom in ovirati odvoz kamninja. Nazadnje je predlagal, naj z manjšo spremembo sprejmejo Zapečnikovo ponudbo.

Predstavnik ZGDJ (verjetno Tratar) je dodal, da so cene za kamen pomanjkljive in naj ne sprejmejo kamnoloma v svojo režijo. Predstavniki delavcev so predlagali, naj bi v Resovem kamnolomu pričeli delati, ko bodo urne in akordne zasluške povišali za 10—15%. Ta predlog pomeni popuščanje, prvotna zahteva je bila 24% povišanje mezd, kot je že bilo omenjeno. Nadalje so zahtevali, če ne drugače, naj se delavcem, ki delajo na akord, garantira polna urna plača. V bodoče naj bi zaposlovali le domače ljudi. Na koncu so zahtevali, da je treba z obema lastnikoma skleniti pogodbo ali pa ne bodo šli na delo.

Zborovanje je zaključil Stanko Jurij, predstavnik Delavske zbornice, s pozivom, naj v bodoče premislijo, od oblasti delavstvo nima »pričakovati nikake pomoči več«, če ne pride do pogodbe. Na tem zborovanju niso izoblikovali stališča do Lenarčiča.⁹²

Za to zborovanje je značilno, da so očitali delavcem nezakonita dejanja, jim grozili, češ oblastva ne morejo za vas kaj več storiti.

Delavska zbornica in podzveza ZGDJ za Slovenijo sta popustili na minimum. Delavci sami so že tudi postavljali minimalne zahteve. Najbolj pogumni ali pa najbolj obupani so zahtevali pogodbo z obema lastnikoma ali pa ne bodo šli na delo. Njima nihče ni očital, čeprav sta lahko nezakonito ogrožala obstoj delavcev, in njima je bilo dovoljeno dlakocepiti celo v času najtežje zunanjepolitične krize, kot je bila takrat. Ali je Zapečnik mislil resno s ponudbo, da naj delavci

⁸⁹ Prav tam. Kopija poročila okrajnega glavarja banovinski upravi z dne 5. X. 1938.

⁹⁰ PAM f. o. Dr. 1938. Orožniško poročilo iz Ribnice, št. 10276/38.

⁹¹ Delavska politika 17. IX. 1938, št. 38, str. 4.

⁹² PAM f. o. Dr. 1939, 3. šk. ovoj 1088/39. Koncept poročila okrajnega glavarja banski upravi z dne 5. X. 1938.

sami prevzamejo kamnolom, ali pa je bil to le manever, je zaenkrat težko ugotoviti.

Takoj po zborovanju, ki se je končalo ob 11. uri, sta šla predstavnik Delavske zbornice Stanko Jurij in predstavnik okrajnega glavarja Matija Šega k Zapečniku, da dokončno pripravijo sporazum. Zapečnik je vztrajal, da naj delavci sami prevzamejo kamnolom. Obveljal je predlog Delavske zbornice, da se nekoliko zviša akordni zaslužek tistim delavcem, ki izdelujejo male kocke. Dogovorili so se, da bo pogodba veljala čez dva dni.⁹³

V petek, 7. oktobra je bil ponovno sklican sestanek s kamnoseki, ki se ga je udeležilo 120 ljudi. Dan prej je banov tajnik telefoniral na okraj, naj se tega sestanka udeleži predstavnik okrajja in intervenira v prid delavstvu. Udeležil se ga je Matija Šega.⁹⁴ Alojz Horvat je na sestanku povedal, da so 5. oktobra z Zapečnikom dosegli delovni sporazum, ki ureja delovni čas, prejemke, odpovedni rok in ostalo. Prebral je osnutek pogodbe in pojasnil, da uspeh ni popoln, vendar so dosegli, kar je bilo mogoče. To naj bo v bodoče vzpodbuda za složno delo. Prisotni so osnutek sprejeli. Še isti dan so delavski predstavniki podpisali pogodbo in se z Zapečnikom dogovorili, če jo še Res podpiše v soboto, v ponedeljek, 10. oktobra bodo postopoma začeli delo.⁹⁵

V ponedeljek, 10. oktobra je bila kolektivna pogodba podpisana in v Resovem kamnolomu je začelo delati 30 delavcev, v naslednjih dneh pa še 70, brez dela je ostalo 40 kamnosekov.⁹⁶ S tem se je stavka le deloma končala, kajti delavci v Lenarčičevih kamnolomih so še dalje stavkali. Lenarčič je podpisal kolektivno pogodbo šele 1. novembra. Privolil je v malenkostne izboljšave. Ni naveden podatek, za koliko in kaj je izboljšal, verjetno gre za zaslužek. Pri njem je začelo drugi dan delati le 32 delavcev, čez nekaj dni pa še osem, sto jih je ostalo brez dela⁹⁷ in s tem brez denarja za življenje. Poročila o sklepanju pogodbe z Lenarčičem so zelo skopa.

Stavka je bila dokončno zaključena, lahko to označimo tudi za dokončno odpušitev polovice zaposlenih v kamnolomih.

VZROKI PORAZA IN POSLEDICE

Na koncu moramo ugotoviti, kaj so kamnoseki zgubili s to stavko, kaj so sploh pridobili in kaj je pripeljalo do takega razpleta.

Spričo dejstva, da so stavkajoči še 21. septembra zahtevali za cepilce kamna, kamnoseke, minerje, ricarje in kovače s prakso nad 3 leta 5,50 din na uro, za enake kvalifikacije do 3 let prakse 5 din, za snažilce 4 din in nekvalificirane 3,50 din⁹⁸, s kolektivno pogodbo niso dobili ničesar. Ta zahteva je pomenila v poprečju povišanje mezde za 87 par ali 24 0/0. Res jim je pogodba prinesla urejanje odnosov med delodajalcem in delavci in so se v bodoče lahko na njo sklicevali, toda to je veljalo le za polovico stavkajočih, ki so še obdržali zaposlitev. Za zdaj ne vemo, kakšne so bile določbe kolektivne pogodbe, ker ne poznamo originalnega teksta. Pri Resovem kamnolomu je bilo deležnih nekoliko višjih zaslužkov 5—10 0/0⁹⁹, za majhen del kamnosekov, namreč za tiste, ki so

⁹³ Prav tam.

⁹⁴ Prav tam. Brzojavka z dne 6. X. 1938.

⁹⁵ Prav tam. Poročilo okrajnega glavarja z dne 7. X. 1938 in Orožniško poročilo z dne 7. X. 1938.

⁹⁶ Prav tam. Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 19. X. 1938. Delavska politika 1938, št. 102, str. 4.

⁹⁷ Prav tam. Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 2. in 14. XI. 1938 in Dopis banske uprave z dne 7. XI. 1938.

⁹⁸ Glej opombo 83.

⁹⁹ Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, fond Delavska zbornica, fasc. 31, mapa 11.

izdelovali male kocke. Za Lenarčičevo podjetje ne vemo, koliko delavcev je bilo deležnih kakšnih sprememb. To so bile pridobitve, ki so bile v bistvu nične.

Kaj so pa zgubili? Tisti polovici, ki je še obdržala delo, se mezde praktično niso povešale. Druga polovica, 140 moč (pri Resu 40 in pri Lenarčiču 100), je ostala, kakor smo že rekli, brez dela, s tem pa je zgubila vse. Ostali so brez zaslužka, brez zdravstvenega in starostnega zavarovanja, bila je pahnjena v najhujšo bedo tik pred zimo. Tisti pri Resu so zgubili dvomesečni, oni pri Lenarčiču pa trimesečni zaslužek, in zadolženost se je povečala. To pohorsko grapo sta zajela obup in splošna beda.

Zato ni čudno, da se je že prej, predno se je stavka končala, prijavilo v Mariboru 100 kamnosekov iz Josipdola, da bi se izselilo z družinami vred. Najbrž so hoteli v Nemčijo. ZGDJ v Mariboru (verjetno Alojz Horvat) jim je svetovala, naj ostanejo doma.¹⁰⁰ V tako nemirnih časih, kot so bili takrat, je bilo vsako izseljevanje tvegano.

Videti je, da je stavka za delavce bila izgubljena že v svojem začetku. Uredba vlade o določanju minimalnih mezd, sklepanju kolektivnih pogodb, poravnavanju in razsodništvu¹⁰¹ je predpisovala, da se morata v primeru spora delodajalec in delojemalec obrniti na oblast, ki odredi obravnavo; če ta ne uspe, pa se obrneta na razsodišče, ki je sestavljeno iz predstavnikov oblasti in obeh strtih strank. Torej so podjetniki lahko zavlačevali in si s tem pridobili čas, da so se lahko pripravili. Stavka pa je lahko bila uspešna le, če je naenkrat izbruhnila.¹⁰²

V tukajšnjem primeru se je spor začel že marca 1938, sledili sta dve poravnavi 23. junija in 25. julija, nato so šele stopili v stavko (4. avgusta). Zato je bilo dovolj časa, da sta oba lastnika pravočasno ukrepala in vztrajala do popolnega poraza kamnosekov. Iz pričujočih virov ni videti, ali sta tako ravnala zaradi denarnih koristi ali zaradi človeške zlobe in trmoglavosti. Iz poteka dogodkov in posledic ni razbrati, da bi se jima splačalo tako ravnanje. Za oba najbrž kamnolom ni bil glavni vir dohodkov, in sta lahko vztrajala pri svojem.

V tej igri zavlačevanja in slepomišenja je glavno vlogo odigral inž. Milan Lenarčič. Ignoriral je poravnalne sestanke, kadar pa se jih je udeležil, se je cinično izgovarjal na vsemogoče vzroke, glavni pa je bil, da imajo delavci nezakonito zasedene kamnolome. Antun Res se je držal ob strani, Ivan Zapečnik, njegov solastnik, se je v glavnem ravnal tako kot Lenarčič in gotovo sporazumno z njim.

Oblasti so bile ob strani, največkrat kot opazovalec, sicer so res dopuščale po uredbi o minimalnih mezdah z dne 20. II. 1937 nezakonito zasedbo kamnolomov, niso pa ničesar storile, da bi lastnike pripravile na resne pogovore. Izrazito ne-dejaven je bil okrajni glavar Ivan Milač, v Josipdol je pošiljal le svoje uslužbenice. Lenarčič in Zapečnik sta večkrat kršila 15. člen že omenjene uredbe, ki pravi, da se morata poravnave udeležiti obe strani. Za lastnika v tem primeru predpisi niso bili obvezni.

Konec avgusta se je banovina, verjetno na zahtevo Beograda, odločila končati stavko tako, da je okrajnemu glavarju priporočila kaznovanje trmastih kamnosekov in voditeljev stavke ter pripraviti lastnike do popuščanja, da bi podpisali kolektivno pogodbo. Lokalne oblasti (Ivan Milač) so bile uspešne pri obsojanju delavcev na kazni, ne pa v tem, da bi pripravile oba lastnika na razumen kompromis. Čisto na koncu je sicer banovina in tudi notranje ministrstvo v Beogradu zahtevalo konec stavke v korist delavcev, toda brez uspeha.

¹⁰⁰ PAM I. o. Dr. 1939, 3. Sk. ovoj 1086/39, Dopis ministrstva za notranje zadeve z dne 7. X. 1938.

¹⁰¹ Službeni list dravske banovine, 20. II. 1937, str. 114.

¹⁰² Noodvisnost, 1. V. 1937, št. 17, str. 2.

Stavko je praktično vodilo vodstvo ZGDJ v Ljubljani (Ignac Tratar) in v Mariboru (Alojz Horvat), ki se je pokazalo večkrat popustljivo skupaj z Delavsko zbornico, zlasti na koncu, ko jim je šlo le za to, da bi končali stavko. Res so dosegli kolektivno pogodbo, ki pa ni prinesla ničesar. Težko je zdaj reči, ali ni vodstvo, ki je vendarle bilo izkušeno, napačno ocenilo položaj. Če bi prej izpraznili kamnolome in se začeli pogajati, bi morda le preprečili odpust polovice delavcev. Ali ni morda že 18. avgusta bila bitka za delavce izgubljena, ko sta gospodarja izjavila, da ne nasprotujeta zasedbi kamnolomov? Kamnoseki in vodstvo je s tem šlo na limanice. Lastnika sta takrat verjetno že imela jasne račune. Na ta vprašanja ni bilo možno odgovoriti.

Kakšno vlogo je odigral Karel Doberšek, ni povsem jasno. Vprašanje je, zakaj je prišel in na čigavo željo? Ali je res, da ga je prosila Delavska zbornica, kot je sam povedal na sodišču? Na kakšen način je hotel pomagati stavkajočim? Iz njegovih akcij, ki jih poznamo, je videti domnevo, da kot poslanec lahko posreduje med delavci in oblastmi. Proučeval je socialne razmere stavkajočih in vzroke njih nezadovoljstva ter rezultate posredoval okrajnemu glavarstvu in javnosti prek časopisja. Vztrajal je na zasedbi kamnolomov. Za takratni sistem je to bil jalov posel, ker so oblasti ščitile podjetnika, kot smo že videli. Kdaj in zakaj je zapustil Ribnico, ni videti iz dostopnih virov. Oblasti so ga obtoževale, da je kriv za nadaljevanje stavke, ker je hujskal delavce, naj vztrajajo pri zasedbi kamnolomov.

Ostalo je odprto vprašanje, kaj je poizkušalo ob tej stavki storiti takratno vodstvo KPJ. Ignac Tratar je bil takrat član CK KPS. S kakšnim navodilom in na čigavo pobudo sta prišla med kamnoseke Lampret in Gal, ki sta vendarle bila predstavnika ilegalne komunistične stranke. Na ta vprašanja bo lahko odgovoriti z nadaljnjim proučevanjem virov.

Posebnosti tega dogajanja so bile naslednje: Nekaj posebnega je bilo že to, da sta dva podjetnika imela kamnolome skupaj in ju je ločil baje le en kol. Golovo je, da sta ravnanje do delavcev usklajevala, da najbrž nista bila medsebojna konkurenta. Druga posebnost je bila ta, da so oboji delavci enotno nastopali, lastnika pa proti njim. Dne 20. avgusta sta skupaj razglasila stavkajoče za odpuščene. Ko so bili oktobra že do kraja izžrpani, so popustili Resovi, ker je bil prej pripravljen končati stavko. Naslednja značilnost je bila izjemna upornost kamnosekov, dokajšnja brezbržnost oblasti in popolna neodgovornost obeh lastnikov. Zdi se, da so ju bolj vodila čustva kot hladni računarski razum. Posebnost je bila tudi to, da so kamnoseki bili skozi vso stavko in še po njej, rekli bi, disciplinirani oziroma mirni. Orožniška poročila in poročila okrajnega glavarja vztrajno podčrtujejo, da je bil ohranjen red in mir. Nad vsem tem pa je visela zunanjepolitična nevarnost tj. čehoslovaška kriza. Golovo so te dogodke v Josipdolu in v Ribnici izkoristili nacisti onstran meje in njihovi simpatizerji v Dravski dolini.

Za kamnoseke je bilo najhujše to, da je večina ostala brez dela tik pred zimo. Orožniško poročilo¹⁰² z dne 24. oktobra pove o njihovem trudu na vse načine, da bi se nekako rešili. Kamnoseška zadruga v Ribnici je sprejela 10 delavcev. Če bi dobila posojilo, bi jih lahko zaposlila še 20. Posojilo je iskal Karel Doberšek, sedaj že bivši poslanec nekje na Hrvaškem. Ali ga je našel, ne vemo. Razmišljali so o kamnolomu Jakoba Urbanca v Lehnu, kjer bi se lahko zaposlilo 20 ljudi. Približno 20 jih je nameravalo odpotovati v Jablanico v Bosni. V dokumentih ni podatkov, da bi se od tega kaj uresničilo.

¹⁰² PAM f. o. Dr. 1939, 3. šk. ovoj 1088/39.

Koliko od njih je poizkušalo iti na delo v Nemčijo ali koliko jih je šlo, o tem nisem našel stvarnih podatkov. Dva sta odšla v Nemčijo (k rajhu priključeno Avstrijo) nezakonito, in so ju vrnili.¹⁰⁴

Kot smo že rekli, Lenarčič je 1. novembra podpisal kolektivno pogodbo, ki delavcem ni prinesla ničesar. Delo je začel 4. novembra in v enem tednu je zaposlil 40 delavcev. Sto jih je ostalo brez dela. Dne 28. decembra je kamnolom zaprl, češ da je sezonski obrat, ki pozimi ne dela.¹⁰⁵ Začel je delati šele 1. marca 1939 in v 8 dneh je sprejel 50 delavcev, več pa jih ni mogel, kot pravi poročilo, ker ni imel naročil.¹⁰⁶

Pri Resu je delalo okoli sto ljudi in je nameraval pozimi ustaviti delo za dva meseca, ker je delal na zalogo.¹⁰⁷ Zato sta se predsednik lokalne organizacije ZGDJ v Ribnici Anton Ambrož in delavec Peter Pungartnik obrnila na občino in povedala, da bo Res 17. decembra odpustil vse delavce. Občina se je obrnila na banovino z dopisom, kjer pravi: Ker so delavci »... popolnoma izčrpani se prosi naslov, da vpliva pri granitolomu Antun Res i drug, da bi se z delom preko cele zime nadaljevalo...«¹⁰⁸

Dne 19. decembra je podjetje prenehalo delati zaradi hudega mraza in velikih zametov, kot pravi v svojem dopisu okrajnemu glavarju.¹⁰⁹ Kakor je videti, so čez nekaj dni nadaljevali delo zaradi toplejšega vremena in tudi zaradi posredovanja okrajnega glavarja. Iz poročil ni videti, če so ustavili obratovanje ali ne. V drugi polovici januarja so že delali,¹¹⁰ toda le s 60 delavci, pozneje naj bi postopoma povečali zaposlenost.¹¹¹

Največja brezposelnost je bila decembra, ko so ostali brez dela tudi gozdni delavci. Viri navajajo, da je v tej mali občini bilo takrat 200 sposobnih moških brez dela in seveda brez dohodkov za življenje.¹¹² Res je bilo, da so kamnolomi vsako zimo skrčili obratovanje zaradi mraza in snega, toda tokrat bi vsak rad delal kljub zimskim nadlogam, samo da bi kaj zaslužil. Tudi podjetnika sta prišla v težave in sta se sklicevala, da nimata naročil in da ne moreta zaposliti več delavcev.

Kljub temu kar se je zgodilo, Lenarčič ni opustil svoje prakse. Dne 8. novembra 1938 je postal okrajnemu glavarju nekako »Opozorilo«, češ ker se širijo o stavki »tendenciozne« vesti, v njem daje »dejansko« sliko zaslužkov v svojem kamnolomu.¹¹³ Navedenega opozorila nisem našel. Dne 18. marca 1939 je spet opozarjal okrajnega glavarja, da se v Resovem kamnolomu širijo vesti, da bodo delavci, ko bodo podjetniki imeli dovolj naročil, stopili v stavko. Te govornice so lahko bile resnične. Dalje opozarja na sestanek, ki ga je ZGDJ sklicala v gostilni Antona Poka v Lehnu, ki ga je vodil »pokretač zadnje stavke« Alojz Horvat. Ob tem prosi, da glavar prepreči vsako rovarjenje. Firma ne more ob takem stanju sprejeti dobav, brez njih pa ne more zaposliti delavcev. Na tem sestanku je bilo o stavki rečeno le to, da stavka ni uspela, ker niso bili kamnoseki složni.¹¹⁴

Posledica nesrečne stavke ni bila samo ta, da je ostalo polovico delavcev brez dela (kajti do decembra 1938 je odšlo v druge kraje samo 17 kamnosekov), ampak je povzročila med njimi razprtije in zgubili so politično voljo. V prvi

¹⁰⁴ Prav tam. Koncept poročila okrajnega glavarja z dne 25. X. 1938.

¹⁰⁵ Prav tam. Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 22. XII. 1938 in 12. I. 1939 ter dopis banske uprave z dne 7. XI. 1938.

¹⁰⁶ Prav tam. Poročilo orožnikov iz Ribnice z dne 8. III. 1939.

¹⁰⁷ Prav tam. Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 14. XI. 1938.

¹⁰⁸ Prav tam. Prepis dopisa obč. Ribnica banski upravi z dne 10. XII. 1938.

¹⁰⁹ Prav tam. Dopis z dne 19. XII. 1938.

¹¹⁰ Prav tam. Dokumenti z datumi 2. I., 10. I. in 18. I. 1939.

¹¹¹ Prav tam. Koncept dopisa okrajnega glavarja z dne 14. II. 1939.

¹¹² Prav tam. Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 14. II. 1939.

¹¹³ Prav tam.

¹¹⁴ Prav tam. Lenarčičev dopis okrajnemu glavarju z dne 18. III. 1939.

polovici 1939. leta lokalna organizacija ZGDJ sploh ni mogla sklicati občnega zbora zaradi nesklepčnosti. Orožniki so sporočili za lastnike in oblasti najbrž veselo novico, da »... ta organizacija sedaj sploh nima članstva«. ¹¹⁵ Vse do 1941. leta ni več dokumentov o tej organizaciji.

Ob tej veliki nesreči za kamnoseke so oblasti od njih zahtevale dlakocepsko upoštevanje zakonov. Ker je podjetje odpovedalo zaposlitev vsem delavcem, »... torej tudi delavskim zaupnikom, zato je potrebno, da se izvolijo, kadar začne podjetje obratovati, povsem novi zaupniki in sicer bo moral izvesti volitve nov volilni odbor, sestojč se izmed nadaljnjih zaposlenih delavcev«. ¹¹⁶ V tem primeru je šlo za zaupnike v Lenarčičevem kamnolomu, kajti v Resovem zaupnikov sploh ni bilo. Toda oblasti niso zahtevale volitev v Resovem podjetju, kajti ostale so zveste svoji miselnosti in praksi.

DER STEINHAUERSTREIK IN JOSIPDOL UND HUDI KOT IM JAHRE 1938

A u s z u g

Die Steinhauer von Josipdol und Hudi kot begannen am 4. August 1939 zu streiken, und zwar wegen der niedrigen Löhne und auch wegen der sonderbaren Verhältnisse in diesen zwei Steinbrüchen, die für die Arbeiter sehr ungünstig waren. Sie verlangten einen Kollektivvertrag, um damit ihre Ansprüche zu legalisieren. Unter diesen Ansprüchen war eine Lohnerhöhung um 24%. Gleich am ersten Tag des Streikes besetzten sie die Steinbrüche und verhinderten den Abtransport des ausgefertigten Steines bis zum 3. Oktober desselben Jahres.

In diesem Jahr haben sich in Jugoslawien die Streikbedingungen schon geändert, im Februar 1937 wurde nämlich eine Verordnung über die Bestimmungen der minimalen Löhne, über die Kollektivvertragsabschlüsse, über die Ausgleiche und über das Schiedsgerichtsamt herausgegeben.

So hatten die Eigentümer genug Zeit, um sich auf den Streik vorzubereiten. Am 23. Juni und 25. Juli kam es zu einem Ausgleich zwischen den Eigentümern und den Arbeitervertretern in Anwesenheit eines Bezirksvertreters aus Dravograd. Auf beiden Zusammenkünften lehnten die Eigentümer einen Kollektivvertrag ab, unter dem Vorwand, daß sich zuerst die Konkurrenzbedingungen am gesamtem jugoslawischen Markt angleichen müßten.

Während der ganzen Zeit des Streikes rechtfertigten sich die beiden Eigentümer, daß sie sich nicht einigen würden, weil die Arbeiter rechtswidrig die Steinbrüche besetzt hätten. Am 18. August verlaublichten sie, daß alle Arbeiter entlassen seien. Sie ließen die Arbeiterbüchereien auf das gemeindeamt bringen (Res 30 und Lenarčič 140).

Am selben Tag kam Karel Doberšek, Abgesandter der Nationalversammlung für den Bezirk Dravograd, nach Ribnica, um die Lage der Streikenden zu erforschen und bei den Behörden zu vermitteln. Damit erreichte er gar nichts und die Behörden stellten ihn vor Gericht.

Weil das Banat Ende August den Streik beenden wollte, verlangte es von den lokalen Behörden, daß sie beginnen sollten, die Streikenden auf Geldstrafen zu verurteilen, den Eigentümern aber zuzureden, daß sie ein wenig nachgeben sollten.

Weil die tschechoslowakische Krise einen immer größeren Druck auf Jugoslawien ausübte, wollten die Behörden und auch die Leitung des Verbandes der Bauarbeiter Jugoslawiens (Savez gradjevinskih radnika Jugoslavije), d. i. der Gewerkschaft, den Streik sobald als möglich in diesem Grenzgebiet beenden. So zogen die Steinhauer auf Druck des Bezirkshauptmanns und auch auf Zureden der Leitung der Gewerkschaft aus Ljubljana am 3. Oktober die Wachen zurück. Am 10. Oktober unterschrieb Antun Res den Kollektivvertrag und die Arbeiter nahmen wieder ihre Arbeit auf, aber 40 von ihnen blieben arbeitslos. Die Löhne wurden aber nur für die Hersteller von kleinen Würfeln um 5 bis 10% erhöht.

¹¹⁵ Prav tam, 16. šk. ovoj 7679/39. Prijava lokalne organizacije ZGDJ v Ribnici. Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 16. VI. 1939.

¹¹⁶ Prav tam, 8. šk. št. d. 3213/39. Dopis banski upravi (inšp. dela) z dne 17. II. 1939.

Am 1. November unterschrieb noch Lenarčič den Kollektivvertrag. Er entließ 100 Arbeiter, jenen, die noch zurückblieben, erhöhte er aber nur minimal die Löhne, darüber gibt es keine genauen Angaben.

Die Ursachen der Niederlage der Arbeiter sind folgende:

1. Der Erlaß aus dem Jahre 1937, der ein Ausgleichsverfahren vor dem Streik verlangte und die Eigentümer hatten genug Zeit, sich darauf vorzubereiten.
2. Die Behörden hatten während der ganzen Zeit des Streikes abseits gestanden und führten gegen Ende des Streiks einen Druck auf die Streikenden aus.
3. Die Steinhauer waren nicht vollkommen einheitlich.
4. Die Eigentümer waren nicht nur von den Einkünften aus den Steinbrüchen abhängig und konnten bis zum Schluß ausharren.

Die Folgen waren für die Arbeiter sehr arg, die Hälfte von ihnen verlor ihre Arbeitsstelle. Alle zusammen, auch die, welche noch ihre Arbeit behielten, erlitten einen mehr als zweimonatlichen Lohnverlust. All dies hatte einen starken Einfluß auf ihren politischen Willen, sind doch keine Aufschlüsse mehr über eine lokale Organisation der SGRJ (Gewerkschaft der Bauarbeiter Jugoslawiens) bis zum Zusammenbruch Jugoslawiens vorhanden.

POKOPALIŠČA V ŠIRŠI CELJSKI POKRAJINI

Anton Sore*

UDK 351.776:393:718.8 (497.12—11 Celje)

SORE Anton; Pokopališča v širši Celjski pokrajini. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 56=21(1985)2, str. 194—211

Izvirnik v sloven., povzetek v angl., izvleček v sloven. in angl., 5 fol.

Pokopališča so sestavni del naseljene pokrajine. Njihova lega, velikost in ureditev odražajo družbenogospodarski in demografski razvoj določenega obdobja in pokrajine. Pokopališča predstavljajo posebno vrsto potrošnje in oskrbovalnih dejavnosti povezanih z ožjo in širšo okolico.

UDC 351.776:393:718.8 (497.12—11 Celje)

SORE Anton; Cemeteries in the wider Celje region. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 56=21(1985)2, p. 194—211

Orig. in Slovene, summary in Engl., synopsis in Slovene and Engl., 5 flg.

Cemeteries are a constituent part of every urban landscape. Their location, size and disposition reflect the social, economical and demographic development of the particular time and area. They represent a special kind of consumption and supplying activities connected to nearby and far off surroundings.

Pokopališča so sestavni del, drugotni znak naseljene pokrajine. Po njihovi velikosti lahko sklepamo na velikost naselja ali pokopališkega območja, posredno pa lahko ocenjujemo socialno stanje prebivalstva, njihovo kulturo, starostno sestavo pokopanih, njihov poklic in zasluge za širšo skupnost, značilna rodbinska imena itd. Kako bogato dediščino lahko predstavljajo dobro ohranjena pokopališča, nas poučijo Sempeterski spomeniki, ki so po sodbi J. Klemenca najlepša zapuščina iz rimskega obdobja na Slovenskem (2)*. Nas zanima predvsem lega, razporeditev in fiziognomija pokopališč, njihova prostorska ureditev, gradbeni material ter storitvene dejavnosti, ki so povezane s pogrebom in grobom.

Pokopališč in pogrebnih običajev ne moremo že vnaprej pogojevati z verovanjem v posmrtno življenje. Sprva je bil človek prisiljen rešiti se truhlečega mrliča, hkrati pa je želel umrlega zadržati v bližini stare družbene skupnosti. Kasneje so se v ljudeh izoblikovale mnoge religioznomagične predstave, ki so se izražale tudi v pogrebnem kultu. Pomembno vlogo pri tem je imel socialni položaj pokojnika (1). Že poganom so bila pokopališča sveti in nedotakljivi kraji. Cerkev je stoletja krepila svoj vpliv med verniki, zato je bilo popolnoma v njenem duhu, da so bila pokopališča okrog cerkve ali vsaj v njeni bližini. Rimski obrednik izdan po tridentinskem koncilu leta 1563 predpisuje, da noben

* Dr. Anton Sore, izredni profesor, Srednja pedagoška šola Celje.

* Prva št. v oklepaju pomeni zaporedno št. literaturo, druga pa stran.

kristjan, ki umre v občestvu vernikov, ne sme biti pokopan izven cerkve ali pravilno blagoslovljenega pokopališča (12, 475).

Na stara pokopališča okoli cerkva nas še danes marsikje spominjajo v zunanje cerkvene stene vzdani nagrobniki. Posmrtno ostanke posebno imenitnih posvetnih in cerkvenih osebnosti so polagali v cerkvene grobnice pod glavnimi in stranskimi oltarji, odvisno od hierarhične stopnje pokojnika (npr. Marijina cerkev v Celju, župnijska cerkev v Gornjem Gradu in Olimju). Pokopališča so se povečini držala župnih cerkva. Ponekod so bila manjša pokopališča (vsaj nekaj časa) tudi pri podružnicah, a so jih kasneje ukinili (npr. v Celju). V prejšnjem stoletju so zaradi utesnjenosti, novih gradbenih del, zdravstvene zaščite in posebnega pokopališkega reda marsikje prestavili pokopališča izven sklenjenih naselij. Nekaj pokopališč so prestavili iz neposredne bližine cerkve že v 18., večino pa v 19. stoletju, zlasti med leti 1820 do 1880. Okrog cerkva so se do danes ohranila manjša pokopališča predvsem v razloženih podeželskih naseljih. Marsikatero od njih je ograjeno še s starim obzidjem, npr. v Konjolah, Slakah, pri Sv. Juriju pod Donačko goro, na Svibnem, v Gotovljah, Plešivcu, Gorenju pri Zrečah, Gorenju pri Paški vasi, Sentrupertu v Savinjski dolini, v Solčavi in drugod. Stare zidove so pokopališča marsikje presegla, zato so jih deloma odstranili, znižali ali razširili prehode (npr. Tirosek, Nazarje, Zavodnje, Ljubno). V Ponikvi pri Šentjurju so morali poiskati novo pokopališče zaradi kužne bolezni (rdeče griže), ki je razsajala ob koncu 18. stoletja. V Vitanju so prvotno pokopališče pri župnijski cerkvi zaradi gradnje ceste in sanitarnih vzrokov najprej prestavili pod bližnjo podružnično cerkev, pozneje pa so ga znova uredili blizu župnijske cerkve na tako imenovani Pogledičevi njivi (6, 389). Nekdanje ljubensko pokopališče ob farni cerkvi so morali zaradi poplave po letu 1812 prestaviti k cerkvi na bližnjem hribčku, na Razsule, kajti spodkopala ga je Savinja.

Med prvo in drugo svetovno vojno se razmere na naših pokopališčih niso bistveno spremenile. H. Steska takole pojasnjuje zakonske predpise o pokopališčih v Avstro-Ogrski in stari Jugoslaviji: »Javno zdravje zahteva, da je pokopališče od naselij zadostno oddaljeno, toda brez posebnih težav dosegljivo, dalje, da je dovolj obsežno, potem, da omogoča hitro trohnenje mrličev ne da bi se okužila zrak in voda, končno, da je ob pokopališču mrtvašnica, kamor se preneso zlasti takšni mrličji, ki jih zaradi nalezljive bolezni ali iz drugih razlogov ni puščati v stanovanjih ali ki jih je obducirati. Občina mora skrbeti, da glede vsega tega ni nedostatkov« (7, 2). Tudi novi zakon o pokopališki in pogrebni dejavnosti ne prinaša nič bistveno novega.

Druga svetovna vojna je zahtevala ogromno človeških žrtev. To je bila totalna vojna. Mirnega zaledja na naših upornih tleh ni bilo nikjer. Žrtve nasilja so padale v mestih in vaseh, po hribih in dolinah, na ravninah in strminah, v gozdovih, stanovanjskih hišah in tovarnah. Grobovi so se množili po vseh krajih naše ožje in širše domovine. Po osvoboditvi smo posmrtno ostanke borcev, talcev in drugih žrtev fašističnega terorja marsikje prenesli v skupne grobove ter jim na pokopališčih in na drugih mestih postavili nagrobnike in spominske plošče.

Hiter družbeni in gospodarski razvoj po osvoboditvi je povzročil velike spremembe, ki se odražajo tudi v pokopališčih. Spremenil se je način življenja in mišljenja, ter svetovni nazor, dvignila sta se izobrazbena raven in življenjski standard. Spomnimo se npr. na Šaleško dolino, na njeno gospodarsko, demografsko (migracije), naselbinsko (deagrarizacija in urbanizacija) preobrazbo, na tamkajšnja rudarska dela in s temi povezano grezanje površja in rušenja naselij ter na premestitev škalskega in šoštanjkega pokopališča v Podkraj. Tudi v

drugih krajih smo zgradili nove tovarne, odprli nova podjetja in ustanove, ki so privabile delovno silo iz bližnje in daljnje okolice.

Tudi za pokopališča ni primeren vsak prostor. V skalnih tleh ni moč kopati grobov, razstreljevanje pa seveda ni dovoljeno. Precej težav imajo glede tega na Paškem Kozjaku. Najprej je bilo pokopališče na Strgarjevi posesti, kasneje, konec 18. stoletja, so za ta namen pridobili zemljišče na višjem skalnatem slemenu (6, 559). Pokopališče je poleg cerkve, župnišča in šole na meji treh občin: celjske, velenjske in slovenjgraške ter precej nad razloženimi hribovskimi naselji. Grobovi so v kraški vrtači (s premerom 35 do 45 metrov). Sem so predhodno navozili kamnito zemljo iz okolice in s tem za približno tričetrt metra zvišali dno vrtače in debelino preperelin. Na samih roboh ni grobov, ker je živa skala pokrita s pretanko plastjo zemlje. Ko kopljejo jame ob straneh vrtače, morajo krste v globini zamikati proti središču pokopališča, ker jih sicer ovira živa skala. Nad trdim laporjem se pritožujejo tudi komunalni delavci v Titovem Velenju, ki skrbijo za pokopališče v Podkrajju, saj si morajo v zgornjem delu pokopališča pri globini nad 1,20 m pomagati s kompresorjem, kar med drugim izkop tudi podraži. Z laporjem in peščenjakom se morajo spoprijemati tudi na Brestovcu pri Rogaški Slatini, v Šentjurju pri Celju, na nekaterih delih celjskega pokopališča in drugod. Na trdih tleh ni mogoče uporabljati kopalnega stroja. Peščena, prodnata tla se pri kopanju rada sesipajo in jih je treba primerno opaziti. Prav tako neugodna za kopanje grobov je mastna ilovica z izviri talne vode, ki jo morajo sproti izčrpavati. V Gornjem Gradu so že v prejšnjem stoletju skopali odvodni jarek nad pokopališčem. Drenažo so naredili ali pa jo bodo še morali napraviti na marsikaterem pokopališču, kjer je talna voda blizu površine ali kjer padavinska voda z bližnjih bregov teče na grobove. Voda povzroča težave v Dobrni, v Mozirju, na Rečici ob Savinji, na Frankolovem, na nekaterih delih celjskega in teharskega pokopališča, v Šmarju pri Jelšah in še kje. Na razširjenem delu celjskega pokopališča predvidevajo globinsko drenažo za vsako vrsto, od tod pa se bo voda odtekala v končno obrobno drenažo.

Ce so navadne krste iz mehkega lesa, določajo občinski odloki v skladu z zakonom ponovne pokope v iste grobove po pretoku desetih let, pri vseh ostalih krstah (iz trdega lesa, kovine) pa po pretoku dvajsetih let. V zračnih, peščenih, prodnatih tleh strohni krsta s pokojnikom hitreje kot v zbitih ilovicah. Upravljalec, ki pozna talne razmere na raznih delih pokopališča, se po preudarku odloča za daljšo mirovalno dobo (15—20 let).* »Težka človeku ni zemlje odeja, vzamejo v sebe ga njene moči...« je zapisal France Prešeren v pesmi: V spomin Andreja Smoleta.

Skupna površina pokopališč je na splošno majhna in ne presega površine majhne ali srednje kmetije v občinah. V šmarski občini meri 23 pokopališč skupaj komaj 5,49 ha, v žalski občini pa odpade skoraj enaka površina na 16 pokopališč. Celjska občina je po številu prebivalcev malo večja kot obe prej omenjeni skupaj, zato je tudi površina trinajstih pokopališč večja kot skupni pokopališki površini žalske in šmarske občine. Zaključek je enostaven: kjer živi več ljudi, jih tudi več umre. Samo površina celjskega pokopališča obsega 8,34 ha. Po parcelnih številkah in rabi zemljišč oziroma po kulturah često ni mogoče ugotoviti, da se površina izkorišča za pokopališče, kjer je označena kot neplodno zemljišče, travnik, pašnik, vinograd, cesta ali stavbišče. V šmarski ob-

* Pod vplivom bakterij nastajajo pri razpadanju trupla kot končni proizvod enostavne spojine: amoniak, oljikovodiki, žveplovodik, žosforna spojina, ogljikov dioksid in vodik. Vsa tkiva in organi ne razpadajo enakomerno. Najprej zgornje mehka tkiva, nato sklepne vezi in hrustanci, po petih do desetih letih postanejo kosti suhe in razmaščene. Obleke, zlasti polivinilne vreče, ki varujejo trupla na mrtvaških odrih pred muhami in zadržujejo neprijetne vonjave, pa upočasnijo razkroj v zemlji (10, 152—157).

čini je razmeroma veliko majhnih pokopališč, kar je razumljivo glede na dokaj razgibano gričevnato in hribovito površje, kjer prevladujejo manjša razložena naselja. Od 189 naselij imajo več kot 500 ljudi samo Kozje, Rogaška Slatina, Rogatec in Šmarje pri Jelšah. V žalski občini so naselja manj številna, a večja in prometno bolj povezana kot na Kozjanskem. To velja predvsem za njen nižinski del, ne pa za Posavsko hribovje, Dobrovlje in Ložniško gričevje, kjer so razložene vasi in zaselki v prevladi. Podobno velja za višje južno, še zlasti pa za severno zaledje celjske občine. Pokopališče na Paškem Kozjaku je po nadmorski višini (1063 m) najvišje, po številu grobov pa med najmanjšimi na celjskem območju.

Za šentjursko pokopališče so izbrali višjo teraso

Pokopališča so vzročno povezana z naselitvijo in upravno razdelitvijo ter se prilagajajo prevladujočim površinskim oblikam. Glede na površje in lego naselij, ki spadajo v ta ali oni pokopališki okoliš, ločimo nižinska, višinska in krajna-prehodna pokopališča. V žalski občini smo od šestnajstih pokopaliških okolišev uvrstili sedem le-teh med nižinska (Braslovče, Gomilsko, Gotovlje, Polzela, Šempeter v Savinjski dolini, Šentrupert in Zalec), štiri med krajna (Grize, Prebold, Tabor in Vransko) in pet med gričevnato-hribovska (Andraž nad Polzelo, Galicija, Marija Reka, Ponikva pri Zalcu in Vinska gora). Malo je povsem nižinskih ali hribovskih okolišev, zato smo upoštevali prevladujoč del površine in prebivalstva, ki tam živi. Žalsko občino smo izbrali kot primer, ker so v njej v večji meri kot drugod zastopane vse tri oblike. V šentjurski občini ni izrazito nižinskih pokopaliških okolišev, v šmarski bi uvrstili med nje samo pokopališče Polje ob Sotli, v mozirski Rečico ob Savinji in v celjski občini Celje. Podkraj pri Titovem Velenju smo šteli med nižinske pokopališke okoliše, ker zajema pretežno nižino in gričevnat svet ter obe mesti na dolniškem dnu. Pokopališče v Smartnem ob Paki sodi med krajna pokopališča, enako Mozirje, Smartno ob Dretli, Vrholo, Rimske Toplice, Sentjur pri Celju, Šmarje pri Jel-

šah, Brestovec pri Rogaški Slatini, Zreče itd. Izrazito hribovski pokopališki okoliši so: Paški Kozjak, Bele vode, Plešivec, Svetina, Marija Reka, Dobje pri Planini, Žusem, Dobovec, Vrh nad Laškim, Breze, Gorenje nad Zrečami, Skomarje, Smihel nad Mozirjem idr.

Sentvid pri Grobelnem. Značilno malo podeželsko pokopališče na pobočju ob robu gozda.

Vojniško pokopališče so uredili na ravnini ob glavni cesti

Nekoč, ko so ljudje povečini živeli od kmetijstva in jim je dobra zemlja pomenila največje bogastvo, so marsikje pokopališčem namenili slabša tla. Ni čudno, da so pokopališča povečini na bolj ali manj nagnjenem svetu. Naklon površja narekuje ustrezno razporeditev grobov v enem nivou ali v terasah. Kjer pokopališča niso komunalno urejena, lahko pride na strminah do zemeljskih plazov zlasti na ilovnato peščenih tleh. Tak primer navajajo viri iz začetka 19. stoletja na Ponikvi pri Šentjurju. Kmalu zatem so pokopališče prestavili na današnji prostor (3, 238). Kozjansko je znano po številnih zemeljskih plazovih, ki jih pogojujejo kameninska sestava tal, površje, vodne in podnebne razmere ter rastje in človek s svojimi nepremišljenimi posegi. Na komunalno urejenih pokopališčih tega problema ni, ker so majhne površine na strminah razdeljene na utrjene terase, pa tudi grobovi v vrstah so obdani s kamnitimi ali betonskimi robniki. Na ravnini je razmeroma malo pokopališč, še največ jih je v osredju Spodnje Savinjske doline. V drugih občinah uvrščamo v to skupino npr. Bistrico ob Sotli, Kozje, Vojnik, Jurklošter, Loče, Šmartno ob Dreti, Šmartno ob Paki in še nekatera. Često so pokopališča na pobočjih hribov in goric. Ponekod so jim odstopili s hosto in slabo travo poraščene strmine, drugod položna pobočja nizkih bregov v bližini naselij. Taka pokopališča so v krajih: Dobrna, Teharje, Dramlje, Slivnica pri Celju, Sopot, Kristan vrh, Rogatec, Vitanje, Vinska gora, Podkraj pri Velenju, Mozirje, Tirosek, Griže itd. Posebno strmo pobočno lego ima pokopališče na Vinskem vrhu.

Stari avstrijski državni zakon iz leta 1862 je določal, da spada v samostojni delokrog občin tudi zdravstvena policija. Po kasnejšem zakonu (1870) o organizaciji javne zdravstvene službe spada v delokrog občin poleg drugih zdravstvenih nalog tudi gradnja, vzdrževanje in nadziranje mrtvašnic in pokopališč. Občina je morala nadzirati tudi tista pokopališča, ki jih sama ni vzdrževala (npr. verska pokopališča). Zakonodaja stare Jugoslavije teh predpisov ni razveljavila (7, 1). Po osvoboditvi smo cerkev ločili od države. Vodenje rojstnih in mrljskih knjig so prevzeli matični uradi po občinah. Pokopališča kot komunalne in sanitarne naprave upravljajo po zakonu o pokopališčih (Uradni list SRS št. 49/1955) občinski ljudski odbori. Na pokopališčih pokopavajo umrle praviloma iz okoliša, ki ga določi občinski ljudski odbor. Tudi novi zakon o pokopališki in pogrebni dejavnosti ter o urejenosti pokopališč ne vnaša novih pravnih in drugih stanj na tem področju (17 in 35). Stari pokopališki okoliši so se povečini ujemali s župnijskimi, saj je bila cerkev marsikje lastnik pokopališkega zemljišča. Ponekod so svet za pokopališče dali posamezniki ali skupina kmečev cerkvi kot nadarbinu. Še danes niso pokopališča označena v vseh zemljiških knjigah kot družbena posest. Ko smo primerjali sedanje pokopališke okoliše z okoliši pred osvoboditvijo, smo ugotovili, da so zlasti v nižinskem delu žalske občine domala nespremenjeni. Mnogo večje razlike so v laški, konjiški, šmarski, mozirski in zlasti v velenjski občini, kjer so nehali pokopavati v Šmartnem pri Velenju, Družmirju in v starih Škalah. Zaradi pogrezanja tal so uredili za pretežni del Šaleške doline novi pokopališči v Podkraju in v Škalah. Novo pokopališče so uredili pred leti tudi v Zrečah, primeren prostor iščejo v Nazarjah, medtem ko bodo Celjane po letu 2000 predvidoma pokopavali na novem pokopališču v Lahovni.

Bolj kot število naselij v pokopališkem okolišu je pomembna dejanska rast prebivalstva po naseljih oziroma po pokopaliških okoliših. V vsaki občini smo izbrali po dva tipična pokopališka okoliša in upoštevali rast ter upadanje prebivalstva od leta 1961 do 1981.

* Obiskal sem 106 pokopališč.

Pokopališki okoliš	Število naselij	Razlika v številu prebivalstva 1961—1981
Vojnik	25	+ 1349
Svetina	5	- 92
Polzela	6	+ 1142
Gotovlje	1	+ 76
Šmihel nad Mozirjem	3	- 95
Rečica ob Savinji	11	- 10
Žusem	3	- 114
Dramlje	13	- 171
Kozje	4	- 37
Buče	2	- 141
Ziče	2	+ 182
Skomarje	1	- 68
Podkraj pri T. Velenju	19	+ 15538
Flešivec	1	- 49
Širje	4	- 210
Šmarjeta	8	+ 401

Ugotovitve kažejo, da prebivalstvo v gospodarsko razvitih okoliših narašča, drugod, zlasti v hribovitem svetu, pa zaradi izseljevanja in upadanja naravne rasti nazaduje.

Povprečna umrljivost v SRS in po občinah v ‰

Obdobje:	1960—1971	1971—1982
SR Slovenija	9,8	9,9
Celje	8,5	8,5
Laško	11,0	11,7
Mozirje	11,4	12,2
Slovenske Konjice	10,3	10,8
Šentjur pri Celju	11,4	11,4
Šmarje pri Jelšah	12,2	12,7
Velenje	8,2	7,9
Zalec	11,8	11,8

Ce primerjamo povprečno umrljivost po občinah z republiškim povprečjem, ugotovimo, da sta imeli občini Velenje in Celje nižje poprečje kot SR Slovenija, vse ostale navedene občine pa precej višje. Po letu 1971 se je popreček v velenjski občini znižal, v celjski, šentjurski in žalski je ostal enak, v ostalih štirih občinah, zlasti v mozirski in laški, pa se je dvignil. V mozirski občini je umrljivost v letih od 1969 do 1976 kar štirikrat preseгла 13 ‰ in v dvaindvajsetih letih ni bila nikdar pod 10,1 ‰. V laški občini je umrljivost najprej (1960—1967) precej nihala, nato se je, razen v letih 1973 in 1974, stalno gibala med 11,9 in 13,2 ‰. Največ smrtnih primerov na tisoč prebivalcev je bilo v občini Šmarje

pri Jelšah, kjer je umrljivost devetkrat v dvaindvajsetih letih preseгла 13 in celo 14 ‰.

Gornja Savinjska dolina in Kozjansko sta znana po izseljevanju mladih ljudi in po upadanju naravne rasti. V mozirski občini je bila naravna rast v obdobjih 1961—1971 in 1971—1982 globoko pod republiškim povprečjem (7,8 ‰ in 6,9 ‰) ter je dosegla komaj 5,4 ‰ in 3,3 ‰. Še občutneje je upadla naravna rast v šmarski občini, kjer se je znižala od 6,5 ‰ (1961—1971) na borih 2,9 ‰ (1971 do 1981).

Število 65 in več let starih starih ljudi (na 1000 prebivalcev) v SRS in po občinah

Leto popisa	1961	1971	1981
SR Slovenija	79,0	98,3	110,5
Celje	64,8	81,1	103,8
Laško	81,4	113,6	119,8
Mozirje	90,4	125,2	131,0
Slovenske Konjice	78,0	100,3	93,3
Šentjur pri Celju	50,5	115,5	126,7
Šmarje pri Jelšah	65,1	121,7	138,0
Velenje	63,2	63,2	61,0
Zalec	82,2	100,7	106,6

Število starejših ljudi je v večini občin močno poraslo, izjema je občina Velenje in deloma Slovenske Konjice. Največ starih ljudi živi v občinah Mozirje, Šmarje pri Jelšah, Šentjur pri Celju in (zlasti v letu 1961) Laško. Pod republiškim povprečjem je bilo leta 1961 pet občin, leta 1971 dve in leta 1983 tri občine (poleg Velenja in Celja še Slovenske Konjice). Če bi upoštevali samo starostno sestavo, bi predvideli največ smrtnih primerov (leto 1981) v Gornji Savinjski dolini in na Kozjanskem.

Našo primerjavo dopolnimo še z nekaterimi pokopališkimi okoliši.

Občina	Pokopališki okoliš	% 65 in več let starih ljudi (1981)
Celje	Vojnik	12,3
	Svetina	13,1
Šentjur pri Celju	Dramlje	13,3
	Zusem	12,4
Šmarje pri Jelšah	Kozje	14,6
	Buče	24,4
Velenje	Podkraj pri Titovem Velenju	5,4
	Plešivec	9,8
Mozirje	Šmihel nad Mozirjem	13,2
	Rečica ob Savinji	13,9
Laško	Šmarjeta — Rimske Toplice	11,2
	Širje	15,6
Slovenske Konjice	Ziče	9,6
	Skomarje	11,7
Zalec	Polzela	10,7
	Gotovlje	9,1

Nekateri pokopališki okoliši zajamejo samo po eno ali dvoje naselij (npr. Buče in Skomarje), drugi mnogo več (npr. Vojnik in Podkraj pri Titovem Velenju). Med navedenimi pokopališkimi okoliši najbolj izstopajo Buče, Širje in Podkraj pri Titovem Velenju, ki obsega celotno urbanizirano dno Šaleške doline.

Statistično lahko predvidevamo, koliko let življenja v poprečju pričakuje otrok, rojen npr. leta 1978—79. Toda ljudje ne umirajo samo zaradi starostne dotrajanosti fizioloških funkcij. Leta 1981 je zaradi nesreč s smrtnim izidom, samomorov, ubojev in usmrtitev v celjski občini preminulo 10,1 % (v SR Sloveniji 11,3 %) ljudi, leta 1977 celo 15,8 %. Največ je bilo nesreč s smrtnim izidom, znatno manj pa samomorov. V drugih občinah celjskega območja je bilo precej manj primerov nasilne smrti. Že nekaj časa umre v Sloveniji največ ljudi zaradi bolezni srca in ožilja ter malignih novotvorb. Razveseljiva je ugotovitev, da se je število umrlih dojenčkov v zadnjih dveh desetletjih zelo zmanjšalo in da so k temu uspehu pripomogli zdravstveni delavci s svojo vsestransko preventivno in kurativno dejavnostjo ter bolj osveščene in izobražene matere.

Vsi niso pokopani v rojstnem kraju. Ljudje se iz različnih vzrokov selijo iz kraja v kraj. Ko se z leti ustalijo v nekem kraju, se odločijo tudi za nakup družinskih grobov. Mnogi želijo ohraniti grobove svojih najbližjih tudi po tako imenovani minovalni dobi. Navadno narašča število grobov vzporedno s številom novih družin. Čeprav se v občinskih odlokih o pokopališkem redu omenjajo upravljalci pokopališč, jih marsikje nimajo, zato je delo prepuščeno tajnikom krajevnih skupnosti in grobarju oziroma iznajdljivosti ter samopomoči krajanov. Malokje imajo urejeno statistiko o pokopih za daljše obdobje, o letni rasti novih pokopnih mest, podrobni načrt staroga in novega dela pokopališča, razvid o pokojnikih, o najemnici zemljišča idr. Nas posebno zanima letna poraba zemljišča za nove grobove in možnosti za širjenje pokopališč. Na celjskem pokopališču je bilo v preteklih desetih letih poprečno 350 do 380 pokopov na leto. Med posameznimi leti ni bilo večjih razlik. Več pokopov je takrat, kadar se

Pogled na novejši del celjskega pokopališča

razširi hujša gripa, ki jo stari ljudje težje prebolijo. Okrog 40 % letnega števila pokopov odpade na nove grobove. Ker domala vsaka družina želi imeti družinski grob, potrebujejo letno za klasične pokope okrog 16 anov novega prostora (grobovi, pota, nasadi). Da bi prištedili prostor, pokopavajo v globino do 2,2 m, čeprav bi po uradnem predpisu zadoščovala že globina 1,8 m. Tako lahko v desetih letih pokopljejo po tri krste eno vrh druge, ne da bi zmanjšali predpisano debelino krovnine nad zadnjo krsto (1,4 do 1,5 m). Če bi se ljudje tudi v tem pogledu vedli bolj gospodarno, bi marsikomu zadoščal samski prostor, saj v mnoge družinske grobove pokopljejo koga le vsakih 10, 15 let. Gradbeni stroški pri širitvi pokopališkega prostora so zelo visoki, zasedenost pa je izredno majhna (34 %). Poprečna starost matere v Sloveniji ob prvem porodu je 15 do 24 let (leta 1980), to je čas biološkega reprodukcijskega cikla. Največ gospodinjstev na celjskem območju ima poprečno 3 do 4 člane. Ko si ustvarijo svojo družino, si navadno tudi rezervirajo prostor na pokopališču. Drugo obliko štednje s prostorom predstavljajo žarni pokopi, ki jih je v zadnjih letih predvsem na mestnih pokopališčih vedno več. Pokopališki delavci zagotavljajo, da so žarni pokopi in žarni prostori cenejši kot klasični pokopi in spomenik (cenena krsta, manj vencev, manjša spominska plošča), poraba prostora je precej manjša, prav tako vzdrževalni stroški.

V Celju načrtujejo postopno povečanje pokopališča za 25,5 ha. Računajo, da bo ta površina zadoščala vsaj do leta 2010, odvisno pa je od tega, ali se bodo občani odločali v večji meri za žarne ali za družinske grobove. Stanovalci v bližnjih naseljih se pritožujejo zaradi predvidene bližine grobov, saj so nekdanjo dovoljeno razdaljo uradno zmanjšali na 25 m.*

Poprečno število novih pokopnih mest v letih 1978—1983 na pokopališčih:

Podkraj pri Titovem Velenju	90—120
Zalec	30— 38
Brestovec pri Rogaški Slatini	30— 35
Slovenske Konjice	25— 30
Vojnik	20— 30
Šmarje pri Jelšah	20— 30
Prebold	11— 18
Polzela	12— 18
Mozirje	10— 14
Strmec pri Vojniku	8— 10
Rogatec	3— 5
Luče	3
Gornji Grad	2

Ponekod nismo mogli zvedeti niti približnega števila novih pokopnih mest niti koliko je sploh še prostora na pokopališču. Na nekaterih pokopališčih so nadaljnja pokopavanja opustili, ker je zmanjkalo prostora ali pa le-ta glede na urbanistični razvoj naselja ne ustrezajo več. Taka pokopališča so na zahodni strani Golovca v Celju, v Šmartnem pri Velenju, v Zrečah, Trbovljah in pri Podčetrtku. Pokopališče na Golovcu nameravajo preurediti v spominski park. Zadnji pokop je bil tu že več kot pred tridesetimi leti, za prihodnost bodo ohranili le spomenike zaslužnih občanov. Nekdanje »bolniško pokopališče«, kjer so

* V skladu z novim zakonom o pokopališčih in po sklepu republiškega sanitarnega inšpektorata mora biti razdalja med pokopališčem in drugim objekti najmanj 25 m, razen tega mora biti vmes zelena pregrada sestavljena iz drevja; v Celju predvidevajo razen drevja tudi zid (34).

pokopavali še v času med obema svetovnima vojnama, so pred nekaj leti namenili gradnji stanovanjskih hiš, pred tem pa so še nestrohnjene posmrtno ostanke izkopali in prenesli v skupno grobišče.

Posebno mesto med pokopališči imajo vojaška pokopališča. Po zakonu o vojaških pokopališčih in grobovih (19) so to:

1. pokopališča in grobovi borcev narodnoosvobodilne vojne Jugoslavije, jugoslovanskih vojnih ujetnikov, internirancev in drugih žrtev sovražnikovega nasilja,

2. pokopališča in grobovi pripadnikov zavezniških armad iz druge svetovne vojne in prejšnjih vojn,

3. pokopališča in grobovi tujih armad in odredov. V Skladu z našim zakonom in mednarodnimi obveznostmi Jugoslavije bodo tudi v Celju posmrtno ostanke zavezniških in tujih armad prekopali in shranili na posebnem delu pokopališča.

Domala v vseh večjih naseljih so morali zaradi naraslega števila prebivalstva in pokopov pokopališča razširiti ali pa to še načrtujejo (npr. Brestovec pri Rogiški Slatini, Podkraj pri Titovem Velenju, Nazarje, Rogatec idr.). Ponekod je nastala na obstoječem pokopališču prostorska stiska, čeprav se število družin v pripadajočih naseljih ni bistveno povečalo, a si svojci želijo namesto enojnih družinske grobove. Nekdaj je bila na podeželju in v mestu drugačna sestava prebivalstva kakor danes. Mnogi so imeli na grobovih samo lesen križ brez imena. Svojci niso imeli sredstev za obnavljanje najemnine in tako so veliko grobov po mirovalni dobi prekopali. V Rečici ob Savinji dodelijo nov prostor le v izjemnih primerih, sicer pa pokopavajo svoje večinoma v obstoječe enojne, družinske ali opuščene grobove. Nekdanji rečiški pokopališki okoliš se je zmanjšal, nekatera naselja bi se morala usmeriti proti Nazarju, kjer pa je za nov prostor na pokopališču še večja zadrega. Na hribovskih pokopališčih ni take prostorske stiske, so pa med njimi razlike. Tako so imeli in še imajo več možnosti za nadaljnjo razširitev pokopališča na Svetini, Skomarju, Slivnici pri Celju in Mariji Reki kot na Svibnem, Paškem Kozjaku ali v Belih vodah. Naši predniki so tudi s pokopališkim prostorom zelo varčevali. Razmakov med grobovi skoraj ni bilo, poznali so samo osrednjo pokopališko pot. Še do nedavna marsikatero pokopališče ni imelo in še danes nima podrobnega tlorisa, zato tudi ni smotrne prostorske razdelitve.

Danes so glavne in stranske poti na večini pokopališč redno posute s peskom, tlakovane s kamniti ploščami ali asfaltirane. Ponekod, kjer je svet bolj nagnjen in niso naredili drenaže, pustijo med grobovi travo, da štiti tla pred močnim izpiranjem in odnašanjem (Sv. Ema, Breze). Viri navajajo, da je bila nekdanj košnja na pokopališču dokaj razširjena. Tako je npr. na Planini pri Sevnici do leta 1902 razpolagal s košnjo na pokopališču ekspozit, po odhodu le-tega pa jo je začel planinski župan prodajati na dražbi (3, 105). Na novem pokopališču v Podkraju pri Titovem Velenju in v Trbovljah so vrste grobov, med katerimi vodijo lepo urejene poti, razmejili še s prirezanim okrasnim grmičevjem, ki zastira širok pogled in omogoča obiskovalcem, da se lažje posvetijo pokojnikovem spominu. Take žive meje imajo torej estetski in psihološki učinek.

Po novi uradni oznaki razlikujemo na pokopališčih naslednje zvrsti grobov: enojne, dvojne, otroške in grobnice, vrstne, grobišča, žarne, prostor za anonimni pokop in prostor za raztrositev pepela. Zakon prepoveduje izgradnjo novih grobnic. Vrstni grobovi so oblikovani in urejeni po enotnih kriterijih in se oddajajo samo za dobo, določeno v pokopališkem redu in ni krajša od 25 let. Nekatera pokopališča imajo posebej določene površine za otroške grobove. Pokopališče mora imeti skupno grobnico ali skupno grobišče, kamor se po preteku določene dobe prenesejo nestrohnjeni ostanki iz klasičnih, žarnih in vrst-

nih grobov, če najemna doba ni bila podaljšana. V družinski grob pokopljejo štiri, največ šest pokojnikov v eni mirovalni dobi, ki ne sme biti krajša od desetih let. Zakon o pokopališkem redu in občinski odloki podrobno navajajo splošne določbe, pravice in dolžnosti upravljavca, najemnikov in obiskovalcev grobov. V posebnem odloku je navedena organizacija pogrebnega sprevoda in obreda ter kazenska določila za kršilce pokopališkega reda. V mestih se ljudje vedno bolj odločajo za žarne pokope, zato so žarnim pokopom namenili posebne pokopališke oddelke. Kjer še nimajo ločenih žarnih oddelkov, shranjujejo žare s pepelom umrlih kar v obstoječe grobove in grobnice. Pokojnike upepeljujejo v ljubljanskem krematoriju. Na podeželju so žarni pokopi manj pogosti, večkrat je upepelitev pokojnika povezana z nesrečo ali težko boleznijo.

Vsako pokopališče mora biti primerno ograjeno. Namen ograje je, da prostor vidno razmeji od ostalih kmetijskih in drugih gospodarskih in negospodarskih površin ter ga zaščiti pred nezaželenimi obiskovalci (npr. divjačina, psi, kokoši, govedo). Pokopališki red določa, da mora imeti obiskovalec spoštljiv odnos do pokojnih in ne sme skruniti grobov, razgrajati, voditi tja živali itd. Večina starih pokopališč, bodisi okoli cerkve ali izven vasi, ima v bližini zidano ograjo iz opeke ali kamna. V Gornji in Spodnji Savinjski dolini, zlasti na njenem severnem delu, je v pokopaliških zidovih poleg velikih karbonatnih tudi precej tufskih prodnikov. Ponekod so za pragove in stopnice na pokopališča ter za pokrivanje obzidja uporabili zeleni kamen (Tinosek, Radmirje, Gorenje pri Šmartnem ob Paki). Obzidja so ometana in marsikje tudi prepleškana z belo ali sivo barvo. V Skomarju na Pohorju sestavljajo obzidje kristalasti skrilavci. Pri Sv. Juriju pri Rogatcu so naredili ograjo iz naloženih ploščatih kosov peščenjaka. Na kraške kamnite ograje spominja tudi pokopališče na Planini pri Sevnici. V Strmcu pri Vojniku sestavljajo obzidje plošče peščenjakov, medtem ko je krovina iz skrilavcev (bližina Pohorja). Novejši pokopališki zidovi so iz dekorativnih cementnih ali glinastih opek in iz večjih ali manjših betonskih enot. Ker je gradnja ali obnova zidov draga in ovira nadaljnje širjenje pokopališča, so se marsikje odločili za žično mrežo ali za živo rastlinsko mejo iz prirezanega gabra, cipres ali smrek, ki manj motijo naravno okolje.

Na pokopališču so lahko samo objekti, ki so potrebni sanitarno tehnični službi pokopališča. Navadno so postavljeni znotraj obzidja, v novejšem času pa tudi pred vhodom na pokopališče. Stara vaška pokopališča niso poznala mrliške veže, saj so pokojniki do pogreba ležali kar doma na mrliskem odru ali v postelji. Za izredne prilike, ko je bila potrebna obdukcija, so pripravili prostor v pokopališki zgradbi, kjer so skrhanjevali orodje in druge pripomočke. Še danes prevladuje na podeželju prepričanje, da se ne spodobi poslavljati od pokojnega v mrliški veži, ker si je s svojim življenjskim delom zaslužil, da do pokopa ostane med svojimi bližnjimi. Razen higienskih določil moramo ob smrtnih primerih upoštevati tudi druge, vzporedne težave. Mnogi meščani stanujejo v malih stanovanjih v večnadstropnih zgradbah, pogrebni sprevodi ovirajo mestni promet, žalujoče svojce pa razbremenimo obiskov in drugih starih navad. Novi zakon obvezuje, da morajo v mestih in naseljih mestnega značaja ter turističnih krajih zagotoviti mrliške veže (če jih že nimajo) v osmih letih po uveljavitvi tega zakona. V zadnjih dveh desetletjih so v mnogih krajevnih skupnostih sezidali mrliško vežo, uredili pokopališče, asfaltirali ceste itd. s samoprispevkom, s prostovoljnimi delom in iz drugih virov. Sodobna mrliška veža ima več ločenih prostorov: prostor za umrle, sobo, kjer se lahko žalujoči nekoliko odpočijejo, sobo za obdukcijo, sanitarije, prostor za pokopališko orodje in opremo, pokrit prostor za poslovilno svečanost in še kaj. Število prostorov v mrliški veži je odvisno od krajevnih potreb, nekateri prostori pa so obvezni. V gospodarsko manj

razviti šmarski občini ima že polovica pokopališč (vseh je 23) nove mrliške veže, ponekod so prenovili stare ali pa še načrtujejo nove. Mozirjani nameravajo še letos (1984) zgraditi novo mrliško vežo. Nazarčani potrebujejo novo pokopališče in mrliško vežo, le-to načrtujejo tudi v Gornjem Gradu, Bočni in na Ljubnem. V Lučah je pokopališka zgradba namenjena le shranjevanju orodja. Za obdukcije sta primerni le novi mrliški veži v Rečici ob Savinji in v Šmartnem ob Dreti. Tudi v Celju, kjer so se potrebe močno povečale, nameravajo prenoviti obstoječo zgradbo in ji dozidati nove prostore. V letošnjem letu (1984) so zgradili novo poslopje ob Mirni poti, namenjeno storitvam, ki so v neposredni zvezi s pokopališkimi dejavnostmi. Novo mrliško vežo so zgradili v Vojniku, na Teharju uporabljajo staro, drugod pa so bolj ali manj dotrajana poslopja namenjena le orodju ali pa jih sploh ni. Na Paškem Kozjaku, Plešivcu, Graški gori, v Belih vodah, v Mariji Reki, na Vrhu nad Laškim so razložene polkmečke in kmečke domačije precej daleč od pokopališč in so ljudje še vedno navezani na tradicijo soseske, zato tudi ne čutijo take potrebe po mrliških vežah kot v nekaterih večjih središčih celjske pokrajine. Verjetno bodo prej ali slej tudi ljudje v hribovskih naseljih spoznali prednosti skupnega poslovilnega prostora na pokopališču. Na to kažejo primeri: Skomarje, Breze, Planina nad Sevnico, Vinski vrh pri Slivnici, Slivnica in še nekateri. Gradnja mrliških vež predstavlja pomembno prelomnico pri ohranjanju ljudskih običajev ob smrti in pogrebu.

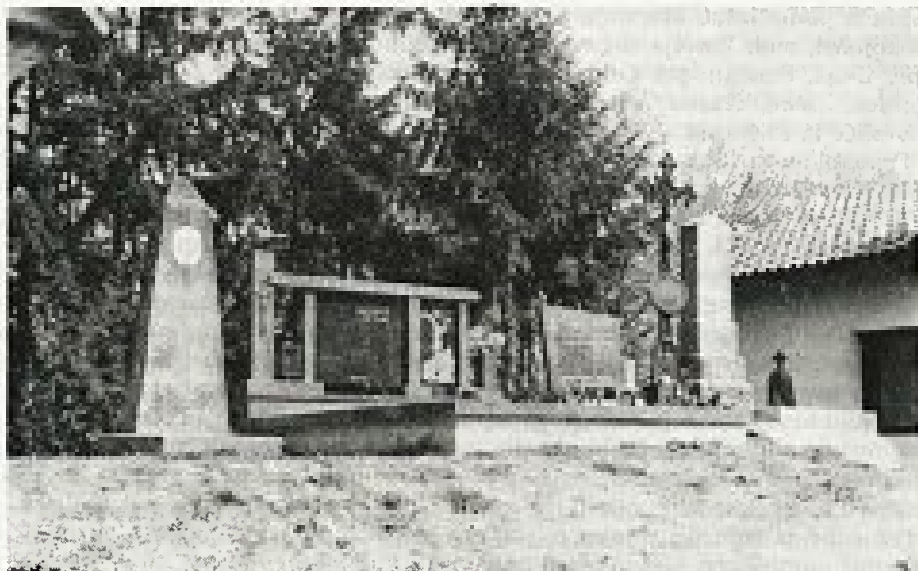
Pokopališče mora biti prometno dostopno. Že imena Pokopališka cesta, Mirna pot ipd. poudarjajo značaj prometnice. V lepem vremenu se lahko skoraj povsod pripeljemo do pokopališč z motornimi vozili, saj so poti bolj ali manj redno vzdrževane. Čeprav mnogi obiščejo grobove svojcev, prijateljev in znancev poprečno enkrat ali dvakrat na leto, na dan njihovega pogreba, življenjskega jubileja ali na dan mrtvih, je treba tudi na teh poteh žalosti in spominov urediti primeren prometni režim. Na velikih mestnih pokopališčih skoraj ni dneva, da ne bi bilo po več pogrebov. Potrebna so primerna parkirišča, ki jih marsikje na podeželju ni ali pa so premajhna. To velja zlasti za pokopališča na bolj nagnjenih legah. Še pred tremi desetletji so bili redki, ki so se na pogreb pripeljali s svojim avtomobilom. Od pokojnikovega doma do groha so hodili v žalnem sprevodu. Danes se tudi na podeželju vedno več ljudi poslavlja od umrlega pred mrliško vežo in ob grobu. Pogosti pogrebni sprevodi so preveč ovirali naraščajoči promet na pomembnejših cestah, zato so jih prepovedali. Malo je naselij, od koder še danes vso pot od doma do pokopališča, nosijo krsto s pokojnikom pogrebci. Zlasti ob slabem vremenu (pozimi) nesejo krsto navadno le do prevozne poti, nato jo naložijo na prikolico motornega vozila, ali pa jo pričvrstijo na lahek kmečki voz oziroma poseben mrliški voz, ki ga vlečejo konji. Marsikje uporabljajo za take prevoze gasilski kombi. V Spodnji Savinjski dolini opravlja prevoze zasebnik s posebnim avtomobilom, v Rogaški Slatini skrbi za prevoz komunalno podjetje, prav tako v Šmarju pri Jelšah, Radečah, Celju, Slovenskih Konjicah in Titovem Velenju. Vedno več ponesrečenih in obolelih starih ljudi umre v bolnišnicah, od koder jih v krstah z mrliškim avtomobilom pripeljejo v domači kraj. Od hiše žalosti ali od mrliške veže do groba peljejo marsikje krsto in vence na prinočnem mrliškem vozičku. Tudi na podeželju, kjer že imajo primerne mrliške veže, pripeljejo pokojnike na pokopališče vsaj dve uri pred pokopom, v mestih pa morajo umrli obvezno ležati ves čas v mrliških vežah.

Delo, ki ga opravljajo grobarji, je nujno potrebno. Dan na dan se gibljejo med razpadajočimi trupli in se srečujejo z žalostnimi svojci in pogrebci. Čeprav je kopanje grobov težko delo, so se ga ponekod oprijele tudi ženske. Na podeželskih pokopališčih imajo navadno samo po enega grobarja, ki si po potrebi

preskrbi pomočnika. Marsikje so grobarji honorarno zaposleni starejši krajanj, upokojnenci, mali kmetje, delavci, drugod so stalno zaposleni komunalni delavci (npr. Celje, Šentjur pri Celju, Smarje pri Jelšah, Rogaška Slatina, Slovenske Konjice, Laško, Titovo Velenje). V Luče prihaja grobar iz Rečice ob Savinji, v Dobležiče iz Pilštanja, v Dobovec od Sv. Jurija ali iz Stojnega sela, v Črešnjice iz Frankolovega. Skupnega grobarja imajo tudi v Ločah, pri Sv. Jerneju pri Ločah in v Zičah, v Kompolah in na Teharju ter še kje. Ponekod imajo z grobarji težave, bodisi ker so trenutno brez njih ali ker svojega dela ne opravljajo tako, kot bi morali. Grobarji menijo, da njihovo delo ni dovolj spoštovano in plačano, zlasti če ga primerjajo s cenami vencev, ki po nekaj dneh zginejo. Malokje je poklic grobarja v rodu, pa čeprav le kot stranska dejavnost (Braslovče). Na Paškem Kozjaku, v Mariji Reki in na Svibnem nimajo stalnega grobarja. Pri njih je običaj, da o smrti pokojnika obvestijo sosede, prijatelje, krajanje in se dogovorijo za pogrebne obveznosti. Sami izkopljejo jamo, nosijo po potrebi krsto s pokojnikom in grob zasujejo. Tudi v Zgornji Ponikvi poskrbijo za grob povabljeni nosači. V mestih in drugih večjih naseljih je več pokopov na dan, zato potrebujejo več delavcev, ki skrbijo za prevoz pokojnika, za izkop jame, za pogrebne slovesnosti in za ureditev in vzdrževanje pokopališča. V Celju si na novem delu pokopališča pri kopanju jam pomagajo s stroji. Delo mora biti opravljeno ob vsakem vremenu in v določenem času. Zima 1983/84 je bila izredno dolga in bogata s snegom. Na Paškem Kozjaku in na Svetini je na pokopališču namedlo poldrugi meter snega. Pogrebci so nosili krsto kar po trdi snežni skorji nad pokopališko ograjo. Jamo so skopali domala 3,5 m globoko, saj so morali najprej odstraniti debelo plast snega. Ponekod pomaga grobar tudi pri ureditvi pokopališča (škropljenje proti plevelu, posipavanje peska, popravilo ograje, odvoz smeti ipd.) in vzdrževanju reda, kjer pa grobarja nimajo, poskrbijo za to krajanj sami s prostovoljnimi delom.

Mnogi ljudje merijo premožnost in veličino pokojnika in njegovih svojcev po velikosti groba ter višini, obliki in gradivu nagrobnika. V zadnjih dvajsetih letih se je zunanja podoba pokopališč precej spremenila, vedno bolj je očitna izenačenost spomenikov. Lesenih in kovinskih križev je vedno manj, vse več pa je kamnitih spomenikov ter z granitom ali marmorjem obloženih grobov. Stari deli pokopališč se ločijo od novih po večji ali manjši urejenosti in raznovrstnosti grobov in nagrobnikov. Pri spomenikih nas zanima predvsem njihovo gradivo: les, kovina, naravni in umetni kamen. Večina krajanov želi obdržati družinske grobove in se zato odločajo za trajnejše kamnite nagrobnike. Leseni križi ali piramide so povečini le prehodnega značaja, dokler se zemlja ne usede. Seveda si vsi ne morejo privoščiti dragega nagrobnika. Na nekaterih pokopališčih imajo za vrstne grobove poseben prostor in se tako grobovi z enostavnimi lesenimi križi dokaj ločijo od premožnejših sosedov. Z etnografskega vidika so zlasti zanimivi križi iz kovanega in litega železa. Starih obrtno izdelanih kovanih križev ni več ali pa so izdelani iz kotnega železa in so mlajšega datuma. Precej več je ohranjenih križev iz litega železa, čeprav tudi te vedno bolj zamenjujejo s kamnitimi nagrobniki. Ker večina litoželeznih križev nima oznake izdelovalca ali pa imajo le signaturo, je težko ugotoviti čas in kraj proizvodnje. V prejšnjem stoletju so jih izdelovali v več livarnah na Avstrijskem Štajerskem (Graz), v Dvoru pri Žužemberku na Dolenjskem in menda tudi v Gradu v Beli krajini (4). Med obema vojnama so ulivali križe tudi v štorski železarni.*

* Franc Aškerc se spominja, da so ulivali križe med llet 1921 in 1925. Največ so jih naredili septembra in oktobra, zlasti pred dnevom mrtvih. Izdelovali so različne tipe križev, navadno takrat, ko ni bilo važnejših naročil. Križev niso prodajali v trgovinah v železarno, ampak je štorska železarna poklanjala križe svojim umrlim delavcem. Na pokopališču v Jurkloštru smo ugotovili deset različno oblikovanih križev; nekateri med njimi spominjajo na kovinske čipke. Na

Stari in novi nagrobniki

Kamniti kmečki nagrobniki se pojavijo v 19. stoletju in so bili do obdobja po prvi svetovni vojni še redki in oblikovno zelo raznoliki (4, 132). Na splošno so kamniti nagrobniki iz umetnega ali naravnega kamna, pogosto pa se dopolnjujeta: brušen, štokan, poliran beton ter granit ali marmor. Pohorski marmor je najbolj razširjen severovzhodno od Zreč v okolici Črešnove in na Ljubnici. Povečini tanke plasti so debelo zrnate, primesi grafitu in pirita pa mu pogosto dajeta bolj sivo barvo. Marmor so že v rimskih časih lomili v več manjših kamnolomih, najbolj znana pa sta bila kamnoloma v Šentvidu nad Vitanjem in pri Smartnem na Pohorju. Tudi sedaj lomijo kmetje bel marmor v manjših kosih na južnem in jugovzhodnem delu Pohorja (med Vitanjem, Zrečami, Tinjem, Smartnim in Planico) in ga prodajajo gradbenikom. Ti ga zmeljejo v fin ali bolj grob pesek in ga uporabljajo za fasade pa tudi za posipavanje na grobovih. Spomenikov iz pohorskega marmorja je na pokopališčih zelo malo. Nasploh se marmorji v naših podnebnih razmerah ne obnesejo dobro, saj hitro izgubijo sijaj, obledijo, razen tega pa postane bel marmor v Celju zaradi tovarniškega dima (SO₂) kmalu umazane rumene barve. Beli in sivi marmor naročajo kamnoseki predvsem v Makedoniji. Pohorski granit in tonalit še slabo žagata in brusita, razen tega sta svetlejša in zato so pozlačene črke na njih premalo kontrastne. Na novem delu polzelskega pokopališča so vsi nagrobni kamni enotne oblike in velikosti, naročili so jih v Oplotnici. Nekaj več tonalitnih plošč je še v Smarju pri Jelšah in v Šentvidu pri Grobelnem, sicer pa na vseh pokopališčih prevladuje temnejši jablaniški granit (BIH). Zaradi uvoznih težav in pomanjkanja deviz je uvoz črnega švedskega ali afriškega granita (Mozambik, Rodezija, Gabon) precej manjši kot pred leti. Večji kamnoseški obrati, zlasti zasebniki, kupujejo dragoceni kamen v velikih blokih navadno

spodnjem delu razpela so pritrjeni posebni figuralni odlitki, ki predstavljajo angele, Marijo ali druge svetopisemske osebe, ter ploščica z osnovnimi podatki pokojnika. Razmeroma veliko teh križev so ohranili in prenovili na pokopališčih: v Spodnji Savinjski dolini, drugod, zlasti v hribovskih naseljih, pa so jih povečini nadomestili s kamnitimi ploščami.

pri italijanskih podjetnikih. Doma več ton težke bloke razrežejo v plošče raznih debelin ter z njimi oskrbujejo tudi manjše delavnice. V Dobovcu, kjer so še nekaj let po drugi svetovni vojni lomili in oblikovali velike brusne kamne, imajo tudi starejše nagrobnike iz tamkajšnjega kremenčevega peščenjaka, čeprav le-ta ni posebno odporen in hvaležen za klesanje napisov. Podobno velja za andezitni tuf, ki je krušljiv in porozen in ga na našem območju ne manjka. Predvsem v večjih naseljih (Slovenske Konjice, Polzela, Celje idr.) so se odločili za enotnejše mere spomenikov, kar še posebej velja za žarna pokopališča (Podkraj pri Titovem Velenju, Celje, Trbovlje). Posebno lepo je urejeno novo pokopališče v Trbovljah. Tudi pokopališče lahko postane zaradi svojih arhitektonskih, kiparskih in hortikulturnih mojstrov in pomembna turistična privlačnost (Varaždin, Milano).

Kamnoseški poklic mladini ni posebno blizu, čeprav so tudi pri tem delu stroji že v veliki meri razbremenili človeka. Večjih kamnoseških delavnic je v celjski pokrajini razmeroma malo (Celje, Šentjur pri Celju), več je popoldanskih obrtnikov in šušmarjev, ki jim kamnoseško delo pomeni dodatni zaslužek. Veliko novejših nagrobnikov v Gornji Savinjski in Zadrečki dolini ter v zahodnem delu Spodnje Savinjske doline so izdelali v Stranju pri Kamniku in v Ljubljani. Savinjščani so še pred leti imeli svojega kamnoseka v Zalcu, sedaj pa naročajo spomenike v Celju, Šentjurju, Oplotnici in drugod. Mojster v Krškem je znan po svojih izdelkih v Spodnjem slovenskem Posavju in v Spodnjem Posavju. Šentjurski kamnosek ima več naročil na Voglajnsko-Sotelskem območju. Laški, ponkovski, topolški in drugi kamnoseki delajo v glavnem za krajevne potrebe. Stroge razmejitev med njimi seveda ni, kajti cene velikih nagrobnikov iz dragega kamna so postale zelo visoke, okusi in finančna zmogljivost naročnikov pa so različni. Pri izdelavi nagrobnikov lahko sodelujejo tudi kiparji, slikarji in graverji.

Pred desetletji, ko še ni bila razvita industrija pogrebne opreme, so izdelovali krste in nagrobna obeležja (križe, piramide) krajevni mizarji. Sedaj naročajo domala vsa komunalna podjetja v SR Sloveniji pogrebno opremo v tovarni Menina v Kamniku. Največ izdelujejo krste srednje kvalitete iz mehkega lesa (smreka, bor, topol, jelša), za izvoz pa pretežno hrastove. Tovarna opremlja tudi mrliške veže. Komunalna podjetja oziroma pokopališka služba ali odbori skrbijo, da imajo potrebno pogrebno blago na zalogi. V Gornji Savinjski dolini in v Laškem nekateri mizarji še izdelujejo krste. Včasih so vence pletli po domovih in natrgali cvetje za šopke v domačih vrtovih. Danes je izbira cvetja iz ogrevanih ali naravnih rastlinjakov neprimerno bogatejša in bolj pestra v vseh letnih časih. Cvetličarne so domala v vseh večjih naseljih, zato ni težav s časom, okusom in kvaliteto naročenih izdelkov. Odprto ostaja le vprašanje, koliko dragih vencev in šopkov naj za nekaj ur prekrije gomilo pokojnika ter komu ali čemu je potreben ta zunanji blišč. Poseben problem predstavljajo ponekod kupi odvrženega cvetja in drugih odpadkov, ki jih od časa do časa zažgejo ali odpeljejo na primernejša odlagališča. Med pokopališke storitvene dejavnosti spadajo tudi vrtnarska dela, kar velja zlasti za večja pokopališča, saj imajo mnogi grobove sorodnikov ali prijateljev izven kraja stalnega bivališča. Zelo ugodno je, če lahko žalujoči opravijo vse zadeve v zvezi s pogrebom (prevoz, krste, venci) in ureditvijo groba (pokopno mesto, kamnoseška in vrtnarska opravila) na enem mestu, kjer si lahko kupijo tudi primerna oblačila itd. Tak pokopališki servis načrtujejo tudi v Celju. Na večino pokopališč je napeljana voda za zalivanje rastlin, navadno je vodovodna pipa ob mrliški veži ali na pokopališkem zidu.

* * *

Pokopališče zajema določen naseljeni okoliš. Sprva so imela pokopališča v naseljih središčno lego, nato so jih marsikje prestavili na obrobje. Naslednji gospodarski in naselitveni razvoj jih je ponekod znova dosegel in tudi presegel. Lega pokopališč se na splošno ujema z lego naselij. Najboljši svet so krajanji namenili obdelovalnim površinam, od katerih so živeli. Pri izbiri prostora za pokopališče je imela v preteklosti odločilno vlogo cerkev. Po osvoboditvi so prevzele skrb za ureditev pokopališč in organizacijo pogrebnih slovesnosti občinske skupščine, krajevne skupnosti oziroma njihovi samoupravni odbori. Delo grobarjev je še vedno smatrano kot manjvredno opravilo. Pokopališča zavzemajo razmeroma skromne površine, ki jih širijo vzporedno z naraščanjem števila prebivalstva in njihovim življenjskim standardom. V zadnjem času se kaže pozitivna težnja po socialnem izenačevanju, ki pa še vedno ne doseže socialnih podpirancev. Zunanje razlike med podeželskimi in mestnimi pokopališči izginjajo. Ljudje s potrošniško miselnostjo tudi na pokopališču poudarjajo svojo vrednost s površino dragega kamna in cvetja ter s pompoznim pogrebnim ceremonialom. Vedno več ljudi opozarja na bolj razumno izkoriščanje pokopališkega prostora, na bolj humano trošenje sredstev, ki jih razmetavamo s pretiranimi osmrtnicami in kupi cvetja. Žarna pokopališča in spominski parki pomenijo odločilni preobrat v miselnosti ljudi.

Literatura in viri

1. S. A. Tokarew 1957: Brandbestattung und Seelenglauben. Berlin, 1960, Str. 159.
2. J. Klemenc 1961: Rimske izkapanine v Šempetru. Ljubljana, Str. 1—83.
3. Pokopališča pri cerkvah Lavantinske škofije, 1916, Maribor.
4. G. Makarovič 1981: Slovenska ljudska umetnost. Ljubljana, Str. 128—133.
5. Pokopališki red in vodilo za grobarje, 1913, Maribor, Str. 1—31.
6. I. Orožen 1893: Das Dekanat Neukirchen, Maribor.
7. H. Steska 1940: Pokopališča in občine, Ljubljana, Str. 1—7.
8. J. Orožen 1971: Zgodovina Celja in okolice. I. del, Str. 605—624.
9. J. Orožen 1974: Zgodovina Celja in okolice. II. del, Celje, Str. 367—368.
10. D. Zečević i suradnici 1980: Suđska medicina, Zagreb.
11. J. Gregorič 1983: Pokopališki križ v Žužemberku, Družinska pratika za prestopno leto 1984, Ljubljana, Str. 62—69.
12. F. Ušeničnik 1940: Pastoralno bogoslovje, Ljubljana.
13. R. Ložar 1944: Narodopisje Slovencev, Ljubljana, I. del.
14. D. Hribar 1984: Širitev pokopališča ne gre v račun krajanom Aljaževega hriba, Delo 10. 4. 1984, Str. 8.
15. D. Hribar 1984: Pokopališče na Golovcu bodo spremenili v spominski park, Delo 18. 4. 1984, Str. 7.
16. M. Poklič 1984: Vroča kri ob najbolj tihem počivališču, Novi tednik, 5. 4. 1984, Str. 7.
17. Priloga Poročevalca skupščine SR Slovenije in SFRJ 1983: Predlog zakona o pokopališki in pogrebni dejavnosti, Ljubljana 16. marca 1983, Str. 15—21.
18. Uradni list SR Slovenije 1955: Zakon o pokopališčih, Št. 49, Ljubljana.
19. Uradni list SR Slovenije 1973: Zakon o vojaških pokopališčih in grobovih, Št. 26, Ljubljana.
20. Uradni list SR Slovenije 1976: Odlok o pogrebnih svečanostih na območju občine Šmarje pri Jelšah, Ljubljana, Št. 6.
21. Uradni list SR Slovenije 1977: Odlok o urejanju in vzdrževanju grobov ter varstvu spomenikov in spomeniških obeležij v občini Slovenske Konjice, Ljubljana, Št. 22.
22. Uradni vestnik okraja Celje 1957: Odlok o pokopališkem redu v občini Slovenske Konjice, Celje, Št. 8.

23. Uradni vestnik okraja Celje 1957: Odlok o pokopališkem redu v občini Kozje. Celje. Št. 17.
24. Uradni vestnik okraja Celje 1957: Odlok o pokopališkem redu v občini Mozirje. Celje. Št. 32.
25. Uradni vestnik okraja Celje 1968: Odlok o pokopališkem redu za pokopališča na območju občine Šentjur pri Celju. Celje. Št. 28.
26. Uradni vestnik okraja Celje 1959: Odredba o pokopaliških okoliših v občini Zalec. Celje. Št. 16.
27. Uradni vestnik okraja Celje 1959: Odlok o pokopališkem redu v občini Velenje. Celje. Št. 29.
28. Uradni vestnik občine Laško 1974: Odlok o pokopališkem redu za pokopališča na območju občine Laško, Laško. Št. 4.
29. Uradni list SR Slovenije 1976: Odlok o urejanju in vzdrževanju vojaških pokopališč in grobov ter o varstvu spomenikov in spomeniških obeležij v občini Celje. Ljubljana. Št. 18.
30. Zavod SR Slovenije za statistiko 1982: Statistični letopis SR Slovenije. Ljubljana. 1982.
31. Zavod SR Slovenije za statistiko 1958—1982: Statistični podatki po občinah SR Slovenije. Ljubljana.
32. Zavod SR Slovenije za statistiko 1981: Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v SR Sloveniji. Ljubljana.
33. Podatki o površinah pokopališč 1983: Geodetska uprava. Katastrski uradi v občinah Celje, Zalec in Šmarje pri Jelšah.
34. S. Kelhar 1984: Direktor pokopališke službe v Celju. Razgovor.
35. Uradni list SR Slovenije 1984: Zakon o pokopališki in pogrebni dejavnosti. Št. 34. Ljubljana.

CEMETERIES IN THE WIDER CELJE REGION

Summary

The cemetery covers a particular urban district. They first had a central location but were later on transferred to the edge of the settlements. Further economic and settling development reached them again in some places and also exceeded them. On the whole the location of the cemeteries agrees with that of the settlements. The best soil was destined for the arable lands which the villagers lived of. When choosing the location for the cemetery the decisive role was played by the church. After the liberation the care for the regulation of the cemeteries was taken over by communal assemblies, local communities and their selfgoverning boards respectively. The work of grave-diggers is still an inferior job. Cemeteries cover relatively small areas which are extended paralelly with the growth of the number of the inhabitants and their standard of living. A positive tendency towards social equality has been shown lately, nevertheless still out of the reach of those who are on the relief. The external differences between the rural and urban cemeteries are disappearing. People with consumer mentality stress their value also on the cemetery with the surface of precious stone, flowers and pompous burial ceremony. More and more people support more rational exploitation of the burial grounds, more human spending of the means being recklessly spent by exaggerated obituaries and heaps of flowers. Urn cemeteries and memorial parks represent a decisive change in the people's views.

SLOVENSKOMADŽARSKI PUBLICIST IMRE AGUSTIČ

Štefan Barbarič*

UDK 886.3:07(=1.439=863):929 Agustič I.

BARBARIČ Štefan: Slovenskomadžarski publicist Imre Agustič. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 56=21(1985)2, str. 212—221

Izvirnik v sloven., povzetelek v angl., izvleček v sloven. in angl.

Imre Agustič (1837—1879) si je pridobil publicistično ime tako pri Madžarih kot pri (prekmurških) Slovencih. Studija se posveča orisu njegovega publicističnega dela in njegove liberalne miselnosti ter prikazuje odmevanje njegovega časopisa (Priatelj) na Slovenskem.

UDC 886.3:07(=1.439=863):929 Agustič I.

BARBARIČ Štefan: Slovenhungan publicist Imre Agustič. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 56—21(1985)2, p. 212—221

Orig. in Slovene, summary in Engl., synopsis in Slovene and Engl.

Imre Agustič (1837—1879) has earned a publicistic name as at the Hungarians as at the Slovenes (of Prekmurje). The essay devotes itself to the description of his publicistic work and his liberal way of thinking and shows the resounding of his journal (Priatelj) in Slovenia.

Po l. 1848 (z določenim zastojem v desetletju Bachovega absolutizma) opažamo pri vseh narodih habsburške monarhije oživljanje in razcvet publicistike, tako literarne kot politične in strokovno poljudne. Časopisje se je zavestno usmerjalo k širokim ljudskim plastem, želeč jim posredovati zanimive novice (informacije), razgledanost in večjo izobraženost, ali jih pridobivati v političnem pogledu za skupne cilje in interese. Dogajalo se je, da je periodična ažurna publicistika mnogo močnejše vplivala na posamezne širše skupnosti, kot so to zmogle mnoge pomembne estetske stvaritve.

Mož, o katerem govori naslednja obravnava, je deloval kot časnikar in je poleg drugega v letih 1875—1879 izdajal v Budimpešti v prekmurščini časopis Prijatelj, v katerem je širil aktualne politične ideje. Na naši strani so opazili njegova prizadevanja v Mariboru in v Ljubljani. To je bil Imre Agustič (tudi Agustič, sam se je podpisoval predvsem kot Agustich, 1837—1879).

I

Kakor sicer trdimo, da je Imre Agustič malo znan, je poleg slovenskega in madžarskega zastopan po pomoti ali zaradi površnosti tudi še v hrvatskem leksikonu.

* Štefan Barbarič, doktor lit. ved. Slovenska knjižnica, ravnatelj, Ljubljana.

Prvi podatki o možu se najdejo zbrani v madžarskem leksikonu, ki se imenuje po sestavljalcu Józsefu Szinnyei (I/1891). Dopolnitve so pri Madžarih prišle na dan v nedokončani Gullyásevi leksikonski seriji med dvema vojnama. Na slovenski strani je izdelal skrbno in vestno oznako za Slovenski biografski leksikon (I/1925) J. Šlebinger, predvsem na temelju zapisov A. Trstenjaka. Zmeda se je začela, ko je našega publicista uvedel v Hrvatsko enciklopedijo (I/1941) I(van) E(sih), ki ga je prišel od hrvatske novinarje (»U Budimpešti je uređivao hrvatske novine pod natpisom Prijatelj...«) Bio je svjestan član hrvatske narodne zajednice...«) Seveda so Esihove trditve napačne, nastale so po naslonitvi na knjižico F. Szedenicha (1912), ki ni ločila slovenskih Prekmurcev od t.im. gradišćanskih Hrvatov.

Stvar je postala še neprijetnejša, ko so trditve iz Hrvatske enciklopedije brez vsakega kritičnega pomisleka prevzeli v prvo in — kdo bi si mislil — tudi v drugo izdajo (hrvatske izdaje) Enciklopedije Jugoslavije (1980).

Naša opozorila na pomoto niso izostala: najprej V. Novak v Izboru prekmurskega slovstva 1976 in podpisani v notici za Delo, 27. III. 1982. Napaka je popravljena v slovenski izdaji Enciklopedije Jugoslavije I (1983), a je v članku po nepotrebnem in anahronistično rabljen termin »Pomurje« (»prvi časnikar v Pomurju«, tudi trditev, da je Agustič »izdajal prvo pomursko revijo« je dvo-umna in pretirana).

Vendar s tem zadeva še ni končana. Tako je najti še en drastičen primer netočnega leksikonskega pisanja o Agustiču, v prvi knjigi Hrvatskega biografskega leksikona (1983). »A. Trstenjak nazval ga je vrsnim prosvjetiteljem i piscem prekomurskih Slovenaca, a I. Esih svjesnim hrvatskim rodoljubom. V. Novak je ukazao na Agusticheve zasluge za razvijanje narodnog duha u Gradišćanskim Hrvatima.« *Difficile est satyram non scribere!* Nasprotno, V. Novak je zmeraj nastopal proti nekritičnemu prisvajanju Agustiča na hrvatski strani. Naš primer je sam po sebi dokaz neodgovorne površnosti avtorice leksikonskega članka in to v reprezentančni ediciji. (Stvar postaja že nekoliko mučna, saj bi v Zagrebu morali poznati slovensko predmetno literaturo, če že ne vse, pa vsaj Trstenjakov članek v Strossmayerjevem Spomencvieću!)

Na Slovenskem je o Agustiču največ pisal publicist in urednik Hribar-Tavčarjevega Slovana A. Trstenjak, ki je l. 1883 obiskal Prekmurje in se поблиže seznanil z ljudmi in problemi (dvajset let nato je ta zapažanja še dopolnil). Kot poroča v Slovanu 1885, se je v M. Petrovcih srečal tudi z Agustičevim očetom, bivšim sodnikom. Pozneje je o prekmurskem novinarju obširneje pisal na dveh mestih (že omenjeno Strossmayerjevo Spomencvieće v Zagrebu 1900 in Ljubljanski Zvon 1901). Tik pred zadnjo vojno je na Agustiča ponovno opozoril V. Novak v strokovnem glasilu Slovenski jezik (1940). Nazadnje je objavil isti avtor nekaj odlomkov iz njegovih spisov v priročni izdaji Izbor prekmurskega slovstva (omenjen že prej). V sestavku za Leksikon pisca Jugoslavije I (Novi Sad, 1972) je prekmurski novinar evidentiran pod imenom z začetnim Au-, z mnogimi navedbami madžarskih časopisov in s podpisanimi dvema avtorjema: V. Novak in B. H. Vojnić(?).

Povzemimo glavne informativne podatke: Imre Agustič se je rodil v vasi Murski Petrovci (v bližini M. Sobote, takrat jugozahodni konec županije Vas). Šest razredov gimnazije je končal v Szombathelyu, nakar je služboval kot gospodarski pristav na nekaterih fevdalnih posestvih. Odločilnega pomena zanj je bilo, da je prišel v budimpeštanski parlament kot stenograf. V tej službi je prebil petnajst let, vse do smrti l. 1879. Razvil je bogato publicistično dejavnost, tako v madžarščini: sodelovanje pri časopisih, prevajanje, poljudna razprava o civilnem zakonu. Za slovenske šole je pripravil dve knjigi: *Návuuk vogrszkoga*

jezika za zacsētņike (1876, založil szombathelyski škof Imre Szabó) in Prirodopis s kepami za narodne šole (1878). Zelo se je angažiral v dnevni politiki, ki je v ogrski državi ta čas uvajala sistem ljudskega zastopstva preko volitev: iz tega zaposlovanja je izšel slovenski prevod knjžice o volitvah (neohranjeno; podatek A. Trstenjaka), Izraz njegovih svobodnjaških nazorov je brošura, napisana kot proslavljanje 15. marca (*Na prelētnyek vecsnoga szpōmenka vrēdnoga 15-oga mārciusua 1848*; 1875, 8 str., hrani NUK v Ljubljani).

Najpomembnejše Agustićevo literarnopublicistično dejanje je bilo urejanje in izdajanje časopisa *Prijátel* (1. št. 15. sept. 1875, mesečno; od J. 1878 do pisateljeve smrti dvotedensko). Tiskala ga je tiskarna Franklin. Ze po zunanji podobi je list izkazoval ustrezno grafično raven, z ilustracijami je nemalo presegal povprečnost. Na žalost je ohranjen le deloma: drugi letnik imata budimpeštanska Országos Széchényi Könyvtár in ljubljanska NUK, zadnja še izšle (3) številke prvega letnika in nekaj številke tretjega (11.) in četrtga (5.—7.) letnika. Iskanje zadnjih letnikov v celem doslej še ni pripeljalo do uspeha.

Ceprav je umrl sorazmerno zgodaj, je bil Agustič v prestolničnih krogih precej zapazena oseba. Že Szinnyei je navedel, da je bila ob njegovi smrti objavljena vrsta spominskih člankov in to v vodilnih osrednjih časopisih. Budimpešta namreč, ki je po uvedbi dualizma in po združitvi v mestno upravno enoto (s približno 300 tisoč prebivalci), začela v 70. letih dihati s polnimi pljuči in je privzemala velemestni življenjski stíl, je postala Agustiću — bolj kot kateremu koli piscu slovenskega porekla — dom in domovina. Iz lista *Egyetértés* lahko povzamemo, da je bil Agustič v književnih krogih glavnega mesta poznana osebnost. Podobno zvemo iz časopisa *Vasárnapi Ujság*, da je Agustič — čeprav je živel v skromnih razmerah — užival široko simpatijo. Beletristični list *Fővárosi Lapok* (szépinodalmi napi közlöny / leposlovni dnevni glasnik) je objavil 18. julija 1879: »Po dolgem trpljenju je smrt rešila 42-letnega moža. Agustich se je ukvarjal goreče in uspešno tudi kot delavec v književnosti ogrskih Slovencev.« In naslednjega dne: »Pljučna bolezen (jetika) je povzročila smrt, ki je užalostila mnoge njegove prijatelje in znance, ki so pokojnika ljubili in spoštovali zaradi njegovega neposrednega in odkritega značaja.« Iz povedanega je razvidno, da je Agustič izdajal in večidel pisal *Prijatela* kljub bolezni, saj je zadnja številka njegovega lista izšla dva dni pred smrtjo.

Naj na kratko predstavim Agustićevo madžarsko publicistiko. Pred časom (l. 1974) sem, oprt predvsem na Szinnyeiev leksikon, v budimpeštanski nacionalki (Országos Széchényi Könyvtár) pregledal Agustićeve signirane članke v treh vidnejših časopisih iz 60. in 70. let. To seveda ni vsa Agustićevo publicistična tvornost / že po Szinnyeiu ne /. Nesignirani članki niso upoštevani, saj se verjetno skrivajo za njimi »rutinska« časnikarska poročila.

Koristno se zdi, da vržemo na Agustićevo madžarsko pisanje vsaj bežen pogled. Kajti že iz tega bomo lahko spoznali, da je bila ta publicistika bogata in raznočrta, na času ustrezni in dostojni ravni.

a) poltednik SZEGEDI HIRADÓ (pregledani letniki 1863—69)

Pod psevdonomom Vas Borona (gl. Szinnyei) in A-ch Imre sem evidentiral za čas od 7. dec. 1865 do 12. dec. 1867 15 člankov: Kolozsvárska pisma (Kolozsvári levelek I-III), Prestolnična pisma (Fővárosi levelek I-II, zadnje z urednikovo pomombo, da je del članka izpuščen, ker se dotika nekih dogodkov na način, tuj smeri lista), Moralna zgodovina Francije (Franciaország erkölcsi története, 2 članka), dve značajevki iz napovedane knjige »Album družbenih fotografij« (Mutatvány a »Társadalmi photographiák Albuma« c. megjelenő könyvből; knjiga, kot vemo, ni izšla), Voltairov prijatelj — kralj (Voltaire a barátja a király), Pisma iz Železne županije (Vas megyei levelek I, brez nadaljevanja), Curricu-

lum vitae modnega gledališkega pesnika (Egy divatos szinköltő életpálya), Univerza za gospe v Ameriki (A hölgyek egyeteme Amerikában).

b) poltednik za kulturo in literaturo ÉLETKÉPEK 1876—77 (pregledal sem oba letnika, kolikor je list izhajal; Szinnyi ob Agustiču prvega letnika ni navedel)

dve prekmurski ljudski pripovedki: *Bolni lev* (A beteg oroszlán; vend mese; 1876, št. 151) in *V pekel ga nesi* (Vidd a pokolba; vend mese; 1877, št. 10). S podpisom Agustich Imre.

c) tednik VASÁRNAPI ÚJSÁG (pregledani letniki 1859, 1873 in 1876—77

članki *Prekmurski pozvačin* (A vend hivogató, s sliko, 1873, št. 23, šifra A-ch), Dve sliki iz Železne županije (Két kép Vas megyéből, 1876, št. 3, s celim podpisom), Berzsényijeve slavnosti v Železni županiji (Berzsényi-ünnepély Vas megyében, 1876, št. 20, šifra -ch).

Splošen pogled na Agustičevo madžarsko publicistiko priča, da je bil naš prekmurski nojak več in dokaj razgledan pisec. Opazno je, da precej dobro pozna francoske razmere, gotovo je na njegovo zanimanje za Francoze vplivalo tudi to, da je bil ob neki priložnosti v Parizu (v članku o takratnem »modnem dramatik« Victorieniu Sardouju mimogrede omenja V. Hugoja). Tu pa tam so očitne literarne ambicije, kot npr. v dveh značajevkah à la Bruyère: o lažnivcu in o zbiratelju fotografij. Spričo takih ambicij in zaradi prevanjanja pripovednih besedil se je razširilo mnenje, da je pisal v madžarščini romane in povesti.

V madžarskih člankih se je prekmurskega položaja kakšenkoli le mimogrede dotaknil. Tako je na nekem mestu (Szegedi Híradó, 1867) zavračal istovetenje Prekmurcev s Slovaki, zavedajoč se pri tem slovanske pripadnosti domače govorice. Zagovarjal je učenje madžarščine, kar je zahtevala sočasna politizacija življenja na Madžarskem, a ob ohranjanju domačega jezika (»saját nyelvének megtartása mellett«). V stiku s svetom je opazal splošno zaostalost v domači pokrajini. V zapisu o prekmurskem pozvačinu je zabeležil, da so Prekmurci ostanek slovanskega prebivalstva, ki se je tod naselilo ob preseljevanju narodov, da so si najbližji z večinskimi sorodniki onstran Mure, vendar da se od njih bistveno ločijo. Označil je celo neke razlike med Prekmurci samimi, češ da so tisti v Železni županiji bližji novodobnemu liberalizmu kot južni, ki da so bolj vraževerni itd.

Kljub simpatijam s političnim svobodnjaštvom za Agustiča ni mogoče reči, da bi bil v čemer koli nasproten veri in duhovščini (slovnico mu je založil szombathelyski škof Szabó). Vendar je neka politična diferenciacija jasna: kot pove osmrtnica v Vasárnapi Újság-u, je Agustič največ deloval pri svobodnjaškem dnevniku »štiridesetosmaške stranke« Magyar Újság, bil je celo njegov dopisnik iz Boke Kotorske (upor v Krivošijah 1869). (Katoliški duhovniki so objavljali v listu Idők Tanúja in pozneje v Magyar Állam, prim. Siseki/Žižek, SBL III/320).

II

List Prijátel (s podnaslovom »znanoszt razserjüvájócsse mészecsne novine« je nastopil z jasno izraženim konceptom in programom. V 1. št. 11. letnika, po treh mesecih izhajanja je list takole označil svojo usmerjenost: »Vu etom krátkom vrémeni »Prijátel« bivoszt szvojo za szlovene za neognyeno potrëbsino pokazo. Vnógim je volo pribúdo za stenyé, ki szo dotega máo komaj nekaj zacsüli vu domovini i na szvétü naprëprijájócsse prigodbe, prilika sze nyim z-tém odprla od vszakojacska zgodjënja vecs i vecs zazvediti; pôleg toga né pozábleno biló szpoznávati vsze ono, ka sze na vcsenyé, i na rászveszelenyé za

nájbógse szkazüvalo.« In na koncu istega leta je izjavil: »Priatelj de na duže võren či glih slovenskim jezikom (piše), svojoj vogrskoj domovini i k-sloboščini. Prijatelj nikomi nej podvržen, svoja žela i svoja mišljenja tak gor, kak dol odkrito vöповej.« Izrazito naprednost duha je Prijatelj izpričal s poudarjanjem vloge in pomena izobrazbe. V uvodniku decembrske številke 1876 beremo npr.: »Prejde ono lüstvo, štero je brezi znanosti. I dönok se najdo takši, ki eto kaplo našim slovenom ne voščijo. Protivnicke so Prijатели zato, ka zakoj naše slovensko lüstvo obudjava ... Pride vrejmen, more priti, da vse tou, ka sveta dugovanja človečanstva se na obladnost zdignejo. / Ki kmično nouč lübi, on se boji zorja. / Človečanstva zorja, sloboščina, jezero jezer lüdi te čaka na sveti, pri-di! / Na sloboščino je samo vučen /: izobraženi / narod zreli. V-etom deli je delaven težak Prijatelj za vas slovene!« (Transliterirano iz madž. črkopisa.)

Že A. Trstenjak je opazil, kako pazljivo je Agustič spremljal aktualne dogodke na slovenskem jugu. Ne le da je od številke do številke prinašal novice z bojišč, prinesel je vrsto izvornih ilustracij (Srbi gredo na vojno) in podob vladarskih hiš Srbije (kneza Milana z Natalijo) in Črne gore, poleg naravnost razkošne (2-stranske) upodobitve, kako se rusko poslanstvo klanja poljskemu kralju Štefanu Bathoryju. Simpatijo do hercegovskih vstajnikov je Agustič izpričal na več načinov, tako je objavil tudi njihovo vojno pesem. V tem, da je odkrito zastopal stvar balkanskih Slovanov v uporju proti turškemu zatiralcu, se je Prijatelj občutno razlikoval od sočasnih madžarskih (in nemških) časopisov.

Na drugi strani pa je bil urednik Prijatela oštro nerazpoložen do Rusov, kar so mu v slovenskem časopisju nemalo zamerili. Odklonilno stališče do Rusov si je Agustič kot svobodnjaško usmerjen novinar izoblikoval zaradi carskega absolutizma in zavoljo zatiranja Poljakov. V oktobrski številki 1876 je slovenskomadžarski publicist svoje stališče takole formuliral: »Edno delo je gvüšno: ka či sloveni narodje se törka rejšijo i v-rusko rokou pride, sloboščine se naj nigdar ne trouštajo. Ete boj zdaj tak glasijo, da bi rus slovenski narod šteo osloboditi. Nej istina. Pod svojo oblast je šče dobiti. Znete ka je tou pod ruskom oblasti živeti? Tam je pelda: polski narod. Eto tudi slovenski (:slovan-ski) narod, ar da samostalnost, sloboščino lübo, na nikoj je spravleni.« In dalje: »Zato či bi zdaj rus srbe glih pod svojov oblastjov obdržo, tej nikak nebi šteli trpeti ruskoga biča ščukanje. Ar jugosloveni(!) že znajo ka je sloboščina.«

In kar je posebej zanimivo: Čeprav namenjen skromnemu podeželskemu ljudstvu, ki se je otepało za osnovno preživetje, Prijatelj ni bil nikak podeželski, provincialni list. Pozna se, da je njegov urednik živel v intelektualno oziroma politično razgibani prestolnici, od koder je imel odprte razglede v dogajanje v državi in po svetu. Poleg tega je ta čas poklicno delal v parlamentu (kot stenograf) in je zato obvladal motive političnega boja, strankarske koncepte in režimske kombinacije. Že v prvi (ogledni) številki je objavil informativno bogato zajet članek o delovanju in ustroju madžarskega parlamenta (z dvostransko sliko, kako kralj v budimski palači odpira parlamentarno zasedanje). Za »skupščino« mu je domača beseda »spravišče« (rabna tudi v hrvatski državnopravni terminologiji). Urednik daje redno v vsaki številki poseben prostor vestem iz notranje in zunanje politike, na zadnji strani odmerja kotiček gospodarstvu (»Mali vert«). Agustič je pokazal smisel tudi za objavljanje leposlovnih prispevkov tako v verzu kot v prozi (Andersenova Cesarjeva nova obleka že nov. 1875, Jurčičevih Šest parov klobas v prekmurščini 1. 1878). Med Agustičevimi lastnimi verzifikacijami je najbolj znana svobodoljubna budnica (1876. jan.), ki spominja na Prešernovo Zdravljico.

III

O Agustičevi politični usmerjenosti je na tem mestu dovolj kratka splošna oznaka. Gre za svobodnjaštvo meščanskega značaja, ki je bilo v tedanji prekmurskih razmerah nekaj posebnega, če upoštevamo, da se je katoliška duhovščina (prim. Borovnjakovo brošuro iz l. 1869) opredeljevala za Deákovo smer, ki je bila na vladi do l. 1875.

Podatke o Agustičevem političnem nastopanju najdemo celo v slovenskem tisku. Dvakrat je kandidiral v murskosoboškem okraju in sicer l. 1875 in 1878. Na kratko je glosiral njegovo prvo kandidaturo mariborski Slovenski Gospodar (17. VI. 1875) s pripombo, da je »človek, ki mu je za blagor in narodne pravice Slovencev toliko količkor za lanski sneg.« Toda list je svoje mnenje o budimpeštanskem publicistu kmalu spremenil, kajti pri prihodnjih volitvah 1878 je z obema rokama podpiral njegovo ponovno imenovanje za poslanskega kandidata in je nato obžaloval, ko je ta volitve izgubil (SGp 11. VII. in 22. VIII. 1878).

O volitvah l. 1878 je dovolj obsežno poročal osrednji Slovenski Narod. V njem je 4. VIII. objavljen Agustičev volilni proglas, napisan v prekmurski slovenščini. Nekaj odlomkov:

— Spravišča tri letno življenje je dokončano. Nova volitev stoji pred nami. Naj med nami ne zamudi ni eden eto svojo naj lepšo pravico doprnesti. Vržmo en pogled na tri letna dela spravišča. Preglednimo. Preglednimo kaj je naše okrajine poslanec za našo okrajino v tej tri leti spravo, štera je njegova za našo okrajino skrbliovost bila.

S tužnom občutenjem moremo spoznati, ka se za pobogšanje našega življenja v ti preminjeni tri leti skoro nikaj ne zgodilo. Drzave vsaki bremen nas teži, zato mi smo ne brezi zroka čakali, naj se na tom na nas težavnom bremeni v leti količkaj olehča. (...) Siromaki smo že zdaj, kaj pa ešče bo za deset let?

Poleg vse toga zdašnja vladba v ti pretečeni leti večkrat priliko iskala stisnoti občno sloboščino. Naša lastna vogrska dugovanja (: zadeve) kak v notrešnji tak v zvünešnji delaj so ne tak obvarvana bila, kakda to naše domovine lübeznost žele.

Volilci, ščete na duže z vašim glasenjom podperati takšo vladbo, štera tak vertiva (op. ur.: gospodari).

Neščemo! (...)

Volilci nam je dužnost zdaj na takšega moža glasiti, ki je svojo lübeznost k domovini pri več prilikaj posvedočo i ki je za nas, za našo okrajino delavnost in skrbliovost pokazo, ki ma bistro glavo našo okrajino pri vsakom dugovanji pošteno zastaplati.

Te mož je Agustich Imre!

On bode naše okrajine poslanec. Bog ga živi vno go leta.

Te človek ne samo, ka se eti mej nami narodo, nego za našo slovensko okrajino do eti mao toliko ešče nišče ne včino, kak on.

Meli smo za poslance grofe, velike gospode, kaj je šteri včino? Nikaj!

No dragi volilci, jeli ne bole vreden na mesto poslanca takši, šteri nam pokazo svojo vučenost i sad svojega dela.

Što se trüdi naše okrajine lüstvo spoznati zgodjenja sveta z slovenskimi novinami? Što za naše šole piše knige naj si naša deca več znanstva zasvoji? Što se skrbo naj naša okrajina grüntne knige v Soboto dobi? ...

Nezahvalno ime bi si mi prislüžili, či toga človeka trüd nebi spoznali s tem, ka ga volimo ta, gde njegova delavnost več prestora najde ...

Iz poročil v Narodu (skupno štiri, zadnje 4. IX.) je razvidno, da je Agustič l. 1878 nastopil na opozicijski listi (proti vladnemu kandidatu na listi Kálmána

Tisze) in da je kljub pritisku od strani vlade, čeprav poražen, zbral lepo število glasov (509 : 758).

Ze prve številke Prijatela pričajo, da je Agustič kot stenograf v parlamentu in kot publicistično angažiran spremljevalec političnega dogajanja poznal skupščinsko in sploh politično življenje v prestolnici v podrobnostih. Agustič je pripadal opoziciji in sicer tim, štiridesetosmaški stranki. Ostal je v opoziciji tudi potem, ko je Tisza, l. 1875 kot vodja srednje leveice (»balközéppárt«) sestavil vlado s preostalimi pristaši Deákove smeri. Takrat se je na temeljih štiridesetosmaške stranke izoblikovala nova opozicijska stranka, imenovana »neodvisna« (»a függetlenségi párt«). Vse kaže, da je v času izhajanja Prijatela Agustič podpiral to stranko.

Anton Trstenjak, ki je pozneje poročal o madžarskoslovenskem publicistu, je na osnovi informacij, ki jih je l. 1883 dobil od njegovega očeta, vedel povedati, da sta imela Agustič in njegov oče s Tiszovo vlado zaradi rabe slovenskega jezika precej bridkih ur.

Večkrat sem se vprašal, kako je zmozel skromni in nič kaj imoviti prekmurski publicist izdajati tako bogat, ilustrativno naravnost razkošen list, kot je bil Prijatelj. Domneve, da bi črpal iz kakih strankarskih fondov, ne podpira noben podatek. Ne drži se ga nikaka politična vihravost, za svoja leta je nenavadno presoden in takten: z največjo spoštljivostjo je pisal o Deáku, ko je ta umrl (1876), opazal je slabe strani tako na desni kot na levi.

Politično življenje v Prekmurju je bilo v 70. letih glede na teritorialno majhnost obrobne pokrajine dokaj nerazgibano. Zato nemalo preseneča, da se je v Agustiču razvil tolikanj politično profilirani časnikar in to liberalne smeri. Naravnost politično manifestativno deluje njegova (8-stranska) brošura, izšla v počastitev tridesetletnice madžarske revolucije l. 1848. Navdihujejo jo revolucionarna gesla: svoboda, bratstvo in enakost: Vjedinam i jas z- jezero-jezermi drugimi po domovini glas svoj »živi sloboščina, bratja i glihnost«. Značilno je, da liberalno usmerjeni publicist ne pojmuje gesel meščanske revolucije zgolj kot neke praznične parole, zakaj v isti sapi nazdravlja konkretnim dejanjem in pridobitvam znamenitega leta: osvoboditvi kmetstva, enakosti stanov in neodvisnosti od tuje nadoblasti (od Nemcev). In drug primer: L. 1878 je dvignil glas proti nameri (Tiszove) vlade, ki je hotela omejiti svobodo tiska.

Jeseni 1875 je Agustič stopil velik korak do izdajanja lastnega političnega lista in je zdržal ob njem in ob njegovem osnovnem konceptu vsa leta, ki so mu ostala še do konca življenja.

IV

In nazadnje se ozrimo vsaj na hitro, koliko so na Slovenskem spremljali Prijatela. (Informacijo lahko opremo na temeljni bibliografski pregled Miroslava Kokolja Prekmurje in Prekmurci v slovenskem periodičnem tisku 1846—1945, M. Sobota 1957.)

Prvi je izhajanje Prijatela omenil v dopisu iz Radgone Slovenski Gospodar in sicer neposredno po izidu prve (neoštevilčene) številke (16. IX. 1975). Kot smo že omenili, so v Gospodarju l. 1878 podprli Agustičevo poslansko kandidacijo, pozivajoč tako katoličane kot luterane, naj glasujejo zanj (»zlasti vam priporočamo moža, kateri se že več let trudi za vaš blagor in vašo omiko — g. Imreta Augustiča!«).

V Narodu je sledila prva omemba budimpeštanskega lista l. 1876. Primer, kakor je malenkosten, prča, kako pazljivo je Božidar Raič, ki je Prekmurje

videl in opisal že v 80. letih, jemal v roke Agustičev list. Oglasil se je ob izvoru besede »golombača« (neke vrsta mušica), ki da ga je treba iskati v imenu trdnjave Golubac na srbijanski strani Donave (SN 27. V.).

Leta 1877 so se poročila o Prijatelju pomnožila: v Narodu trikrat.

Prvi članek, objavljen 30. III., želi dati neko splošno sliko o izobrazbeni zanemarjenosti v Prekmurju in izdaja pridržke do Prijatelja, češ da je usmerjen preveč protirusko.

— Slovenci imamo obilo, še celo preobilo slovenskih časopisov. Slovenski časopisi izhajajo v devetih avstrijskih mestih, namreč v Ljubljani, Mariboru, Celovcu, Gradcu, Gorici, Trstu, Zagrebu, Beču in v -Buda-Pešti. Od vseh različnih, potrebnih in nepotrebnih slovenskih listov je najzanimivejši Prijatelj, kojega ste uže omenjali v Slov. Narodu. Prijatelj je namenjen najsiromašnejši, najzanemarjenejši, naj bolj zapuščeni panogi slovenskega naroda, tj. ogrskim Slovencem ali Prekmurcem. Ta veja slovenskega debla šteje okoli 55 tisoč duš, ki bivajo ob levem bregu Mure na štajerskeje meji, od tzv. Medjimurja do sv. Gottharda. Siromašno je to ljudstvo — kajti imajo le malo zemljišča, bogatinov mej njimi nij, razen *magjarskih* graščakov; zanemarjeno je v omiki, o katerej se po Ogrskem sploh veliko govoriti ne more; zapuščeno pa je, kajti nij ga mej njimi moža, ki bi jih napeljeval do večjega materialnega blagostanja, ali ki ki jih navduševal za večjo omiko, in to zlasti v *slovenskem — narodnem* duhu.

Clankarja prevevajo dobre želje do Prekmurcev, vendar o praktičnih možnostih izobraževanja v tej ogrski pokrajini si ni bil povsem na jasnem: zato je zameril Agustiču »duha« Prijatelja, ki da je preveč madžarski, da preveč slavi Deáka in Kossutha itd.

V decembru istega leta je isti dopisnik objavil še dva prispevka, ki pričata, da je ohranjal redno zanimanje za budimpeštanski list. V prispevku objavljenem 11. dec. 1877, je dopisnik poudaril, da se prekmurški Slovenci »začinjajo po malem zavedati, da so Slovenci in ... jim je treba večje omike v svojem *lastnem* (poudaril dopisnik) jeziku«, pri čemer poleg drugega (sosedstvo s slovenskimi Štajerci) nekoliko pomaga tudi njihov list Prijatelj. Ta »rad sprejema dopise ogrskih kmetov slovenskih o njihovih potrebah, dasiravno je glede visoke politike še zmirom velik neprijatelj Rusov, a prisrčen ljubitelj Turkov!« Posebej je vredno pozornosti omemba, da je v dopisu Prijatelju kmet iz M. Sobote izrazil željo po slovenski srednji šoli, ki bi bila v zalski županiji. (»Čeravno se Slovenci od Magyarov tega nadejati ne smejo / morejo /, vendar nas veseli, da so se ogrski naši sobrati zavedati začeli.«). Opomba: Danes ni mogoče preveriti, kaj je bilo s tem predlogom za slovensko gimnazijo in čemu je murskosoboški domačin (kmet?) iskal lokacijo za tako ustanovo izven Železne županije, kjer je živel pretežni del slovenskega prebivalstva na Ogrskem.

Zadnji Narodov dopis iz istega leta (23. XII. 1877) navezuje na vrstice v 20. št. Prijatelja. V tem zapisu neki dopisnik budimpeštanskega lista opozarja na nujnost branja knjig, ki jih izdajajo na slovenskem Štajerskem, saj je prekmurških slovenskih knjig premalo. Hkrati Narodov dopisnik navaja Agustičev pomislek proti knjigam, izvirajočim z druge strani Mure, ki da so preveč protimadžarsko razpoložene. Dopisnik najde razloge za protirusko tendenco Prijatelja, saj bi na Madžarskem gotovo zatrl časopis, ki bi se v tem pogledu postavil na stališče slovenskih in drugih slovanskih glasil. Opomba: Dopisnikovi utemeljitvi je treba pritrčiti, upošteva, da je na vladi bil Tisza Kálmán, mož, ki je uknil Slovaško matico.

V l. 1877 je zabeležil izhajanje Prijatelja tudi vodilni literarni list Zvon, ki je pod Stritarjevim uredništvom izhajal na Dunaju. Zvon je v bistvu ponovil,

kar je bilo že znano iz poprejšnjih slovenskih informacij. Čeprav je Prijatelj z novim letom 1877 prešel na vseslovenski čknopis (prim. I. Škafar, Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1919, Lj. 1978), poročevalcu Zvona v številki z 15. marca 1877 ta Prijateljov korak bližanja splošni slovenski rabi ni bil znan. Najvažnejše v Prijatelju so se mu zdele objave ljudskih pesmi iz Prekmurja. (Iz listnice uredništva v Budimpešti 1878/7. št. je razvidno, da je Agustič zdrževal zvezo z dr. Razlagom v Brežicah.)

V l. 1878 je Narod večkrat pisal o Prijatelju, največ v zvezi z Agustičevo poslansko kandidaturo (kar je bilo že omenjeno). Posebej sta poudarka vredna dva prispevka (27. I. in 27. III.), ki oba priporočata, naj se Prekmurci čimbolj oklenejo knjige in prosvete ostalih Slovencev. V zadnjem dopisu je bila izražena še želja, naj bi tudi slovenske čitalnice naročale Prijatelja. Istega leta (7. VII.) je Narod poročal o izidu Agustičeve šolske knjige Prirodopis s kepami za narodne šole. Dopisnik je poudaril, da se s tem pomnožuje skromno slovstvo »teh zapuščenih Slovanov« in opozoril na terminologijo, ki zasluži zanimanje jezikoslovcov in naravoslovcov.

In še dva dopisa v Novicah, ki sta v zvezi z volitvami in Agustičevo kandidaturo l. 1878. Prvi dopis (10. VII.) zelo splošno označuje volilno in splošno kulturno stanje v Prekmurju in kar se Agustiča tiče, povzema splošna mesta iz Naroda. Drugi dopis je slovenskomadžarskemu publicistu pravičnejši. Želi mu zmago: »Ta mož ne zaničuje slovenščine, marveč se hoče ravno z gojivitvijo materinskega jezika prikupiti svojim volivcem. Zato bi njegova zmaga bila ob enem tudi zmaga (sicer v mali meri) narodne ideje slovenske na Prekmurškem.«

Iz prikazanega je razvidno, da so na Slovenskem opazili izhajanje prekmurskega časopisa v Budimpešti in so nanj opozarjali. Njihova informacija se je problematike lista le delno dotaknila, kakor jo je tudi samo delno poznala. Agustičev Prijatelj je odpiral možnosti za bližje stike med Prekmurci in ostalo Slovenijo, vendar na žalost do večjega razmaha ni prišlo, ker je budimpeštanski izdajatelj in urednik prekmalu umrl. Seveda je bilo izdajanje in urejanje Prijatelja dejanje, ki njegovemu pobudniku v mnogih pogledih služi v čast.

Opomba: Studija predstavlja dopolnjeno predavanje, ki ga je avtor imel na jugosl.-madž. simpoziju v N. Sadu febr. 1982. (Obj. v madž. *Hungarológiai Közlemények* 1982/3; žal z napakami v prevodu.)

SLOVENHUNGARIAN PUBLICIST IMRE AGUSTIČ

Summary

Imre AGUSTIČ (also Aug-, in Hungarian with the ending -ch, 1837 at Murski Petrovci near Murska Sobota — 1879 in Budapest) is a publicistic name, appearing in glossaries (since Szinnyei I/1891 and SBL I) and in literary reference books. The Slovenes have frequently written about him (A. Trstenjak and finally V. Novak). In spite of the unambiguous data about his origin it is happening still nowadays that he is by mistake and by superficiality numbered among the Croats (even in some eminent encyclopaedic works).

The author of the essay devotes special care to the description of Agustič's publicistic and political profile. Wider, the concluding chapter is intended for the resounding of Agustič's journalism of Prekmurje (Transmuraiaand), especially of his journal Prijatelj (Friend) (1875—1879) in Slovenia (in Ljubljana and Maribor).

To complete the already known image of Agustič — the publicist, the author of the essay made a list of his more visible Hungarian publications in newspapers (since the middle of the sixties: Szegedi Híradó, Életképek, Vasárnapl Ujság). The articles of Agustič in the newspapers discover an educated and skilful publicist, who knows how to arouse the interest of the reader and who knew for instance also the French literature.

The most important action of Agustič is the publication of *Prijatelj*. Unfortunately, the journal is only partly preserved. It is characterized by a liberal note, by a sympathy for the Southern Slavs and their struggles and by his Anti-Russian tendency.

At Maribor (*Slovenski gospodar /Slovene Landlord/*) and at Ljubljana (*Slovenski narod /Slovene Nation/, Novice /Tidings/*) Agustič's publicistic undertaking was noticed and to a certain extent accompanied. They were critically disposed against his Anti-Russian orientation, but on the other side his important role was recognized and he was supported in the year 1878 when he stood as candidate for the oppositional list in the district of Murska Sobota.

ZGODOVINA JAVNE UPRAVE TISTEGA DELA PREKMURJA, KI JE PRIPADAL ŽELEZNI (VAS) ŽUPANIJI, 1832—1907

Horváth Ferenc*

UDK 35(091)(439:497.12 Prekmurje) »1832/1907«

HORVÁTH Ferenc: Zgodovina javne uprave tistega dela Prekmurja, ki je pripadal Železni (Vas) županiji, 1832—1907. (A Muravidék Vas megyéhez tartozott részének közigazgatástörténete 1832—1907.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 56=21 (1985)2, str. 222—233

Izvirnik v sloven., povzetek v madžar., izvleček v sloven. in angl.

Razprava obravnava razvoj javne uprave tistega dela Prekmurja, ki je pripadal Železni (Vas) županiji, za čas od l. 1832—1907. Poleg madžarskih navaja slovenska krajevna imena; okrožja, glavarstva, okraje in območna notarstva, dalje imena glavarjev in notarjev ter število prebivalstva.

UDC 35(091)(439:497.12 Prekmurje) »1832/1907«

HORVÁTH Ferenc: The History of the Public Administration of the Part of Prekmurje belonging to the District of Železna (Vas) between the years 1832 and 1907. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 56=21(1985)2, p. 222—233

Orig. in Slovene, summary in Hung., synopsis in Slovene and Engl.

The treatise deals with the development of the public administration of the part of Prekmurje belonging to the district of Železna (Vas) in the period between the years 1832 and 1907. Besides the Hungarian place-names the Slovene place-names are cited. Further the organization of administrative districts, circuits, regional districts, regional notary's offices and the names of the chief officers and notaries are quoted. Separately the number of inhabitants according to the settlements are cited.

V vseh županijah, in tako tudi v nekdanji Železni županiji, so pred letom 1848 uravnavale javno upravo skupščine posameznih županij, oziroma različni njihovi odbori (komiteji). Sklepe le-teh najdemo v zapiskih županijskih skupščin in v njihovih prilogah (adnaksih).

Nekatere županije, in tako tudi nekdanja Železna županija, so zavoľo lažjega pregleda javno upravo zaupale glavarjem, v svobodnih kraljevih in poljedelskih mestih so jo imeli v rokah mestni sveti, v tlačanskih vaseh pa so jo uveljavljali cerkveni in posvetni zemljiški gospodje. Ne da bi nadvobno obravnaval vprašanje pristojnosti, želim le kratko nakazati, da je bila v teku zgodovine Železna županija razdeljena najprej na tri, potem na štiri in nazadnje po letu 1832 na šest okrajnih glavarstev. Hkrati pa tiskano izdanje županije omenja šest upravnih enot, ki so jih imenovali »okrožja«, in znotraj vsakega izmed njih so bila

* Dr. Ferenc Horváth, upokojeni svetnik, Szombáthely, LR Madžarska.

po tri okrajna glavarstva, ki so pozneje dobila naziv nižja glavarstva, v tem ko so središča nekdanjih »okrožij« zvečine postala višja glavarstva.

Razdelitev javne uprave od leta 1832 je bila v veljavi vse do 1848. leta; cesarske čete so županijo okupirale že za božič 1848 in v času Bachovega absolutizma od 1849. leta je bila županija upravno razdeljena najprej v 12, po letu 1854 pa v 10 okrajev. Leta 1861 je bila vnovič uvedena poprejšnja delitev javne uprave, vendar s to razliko, da je bilo 6 višjih glavarstev pred 1848 razdeljeno v po štiri nižja glavarstva. Nazadnje je prišlo leta 1871 na podlagi 18. zakona do nove delitve na okraje, in ta delitev je bila v veljavi čisto do konca prve svetovne vojne, oziroma do sklenitve mirovne pogodbe. Med leti 1872 in 1920 je prišlo do sprememb le znotraj okrajev, na prvi stopnji javne uprave v občinah in notarstvih.

Rad bi pa pripomnil, da pred letom 1848 glavarji niso vodili pisnih poslovnikov in ni bilo shranjevanja aktov, po letu 1850 pa so ohranjeni poslovniki in akti vseh okrajev in sicer v Županijskem arhivu Železne županije, po 1872 pa tudi — čeprav pomanjkljivo — spisi občin in notarstev, ki so po mirovni pogodbi ostale v okviru Madžarske.

V nadaljevanju navajamo v časovnem zaporedju, kam so posamezni kraji sodili.

Po prvi uradni, tudi v tisku objavljeni upravni razdelitvi, se je Prekmursko okrožje imenovalo »Okrožje Tóthság« (Tóth — pomeni Slovan, Slovak) in je bilo razdeljeno na naslednje tri okraje:

1. Okraj Eörség (Stražni okraj)
2. Okraj Murska Sobota
3. Okraj Gornja Lendava.

Med vsemi tremi okraji je imel vodja okraja v Murski Soboti čin višjega glavarja, druga dva pa sta imela naslov nižjega glavarja.

Pred letom 1848 so se višji in nižji glavarji pogosto menjavali, glavarji zvečine sploh niso stanovali na sedežu svojega okrožja ali okraja. Za obdobje pred 1848 navajamo najprej imena višjih in nižjih okrajnih glavarjev, potem pa naštevamo po abecednem redu imena krajev, ki so spadali pod njihovo upravo, in kakor so navedeni v županijskih izveštjih leta 1840.

Za okraj Eörség sta navedena dva glavarja in sicer *Pál Tóth*, ki je živel v Rábahídvégu, in *Rafael Laky*, ki je živel v Ondódu. Poleg njiju sta delovala kot zaprišežena prisednika *János Agustich*, čigar bivališče ni navedeno, in *Sándor Gasztonyi*, stanujoč v Gasztonyju.

V okraj so spadale naslednje vasi:

1. Bajánháza	13. Kotormány
2. Belső Rákos	14. Külső Rákos
3. Dávidháza	15. Magyarosd
4. Domokosfa — Domanjševci	16. Maráthzengyháton
5. Gödörháza	17. Pankasz
6. Hodos — Hodoš	18. Senyeháza
7. Jánosfa	19. Szalafej
8. Ispánk	20. Szatta
9. Ivántz	21. Szaknyér
10. Kapornak	22. Szent Jakab
11. Kertsza	23. Sz. Márton Rába
12. Kerkás	24. Szent Péter

* Slovenska imena le za vasi, ki so sedaj v SR Sloveniji.

25. Szerdahely	28. Szötze
26. Szombatfa	29. Velemér
27. Szomorotz in Bükalla	30. Viszák

Posebna naselja:

Himfa pri Marátzu, Tothfalu, Iklod pri Külső Rákosu, Lugos pri Viszáku, Németfalu pri Szt. Mártonyju, Métnek pri Veleméru.

V okraju Murska Sobota je bil vseskoz glavavar *Sándor Agustich*, ki je bival v Noršincih, za prisednika pa najdemo samo eno ime in sicer *Ignac Gombossy*, ki je živel v Kupšincih. V okraj so spadali naslednji kraji:

Madžarsko ime:

Slovensko ime:

1. <i>Andreitz</i>	1. Andrejci
2. <i>Barkótz</i>	2. Bakovci
3. <i>Bodontz</i>	3. Bodonci
4. <i>Bográts</i>	4. Boreča
5. <i>Borhida</i>	5. Borejci
6. <i>Brezótz</i>	6. Brezovci
7. <i>Csekefa</i>	7. Čikečka vas
8. <i>Csernelótz</i>	8. Černelavci
9. <i>Dolina</i>	9. Dolina
10. <i>Falkótz</i>	10. Fokovci
11. <i>Felső Petrótz</i>	11. Gornji Petrovci
12. <i>Frankótz</i>	12. Rankovci
13. <i>Gederótz</i>	13. Gederovci
14. <i>Goritsa</i>	14. Gorica
15. <i>Gráditsa</i>	15. Gradišče
16. <i>Ivanotz, Janosotz</i>	16. Ivanjševci
17. <i>Kernetz</i>	17. Krnci
18. <i>Korong</i>	18. Krog
19. <i>Kosárháza</i>	19. Košarovci
20. <i>Krajna</i>	20. Krajna
21. <i>Kustanótz</i>	21. Kuštanovci
22. <i>Kantsótz</i>	22. Kančevci
23. <i>Kükets</i>	23. Kukeč
24. <i>Küpsintz</i>	24. Kupšinci
25. <i>Tótlak</i>	25. Selo
26. <i>Lehomerje</i>	26. Lemerje
27. <i>Lukasótz</i>	27. Lukačevci
28. <i>Markusótz</i>	28. Markišavci
29. <i>Martyántz</i>	29. Martjanci
30. <i>Mladetintz</i>	30. Mlajtinci
31. <i>Mura Csernetz</i>	31. Murski Črnci
32. <i>Mura Petrótz</i>	32. Murski Petrovci
33. <i>Murai Szombat (mesto)</i>	33. Murska Sobota
34. <i>Musznya</i>	34. Moščanci
35. <i>Nemsótz</i>	35. Nemčavci
36. <i>Norsintz</i>	36. Noršinci
37. <i>Petántz</i>	37. Petanjci
38. <i>Polona</i>	38. Polana
39. <i>Predanótz</i>	39. Predanovci

40. Pusótz	40. Puconci
41. Peszkótz	41. Peskovci
42. Pananótz	42. Panovci
43. Putzintz	43. Puconci
44. Prosznákfa, Pordasintz	44. Prosenjakovci
45. Rakitsán	45. Rakičan
46. Salamontz	46. Salamenci
47. Szent Bibortz	47. Sebeborci
48. Szodesintz	48. Sodišinci
49. Sztanyótz	49. Stanjevci
50. Szvetahótz	50. Satahovci
51. Tessánótz	51. Tešanovci
52. Tissina	52. Tišina
53. Tóth Keresztur	53. Križevci
54. Tóth Morátz	54. Moravci
55. Tropótz	55. Tropovci
56. Vanetsa	56. Vaneča
57. Vesczicza	57. Veščica
58. Zenkótz	58. Zenkovci
59. Zsidahegy	59. Vučja Gomila

Posebna naselja: Obrankótz — Obrankovci pri Zsidahegyu, Bakán pri Küketsu, Szarazhegy — Suhi vrh pri Zsidahegyu, Vantsavetz — Vanča vas pri Frankótzu — Rankovcih.

V okraju Gornja Lendava je bil sprva glavar *Rafael Laky*, ki je pozneje postal glavar okraja Eörség, njegov naslednik pred letom 1848 je bil *Vince Sohár*, ki je bival v Markišavcih, vtem ko je bil prisednik ves čas *Lajos Agustich*, doma ravno tako v Markišavcih.

V okraj (bil je največji) so spadale naslednje vasi:

1. Adriantz	1. Adrijanci
2. Alsó Strázsa	2.
3. Alsó Szlavecsa	3. Dolnji Slaveči
4. Alsó Szölnök	4.
5. Békato	5.
6. Binisdorf	6.
7. Berkeháza	7. Berkovci
8. Boretsa	8. Boreča
9. Búdintz	9. Budinci
10. Csernetz	10. Gornji Črnci
11. Csöpintz	11. Čepinci
12. Dankotz	12. Dankovci
13. Dobra	13.
14. Dolintz Nagy	14. Veliki Dolenci
15. Domaintz	15. Domajinci
16. Döbör	16.
17. Farkasdifalva	17.
18. Felső Lendva	18. Grad (Gor. Lendava)
19. Felső Strázsa	19.
20. Felső Szlavetsa	20. Gornji Slaveči
21. Felső Szölnök	21.
22. Furlintz	22. Fikšinci

23. <i>Hidegkut Tótsági</i>	23. Cankova
24. <i>Gerentserótz</i>	24. Lončarovci
25. Grits	25.
26. <i>Guitzenhof</i>	26. Ocince
27. <i>Gyanavla</i>	27. Zenavljje
28. <i>Györlintz</i>	28. Gerlinci
29. <i>Két Dolits</i>	29. Dolič
30. Kholig	30.
31. <i>Kovasótz</i>	31. Kovačevci
32. <i>Korosetz</i>	32. Korovci
33. <i>Kölesvölgye</i>	33. Prosečka vas
34. <i>Krasitz</i>	34. Krašči
35. <i>Kruplivnik</i>	35. Kruplivnik
36. Kuzma	36. Kuzma
37. Liba	37.
38. <i>Luczova</i>	38. Lucova
39. <i>Matskótz</i>	39. Mačkovci
40. <i>Markótz</i>	40. Markovci
41. <i>Martinya</i>	41. Martinje
42. <i>Matyasótz</i>	42. Matjaševci
43. <i>Minihof</i>	43.
44. <i>Motoviltz</i>	44. Motovilci
45. <i>Mühlgraben</i>	45.
46. <i>Neradnotz</i>	46. Neradnovci
47. <i>Nuszkova</i>	47. Nuskova
48. <i>O Beznótz</i>	48. Beznovci
49. <i>Petsarótz</i>	49. Pečarovci
50. <i>Petsnarótz</i>	50. Otovci
51. <i>Pertotsa</i>	51. Pertoča
52. <i>Poznanótz</i>	52. Poznanovci
53. <i>Radótz</i>	53. Radovci
54. <i>Ratkótz</i>	54. Ratkovci
55. <i>Ritkarótz</i>	55.
56. <i>Rogasótz</i>	56. Rogašovci
57. <i>Ropretsá</i>	57. Ropoča
58. <i>Saal, Domajölde</i>	58. Šalovci, Krplivnik
59. <i>Süllinz</i>	59. Šulinci
60. <i>Szt. György</i>	60. Jurič
61. <i>Szerditzá</i>	61. Serdica
62. <i>Szinersdorf</i>	62.
63. <i>Szkakótz</i>	63. Skakovci
64. <i>Szottina</i>	64. Sotina
65. <i>Strukótz</i>	65. Štrukovci
66. <i>Tauka</i>	66.
67. <i>Tivadartz</i>	67. Vadarci
68. <i>Topolótz</i>	68. Topolovci
69. <i>Törke</i>	69.
70. <i>Uj Beznótz</i>	70. (Novi) Beznovci
71. <i>Vetseszluvetz</i>	71. Večeslavci
72. <i>Velike</i>	72.
73. <i>Vidontz</i>	73. Vidonci

Posebno naselje: Polántz — Polanci pri Beznovcih.

Kot sem že omenil v uvodu, je po letu 1849 Bachov absolutizem uvedel novo upravno ureditev. S tem se je položaj spremenil toliko, da so bila ukinjena nižja okrajna glavarstva, in je bil tisti predel Prekmurja, ki je spadal pod Železno županijo, združen v en okraj (Bezirk) z imenom »Bezirk Olsnitz«. Višji glavar okraja je postal *Ludwig Wimberszky* kot imenovani višji glavar. Pod okraj je do 1860. leta spadalo 105 naselij, ki jih pa ne naštevam, ker bi bilo to preobsežno; vprašanje sem rešil tako, da sem pri poprejšnjih treh okrajih podčrtal imena tistih vasi, ki so po 1850. letu pripadale murskosoboškemu okraju (s kurzivnim tiskom se je torej mogoče izogniti ponovnemu naštevanju).

Kot je razvidno iz podčrtovanja je bil okraj Murska Sobota za leta 1850—60 sestavljen iz dveh okrajev izpred 1848, in sicer murskosoboškega in lendavskega, vasi prejšnjega okraja Őrseg (Stražni) pa so zvečine pridružili okraju Szentgotthárd — Monošter. Sem so 1850 priključili v glavnem tudi tiste kraje, ki v bivšem soboškem in lendavskem okraju niso podčrtani (Spodnja Straža, Spodnji Senik, Budinci, Čepinci, Dobra, Gornja Straža, Gornji Senik, Liba itd., z izjemo dveh krajev in sicer Csekefa-Cikečka vas in Prosznyakfa-Prosenjakovci, ki sta pripadla okraju Körmend).

Pomembno se je javna uprava spremenila v Železni županiji leta 1861, ko so županijo razdelili na 6 okrajev, kakor je to bilo pred letom 1848, in je bil šesti okraj, ki se je imenoval Tótság, razdeljen na štiri samostojna okrožja. Ta okrožja so bila: gornjelendavsko, petanjsko, murskosoboško in stražno (Őrség). Kot poprej so se tudi sedaj uradniki v posameznih okrožjih pogosto menjavali; tukaj navajamo samo imena uradnikov iz leta 1863:

1. *Gornjelendavsko okrožje*: glavar *György Vörösvári*, prisednik *Péter Krenosz*, oba stanujoča pri Gradu.

2. *Murskosoboško okrožje*: višji glavar *Péter Babos*, prisednik *Ferenc Veren*, stanujoča v Murski Soboti.

3. *Stražno okrožje*: nižji glavar *József Zarka*, prisednik *József Markus*, stanujoča v Uloráczu, kar je najbrž *Morác*, pošta Körmend.

4. *Petanjsko okrožje*: nižji glavar *Pál Horváth*, prisednik *Ferenc Petheő*, stanujoča v Korongu — Krogu, pošta Murska Sobota.

Iz tega je razvidno, da je bilo med leti 1861 in 1871 v Murski Soboti višje glavarstvo. Okrajni zdravnik je bil *Rudolf Grimling*, stanujoč v Murski Soboti.

Kraji okraja Tótság so bili porazdeljeni takole:

1. *Murskosoboški okraj* (Olsnitzer Bezirk): (Navedenih 49 krajev z madžarskimi imeni.)

2. *Gornjelendavski okraj*: (Navedenih 46 krajev z madžarskimi imeni.)

3. *Stražni okraj* (Őrség): (Navedenih 39 krajev z madžarskimi imeni.)

4. *Petanjski okraj*: (Navedenih 22 krajev z madžarskimi imeni.)

Kot je razvidno iz navedenih podatkov je bilo Prekmurje pravzaprav razdeljeno na 3 okraje. Videli bomo, da je le nekaj prekmurskih vasi spadalo pod stražni (Őrség) okraj. Razdelitev kaže tudi to, da je področje južno od Monoštra z nekaj slovenskimi vasi, del Őrséga v Železni županiji, spadalo včasih pod Mursko Soboto in včasih pod Monošter. Prebivalstvo Őrséga je v tem času ravno tako kot v minulih stoletjih živelo s tukajšnjimi Slovenci v določeni navezanosti. Do neke mere je temu naredila konec izgradnja železniške proge (Körmend—Bajánsenye).

Višji glavarji okraja Murska Sobota so v 19. stoletju izhajali predvsem iz rodbine *Agustich* (Agustič) in šele po prelomu stoletja je čutiti določeno razmejitve med družbeno političnim in upravno političnim življenjem.

Med 1850—1860 je pripadalo okraju 105 krajev, med 1861—71 107 krajev, po 1871 pa 114 krajev; tudi prebivalstvo je počasi naraščalo: ob ljudskem štetju 1869. leta je imel okraj 43.825 prebivalcev, proti koncu osemdesetih let pa je imel 44.586 prebivalcev.

Kot v celi državi se je tudi tukaj po letu 1872 upravna ureditev zelo spremenila. Ustanovljen je bil združen okraj s sedežem v Murski Soboti, v katerega so se strnila bivše murskosoboško, gornjelendavsko in petanjsko nižje glavarstvo, pa še nekaj vasi bivšega okraja Őrség, večina vasi tega okraja pa je bila pripojena okraju Monošter, kakor bo razvidno v nadaljevanju iz seznama krajev. Ta razdelitev na okraje je v mnogočem podobna razdelitvi med leti 1850—60.

Zaradi oddaljenosti, ki je bila posledica te upravne razdelitve, je postalo potrebno namesto poprejšnjih treh nižjih glavarstev ustanoviti takšne organe, ki bi urejali manjše zadeve, in zavoljo njih ne bi bilo treba hoditi na sedež okraja: tako so bile po celi županiji ustanovljene občine in območna notarstva, ki so urejale upravne zadeve 6—8 vasi. V murskosoboškem okraju občinska notarstva zaenkrat niso bila ustanovljena, in je tudi pozneje le Murska Sobota dobila to stopnjo. Prav do konca dualizma se upravna razdelitev Prekmurja ni več spremenila; razdeljeno je bilo na 15 območnih notarstev, in tu je prišlo kvečjemu le do nekaj takšnih sprememb, da je bil zamenjan sedež območnega notarstva. Območna notarstva so bila: 1. Perestó — Pertoča, 2. Urdomb — Fokovci, 3. Szentsebestyén — Pečarovci, 4. Murska Sobota-okolica, 5. Murska Sobota, 6. Battyánd — Puconci, 7. Mártonhely — Martjanci, 8. Vashidegkut — Cankova, 9. Vizlendva — Grad, 11. Bodohegy — Bodonci, 12. Prosznyákfa — Prosenjakovci, 13. Tótkersztur — Križevci (pozneje sedež v Pártosfalva) Prosenjakovci, 14. Péterhegy — Gornji Petrovci, 15. Csendlak — Tišina.

V nadaljevanju navajamo, katere vasi so spadale v posamezna območna notarstva. Poleg vasi, v kateri je bil sedež območnega notarstva, navajamo ime območnega notarja, kakor je bilo stanje v letu 1907; pri imenih vasi navajamo tudi imena izpred leta 1907 — ta imena so namreč bila v splošni rabi in so bila natisnjena tudi v zborniku krajevnih imen vse države pred letom 1907. Leta 1907 pa so ta stara slovenska imena pomadžarili, in so tako pomadžarjena bila v veljavi do konca obdobja dualizma. Ne navajamo današnjih krajevnih imen, ki sta jih objavila 1977. leta Béla Horvat in Miroslav Kokolj v Murski Soboti, ker lahko na podlagi tega izredno preciznega dela vsakdo sam ta imena identifikira. Končno navajamo tudi število prebivalcev v posameznih vaseh iz leta 1907 in seštevke po posameznih območnih notarstvih.

Območna notarstva okraja Murska Sobota

1907

Višji okrajni glavar: Pongrác Pósfay

1. *Območno notarstvo Pertócsa** — Perestó — Pertoča: območni notar: János Ruzsás
 Görline — Görhegy — Genlinci; 749 prebivalcev
 Ropreca — Rétállás — Ropoča; 397 prebivalcev
 Pertócsa — Perestó — Pertoča; 600 prebivalcev
 Füxlinc — Máriahavas — Filkšinci; 395 prebivalcev
 Vecseszlavec — Vasvecsés — Večeslavci; 733 prebivalcev

* Imena krajev so postopoma spreminjali — vedno bolj madžarizirali.

- Motovilic — Motyolád — Motovilci; 396 prebivalcev
Skupno število prebivalcev: 3270
2. *Območno notarstvo Falkóc — Urdomb — Fokovci*: območni notar *István Nagy*
Falkóc — Urdomb — Fokovci; 504 prebivalcev
Ivanóc — Szentbenedek — Ivanovci; 333 prebivalcev
Tótlak — Tótlak — Selo; 801 prebivalcev
Zsidahegy — Zsidahegy — Vučja Gomila; 751 prebivalcev
Ratkóc — Rátkalak — Ratkovci; 213 prebivalcev
Skupno število prebivalcev: 2602
3. *Območno notarstvo Pecsaróc — Szentsebestyén — Pečarovci*: območni notar: *János Tegyei*
Pecsaróc — Szentsebestyén — Pečarovci; 602 prebivalcev
Bokracs — Bokrács — Bokrači; 165 prebivalcev
Dolina — Völgyes — Dolina; 250 prebivalcev
Musznya — Musznya — Moščanci; 361 prebivalcev
Salamonc — Salamon — Salamenci; 443 prebivalcev
Poznanóc — Pálhegy — Poznanovci; 290 prebivalcev
Kölesvölgy — Kölesvölgy — Prosečka vas; 313 prebivalcev
Macskóc — Mátyásdomb — Mačkovci; 160 prebivalcev
Dankóc — Órfalu — Dankovci; 320 prebivalcev
Skupno število prebivalcev: 2904
4. *Območno notarstvo Murska Sobota okolica*: območni notar: *Kálmán Györi*
Barkóc — Barkóc — Barovci; 987 prebivalcev
Rakicsán — Battyánfalva — Rakičan; 624 prebivalcev
Korong — Korong — Krog; 832 prebivalcev
Muracsernec — Muracsermely — Murski Črnci; 263 prebivalcev
Szvetahóc — Muraszentés — Satahovci; 294 prebivalcev
Skupno število prebivalcev: 3000
5. *Osrednje območno notarstvo Murska Sobota*: območni notar: *László Horváth*
Muraszombat — Muraszombat — Murska Sobota; 2304 prebivalcev
Csernelóc — Kiszombat — Černelavci; 241 prebivalcev
Nemsóc — Nemesd (Lendvanemesd) — Nemčavci; 221 prebivalcev
Vescicza — Falud — Veščica; 280 prebivalcev
Kupsinc — Halmos (Murahalmos) — Kupšinci; 338 prebivalcev
Skupno število prebivalcev: 3384
6. *Območno notarstvo Pucinc — Battyánd — Puconci*: območni notar: *Ferenc Csaplovics*
Pucinc — Battyánd — Puconci; 457 prebivalcev
Gorica — Halmosfő — Gorica; 393 prebivalcev
Lehomér — Lehomér — Lemerje; 354 prebivalcev
Markusóc — Márkusháza — Markišavci; 218 prebivalcev
Predanóc — Rónafő — Predanovci; 266 prebivalcev
Vanecsa — Vaslak — Vaneča; 466 prebivalcev
Polona — Vaspolány — Polana; 251 prebivalcev
Brezóc — Vasnyires — Brezovci; 371 prebivalcev
Skupno število prebivalcev: 2776

7. *Območno notarstvo Martjánc — Mártonhely — Martijanci*: območni notar *Kálmán Keresztury*
 Mladetinc — Málnás (Kis) — Mlajtinci; 208 prebivalcev
 Lukasóc — Lukácsfa — Lukačevci; 63 prebivalcev
 Norsinc — Tölgyies (Uj) — Noršinci; 292 prebivalcev
 Martjánc — Mártonhely — Martijanci; 462 prebivalcev
 Andreic — Andorhegy — Andrejci; 355 prebivalcev
 Pordasinc — Kislak — Pordašinci; 155 prebivalcev
 Tessianóc — Mezővár — Tešanovci; 896 prebivalcev
 Szembiborc — Szentbibor — Sebeborci; 513 prebivalcev
 Tótmorác — Tótmorác (Alsómarác) — Moravci; 758 prebivalcev
 Skupno število prebivalcev 3782
8. *Območno notarstvo Hidegkut (Tótsági) — Vashidegkut — Cankova*: območni notar: *Mihály Obál*
 Hidegkut (Tótsági) — Vashidegkut — Cankova; 522 prebivalcev
 Domainc — Dombalja — Domajinci; 314 prebivalcev
 Korosec — Károlyfa — Korovci; 333 prebivalcev
 Topolóc — Jegenyés — Topolovci; 146 prebivalcev
 Felsőcsernec — Királyszéek — Gornji Črnici; 152 prebivalcev
 Szkakóc — Szécsényfalva (fa) — Skakovci; 374 prebivalcev
 Krasic — Kiralyfa (Lendvakiralyfa) — Krašči; 425 prebivalcev
 Skupno število prebivalcev: 2266
9. *Območno notarstvo Vizlendva — Tótszentgyörgy — Rogašovci*: območni notar *Károly Horváth*
 Vizlendva — Tótszentgyörgy — Rogašovci; 601 prebivalcev
 Ocinje — Gedőudvar — Ocinje; 275 prebivalcev
 Kramarovci — Határfalva — Kramarovci; 250 prebivalcev
 Szotina — Hegyszoros — Sotina; 639 prebivalcev
 Nuszkova — Dióslak — Nuskova; 505 prebivalcev
 Szerdica — Seregháza — Serdica; 765 prebivalcev
 Rogasóc — Szarvaslak — Rogašovci; 447 prebivalcev
 Skupno število prebivalcev: 3482
10. *Območno notarstvo Felsőlendva (Gornja Lendava) — Grad*: območni notar: *Frigyes Saruga*
 Felsőlendva — Felsőlendva — Grad; 962 prebivalcev
 Alsószlavecsa — Alsócsalogány — Dolnji Slaveči; 737 prebivalcev
 Felsőszlavecsa — Felsőcsalogály — Gornji Slaveči; 588 prebivalcev
 Kuzma — Kuzma — Kuzma; 494 prebivalcev
 Radoc — Radófalva — Radovci; 462 prebivalcev
 Kruplivnik — Vaskorpád — Kruplivnik; 446 prebivalcev
 Kovacsóc — Vendkovácsi (Vaskovácsi) — Kovačevci; 227 prebivalcev
 Vidonc — Vidorlak — Vidonci; 813 prebivalcev
 Két — Dolics — Völgyköz — Dolič; 611 prebivalcev
 Skupno število prebivalcev: 5888
11. *Območno notarstvo Bodonc — Bodohegy — Bodonci*: območni notar: *Elemér Képly*
 Bodonc — Bodóhegy — Bodonci; 917 prebivalcev
 Tivadarc — Tiborfa — Vadarci; 593 prebivalcev

Ó Beznóc — Buzahely — Beznovci (Stari); 210 prebivalcev
 Pusóc — Pálmafa — Puževci; 280 prebivalcev
 Sztrukóc — Sürüháza — Strukovci; 362 prebivalcev
 Zenkóc — Zoltánháza — Zenkovci; 417 prebivalcev
 Uj Beznóc — Bonostyán — Beznovci (Novi); 64 prebivalcev
 Skupno število prebivalcev: 2843

12. *Območno notarstvo Prosznyákfa — Pártosfalva — Prosenjakovci*: območni notar: *János Fülöp*

Prosznyákfa — Prosznyákfa (Pártosfalva) — Prosenjakovci; 433 prebivalcev
 Berkeháza — Berkeháza — Berkovci; 156 prebivalcev
 Csekefa — Csekefa — Cikečka vas; 239 prebivalcev
 Gödörháza — Gödörháza (na Madžarskem); 353 prebivalcev
 Janosóc — Jánosfa (falva) (na Madžarskem); 140 prebivalcev
 Pordasinc — Kisfalu — Pordašinci; 116 prebivalcev
 Szombatfa — Szombatfa (na Madžarskem); 382 prebivalcev
 Szerdahely — Szerdahely (Tótsági) — Središče; 202 prebivalcev
 Velemér — Velemér (na Madžarskem); 446 prebivalcev
 Skupno število prebivalcev: 2467

13. *Območno notarstvo Tótkeresztur — Križevci*: območni notar: *Viktor Szeredy*

Tótkeresztur — Tótkeresztur — Križevci; 1216 prebivalcev
 Gerencseróc — Gerőháza — Lončarovci; 256 prebivalcev
 Peskóc — Petőfa — Peskovci; 226 prebivalcev
 Kustanóc — Gesztenyés — Kuštanovci; 534 prebivalcev
 Kosárháza — Kosárháza — Košarovci; 149 prebivalcev
 Panonóc — Uriszék — Panovci; 283 prebivalcev
 Kancsóc — Benedek (Felső) — Kančevci; 278 prebivalcev
 Kúkecs — Kókényes — Kukeč; 332 prebivalcev
 Skupno število prebivalcev: 3274

14. *Območno notarstvo Felsőpetróc — Péterhegy — Gornji Petrovci*: območni notar: *Ádám Sárkány*

Adrianc — Andorháza — Adrianci; 448 prebivalcev
 Borecsa — Borháza — Boreča; 318 prebivalcev
 Gyanavla — Gyanafa — Ženavlje; 428 prebivalcev
 Lucova — Lakháza — Lucova; 281 prebivalcev
 Neradnóc — Nádorfa — Neradnovci; 331 prebivalcev
 Ottóc — Ottóháza — Otovci; 475 prebivalcev
 Felsőpetróc — Péterhegy — Gornji Petrovci; 437 prebivalcev
 Süllinc — Sándorvölgy — Šulinci; 521 prebivalcev
 Sztanyóc — Szabadhegy (Kerka) — Stanjevci; 500 prebivalcev
 Skupno število prebivalcev: 3739

15. *Območno notarstvo Tissina — Csendlak — Tišina*: območni notar: *Antal Razgonyi*

Szodesinc — Birószék — Sodišinci; 258 prebivalcev
 Borhida — Borhida — Borejci; 244 prebivalcev
 Tissina — Csendlak — Tišina; 332 prebivalcev
 Frankóc — Ferencfalva — Rankovci; 283 prebivalcev
 Vancsavec — Ivánfalva — Vanča vas; 282 prebivalcev
 Gederóc — Kőhida — Gederovci; 168 prebivalcev

Tropóc — Murafüzes — Tropovci; 316 prebivalcev
 Murapetróc — Murapetróc — Murski Petrovci; 149 prebivalcev
 Petanc — Szécsénykut — Petanjci; 545 prebivalcev
 Gradistya — Várhely (Mura) — Gradišče; 384 prebivalcev
 Krajna — Véghely — Krajna; 270 prebivalcev
 Skupno število prebivalcev: 3231

Razen v murskosoboškem okraju so Slovenci živeli še v 9 vaseh, ki so spadale v monoštirski okraj. Na podlagi ljudskega štetja iz leta 1910 so to bile naslednje vasi: (v oklepaju število prebivalcev)

Ujbalászfalva (302), Permise (221), Orfalu (364), Apáistvánfalva (596), Felső-sölnök (1398), Ritkaháza (210), Alsósözlök (723), Szakonyfalva (680), Rábatótfalu (870).

Kot je iz zgoraj navedenega razvidno, okrajna meja ni sovpadala z jezikovno mejo, kot je bilo to že 1872. leta, in od naštetih 11 vasi 9 tudi danes pripada Madžarski. Ni naša naloga, da bi še naprej spremljali usodo teh vasi, omenili bi samo to, da sedanja ustava Madžarske ljudske republike zagotavlja popolno enakopravnost tudi Slovincem, ki živijo znotraj njenih meja, nadzorstvo nad tem in praktično uresničevanje pa sodi v delokrog različnih organov županije.

Kot sem poudaril v uvodu, je moja študija le obširnejši osnutek in se omejuje na najvažnejše podatke. Če bi hoteli obširno obdelati zgodovino javne uprave in uporabiti vse vire, ki so na voljo, bi tega bilo kar sa obsežno knjigo. Upam, da bo raziskovalcem krajevne zgodovine Prekmurja tudi ta začetna raziskava v precejšnjo pomoč, hkrati pa sem prepričan, da je mogoče na osnovi dosedanjih dobrososedskih odnosov te raziskave razširiti in z zveštim prikazovanjem zgodovinske resničnosti doseči nove uspehe zgodovinarjev obeh dežel.

Viri, literatura

1. Zbirka uredb namestnika župana Železne županije.
2. Zbornik krajevnih imen Madžarske in Zbornik uradniških naslovov od leta 1863.
3. Posebna zbirka namestnika župana Železne županije, tabele od leta 1857 in 1869 (Popis Károlyija Kéletija).
4. Bela Horvat — Miroslav Kokolj: Pomursko šolstvo, Murska Sobota 1977.

A Mura-vidék Vas megyéhez tartozót részének közigazgatástörténete 1832—1907

Vas megye közigazgatását 1832 előtt s 1848-ig is a megyei közgyűlés, annak bizottságai (választmányai) intézték elsősorban, majd először 3 aztán 4 főszolgabíró, akiknek azonban nem volt írásbeli ügyintézésük.

Az 1832-ben létrehozott közigazgatás 1848-ig volt életben. 6 szolgabíró járás működött ekkor, s minden szolgabírói járás 3-3 alszolgabírói járásra oszlott. Ellőbiket »kerület«-nek nevezték a korabeli összeírások.

A Mura vidéki kerület 3 alszolgabírói járásra oszlott: Eőrségi járás, Murai Szombati járás és Felső Lendvai járás. Főszolgabírói rangja a »Murai Szombati« járásnak illetve kerületnek volt.

1850-től a Bach-kor idején a megyét 10 járásra osztották (1850-től 54-ig 12-re), ez utóbbi azonban nem érintette a Mura vidéket, Ezeknek a járásoknak a Vas megyei Levéltárban már iktatott irattára van.

1861-től a megye visszatért az 1848 előtti 6 főszolgabírói járási felosztásra, s minden főszolgabírói járás 4-4 alszolgabírói járást igazgatott, így a megye 24 fő- és alszolgabírói járásra oszlott. A Mura-vidék (Bezlrk Olsnitz) Tótsági járás címen a felsőlendvai, a muraszombati, az őrségi és petánci alszolgabíró járásokra oszlott.

1872-ben jelentősen megváltozott a megye igazgatása. Muraszombat székhellyel megalakult az egységes muraszombati járás, mely főleg a volt muraszombati, petánci

és felsőlendvai járásokból alakult, mindössze néhány község került ide a volt Eörségi járásból a többi a szentgotthárdi járáshoz került.

A járáshoz 1850—60 között 105, 1861—71 között 107, míg 108 1872-től 114 település tartozott. Ekkor alakulnak meg a nagy távolságok miatt a jegyzőségek.

A muraszombati járáshoz a következő 15 körjegyzőség tartozott a dualizmus korában: 1. Perestói, 2. Urdombi, 3. Szentsebestyéni, 4. Muraszombat-vidéki, 5. Muraszombati, 6. Battyándi, 7. Mártonhelvi, 8. Vashidegkuti, 9. Vizelendvai / később Szarvaslak székhellyel, 10. Felsőlendvai, 11. Bodóhegyi, 12. Prosznyákfai / később Pártosfalvai székhellyel / 14. Péterhegyi, 15. Csendlaki.

Ezután már a békekötésig a közigazgatási téren változás nem történt.

DOPOLNILNE NAVEDBE O UPIRANJU PODLOŽNIKOV GOSPOŠČINE JURKLOŠTER PROTI PREVEDBI TLAKE V DRUGE DAJATVE V LETIH 1783—1795

Jože Maček*

UDK 332:336.2(091)(497.12 Jurklošter) »1783/1795«

MAČEK Jože: Dopolnilne navedbe o upiranju podložnikov gosposčine Jurklošter proti prevedbi tlake v druge dajatve v letih 1783—1795. (Ergänzende Angaben über die Widersetzlichkeit der Untertanen der Studienfondsherrschaft Jurklošter (Gayraeh) gegen die Robotabolition in den Jahren 1783—1795. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 56=21(1985)2, str. 234—237

Izvirnik v sloven., povzelen v nem., izvleček v sloven. in angl.

Ta prispevek je dopolnilev razprave istega pisca v ČZN 47=12(1976)2, str. 344—357. V njej so opisana relucijska pogajanja med gosposčino in podložniki v letu 1785. V relucijski pogodbi, sklenjeni leta 1795, je morala popustiti gosposčina, podložniki pa še bolj. V njej je namesto jurkloštrske gosposčine kot pogodbeni partner nastopil štajersko-koroški gubernij. Po tej pogodbi so se ravnali še leta 1838, verjetno pa do leta 1848.

UDC 332:336.2(091)(497.12 Jurklošter) »1783/1795«

MAČEK Jože: Additional Statements to the Resistance of Domain Jurklošter Bondsmen against the Transfer of Labour Service into other Payments in 1783—1795. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 56=21(1985)2, p. 234—237

Orig. in Slovene, summary in German, synopsis in Slovene and Engl.

The present paper is a contribution to the treatise of the same author which appeared in *Casopis za zgodovino in narodopisje* 47=12(1976)2, p. 344—357. This one describes the negotiations between the domain and the bondsmen in 1785. In the final relution contract (signed in 1795) both: the domain and the bondsmen, had to make concessions, the latter to a greater extend. Here instead of the Domain Jurklošter the Styrian Carinthian gubernium played the part of one of the contracting parties. The contract was still in use in 1838, very probably it was valid until 1848.

Pred leti smo že sorazmerno podrobno obravnavali poskuse oboliceje tlake na gosposčini Jurklošter,¹ zlasti z vidika, kako so se podložniki temu upirali in pri tem dosegli kar lepe uspehe. Za celovit prikaz te tematike pa nam je manjkalo še nekaj arhivskega gradiva, ki smo ga zdaj deloma našli. Na njegovi podlagi dopolnjujemo omenjeno razpravo.

Relucijskih pogajanj med gosposčino in podložniki v letu 1785 nismo podrobno prikazali. Omenili smo le njihov povsem negativen izid. V podrobnostih

* Dr. sc. agron., dr. sc. oecoon. Jože Maček, redni profesor Biotehniške fakultete v Ljubljani.

¹ Maček, J.: Upiranje podložnikov gosposčine Jurklošter proti prevedbi tlake v druge dajatve v letih 1783—1795, ČZN 47=12(1976)2, str. 344—357.

ni res, da bi upravitelj notranjeavstrijskih državnih posestev Hammer v juliju in avgustu 1785 ne ukrenil ničesar.² Pač pa je že junija istega leta pisal zakupniku gosposčine Jurklošter,³ da naj vsakega podložnika posebej (Mann für Mann) izpraša, obrazloži gosposčinsko zahtevo za relucijo in pridržane dnine (za spravilo desetine, za delo v gozdu, lov, ribolov) proti fiksnemu plačilu. Podroben zapisnik z izkazom tlake po rektifikacijskem urbarju in robotnem patentu, z zahtevo gosposčine po reluciji in pridržanih dninah in izjavo podložnikov je bilo treba dostaviti v Gradec v dveh mesecih, da bi naturalna tlaka do konca 1785 izginila. Da bi izpolnili cesarjevo željo po aboliciji, naj se relucijski znesek kolikor mogoče zmanjša, vendar morajo ostati zagotovljena zgoraj omenjena dela. Skratka, gosposčina naj dobi ustrezno odškodnino, podložniki pa naj bodo zadovoljni.

Na tej podlagi je zakupnik Pleteršnik začel v drugi polovici septembra pogajanja s podložniki po posameznih uradih. Ohranil se je zapisnik teh pogajanj za urade Laško, Rečica, Radež in Breze (pozneje Sv. Rupert, sedaj zopet Breze).⁴ Manjka pa zapisnik za Planino in kranjski urad. Ker smo rezultate relucijskih pogajanj v letu 1783 podrobno prikazali po uradih,⁵ lahko z njimi primerjamo le-te iz leta 1785. Rezultati kažejo, da se je razpoloženje podložnikov zelo poslabšalo.

96 v zapisniku pogajanj vpisanih podložnikov laškega urada se je opredelilo takole: po odločitvi cesarja se jih bo ravnalo 15, po odločitvi cesarja in gubernija 4, po tem kar bo odločil cesar in kakor se bodo ravnali drugi podložniki 1, ničesar niso bili voljni dati 3, odsotni so bili 3, relucijske zneske od 1 kr do največ 1 fl je obljubilo 51 podložnikov (od tega jih je največ, 16, bilo voljno plačati 30 kr, sorazmeren delež odkupnine za tlako jih je bilo voljnih prispevati 19). Pri prejšnjih pogajanjih je bila gosposčina še zadovoljna s ponudbo štirih podložnikov, pri novih le še s ponudbo dveh. Prej so nekateri podložniki še bili voljni opraviti kak dan pridržane dnine, zdaj dejansko nobeden več.

Skoraj 20% podložnikov se je sklicevalo na zakup tlake, kar pomeni, da je imelo prizadevanje za zakup tlake iz pomladi 1785 kar široko podporo. Skupnega količinskega imenovalca o zmanjšanju pripravljenosti podložnikov za relucijo ne moremo navesti, ker so podatki premalo podrobni. Vsekakor pa lahko povzamemo, da se je naklonjenost podložnikov do tega ukrepa od leta 1783 do 1785 močno zmanjšala.

V uradu Rečica⁶ je v zapisniku vpisanih 23 podložnikov. Tokrat so hrez kakršnihkoli pridržanih dnin ponudili zneske od 21 kr do poldruega goldinarja, največ (14) pa 45 kr. Kot pri prvem pogajanju, so tudi pri tem bili rečiški podložniki najbolj pripravljeni relucirati tlako in so ponudili sorazmerno najvišje relucijske zneske, vendar so zdaj v celoti odrekli pripravljenost še kaj fizično delati za gosposčino.

Podložniki urada Radež⁷ so izjavili isto kot Planinčani, ker pa zapisnik o pogajanjih s slednjimi ni ohranjen, ne moremo podrobno sklepati niti o prvih, niti o drugih. Ker pa so planinski podložniki že prvič bili aboliciji hudo nenaklonjeni, smemo upravičeno sklepati, da so bili po drugih pogajanjih še bolj. Ker pa jih je bilo največ — 153 — smemo sklepati, da so prav oni odločili o povsem negativnem izidu drugih pogajanj.

² Ibid., str. 352.

³ AS (Arhiv Slovenije), gosposčina Jurklošter fasc. 25, dopis Hammerja Jurkloštorskemu zakupniku Pleteršniku od 10. 6. 1785.

⁴ Ibid., Commissionelle individuelle Erhebung am 19. Sept. Amt Tüffer.

⁵ Maček, J.: n. d., str. 348—349.

⁶ Kot opomba 4 Amt Retschütz.

⁷ Kot opomba 4 Amt Radesch.

V uradu Breze⁸ se podložniki niso opredeljevali individualno temveč skupno. Od gosposčine predlagano relucijo 3 kr za dan ročne in 6 kr za dan vozne tlake so odločno odklonili. Pač pa so bili voljni dati ali skupno tisti sorazmerni del zakupnine za tlako kot jo plačuje zakupnik (578 fl, 18 kr), ali vsak posebej, za tiste tri dni tlake, kolikor ga zadeva, po 1 fl. Relucijskega zneska 3 fl 54 kr niso bili voljni plačati.

Na vprašanje, kako da so na začetku pogajanj bili voljni plačati na njih odpadajoči tangens in da so se v tem smislu izrazili tudi cesarju, sedaj pa so mnenje spremenili, da torej odstopajo od dane besede, so odgovorili: nekoč so od zakupnika slišali, da mora plačati 650 goldinarjev za podložniško tlako. Zato so zahtevali, da se v prošnjo na cesarja navede ta znesek. To bi oni mogli plačati, od tod izvira njihova ponudba 1 goldinar po podložniku.

Zakupnik je obrazložil, da gosposčina Jurkloster še zdaleč nima 700 podložnikov in od teh številni niso obremenjeni s tlako in torej ne morejo biti vključeni v relucijski znesek. Na to so podložniki odgovorili, da so pogosto slišali o 700 podložnikih, da pa niso vedeli, da jih ni toliko in da nekateri nimajo tlake. Na zakupnikovo zahtevo, naj naposled izjavijo, koliko so voljni dati, da bi njihovo ponudbo lahko predložili cesarju, so ostali pri ponujenem enem fl od vsakega podložnika, vključno tudi stare posestnike lazov (Gereuthsbesitzer). Nadalje so prosili deželnega kneza za milost, ker so reveži in več ne bi mogli obljubiti, razen če bi propadli.

Relucijska pogajanja v letu 1785 torej niso bila uspešna. Gosposčina izpod predlaganega relucijskega zneska ni mogla popustiti, ker je že itak bil skrajno skromno odmerjen. Zanimivo je, da so tudi tokrat podložniki z nepreklicno robotnino šli pod zneske ponujene v letu 1783.

O relucijskih pogajanjih v letu 1787 še vedno ne vemo nič. Vanje je zagotovo bil vključen kranjski urad, ker je zakupnik vprašal kranjsko-koroškega abolicijskega komisarja barona Schwizena, če mora za ta urad, ker ni na Štajerskem, narediti posebno abolicijsko pogodbo. Tega ni bilo treba.⁹

Vsekakor pa so se po relucijski pogodbi iz leta 1787 v naslednjih letih vsaj deloma ravnali, kar dokazuje dejstvo, da je leta 1791 gosposčina plačala podložnikom z relucijsko pogodbo dogovorjeno tovornino (Saumgebühr) za tvorjenje činžnega žita v Celje v znesku 265 fl 59 kr.¹⁰ Po drugi strani pa v vojaškem letu od novembra 1790 do oktobra 1791 med dejanskimi prejemki gosposčine ni navedena denarna robotnina. Mogoče je sicer, da ni posebej zabeležena, ampak je združena pod postavko Herrenforderung.¹¹ V predračunu gosposčine za isto leto pa je bila med dohodki predvidena nepreklicna robotnina 17 fl 16 1/4 kr in postavka 1772 fl 29 kr za preklino robotnino, ki pa je bila prečrtana in zmanjšana na polovico, torej 886 fl 29 kr, ker je bila robotnina s patentom od 5. 5. 1790 zmanjšana na polovico (das halbe Robotgeld nachgelassen worden).¹² Ker o kakem splošnem zmanjšanju robotnine v tem času ni nič znanega, se mora omenjeno zmanjšanje robotnine podložnikom v Jurklostru nanašati posebej nanje, to pa dokazuje, da so se uspešno upirali plačevanju te dajatve z neprestanim nadlegovanjem gubernijskih in cesarskih uradov na Dunaju.

Po smrti njim očitno naklonjenega cesarja Jožefa II. so se podložniki omeščali, gosposčina je popustila in tako je bila sklenjena 1. 6. 1795 abolicijska po-

⁸ Kot opomba 4 Amt Pirkenstein.

⁹ AS, gosposčina Jurkloster, fasc. 25, dopis barona Schwizena iz Celovca zakupniku Pieteršniku od 30. 4. 1787.

¹⁰ Ibid., fasc. 28, Zertifikat, dass den Staatsherrsch. Gayracher Unterthanen für Überlieferung der diesjährigen Zinsgetreidekörner die Robotabolitions kontraktmässige Saumgebühr etc. von 26. sept. 1791.

¹¹ Ibid. Geldjournal von der Studien Fonds Herrschaft Gayrach für das militair Jahr 1791.

¹² Ibid. Praeliminar Antrag der Studien Fonds Herrschaft Gayrach für das militair Jahr 1791.

godba, z veljavnostjo od leta 1793 naprej, kresija jo je potrdila leta 1797, dvorni urad pa v imenu cesarja 7. 8. 1797. Ta pogodba se od drugih podobnih bistveno razlikuje. V njej kot zemljiška gosposka ne nastopa gosposčina študijskega sklada Jurklošter, temveč štajersko-koroški gubernij v Gradcu, kot politično-upravna oblast. S tem so pogodbi očitno hoteli proti podložnikom dati večjo težo, ker je kot pogodbeni stranka nastopila deželna vlada in ne državna gosposčina. Po tej pogodbi so se ravnali še leta 1838,¹³ verjetno pa do leta 1848.

Glede višine zahtevane relucije je gosposčina v primerjavi z letom 1783 morala popustiti za 36 %, torej sorazmerno manj kot podložniki, ki so ponudili pri prvih in posebej še pri drugih relucijskih pogajanjih smešno nizke zneske, tudi le po nekaj odstotkov realne vrednosti, ki je bila zares zelo skromno ocenjena. Relucijske dajatve so bile za podložnike sicer mnogo višje kot so jih bili voljni dati v letih 1783 in 1785, čeprav vseeno še kar nizke. V povprečju je na enega podložnika odpadlo od 3 do 4 fl.

ERGÄNZENDE ANGABEN ÜBER DIE WIEDERSETZLICHKEIT DER UNTERTANEN DER STUDIENFONDSHERRSCHAFT JURKLOŠTER (GAYRACH) GEGEN DIE ROBOTABOLITION IN DEN JAHREN 1783—1795

Zusammenfassung

Die vorliegende Arbeit ist eine Ergänzung der Abhandlung desselben Verfassers in ČZN 47=12(1976)2, p. 344—357, die auf neu entdeckten Archivalien gründet. Darin werden die Relucionsverhandlungen zwischen der im Titel genannten Herrschaft und ihren Untertanen im Jahre 1785 eingehend beschrieben, die in der ersten Abhandlung nur summarisch vorgestellt werden konnten. Diese Verhandlungen endeten mit noch geringeren Erfolg als jene im Jahre 1783. Die Neigung der Untertanen zur Umwandlung der Robot in Geldgaben verminderte sich in diesen zwei Jahren sehr stark. Die Untertanen waren bereit nur unverhältnismässig geringe Relucionsaequivalente zu zahlen, die für die Herrschaft objektiv nicht annehmbar waren. Die Untertanen beschwerten sich ständig beim Gubernium in Graz und bei den Hofstellen in Wien. Sie hatten dabei wenigstens zeitweise Erfolg, da ihnen im Jahr 1791 die Hälfte des Robotgeldes mit Patent nachgelassen wurde. Um einen endgültigen Robotrelucionsvertrag im Jahre 1795 zustande zu bringen, musste die Herrschaft bei ihren Forderungen (weniger) nachlassen, die Untertanen mussten aber ihr anfängliches Robotaequivalentangebot (mehr) erhöhen. In diesem Robotrelucionsvertrag trat als Vertragspartner anstelle der Studienfondsherrschaft das steiermärkisch-kärntnerische Gubernium auf, wohl um dem Vertrag gegenüber den Untertanen grössere Bedeutung zu verleihen. Dieser Vertrag hatte Gültigkeit noch im Jahre 1838, wahrscheinlich aber bis zum Jahr 1848.

¹³ Ibid. Beschreibung der k. k. Staatsherrschaft Gayrach 5. 4. 1838.

NEPOZNATA HRVATSKA OSOBNA IMENA IZ ŠIBENSKOGA KRAJA OD XIII. DO XVIII. STOLJEĆA

(V. dio)

Mate Šimundić*

UDC 801.313(=862)(497.13 Šibenik) »12/17«

SIMUNDIĆ Mate: Nepoznata hrvatska osobna imena iz šibenskoga kraja od XIII—XVIII. stoljeća. V. dio. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 56=21(1985)2, str. 238—250

Izvirnik v hrv., povzetek v angl., izvleček v sloven. in angl.

Pričujoći autorjev peti članek prikazuje neznana hrvatska osobna imena, ki jih je našel v skriptih »Prilog onomastici šibenskoga kraja« Ivana Ostojića. Imenski podatki su većinom latinizirani, nekateri italijanizirani, zato vopostavljanje tih imen u hrvatske oblike zahteva dosta napora. Zaradi većje natančnosti je uporabljen principijalni postopek na slovanski ravni. Pomen vseh 60 osebnih imen je pojašnjen.

UDC 801.313(=862)(497.13 Šibenik) »12/17«

SIMUNDIĆ Mate: Unknown Croatian Personal Names from the Region of Šibenik from the 13th to the 18th Century. Part V. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 56=21(1985)2, p. 238—250

Orig. in Croat., summary in Engl., synopsis in Slovene and Engl.

The present fifth article of the author describes the unknown Croatian personal names, found in the hactograph copies »Prilog onomastici šibenskoga kraja« (Appendix to the Onomatology of the Region of Šibenik) of Ivan Ostojić. The nominal data are mostly Latinized, some are Italianized, therefore the restoration of these names into the Croatian form demands much effort. Because of greater accuracy a method of comparison on Slavic level has been applied. The meaning of all the 60 personal names has been explained.

U skriptama Ivana Ostojića »Prilog onomastici šibenskoga kraja« (Krapina, 1980.) navedeni su svi imenski podaci od ilirskoga do današnjega doba što su približeženi bilo kada na dotičnome području. Dakako, predmetom razmatranja jesu ovdje ona hrvatska osobna imena kojih nema u Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika (Zagreb, 1880—1976.), inače zvana Akademijin rječnik (ARj), niti u kakvu drugome djelu. Međutim unesoh ona što su prije potvrđena na šibenskome prostoru negoli su u ARj. Nije svejedno kada je koje ime posvjedočeno, osobito ako ta razlika iznosi više desetaka godina ili stoljeće-dva.

Najviše je hrvatskih imenskih podataka pisano srednjolatiniski, manje talijanskim jezikom. Stanovite izvorne isprave nestadoše u vihoru II. svjetskoga

* Dr. Mate Šimundić, izredni profesor, Pedagoška akademija Maribor.

rata, ali su, na veliku sreću, ostala osobna imena i prezimena zapisana u njima zahvaljujući Krsti Stošiću. Sačuvana su jedino u pisanome hrvatskom obliku kako ga je on pročitao, stoga se ne mogu uz njih usporedno dodati njihovi izvorni pisani oblici (oni polatinjeni, potalijanjeni). No takvih je malo. Potuđeni pisani oblik naših imena i prezimena nikako ne bijaše potpun, odnosno propisan pravopisnim pravilima preinake domaćih riječi u tuđi pravopis. Zbog te i takve neujednačenosti pojedino je moguće čitati na dva, tri ili pak četiri načina. Kako bi se sigurnije kročilo, uzimaju se srodna osobna imena drugih slavenskih jezika, jednako i domaća imena i prezimena te ojkonimi. Takva podloga pruža veliku sigurnost pročitavanja svih onomastičkih podataka.

Nepoznata osobna imena slijede obecednim redom:

SELETO. — U ispravi uglavljenoj u Šibeniku 1717. nalazi se prezime SELETOVIĆ. U naše vrijeme v Hrvatskoj jesu prez. Seletić i Seletković. Na početku XVIII. st. (1702.) u Dakovštini bijaše selo Seletkovci.

Prezime Seletović biva od osobnog imena SELETO. Složeno je od (stare) pokazne zam. s e — ovo i im. leto — ljeto, godina (uspor. scsl. lěto). U datome primjeru samog. ě > e.

Također u XVIII. st. u Zlarinu (šibenskome otoku) obitavahu nositelji prez. Selat, u selu Mandaljeni pak Selatovići. Sva je prilika kako su preinačena od Selet, Seletović zamjenom e > a.

SLADE. — ARj donosi natuknicu:

»SLADE, Slade (s takvim se akc. govori), m. — a) prezime, upravo muško ime; ispor. Bude, Mile, Rade. Di ste . . . v'ro (t. j. v'rlji) Slade i Janšiću? (Govori se o slavnim dalmatinskim porodicama.) Kavanjin (1913) 131 b. Cadastre 382 i 422; — u dubrovačkom kotaru. Etnogr. zborn. 38, 119 i 217 — b) nadimak čovjku slatke besjede. U Makarskoj krajini zabilježio Pavlinović.«

Međutim u »Prilogu onomastici šibenskog kraja« pored drugoga čita se: »Slade Tomasevich, Šib. 1654. DIKU I 74.« Dakle, SLADE Tomašević. Dotično je osobno ime stvoreno od kor. morfema s l a d -iti i suf. -e.

Slade je prez. u današnjemu Šibeniku i Trogiru. Stara su prezimena: Sladić (Šibenik, XVI. st.), Sladoje, Sladojević (Šibenik, XVII. st.), Sladaković, Sladočić, Sladonja, Sladuk, Sladen, Sladenović. Ojkonimi su: Sladaja u despotovačkome kraju, Sladin pokraj Zvornika, Sladinci u požarevačkome kotaru, Sladinjac kraj Opuzena, Sladna u predjelu mjesta Gračanice, Sladojci u srednjovjekovnoj Srbiji, Sladojevci u srednjovjekovnoj Srbiji i u naše doba kod Podravske Slatine, Sladojevo selo u Crnoj Gori, Sladenovci u zaleđu grada Dubrovnika i u okolici Foče, Sladonja kod Vodnjana u Istri.

Također su stara osobna imena Sladimja, ž., Sladoje. U djelu hrvatskoga književnika P. Zoranića bivaju osobe Sladmiš i Sladoj.

SLADIĆ. — U šibenski Liber baptizorum unijeta je »Sladichiewich Agnia« 1582., zatim 1678. »Sladichief Margarita.« Prvo je prez. SLADIĆEVIĆ, drugo SLADIĆEV. Oba su potekla od osob. imena SLADIĆ. Ono je odmilicom od Slad-e/Slad-o ili je izvedeno od kor. morfema s l a d -iti. — V. Slade.

SLADIN/SLADINA. — Također je u Šibeniku ranije, točnije 1453., zabilježeno prez. SLADINOVIĆ. U Murteru je postojalo prez. SLADIN 1648., u selu Betini 1678. Prezime Sladinović je stvoreno od osob. imena SLADIN/SLADINA, ovo od odmilice Slad-e/Slad-o ili kor. morfena s l a d -iti uz pomoć suf. -in/ina. — V. Slade.

SLADO. — U Tribunju je opstojalo prezime SLADOVIĆ. Nije poznato kada je ubilježeno, ali je sigurno kako ga nema zadnja dva stoljeća. ARj ga ne spominje. Nalazi ga pak drugdje po Hrvatskoj, najstarije je u XVII. st. u Liču (Gor-

ski kotar). Napomenuto je da je moglo postati od imena Slado ili je stegnuto od Sladojević. Prva mi je mogućnost vjerojatnija jer živi njegova usporednica Slade. SLADO biva od kor. morfema *sl a d-iti i* suf. *-o*. — V. Slade.

SLADOLJ. — Prezime SLADOLJEVIĆ bijaše znano u gradu Šibeniku u XVII. st., a SLADOLJEV je danas u šibenske selu Vodicama i drugdje po Hrvatskoj. Oba su od osob. imena SLADOLJ. Isto mogaše nastati od odmilice Slad-e/Slad-o, no vjerojatnije je kako je izvedeno od kor. morfema *sl a d-iti* kojemu je dodan suf. *-olj* (uspor. Miholj, Šagolj, Toholj). U studiji T. Maretića »O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba« (Rad 81, 82) nema suf. morfema *-olj*. — V. Slade.

SLAKIĆ/SLAKO. — U šibenske selu Crnici 1620. pribilježeno je prezime SLAKIĆEVIĆ. Izvedeno je od osob. imena SLAKIĆ, dotično pak od SLAKO.

ARj prinosi prez. Slakić. Za nj se veli:

»SLAKIĆ, m. prezime srpske porodice u Velikim Radincima u Srijemu. Postalo je jamačno od muškoga imena Slako, kojemu u sabranoj građi za ovaj rječnik nema potvrde.«

U sadašnje vrijeme u Hrvatskoj su prezimena Slak, Slakić, Slako, Slakonja, Slakopar i Slakoper. U vinkovačkome je kotaru selo Slakovci, u Međumurju je Slakovec. Agroon. Slakovac leži u selu Subotskoj kod Pakraca. Na poluotoku Pelješcu je Slačno brdo.

Osobno ime SLAKIĆ može biti odmlicom od SLAKO ili je izvedeno od im. *sl a k* — vrsta trave (*exuvia serpentis*) i suf. morfema *-ić*. Imenica *slak* postala je od *svlak* ispadanjem glasa *v* (uspor. češ. *svlak*).

SORE/SORO. — O prezimenu Sorić rečeno je u ARj:

»SORIĆ, Sorić, m. prezime izvedeno od ličnog imena Soro, Sore ili sličnoga. Jakov Sorić. (Među kmetovima sela Otočca kod Ogulina; modruški urbar, 1486) Lopašić urb. 62. Lovrete Sorića selo jedno. (Urbar grada Ozlja, 1642) 273. Paval Sorić. (Među Ogulincima oslobođenim od tlake, 1630), Lopašić spom. 2, 155. Sorić aliti Surić don Stipan. (Među junacima dalmatinskim) Kačić kor. 486. Sorić (Među svećenicima zadarske biskupije Schem. jadr (1876) 55. Prezime među Hrvatima u Donjem Pazarištu i u Prijekoju u Lici. Zborn. za nar. živ. 21, 325. Prezime u Istri i u pazinskom i vodnjanskom kotaru. Cadastre 226 i 171. Prezime u Prekome kraj Zadra. S naznač. akcentom zabilježio Pavičić.«

Iz navedenoga proizlazi: a) prez. Sorić biva od osob. imena Sore/Soro i b) šibenski se podatak ne nalazi među ostalim prezimenima. A taj u »Prilogu onomastici šibenskog kraja glasi: don Steffano Sorich, Šib. 17. st. DIKU I 26, Dazlina 1477. SSS 214, Primošten.

Dakle, u šibenske selu Dazlini obitavahu nositelji prezimena SORIĆ 1477. A najstarija potvrda u ARj potječe od 1486. Dazlinska je ipak starija!

Osobno ime SORE/SORO došlo je od kor. morfema *so r-iti*. Glag. o *r-iti* priлично je zastupljen u onomastici. Biva prvim članom domaće složenice Oroslav i rus. Origost. Dalje su Orka i Orkun te rus. Orja.

U Hrvatskoj su prezimena Orikin, Orikovac, Orilić, Orina, Orinčić, Orjević Orka, Orkić. Orja Luka je selo u Crnoj Gori, brdo Orjača u Imotskoj krajini, brežuljak Orje u selu Zeževici u Omiškoj općini.

SPORKO. — U XIV. st. u Šibeniku posvjedočeno je prez. Sporčić, potom još dva puta u XV. st. Donosi ga i ARj:

»SPORČIĆ, Spôrčić, m. prezime, izvedeno od imena Sporac ili Sporko, kojima u sabranoj građi za ovaj rječnik nema potvrde. Prezime svećenika u senjskoj biskupiji. Schem. segn. (1871) 90. Sporčić Mirko. Imenik 80. Prezime u Lici. Zborn. za nar. živ. 21, 330.«

Podatak u ARj biva iz XIX. stoljeća, šibenski je stariji više stoljeća. A ipak se preko jednoga slučaja ne može prijeći. U priloženoj se natuknici jasno kaže kako pretpostavljenim imenima Sporac i Sporko nema potvrde u sabranoj građi za dati rječnik. Međutim samo jedan list dalje stoji natuknica:

»SPORKO, m. muško ime. Prima meta terrae Molona (t. j. Malunje) que est Zporconis. (Kod Jastrebarskoga u Hrv. 1249.). Cod. dipl. 4, 404.«

Prema tome ne stoji prva tvrdnja kako nema imena Sporko u građi za ARj.

Suvremena su prezimena u nas Sporić, Sporijsa, Sporinski, Sporiš, Sporn, Sporovec, Sporišć.

Staro je češ. ime Spora.

Osobno ime SPORKO izvedeno je od prid. s p o r s pomoću suf. morfema -ko. Dolazi u obzir staro njegovo značenje: izdašan, obilan, bogat.

STOJAC. — »Stoichieulich (Stoycheulich) Catarina« uvedena je u šibenski Liber baptizorum 1583. Prezime je STOJČEVIĆ, a izvedeno je od osob. imena STOJAC.

U ARj nije navedena imena, a prez. Stojčević, kaže se, kako je najprije potvrđeno »Među Hrvatima starijodjelicima u Radovancima kod Slav. Požege, 1702.« Druge su potvrde mlade.

Osobno ime Stojac biva od kor. morfena s t o j -ati — stajati i suf. -ac. Možeće je da je nastalo kraćenjem od Stojdrag, Stojislav, Stojmer, Stojslav u kojih je također prvim članom morfem s t o j -ati.

S njime su imena Stoja, m. i ž., Stojača, Stojadin, Stojak, Stojan, Stojanac, Stojanjača, m., Stojanda, Stojanka, Stojča, m., Stojčac, Stojče, Stojčin, Stojče Stojen, Stojica, Stojilko, Stojilo, Stojin, Stojka, Stojko, Stojla, Stojna, Stojno, Stojjo, Stojša, Stole te prezimena: Stoja, Stojačić, Stojadinović, Stojaković, Stojanac, Stojčević, Stojančić, Stojanović, Stojčić, Stojčin, Stojčinovac, Stojević, Stojčić, Stojčićić, Stojčević, Stojilković, Stojković i dr. Ojkonimi su: Stojačak u smederevskome kraju, također u kragujevačkome. Stojanovci i Stojanovo u staroj srpskoj državi, Stojanović kod Maglaja, Stojčevac u okolici Sarajeva, Stojčevići blizu Tešnja, Stojčići kod Srebrenice, Stojčinovac u Požeškoj kotlini i dr.

STOJMIL. — U Spisima šibenskoga notara Slavogosta, sastavljenim 1386., spominje se građanin: Stoyanus Stoymilus. To je: Stojan STOJMIL. Vjerojatno je Stojmil njegovim drugim imenom. Dotično ime ne postoji u ARj, ali dolazi natuknica:

»STOJIMILIC, m. prezime, izvedeno od muškoga imena Stojmil, kojemu u građi za ovaj rječnik nema potvrde. Prezime u gradu Rabu u XV. v. Etnogr. zborn. 38, 312.«

Ime STOJMIL složeno je od imper. s t o j , stajati i prid. m i l — mio, drag — V. Stojac.

STOJSLAVA. — Također je u Spisima šibenskoga notara Slavogosta (1386.) bilješka: Stoyslaua mater nobilis viri Georgii Saraceni de Sibenice. Pripominjem da je iste godine u njegove Spise ušlo i: Iochannes Stoyslaui Guduchanin. Prvi u prijevodu glasi: STOJSLAVA mati plemenitoga muža Georgija Saracena iz Šibenika. U drugome je podatku gen. jed. Stoyslaui od Stoyslauus, tj. Stojslav. Tako je šibenski bilježnik potvrdio muški i ženski oblik ovoga imena. (Napominjem da sam o Stojslavu pisao u Onomastici jugoslovici 8., str. 110.)

Osobno je ime Stojslava složeno od imper. s t o j , stati i im. s l a v a .

U ARj je ime Stojsava, prenijeto je iz Pomenika pšinjskih. Ali se pripominje da ga valja čitati Stojisava.

Prezime Stojsavljević biva u Lici. — V. Stojac.

STOJSLAVAC. — Dotično je osobno ime sačuvano u prezimenu STOJSLAVČIĆ, zapisanu u Šibeniku u XIV. st. Izvedeno je od imena Stojslav (inače po-

svjedočena u Šibeniku 1386!) kojemu je dodat suf. morfon -ac. Stojslav je složen od imper. *stoj*, stati i im. *slava*.

Prezime Stoslavić (selo Nevest, 1617.) bit će pogrešno napisano namjesto Stojslavić. I ono je potvrdom šibenskoga imena Stojslav. Izravnije pak šibensko prez. Stojstavljčić iz 1459. — V. Stojac i Stojslava.

STOJUN. — Zahvaljujući Spisima šibenskoga notara Slavogosta, može se u njima pročitati i »Staninus Stoyunic,« tj. Stanin STOJUNIC. A prezime je tojunić poteklo od osobnog imena STOJUN.

Stojun je mogao doći kraćenjem od Stojdrag, Stojislav, Stojmer, Stojslav, odnosno izveden od imper. *stoj*, stati s pomoću suf. morfema -un. — V. Stojac.

STRIL. — 1604. u selu Donjemu Polju upisano je prezime STRILOVIĆ. Dakako, došlo je od osob. imena STRIL. U ARj. se čita:

»STRIL, m. i f. ikavski pjesnički lik mjesto strila (strijel, strijela), indecl. Ovi stril cić moje ljubavi primićeš. M. Držić 72. . . .«

Prema tome od im. *stril* stvoreno je osob. ime Stril.

Ikavska su prezimena Strilčić, Strilica, Strilić, Strilković, Striljković te ojkonomi: Stril u okolici grada Zadra u XIV. st. Dalje: Strilčići su topogr. ime u Dubašnici na otoku Krku, Strilež Veliki — vrh Liča u delničkom kotaru, Strilica Kućište — pašišta sela Široke Kule u Lici, Strilica Naslonište — mjesto blizu Strilica Lokve u Lici. Potom je prezime Strel, Strelac, Strelak, Strelar, Strelc, Strelec, Strelenc, Strelić, Streikov, Strelcv, Strelcv, Strelja, Streljak te ojkonomi: Strelac u lužičkome kraju, Strelari u kruševačkom okrugu, Strelec u Medimurju, Strelečko kot Siska. I ijekavski: Strijelovci u kraju oko Foče.

Stara su češ. imena: Štřela, Štřelec, ukr. Strileць. Bjeloruska prezimena: Štrelec, Štrełka, Štrełnik.

STRUŽOJ i STRUŽOJKO. — U gradu Šibeniku u XIV. st. bijaše prez. STRUŽOJKOVIĆ. Isto potječe od osob. imena STRUŽOJKO, odmiličkog oblika od STRUŽOJ kojemu je pridodan suf. morfon -ko. Došlo je od osnove *struž-em*, *strugati*) i suf. morfema -oj.

U Hrvatskoj su suvremena prezimena Strugačevac, Strugačević, Strugar, Strugarić, Strugelj, Struglec, Struglin, Struža, Stružan, Stružić i ojkonomi: Stružani u derventskome te u slavonskobrodskome kotaru, Stružec kot Kutine, drugi u okolici Velike Gorice. Hidronimi su: Stružac — prtok rijeke Save (XIII. st.), Stružica u trebinjskome kotaru.

Bugarska se imena Strugan, Strugo in Stružo, prez. Struganov in Strugov.

SUBOJ. — U XVI. st. uneseno je prez. »Suboeuich« u šibenski Liber baptismorum. To je dokle SUBOJEVIĆ od osob. imena SUBOJ.

O njemu u ARj:

»SUBOJ, m. upravo nom. act. prema glag. subiti, kome nema potvrde kao pf., nego samo kao impf. subijati; sukob, sudar. U Šulekovu njem.-hrv. rječniku (Collision; suboj, sraz). Collision, suboj; — mit jemanden in Collision gerathen, doći s kime do suboja; im Collisionssfalle, u slučaju suboja. Jer.-pol. term. 111 i 112.«

Deapelativno ime Suboj — sukob, sudar dolazi od kor. morfema *sub-iti* (uspor. subijati) i suf. -oj.

Od kor. morfema *sub* — u Hrvatskoj su sadašnja prezimena: Suba, Subac, Suban, Subanović, Subat, Subatić, Subek, Subić, Subina, Subjak, Sublin, Subljar, Subo, Subojević, Subolić.

Osob. ime Suba opstoji u Krušedolskome, Kruševačkome i Pećskome pomeniku (od XIV—XVII. st.).

STUDE/STUDO. — U ARj stoji da je prez. Studić u Sarajevskome polju. Podatak je uzet iz Etnografskoga zbornika 11, 106. Međutim u Šibeniku je isto prez. zapisano 1726. Starije je stoljeće i pol od onoga u ARj.

Staro je hrv. osobno ime Studac.

U Hrvatskoj su prezimena Studak, Stude, Studen, Studenac, Studenaic, Studenar, Studenčić, Studeni, Studenić, Studenović, Studin, Studović. Ojkonimi su: Stude Marina Tor u trogirskoj okolici, Studena — geogr. naziv u srednjovjek. Srbiji, u naše doba u okolici Gline, Studenac u topličkome kotaru, Studena Gora u Istri, Studenak u beogradskom okrugu, Studenci u Imotskoj krajini i gospićkome kotaru, također u Pećskome pomeniku, Studenča u okolici Brčkoga, Studenčica kraj Konjica, Studena na otoku Pagu u XIII. st. u naše doba kot Gline.

Osobno ime STUDE/STUDO potječe od kor. morfema s t u d-en.

SUDIJ. — Šibenski Liber baptizorum od 1581. ima: Sudieuchia Clarizza. A to je SUDIJEVIĆA Klarica. Prezime je Sudijević izvedeno od osob. imena SUDIJ, ono od kor. morfema s u d-iti i suf. -ij (uspor. Dragij, Kresij, Milij, Radij, Slavij, Zlatij) ili pak kraćenjem od Sudimir, Sudislav u kojih je prvi dio imper, s u d i, suditi.

Staro je rus ime Sudimir, polj. Sędzimir, Sędzislaw, Sędziwoj, češ. Sudimír, Sudislav, Sudivoj. Također su hrv. imena Sudanja i Sudonja (oba iz XII. st.). Prezimena su: Sudac, Sudakov, Sudan, Sudaš, Sudec, Suden, Sudenić, Sudeta, Sudetić, Sudić (XII. st.), Sudinec, Sudinja i dr.

SUKNO. — U šibenskome selu Velimu 1694. ubilježen je »Michael Surnoulch,« tj. Mihael SUKNOVIĆ. Dotično je prez. od pos. pridjeva SUKNOV, ovaj od osob. imena SUKNO. Tako je opća im. s u k n o postala imenom.

Stara su češ. imena Suk i Sukno. U starim srp. spomenicima dva puta dođe ime Suka.

Domaća su prezimena Suk, Suka, Sukač, Sukačev, Sukačić, Sukal, Sukalac, Sukalec, Sukalić, Sukanac, Sukanec, Sukanek, Sukarinović, Sukenić, Sukić, Sukla, Sukman, Suknaić, Suknajić, Suknić, Sukno, Suknović, Suknjajić, Suknjević. Ojkonimi: Sukija kod Bos. Gradiške, druga u maglajskome kotaru, Suknovac u okolici Knina.

SUM / SUME / SUMO. — U zadarsku maticu vjenčanih 1580. upisano je: Sumich Michael da Sibenico. Prezime je SUMIĆ, nastalo je im. s u m — mišljenje, pamet (uspor. prilog nasumce te glag. isumitat, presumitat — isprekrižati, izvitl, koji se govore u Imotskoj krajini i Bekiji). Jednako je moguće kako je od im. sum- izveden odmilički oblik Sume/Sumo, od njega pak prez. Sumić.

Staro rus. ime je Sum, Suma. — V. Sumša.

SUMŠA. — 1341. u jednoj je šibenskoj listini pribilježeno: Petrus Sumsich canonicus ecclesiae Sibenicensis. Dakle: Petar SUMŠIĆ, kanonik šibenske crkve. Prezime je Sumšić stvoreno od osob. imena SUMŠA. Dotično ime od temeljnog oblika Sum (-e, -o) ili izravno od im. s u m — mišljenje, pamet. — V. Sum/Sume/Sumo.

SURAT. — Šibenčanin »Daniel Suratig« unesen je u spisak 1322. Njegovo se prez. čita SURATIĆ. Došlo je od osob. imena SURAT.

U IX. st. potvrđeno je hrv. ime Surinja, u XII. Suronja. Staro je rus. ime Surpjat. Sadašnja su bugarska: Surčo, Surčo, Suro. Naša su prezimena: Sur, Suran, Suričević, Surić, Surijan, Surina, Surivoda, Surjan, Surkić, Surkiš, Surko, Surković, Surovac. I ojkonimi: Surač — topogr. naziv u srednjovjek. Srbiji, Suračevo u pirotskom okrugu, Surani kod Poreča, Surčin blizu Zemuna, Surovići u kraju oko Rogatice.

Osobno ime Surat izvedeno je od prid. *s u r* s pomoću suf. morfema *-at* (uspor. Bracat, Ljubat, Milat, Mislal, Radat, Rudat).

SURIC. — 1586 u šibenski Liber baptizorum uvedena je novorođenka »Suričieulich Antonia.« Prezime se čita **SURICEVIĆ** ili **SURICEVIĆ**. Bilo jedno ili drugo, oba su od osobnog imena **SURIC**. (Ukoliko se prez. izgovaralo Suričević, tada je *č — č > ž — ž*). Napomenuti je kako je v XVII. st. u Šibeniku i Pirovcu (selu u šibenskoj okolici) bilo prez. **Surić**.

Osobno ime **Surić** dolazi od prid. *s u r* i suf. morfema *-ić*. — V. Surat.

SURKO. — U ARj je prez. **Surković**, njegovi nositelji obitavaju na otoku Lošinju. U Šibeniku isto bijaše u XVIII st. Nastalo je od osob. imena **SURKO**, ono pak od prid. *s u r* kojemu je dan suf. morfem *-ko*. — V. Surat.

SVETE / SVETO. — Dotično je ime sadržano u prezimenu **SVETIĆ** koje se čita u jednoj šibenskoj ispravi iz 1612. Izvedeno je od osob. imena **SVETE / SVETO**. Najvjerojatnije je kako je došlo kraćenjem od Svetislav, no moguće je izravno od prid. *s v e t*. (Složenice Svetolik, Svetomir, Svetorad nijesu sigurno potvrđene). — V. Svetin.

SVETIN. — 1386. šibenski je bilježnik Slavogost i slijedeće pribilježio: Radoslauus Suetini de Sibenico. Oblik Suetini je gen. jed. od Suetinus, tj. **SVETIN**. Stvoren je od prid. *s v e t* uz pomoć suf. morfema *-in* ili kraćenjem od Svetislav.

Prez. **Svetinović** bijaše poznato u Šibeniku 1626. Dakako, poteklo je od imena **Svetin**.

Osob. ime **Svetin** potvrđeno je u šibenskome selu Danilu 1431.

U Hrvatskoj su ovodobna prezimena: **Svet**, **Sveta**, **Sveteć**, **Svetačković**, **Svetak**, **Svete**, **Svetević**, **Sveti**, **Sveticki**, **Svetički**, **Svetić**, **Svetina**, **Svetinov**, **Svetislavić**, **Svetko**, **Svetonja** i dr. Ojkonimi su: **Svetać** — otočić blizu Visa, **Sveta Gora** nedaleko gradića Ključa, **Sveta Mandalina** na otoku Krku, **Svetinčići** u okolici Pazina, **Svetoblažje** u Đakovštini i dr.

Među starim osob. imenima je **Svetina** (XIII. st.).

SVETKO. — U šibenskome selu Dazlini 1499. življahu nositelji prezimena **SVETIĆ**. Dotično je stvoreno od osob. imena **SVETKO**. Ono mogaše doći kraćenjem od Svetislav ili od prid. *s v e t* dodavanjem suf. morfema *-ko*. — V. Svetin.

SVEVIŠA. — U Liber baptizorum grada Šibenika upisano je 1586.: Vseuisich (Useuisich) Antonius. Dakle, Anton **VSEVIŠIĆ**. Njegovo prezime dolazi od osob. imena **VSEVIŠA**. Postalo je kraćenjem od nepotvrđene složenice **VSEVID**, sastavljene od zam. *v s e* — *s v e* i im. *v i d*. Uspor. **Zaviša** od **Zavid**.

Poljska su imena **Wszebad**, **Wszebor**, **Wszegniw**, **Wszemił**, **Wszemir**, **Wszerad**, **Wszesiodł**, **Wszesław** **Wszesul**, češ. **Všehrd**, **Všemila**, **Všemír**, **Všemysl**. **Všerad**, **Všeslav**, **Všetěch**, rus. **Vsevolod**, **Všeslav**, ukr. **Všebor**, slovinj. **Cweliub**, bug. **Vsevlad**, **Vseslav**. Još su domaća imena **Svejolad**, **Svemil**, **Svemir** i **Sverad**. A pripomenuti je da je **Svemir** (**Usemiro** — **Všsemił**) 1080. potvrđen u Šibeniku. I koliko je do sada znano, to je prvo hrvatsko osobno ime posvjedočeno u »Kresimirovu gradu«. Prvi član navedenih imena glasi *v s e*, zaradi današnjega stanja pišem *sve*. Izvorno prilazem tek **Vshehna**, ž.).

Slijedi kako ni u jednome slavenskom imenu nije potvrđen **Svevid**. Jedino u nas u naslovljenoj izvedenici!

Im. *v i d* je drugim članom u slov. **Nadovid**, bug. **Svetovid**, polj. **Gościwid**, **Snowid**, **Zawid**, češ. **Dobrovid**, **Snovid**, **Závid**.

Naša su prezimena **Zavidić**, **Zavišek**, **Zavišić**.

SVID. — Prezime **SVIDIN** potvrđeno je 1680 u šibenskome selu Rogoznici, u Zloselima 1688. Ono je pos. pridjev osob. imena **SVID**. **Svid** je naziv drveta što se još zove česvina, crnika (*quercus ilex*).

U Sibeniku je 1368. ubilježeno i osob. ime Svidan (v ARj).

SVIDULJ. — U Tisnome je 1663. u ispravu unijeto prezime SVIDULJEV, potom SVIDULJAC 1683. Oba su od osob. imena SVIDULJ. Izvedeno je od Svid ili opće im. *svid* — česvina, crnika (*quercus ilex*) uz dodatak suf. morfena -ulj. — V. Svid.

SVILA. — U selu Grebašćici 1435. bijaše posvjedočeno ime žene Matije Hvalisavića. Zvala se SVILA. Isto je ime bilo u Betini 1601. Tako je opća im. *svila* postala osobnim imenom.

Osobno je ime Svilan upisano 1273., poslije još nekoliko puta. Također je i staro srp. ime Svilan. U djelu hrv. pisca P. Kanavelovića jedna se osoba imenuje Sviloslav.

Za prez. Sviličić kaže se u ARj kako je »izvedeno od imena ili nadimka Svilica,« za Svilić da potječe »od imena ili nadimka Svilo.« Još su prezimena: Svilar, Svilan, Svilanović, Svilar, Svilarević, Svilarić, Svillgoj, Sviličić, Svilković, Svilojević, Svilokos, Svilor, Svilović. U šibenskome selu Vodicama ranije opstojale prez. Svilarev. Ojkonimi su: Svilaj kod Slav. Broda na rijeci Savi, na bosanskoj su obali Svilaj Gornji i Svilaj Donji, Svilajčić su kraj Užica, Svilajnac u Srbiji, Svilar u srednjovek. Srbiji, Sviličić u bugojanskom kotaru, Svilno u kraju oko Slav. Požege, Sviloš blizu Iloka.

SVIST. — »Joannes Sfistich« upisan je u Šibeniku 1412. Njegovo se prezime izgovaralo SVISTIĆ. Poteklo je od osobnog imena SVIST. A to je opća im. *svist* — zviždanje. O njoj u ARj stoji sljedeće:

»SVIST, m. isto što zviždanje; vidi svistanje. U rus. *svist*, u polj. *świst*, u češ. *svist*, u slov. *svisk* i *svist*. Samo u Stulličevu rječniku (*svist*, *svistanje*; iz Lex. rus.; zviždanje).«

Iz gornjega ishodi kako je *svist* J. Stulli u svoj rječnik uzeo iz ruskoga jezika. Međutim, činjenica da ista riječ postoji u jednome južnoslavenskom jeziku — u slovenskome — navodi na opreznost u zaključivanju. Šibensko prezime Svistić dokazom je da je im. *svist* izvorno hrvatska, stoga nije nužno da je u Stullijev rječnik ušla iz rus. jezika. Prije će biti kako ju je pisac čuo gdje god u našim južnim krajevima.

SVRAČKO. — U šibenskome selu Dubravi je danas prez. Svráčković. Prije koje stoljeće pribilježeno je kao SVRAČKO. A to je zapravo osob. ime koje postaje prezimenom. Došlo je od im. *svračak* — naziv jedne ptice (*emberizza hortulama*). Izgovara se još: svraka, švraka, sraka, sračka, sračac, sračak. Svráčak je umanjenicom im. svraka.

S njime idu prezimena: Sraček, Sračić, Sraka, Srakec, Srakić, Srakovčić, Sraković, Svráčak, Svráčić, Svráčak, Svraka, Svrakačić, Svraka, Švrakić. Ojkonimi su: Sračice u srednjovek. Hrvatskoj, Sračinec zapadno od Varaždina, Sraka — stari grad kod Knina, Srakovac — pustara u virovitičkome kraju, Srakvina kod Kosiinja u Lici u XV. st., Svráčak na Kosovu, Svráčica kod Gline, Svráčić u okolicama Tuzle, Svráčkovac u smederevskome kotaru, Svráčkovci u takovskome, Svráčkovo u užičkom, Svráčkovo selo blizu Udbine, Svrakarica kraj Dvora na Uni, Svrake i Švrakino selo u kraju oko Sarajeva, Svrakina Kahva kod Visokoga.

Stano češ. ime je Straka.

SVRK. — 1386. šibenski bilježnik Slavogost unije u zapisak: Johannes Suercig de Sibenico. Dakle, Ivan SVRČIĆ iz Šibenika.

Isto je prezime u ARj. O njemu je rečeno:

»SVRČIĆ, m. prezime. Redov Milenko Svrčić u moravskom kotaru. Rat 412.«

U Deč. hrisovuljama je osob. ime Svrkota. U kraju oko Bos. Krupe leži selo Svrce, a Svrcojević je staro srp. prezime (stvorenno od imena Svrcoj!), Svrčin pak topogr. naziv iz istoga doba, u Crnoj Gori su sela Svrke i Svrkote.

Prezime je Svrčić nastalo od osobnog imena SVRK. Im. svrk — zvrk; obruč; čigra. Nositelju dotičnoga imena namijenjena je okretnost, hitrost i brzina kao karakterne osobine.

SASKO. — O prezimenu Šasković rečeno je u ARj:

»**SASKOVIĆ**, m. prezime u Hrvatskoj XVI vijeka. Thomae Saskowych (Urbani grad Dubavca) Lopašić urb. 117.«

U šibenskome selu Srimi potvrđeno je prez. **ŠASKOVIĆ** 1478. Jedno stoljeće je starije od dubovačkoga! Izvedeno je od osob. imena **ŠASKO**. Ono je pak od im. š a š — močvarica trava u obliku sablje (carex acuta) kojoj je dodat suf. morfem -ko.

Ovdje pripadaju prezimena: Šaš, Šaša, Šašak, Šašar, Šaše, Šašec, Šašek, Šašenac, Šašić, Šašinac, Šašinović. Šaškar, Šaškijević, Šaško, Šaškor, Šašlić, Šašlin, Šašljčić, Šašo i ojkonomi: Šaš blizu Hrv. Kostajnice, drugi u sisačkom okrugu, Šaša u ivanečkome kotaru, Šaše kod Slunja, Šaševa i Šašnica blizu Gline, Šaševa u okolici Slatine, Šaši — prijašnji naziv sela pokraj Velike Gorice, Šašići kod Foče, Šašilovac u kraju oko Svetozareva, Šašina nedaleko Senja, Šašinovci u Hrv. zagorju, Šaškinovci kraj Bos. Gradiške, Šaškovac u srednjovjek. Srbiji, Šaškovec kod Dugoga sela.

SASKOR. — U Prilogu onomastici šibenskog kraja dođe slijedeći podatak: »Catherina filia Luce Sachssorich de Srima, 1499.« I. Ostojić pročitao je dato prezime »Šakšorić.« Gleda li se ovakav njegov pisani oblik, drugačije se i ne bi moglo čitati. Međutim, očito je kako se radi o pogrešci u pisanju. Dotično prezime valja čitati **ŠASKORIC**. Postalo je od osobnog imena **ŠASKOR**, izvedeno je pak od imena Šaško uz pomoć suf. morfema -or (uspor. Bilor, Budor, Grubor, Jagor, Midžor, Vitor).

U omiškim je Poljicima ranije bilo prez. Šaškorović, no već dulje vremena pokraćeno je u Šaškor. — V. Šaško.

ŠESTAN. — U XVI. st. u šibenski Liber baptizorum unijeto je prezime Šestan (Šestanou, Šestanouich), u selu Betini i Zlarinu 1646. pak Šestanov, potom Šestanović 1692. u Šibeniku. Dakle, **ŠESTAN**, **ŠESTANOV**, **ŠESTANOVIĆ**. Zadnja dva su stvorena od osobnog imena **ŠESTAN**.

ARj posvjedočuje prez. Šestanović u XIV. st. u Dubrovniku (»Pribez Šestanovich et Crasonius Šestanovich«), također Šestina u Zadru.

Sadašnja su prezimena: Šesta, Šestaj, Šestak, Šestan, Šestanaj, Šestar, Šestarec, Šestarić, Šestarko, Šestavić, Šestek, Šestić, Šesto, Šestok, Šestović, Šestuh, Šestuhin, dakako i Šestanović. I ojkonomi: Šestani u pazinskoj okolici, Šestanovac u omiškoj općini te u bihačkome okrugu, Šestine kod Zagreba.

Staro je češ. ime Šestak, ukr. prezime Šestović.

Osob. ime Šestan izvedeno je od broja šest s pomoću suf. morfema -an. Njegov je nositelj šesto dijete u roditelja.

ŠEVRTAN. — U Šibeniku je 1583. bilo prez. **ŠEVRTANOVIĆ**. Nije sumnje kako je nastalo od osob. imena **ŠEVRTAN**. Biva od kor. morfema š e v r t -ati — zanositi u hodu, hoditi tamo-amo i suf. -an. Imaće dati glag. glasi ševrdati. U šibenskome je primjeru glas t mjesto d analogijom prema vrtiti. Isto je u hid. Ševrtanj u okolici Nove Gradiške.

ŠILOJ. — Prezime **ŠILOJEVIĆ** zabilježeno je u Murteru 1649., u Tribunju 1674. Postalo je od osob. imena **ŠILOJ**. Šiloj je izveden od kor. morfema im. š il -o i suf. -oj.

Prez. Šilović u ARj je potvrđeno tek 1906. i to u Crnoj Gori.

Današnja su prezimena Šilac, Šilaj, Šilak, Šilan, Šilar, Šilarović, Šilat, Šilc, Šile, Šilec, Šilej, Šilek, Šiletić, Šilić, Šilinić, Šilković, Šilobad, Šilobod, Šilobodec,

Šilobot, Šilović, Šilovinac. Ojkonimi: Šilopaj u rudničkom okrugu, Šilovka u Sinjskoj krajini, u okolici Siska leži Šiljakovina.

Staro je rus. i ukr. ime Šilo, češ. Šidla.

ŠISAN. — 1605. u Šibeniku bijaše upisan građanin »Laurentius Sissanovuich.« Dakle **ŠISANOVIĆ.** Isto bijaše 1633. u Donjem Polju. Stvoreno je od osob. imena **ŠISAN** koje je izvedeno od kor. morfema *ši š-ati* i suf. *-an*.

U starim srp. spomenicima nahode se imena Šiša, m., Šišat, Šiška, Šiško, Šišman, Šišoje. Češka so Šiša i Šiška. U Šibeniku i njegovoj okolici bijahu stara prezimena: Šišara, Šišin, Šišgora i Šišgorić te suvremena: Šišak, Šišaković, Šišan, Šišgoreo, Šiška. U Hrvatskoj su još prez. Šiša, Šišac, Šišec, Šiševac, Šišević, Šišić, Šišina, Šišinački, Šišinjački, Šišinjak, Šiškin, Šiško, Šiškor, Šišković, Šišlov, Šišnar, Šišnović i dr. Ojkonimi su: Šišan u okolici Pule, Šišatovac — samostan u Fruškoj gori, Šišava u travničkome kotaru, druga u vlasotinačkome, Šišić u Boki Kotorskoj, Šišići kod Cazina, Šišin pokraj Metkovića, Šišinci u Hrvatskoj u XVII. st. i danas u okolici Leskovca, Šišinec oko Siska, Šišinečka Gračenica blizu Gline, Šiškovci u vinkovačkome kraju.

Na prostoru blizu gradića Ključa diže se planina Šiša.

ŠIŠE/ŠIŠO. — U šibenskome selu Jezerima i na otoku Žirju 1646. pismeno je potvrđeno prez. **ŠIŠIN.** A to je pos. pridjev osob. imena **ŠIŠE/ŠIŠO** postala od kor. morfema *ši š-ati*. — V. Šišan.

ŠKORE/ŠKORO. — U okolici grada Šibenika dva je puta posvjedočeno prezime **ŠKORIĆ.** Tako je u Tisnome i Primoštenu 1735., u Prvić-Šepurini 1748. U naše doba opstoji u Grebenu, Krčulju, Malome i Velikom Drveniku, Mraovicama, Prhovu, Skradinu i Šibeniku. O ovome prezimenu stoji u ARJ:

»**ŠKORIĆ**, m. prezime; u bivšoj vojničkoj krajini. Boca 15. U više kotara u Hrvatskoj i Slavoniji. Šem. pakr. (1898). Dod G 13. Imenik 79, 248; 340. — Porodično ime u mnogim mjestima u Lici. Zbornik za nar. živ. 21, 333. U Mandelosu u Fruškoj Gori. 24, 258. Pleme u Zrmanji. Bogdanović.«

Zatim niže:

»**ŠKORIN**, adj. poss. od Škoro ili Škore u toponimu Škorino brdo, n. ime pašnjaku u gospićkom kotaru u Hrv. Zborn. za nar. živ. 23, 238.«

Dodajem kako je na istome području i hor. Škorin dol.

Tako je potvrđeno osobno ime Škore/Škono gospićkim oronimom i horonimom. Ime **ŠKORE/ŠKORO** dolazi od kor. morfema *škor-iti* se mežurati se, postajati naboran. Glagol je pak potekao od osnove im. *škor-ja* — skora, kora (uspor. prid. škora — korav, naboran i škornje — čizme).

Ojkonimi su: Škorovići u zeničkome kotaru, Kornice kod Bos. Šamca. Prez. imena su Škora, Škorak, Škoranec, Škoravić, Škore, Škorec, Škorija, Škorijan, Škorika, Škorjac, Škorjač, Škorjak, Škorjanc, Škorjanec, Škorlić, Škornjač, Škornjak, Škoro. Prez. Škornja bijaše u XIV. st. u Zagrebu.

Stara su rus. imena Skora i Skordjata, češ. prezimena Korec i Kořec.

TAKOJ/TAKOJŠA. — 1588. u Liber baptizorum grada Šibenika ušla je novorođenka »Takoisich Lucia.« Cita se **TAKOJŠIĆ** Lucija. Njezino je prez. od osob. imena **TAKOJŠA**, ono od osnovnog oblika **TAKOJ** i suf. morfema *-ša*.

U starome polj. imenarstvu bivaju potvrde Takomyš i Takomysl. Stvarno je to Takomysl. Prvi je njegov član pokaz. zam. *tak o*, drugi im. mysl — misao. J. Svoboda pretpostavlja staro češ. ime Tak(oňa) (v. Staročeská osobní jména a naše příjmení, 131.). Sigurno se može uzeti da je imenski oblik Takoj stvoren kraćenjem od nepotvrđene složenice Takomysl, na taj način što je kor. morfemu Tak- pridodat suf. *-oj*.

Uz navedena polj. imena M. Malec dodaje kako ista nemaju odgovarajućih u ostalim slavenskim jezicima (v. Budowa morfologična staropolskich złożonych

imion osobowych, 118.). Hrvatski podatak iz Šibenika dokazom je da poljski primjeri nijesu usamljeni.

Ovamo spadaju prezimena: Takić, Takoš, Takšić, Takušić i ojkonimi: Tako-ljin u beogradskome kraju, Takovo u tamnavskom kotaru, drugo u rudničkome. Na prostoru oko Visokoga je hid. Takuša.

TANAŠ. — »Tanaseuich Jakobina«, tj. **TANAŠEVIĆ** Jakobina uvedena je 1587. u šibenski Liber baptizorum. Njezino je prez. postalo od osob. imena **TANAŠ**, koje je stvoreno od kor. morfema prid. *t a n - a k* i suf. *- a š* (uspor. tanašak, tanašan, tanušan).

(Budući da među starim šibenskim osobnim imenima nema Atanasija i Tanasija, niti prezimena izvedenih od njih, otpada pomisao kako je naslovljeno ime možda njihovom odmilicom).

Ovdje pripadaju imena Tankosa i Tankosava. U ARj je rečeno da je prez. Tanušević »načinjeno prema ocu Tanušu,« a nalazi se u Hrisovuljama cara Stefana Dušana od 1348. Također je u srednjovjek. Srbiji mjesno ime Tanušev Jaz. Ovdje su prezimena: Tančak, Tančar, Tanček, Tančik, Tančin, Tanka, Tankarić, Tankosavljević, Tankosić, Tankošić, Tankov, Tankovac, Tanković, Tankušić.

TIHO. — U XIV. st. u Šibeniku je zaveden u listinu građanin »Tichich (Tihich) Andreas,« potom isto prezime 1584., zatim 1662. u selu Prvić-Šepurini. Čita se **TIHIĆ**. Očito je došlo od osobnog imena **TIHO** koje je stvoreno kraćenjem od Tihobrat, Tihomil, Tihomir, Tihoslav. U njih je prvi član prid. *t i h*.

TOBOL. — U Spisima šibenskog notara Slavogosta od 1386. čita se »ser Michael Taboli.« Dakle: gospodin Mihael **TOBOLOV**. Toboli je gen. jed. od Tobolus, tj. **TOBOL**. Zatim je 1434. u Šibeniku zabilježen »ser Johannes Tobolovich.« Svakako **TOBOLOVIĆ**. Kasnije se susreće u oblicima Toboleo i Toboleus. Osobno je ime Tobol izvedeno od kor. morfema im. *t o b o l - a c* — vrsta torbe, kesa; torba za strijele.

Današnja su prezimena u Hrvatskoj: Toboček (od Tobolček), Tobolčević i Toboljčević. Topogr. nazivi u kruševačkome kraju jesu Tobolac i Tobolačka Reka, u požarevačkome kotaru je hid. Tobolar, kod Slunja je selo Tobolić, u srednjovjek. Hrvatskoj u sjever. Dalmaciji prostirale se zemljište Tobolović, u kraju oko Smedereva nalazi se hor. Tobolje. U Rusiji je grad Tobolsk. Češko je prez. Tobolka, polj. stara Tobolca, Tobolic, Tobolińska, Tobolnik, Tobołowic.

TOJŠA/TOJŠE/TOJŠO. — 1586. šibenski Liber baptizorum obogaćen je podatkom: Toissich (Toysich) Dominica. Njezino je dakle prez. **TOJŠIĆ**. Biva od osob. imena Tojša/Tojše/Tojšo koje je nastalo kraćenjem od Tojšlav. Ime je Tojšlav zapisano u Splitu 1222. Složeno je od dat. jed. pokazne zam. *t o j*, *t a i* slav- (uspor. slava). Tako je Tojša/Tojše/Tojšo od člana *t o j - i* suf. morfema *- š a / - š e / š o* (uspor. Balša, Bokša, Brajša, Grupša, Krajša, Maršo, Miše, Rajša).

Osobno ime Tojša predočuje ARj iz Spiska poveskih glava budimskih Srba 1706. i 1707. Prezime je Tojević u Deč. hrisovuljama (1330.). O njemu je kazano: »prezime izvedeno od imena ili nadimka Toj, Tojo, Toja, kojima u gradi za ovaj rječnik nema potvrde, ali vidi Tojić, Tojčić i Tojša.« Pripominjem kako u doba pisanja ove natuknice u ARj (oko 1960.) ne bijaše poznato ime Tojšlav.

U naše su vrijeme u Hrvatskoj prezimena: Toić, Tojčić, Tojdetić, Tojević, Tojić, Tojkic, Tojko, Tojković. Potom su Tojići ojk. u selu Smoluću kod Tuzle, Tojstvo pak hor. na otoku Mljetu.

TOLA/TOLE/TOLO. — U šibenski Liber baptizorum 1588. upisala je svećenikova ruka: »Tolich Anastasia f. Antonii cognati s. Joanis dali Zuri.« Dotično je prez. **TOLIĆ**. Stvoreno je od osobnog imena **TOLA/TOLE/TOLO** koje je došlo kraćenjem od Tolidrag, Tolimer, Tolimir, Tolislav. Njihov je prvi član aor. *t o l i*, *toliti* — blažiti, miriti, smirivati; dobrovoljiti.

U ARj uz prez. Tolić stoji: »prezime izvedeno od muškoga imena Tolo, a to je postalo od osnove, koja je u Tolimir. Georgius Tolich. (Među kmetovima grada Susjeda u selu Brdovcu kod Zagreba, 1567.).« Dakle iz istoga su stoljeća brdovečko i šibensko prezime, s time što je brdovečko malo starije. Dodajem da u ARj nema posebna imena Tolo, odnosno ne postoji natuknica Tolo. — V. Tolimer.

TOLENTA. — Prezime TOLENTIĆ bijaše u gradu Šibeniku u XV. st. Dakako, potječe od osob. imena TOLENTA, izvedena od oblika Tolen s pomoću suf. morfema -ta (uspor. Bogta, Hranta, Milta). A Tolen kraćenjem od Tolidrag, Tolimer, Tolimir, Tolislav, u kojih je prvim dijelom aor. *toli*, *toliti* — blažiti, miriti, smirivati; dobrovoljiti ili izravno od kor. morfema *tol-iti* i suf. -en.

U jednoj se drugoj potvrdi također iz XV. st., složenoj u Šibeniku, prezime Tollentis, što valja čitati Tolentić. Veoma je vjerojatno da je K. Stošić upravo ovo prez. imao pred sobom kada ga je pročitao Tolentić. — V. Tolimer.

TOLIMER. — »Elias Tolimerich« unijet je u jedan popis u Šibeniku 1434., zatim se 1438. susreće »Tomasius Tolimerich.« A 1582. domaći Liber baptizorum posvjedočuje: »Tolimerius (Tolimerich, Tolimerio) s. Georgius.« Nije sumnjati da je to prez. TOLIMERIC stvoreno od osob. imena TOLIMER. Tolimer je složen od aor. *toli*, *toliti* — blažiti, miriti, umirivati; dobrovoljiti i germ. *mēr* — slavan, znamenit.

S njime idu Tolidrag, Tolimir, Tolislav, polj. Toligniew i Tolisław, rus. Tolignev. Domaća su nesložena: Tola, Tolac, Tolaj, Tolak, Tolan, Tolava, Tolčin, Tole, Tolej, Tolen, Tolenc, Tolica, ž., Tolihna, Tolijak, Tolilo, Tolimen, Tolin, Tolina, Toliš, Toliša, Tolko, Toloje, Tolša, Tolja, Toljko. I prezimena: Tolimirić, Tolinović, Tolislaljić, Tolislavić, Tolišević, Tolišić, Tolković, Tolo, Tolojević, Toloović, Tolšić i dr. Ojkonimi su: Tolanovina u XV. st. blizu Dečana, Tolci u okolici Pljevalja u XIV. st., Tolići u okolici Karlovca te u Kolubari, Tolilovac u virivitičkome kotaru (XVI. st.), Tolisavac u Podrinju u Srbiji, Tolmiri u kraju oko Banje Luke, Tolovići kod Travnika, Toljevići na području Vlasenice.

Također su među starim hrv. imenima: Branimer, Budimer, Čudomer, Danimer, Didomer, Dražimer, Gladimer, Gostomer, Grdimer, Hvalimer, Mutimer, Radomer, Vidomer, Wadimer, Tožimer.

TOLKO. — U jednoj se šibenskoj ispravi od 1322. čita: »cum Tolcone clerici.« U drugoj iz 1342. »Tolcho archidiaconus.« U oba je primjera osob. ime TOLKO. Stvoreno je kraćenjem od Tolidrag, Tolimer, Tolimir, Tolislav u kojih je prvim članom aor. *toli*, *toliti* — blažiti, miriti, umirivati; dobrovoljiti. Moguće je jednako da je izveden od kor. morfema *tol-iti* i suf. -ko.

Uzgređice pripominjem kako je u Šibeniku iste godine pribilježen podatak »Grubina Tolcii.« Tolcii je gen. jed. od Tolcius, tj. Tolac, ondašnji Tolbec. Potvrda je mlađa od one iz Zagreba s početka XIV. st. Navodim je jer nije bila poznata do sada. — V. Tolimer.

TOLŠA. — O njemu u ARj stoji:

»TOLŠA, m. muško ime, hyp. od Tolimir ili Tolislav; ispor. Milša prema Milisav, Gojša prema Gojsav, Gostimir, Stojša prema Stojisav, Vojša prema Vojmil. Tolša Dragozlauo (jamačno mj. Dragozlau). Svjedok kod prodaje zemlje, Skradin 1311).« Dalje slijede mlađe potvrde.

Podatak iz Šibenika je stariji: 1272. sročena je listina u kojoj je građanin »Tolsca Cociechinich.« Potom 1386. bilježnik Slavogost zapisuje: Cichinus Tolsce. Ovdje je osobno ime TOLŠA. Nastalo je kraćenjem od Tolidrag, Tolimer, Tolimir, Tolislav. Prvi je u njih dio aor. *toli*, *toliti* — blažiti, miriti, umirivati; dobrovoljiti. A moglo bi biti i neposredno izvedeno od kor. morfema *tol-iti* uz pomoć suf. -ša. — V. Tolimer.

TUKAČ. — Novorođenik »Tucacich Johannes« unesen je 1584. u Liber baptizorum grada Šibenika. Dakle TUKAČIĆ Ivan. Prezime je od osobnog imena TUKAČ. Opća im. t u k a č ranije označivaše oruđe kojim se tuče, mlat, jednako i čovjeka što se potuca, skita. Gledano motivacijski, dato je ime značilo čovjeka što tuče, bije, jaku osobu. S takvim se značenjem slažu stara češ. imena Tlučba, Tlučka, Tlúk, Tluksa.

K njemu idu prezimena Tuk, Tukač, Tukač, Tukaj, Tukulj, Tukan, Tukanić, Tukanj, Tukara, Tukčić, Tuček, Tukera, Tukerić, Tukić, Tukonić, Tukonjić, Tuković, Tukša. I ojkonomi: Tuki su zaseokom u općini Sovinjaku na području oko Buzeta, u splitskome kotaru jesu Tukići, kraj Otočca leže Tuklace.

Osobno ime Tukač dolazi od kor. morfema t u č i < *t u k-ti i suf. -áč.

TULJA/TULJE/TULJO. — Četiri godine poslije, tj. 1588., u šibenski Liber baptizorum ušao je »Tulheich d. Franciscus.« Prezime se čita TULJEVIĆ, a biva od osob. imena TULJE/TULJO; sva je prilika međutim da je mogao opstati i oblik TULJA s obzirom na suvremeno ovakvo prez. u šibenskome kraju. Potječe od kor. morfema glag. t u l -iti i suf. -ja/-je/-jo nakon čega je provedena jotacija. Ipak je vjerojatnije da je postalo kraćenjem od nepotvrđena imena Tulimir. Iстина je kako je prez. Tulimirović mlađega nadnevka, ali je dokazom dotičnog imena!

Sada je na otoku Zlarinu prez. Tulja, u Konjevratima Tulić, oba u šibenskom kraju. U Hrvatskoj su još Tuleković, Tulenić, Tuličić, Tuhimirović, Tulinec, Tulok, Tulović. Ojkonomi su: Tuleša — topogr. naziv u srednjovjek. Srbiji, Tulešići kod Čajniča, Tulež blizu Kruševca, Tuli kraj Trebinja, Tulica u sarajevskom okrugu, Tuliševica pokraj Opatije, Tulišić u okolici Trogira, Tuljak kod Maglaja, Tuljaki nedaleko Kopra. — Tuliman je izvor u bjelovarskome kotaru.

UNKNOWN CROATIAN PERSONAL NAMES FROM THE REGION OF ŠIBENIK FROM THE 13th TO THE 18th CENTURY (PART V)

Summary

The sources of the unknown personal names which are in this article, are to be found in the hectograph copies of Ivan Ostojić »Prilog onomastici šibenskog kraja« (Appendix to the Onomatology of the Region of Šibenik) (Krapina, 1980). In them all the names and surnames from the Illyrian times to the more recent period, noted down and preserved at Šibenik and its surroundings, are itemized in an alphabetic order. There are about 3,000 of them in the hectograph copies. Unfortunately, nearly no one is included in the Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (Dictionary of the Croatian or Serbian Language) (Zagreb 1880—1976), the big historical dictionary. Among the names and surnames of Croatian origin there are several unknown ones, such as are not verified in other documents or are younger than those of Šibenik. The Croatian anthroponymic data are written mostly in Latin, a smaller part in Italian, but without any orthographic rules and it is often difficult to discover the correct Croatian form.

In this article there are nearly 60 unknown names. Among them are for instance: Seleta, Sladolj, Slakić, Sore, Sporcko, Stojmil, Stojlava, Stril, Stružoj, Suboj, Sukno, Sum, Sumša, Surat, Sveviša, Svid, Svila, Svist, Svračko, Svrk, Šaškor, Šiloj, Takojša, Tobol, Tolimer and others. The meaning of each name (the etymology) is explained. In order to found the meaning better, the names, surnames and otkonoms, originating from the same radical morpheme, are added. Where the possibility existed, agronyms, hydronyms and oronyms are also enumerated, besides yet the cognate names and surnames from other Slav languages. Such a method of comparison makes a very high degree of accuracy in defining the nominal meaning and the forms in the anthroponymy of the single Slav language possible, and at the same time it confirms the great affinity between the older Slavic names.

OCENE

Jože Koropec, Mi smo tu. Veliki punt na Slovenskem v letu 1635. Založba Obzorja Maribor, 1985. Str. 268 + II, z zemljevidom Puntarska Slovenija v pril.

Jože Koropec, ki je začel pred skoraj tremi desetletji z obravnavanjem lokalne zgodovine v merilih posameznih zemljiških gospodstev na slovenskem Štajerskem med zgodnjim srednjim vekom in 16. stoletjem ter iz tega razvil nekaj poseben tip regionalne zgodovine v knjigi Zemeljske gosposčine med Dravogradom in Mariborom do konca 16. stoletja (1972; v spremni besedi k temu delu sva z Gestrinom podala glavne značilnosti tega Koropčevega dela in obenem opozorila na nekatere vrzeli pri njem, o čemer je bilo seveda pri oceni disertacije še več in podrobneje povedanega). Prav v zvezi z razpravo ob zagovoru disertacije (1970) je začel odpravljati eno izmed takšnih vrzeli s poglobljanjem v problematiko kmečkih uporov v krajevnozgodovinskih študijah (po geografski razporeditvi v zvezi z Mariborom ČZN 1983, s Slovensko Bistrico Zbornik občine Slovenska Bistrica 1983, s Štatenbergom ČZN 1972 in kot posebna brošura, z Vranskim in Ojstrico ČZN 1975, z Novim Klošтром ČZN 1984, z Laškim ČZN 1976, z Radečami ČZN 1979, s Podsredo ČZN 1981, z Bizeljskim [to je bila časovno prva Koropčeva razprava te vrste] ČZN 1971, s Krškim v zborniku Krško skozi čas, 1977, in z Brežicami ČZN 1976) in tudi v nekaj razpravah, ki so bile posvečene kmečkim uporom v širšem merilu (razprava Slovenski puntarji med 1573 in 1635 v ČZN 1975, ki je v nekem smislu neposredni prednik knjige, ki jo ocenjujem, v posebni razpravi o uporih 1635, v Večeru 1973 in v zborniku Modinci 1973, ter v posebni razpravi o slovenskem kmečkem uporu 1515 v zborniku »Burgenland in seiner pannonischen Umwelt«, Eisenstadt 1984), pri čemer je treba poudariti, da je tudi v nekaterih krajevnozgodovinskih obravnavah težišče predvsem na tej komponenti (zlasti pri Mariboru, Štatenbergu in Krškem). To Koropčevo delo traja torej že poldrugo desetletje in zlasti z uporom 1635 ter z njegovo predigro v številnih krajevnih izrazih nezadovoljstva med podložniki se je pokazalo, da je znal najti v graškem deželnem arhivu nove podatke v različnih spisih, ki so jih spregledali ljudje, ki so delali v tem arhivu dolga desetletja, npr. Mell v zvezi z uporom 1635; takšno priznanje so izrekli tudi sami štajerski arhivarji, npr. ravnatelj Štajerskega deželnega arhiva prof. dr. Pferschy. Glede na uspehe te strani njegovega dela sem mu že sam vsaj od 1978 naprej prigovarjal, naj za tisto obdobje, za katero je nabral največ — in marsikje precej bistveno — novega, zbere svoje rezultate vendar v knjižno obliko — in tako je nastala knjiga, ki jo imamo pred seboj (avtor jo je navedel na dveh mestih že pred dvema letoma, ČZN 1983, str. 90 in 92, op. 11 in 12). Knjiga ima nekoliko nenavaden naslov, ki se nam pa pojasni pozneje (str. 142 in 217) kot del puntarskega besedila »Hola, hola, mi smo tu«, pri čemer pa avtor ni povedal, ali o tem besedilu ve kaj več (ali gre v sporočilu le za »klic« — tako str. 142 — ali za »ponosno puntarsko pesem« z besedilom, ki bi *opravičevalo to opredelitev*).

Pri prvem delu knjige (str. 7—61) o koroškem kmečkem uporu 1478, slovenskem kmečkem uporu 1515 in hrvaško-slovenskem kmečkem uporu 1572/73 gre

v bistvu za uvod, ki kratko povzema že znane stvari, le sem ter tja dodaja še kake podrobnosti s povzetkom kakega akta ali urbarskih podatkov. Upora 1515 in 1573 skuša ponazoriti tudi s štirimi sodobnimi pesmimi, vendar Križmanovi prevodi pesmi v slovenščino niso dovolj natančni (napake so v terminologiji in ponekod tudi v vsebini — npr. v pesmi o bitki pri Celju 1515, čeprav je bila ta pesem že večkrat prevedena in glede kritičnih tehničnih izrazov tudi komentirana). Poglavitna tri poglavja knjige, v katero je vložil dr. Koropec največ lastnega dela, so posvečena puntanju na Slovenskem 1573—1630 (str. 62—99) ter 1630—1634 (str. 111—126; vmes, str. 100—110, so opisane »razmere na Slovenskem« 1630—1635, pri čemer gre pa za kratek in seveda tudi ne vsestranski povzetek že znanih stvari) in seveda podrobnemu in po dnevih razčlenjenemu opisu slovenskega kmečkega upora 1635 (str. 127—219); knjigo zaključujejo opombe (220—244) in trije registri (imena upornikov, gospode in krajev, str. 245—268).

V osrednjem delu knjige je v podrobnostih marsikje kaj novega tudi v primerjavi s prejšnjo Koropčevo obravnavo iz l. 1975, ki je bila doslej najpodrobnejša podoba vsega dogajanja med 1573 in 1635 na slovenskih tleh. V podrobnostih je komaj kaj konkretnih napak, ki bi jih bilo treba popravljati — nekaj takih stvari je le pri nekaterih ohlapnih navedbah krajev (za grad Jelše je težko reči, da je »pri Barbari«, saj mu je Šmarje bližje /137/, Korpole vsaj v našem stoletju niso »jugovzhodno od Šmarja« /138/, marveč kar v kraju samem; velenjskega gradu gotovo ni mogoče imenovati »Titovo Velenje« /146/, podložniki Stične pa so bili stiški in ne »stičenski« /145/; grad Brdo »v Predosljah« /153/ so včasih imenovali »pri Kokri«, dames mu rečemo navadno »pri Kranju«, ker so Predoslje pač manj znane kot obe drugi označbi; prostor Schwarzenbergove parade bi bilo bolj preprosto označiti »pri Žalcu« in ne manj jasno »pri žalskem trgu« /154/, kar se lahko nanaša le na del kraja in ne nujno na kraj sam). Poleg pripomb te vrste, ki jih je seveda še nekaj, je treba povedati še dve širši. Organizacija pripovedovanja je izrazito analistična, določena po časovnem zaporedju let (med 1573 in 1634) in dni (v času upora 1635); zlasti 1635 bi bilo pripovedovanje bolj plastično, če bi bili nekateri dogodki združeni po pokrajinah; pri dogodkih pred 1635 so upoštevani tudi različni »štrajki« zoper dajatve ali tlako, ki še niso prestopili praga pravega upiranja — saj so navedbe koristne, le da bi kazalo nekako opozoriti na različno težo različnih dogodkov. Celotni upor 1635 pa bi bilo prav bolj intenzivno analizirati v smislu tipologije kmečkih uporov pri nas, ker bi mu to jasneje določilo njegov svojski obraz. K tej poglavitni pripombi glede vsebine moram dodati še drugo glede jezikovne obleke: v tem pogledu bi bila knjiga lahko boljša in prijetnejša za branje (brez iskanih prislovov kot »večkaj«, »večkje«, »večkoliko« in podobnih, brez nerodnih pridevniških tvorb iz sestavljenih krajevnih imen, npr. »novokloštrski samostan«, »jerovskovaški« itd.), pa tudi natančnejša pri pripovedovanju (tako se ob koncu str. 149 bere ukaz Celjanom, »naj to store«, se pravi, naj »vicedomskemu uradu odklanjajo pomoč«, sredi str. 155 se pripoveduje, da so puntarje »mučili ali drugače pobili«, pa obeh izrazov najbrže v tej zvezi ni mogoče vezati z »ali«, ker sta kvalitetno različna; nekateri izrazi so tudi tehnično nerodni (kupopravnost kmetij, za deželnega kneza je najbrže težko reči, da je nastopil svojo »službo« itd.). K jezikovnemu vprašanju spadajo tudi še imena — krajevna in osebna. Po narejih slovenskega pravopisa se te vrste imena, pisana z latinično pisavo, morajo v slovenščini pisati v nespremenjeni, avtentični obliki (npr. Schwarzenberg — ne Švarcenberg, Schrattenbach — ne Šratenbah itd.), čeprav si kak slavist prizadeva vse mogoče za »ponašenje« pisave (zakaj pa potem ne bi namesto »Švarcenberg«

zapisali kar »Črnogorec«(?)! Pri plemiških družinah, ki imajo priimek po kakem kraju (Auersperg — Turjaški), je še razumljiva uporaba slovenske variante (čeprav pri znanstvenem pisanju manj kot pri poljudnem!), v vseh drugih primerih pa je to nedopustno. Te vrste napak v knjigi ni tako malo. In končno je še vprašanje priloženega zemljevida (omejenega le na krajevna imena tako, kot to Koropec pogosto dela): *sama krajevna imena*, čeprav so na strani prostorsko pravilno razporejena, *še niso zemljevid*; založba bi gotovo v Mariboru lahko našla kakega kartografa, ki bi te podatke spremenil v resnični zemljevid — vsaj pglavitne reke in meje med deželami v času upora bi že morale biti tudi na najbolj skromni topografski karti, da je za uporabnika sprejemljiva! To kar se da potrpeti pri prostorsko zelo omejeni skici posameznega gospostva (res tudi v takem primeru to ni najlepše in najboljše) v merilih vsega slovenskega ozemlja res ni več dopustno in sprejemljivo.

Skratka — založba ni opravila vseh svojih dolžnosti pri izdaji knjige. Tega nam je žal posebej zaradi tega, ker gre sicer za zanimivo in za marsikoga (zlasti v našem času!) poučno branje o časih v katerih so kmetje sestavljali še veliko večino slovenskega naroda in je bilo njihovo puntanje ne le pglavitna in naprej obrnjena oblika tedanjega razrednega boja, marveč tudi kar pglavitna oblika slovenske politike in obenem boja za slovenski razvoj.

Bogo Grafenauer

Dr. Tone Ferenc: Ljudska oblast na Slovenskem 1941—1945. Druga knjiga — Narod si bo pisal sodbo sam. Ljubljana, Založbi Borec in Partizanska knjiga, 1985, 334 strani.

V okviru Knjižnice OF, ki jo ureja komisija za zgodovino pri predsedstvu republiškega odbora ZZB NOV Slovenije, je junija 1985 izšla druga knjiga na široko zasnovanega dela o ljudski oblasti na Slovenskem v času narodnoosvobodilnega boja. Ta knjiga ima podnaslov Narod si bo pisal sodbo sam. Knjigo sta založili založbi Borec in Partizanska knjiga.

Vsekakor je bilo doslej o razvoju ljudske oblasti na Slovenskem in o graditvi slovenske državnosti v času NOB že dosti napisanega. Objavljenih je bilo tudi precej dokumentov o tej temi. Že leta 1949 je izšlo delo pravnika, prof. dr. Maksa Šnuderla Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji. To je predvsem zbornik dokumentov vrhovnih organov ljudske oblasti na Slovenskem. Prof. Šnuderl je v okviru svojega dela o ljudski oblasti v Jugoslaviji orisal tudi razvoj te oblasti v Sloveniji.¹ Predvsem je veliko napisanega o razvoju ljudske oblasti v obsežnem delu prof. dr. Metoda Mikuža Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji 1941—1945, ki je izšel v petih knjigah.² Tudi monografija Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941—1945, ki je posvečena predvsem vojaškim dogajanjem vsebuje orise najpomembnejših mejnikov v razvoju ljudske oblasti.³ Literature o NOB na Slovenskem je že razmeroma dosti. Monografije, razprave in dru-

¹ Zgodovina ljudske oblasti v Sloveniji. Ljubljana 1950. Izbor dokumentov o ljudski oblasti v Sloveniji in Jugoslaviji v času NOB je objavil tudi dr. Vanek Siftar (Razvoj ljudske oblasti med NOB v Jugoslaviji — Izbrani dokumenti, Maribor 1972).

² Ljubljana 1960, 1961 in 1973.

³ Tretja izdaja tega dela več avtorjev je izšla v Ljubljani 1978. leta.

gi prispevki ter razni zborniki o razvoju narodnoosvobodilnega boja na posameznih območjih ali o posameznih temah praviloma bolj ali manj upoštevajo tudi dejavnost ljudske oblasti in njenih organov — odborov OF in narodnoosvobodilnih odborov. Celo monografije o enotah NOV in POS vsebujejo — ene več, druge manj — podatke o ljudski oblasti na območju delovanja posameznih enot in še zlasti podatke o razmerjih oziroma sodelovanju med vojaškimi enotami in ljudsko oblastjo.⁴ V celoti pa sodi ljudska oblast v času NOB med tiste teme iz zgodovine narodnoosvobodilnega boja, ki so le premalo raziskane. Nimamo še dela, ki bi sistematično in celovito obravnavalo nastanek, razvoj in delovanje ljudskih oblasti na vseh področjih in na vsem slovenskem ozemlju. Dr. Tone Ferenc, znanstveni svetnik v Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani (odslej IZDG) in redni profesor na Univerzi Edvarda Kardelja v Ljubljani, si je pred leti zadal veliko in zahtevno nalogo, da celovito preuči zgodovino ljudske oblasti in graditev slovenske državnosti v času narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem, za Slovensko primorje pa še do septembra 1947 oziroma do priključitve Slovenskega primorja Sloveniji in Jugoslaviji. To nalogo si je zadal v okviru raziskovalnega načrta Zgodovina Slovencev 1918—1945, ki ga izvaja IZDG.

Ferenčevo delo o ljudski oblasti bo obsegalo pet knjig. Prva s podnaslovom Država v državi bo zajela čas od začetka delovanja ljudske oblasti jeseni 1941 do kapitulacije Italije septembra 1943. Druga knjiga, o kateri poročamo, obravnava obdobje od kapitulacije Italije do prvega zasedanja Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta februarja 1944. Tretja knjiga bo podala zgodovino ljudske oblasti in graditve slovenske državnosti od 1. zasedanja SNOS do jeseni 1944 (do drugega zбора aktivistov OF). Ta knjiga bo imela podnaslov Mi volimo. Četrta knjiga s podnaslovom Na predvečer zmage bo obravnavala ljudsko oblast od jeseni 1941 do osvoboditve maja 1945. Zadnja oziroma peta knjiga s podnaslovom Zavezniki ali okupatorji bo posvečena Slovenskemu primorju. Kot je povedal avtor v svojem uvodu k drugi knjigi bo po tej najprej izšla prva knjiga.

Knjigo o ljudski oblasti od septembra 1943 do februarja 1944 je avtor smotrno razdelil na sedem poglavij, te pa (razen prvega) na podpoglavja. V omejenem uvodu je avtor zapisal, da je v drugi knjigi največjo pozornost posvetil trem temam: zboru odposlancev slovenskega naroda v Kočevju, vzpostavitvi in delovanju partizanske civilne uprave na osvobojenem ozemlju ter 2. zasedanju AVNOJ. Glede na rezultate dosedanjih raziskav in objav sta zelo pomembni in tudi najboljše peto poglavje o delu upravne komisije za osvobojeno ozemlje in šesto o delu narodnoosvobodilnega sveta za Primorsko Slovenijo. Ti dve poglavji imata tudi sintetična sklepa, obsegata pa tri petine celotnega teksta (brez kazal). Sicer pa ima knjiga 334 strani.

Upravna komisija za osvobojeno ozemlje je delovala od srede septembra 1943 do srede marca 1944 in je bila prvi najvišji stalni upravni organ narodnoosvobodilnega gibanja na Slovenskem. Pod vodstvom Izvršnega odbora Osvobodilne fronte je vodila upravo na osrednjem osvobojenem ozemlju. Njeno delo je bilo torej omejeno na Dolenjsko in Notranjsko, a pomenilo je začetek stalne civilne uprave na slovenskem ozemlju. Narodnoosvobodilni svet za Primorsko Slovenijo je bil ustanovljen na Vogrskem 11. septembra 1943. Potem, ko je kot vrhovni organ vseljudske vstaje in ljudske oblasti v Slovenskem primorju opravil svoje naloge, je sredi januarja 1944 prenehal delovati. Na 1. zasedanju SNOS je bil nato sprejet »sklep o spojitvi na-

⁴ Večina monografij o enotah NOV in POS je izšla v okviru Knjižnice NOV in POS, ki jo ureja komisija za zgodovino pri republiškem odboru ZBE NOV Slovenije.

rodnega osvobodilnega sveta za Slovensko primorje z organi slovenske narodne oblasti«. Najobsežnejši poglavji torej obravnavata delovanje ljudske oblasti in partizanske uprave na Dolenjskem, Notranjskem in Primorskem. Kljub temu, da se naslova teh poglavij omejujeta na upravno komisijo za osvobojeno slovensko ozemlje in narodnoosvobodilni svet za Primorsko Slovenijo, pa se avtor ni omejil le na prikaz delovanja omenjenih forumov, med katerima so seveda bile v kompetencah različne, ampak je prikazal tudi delo organov ljudske oblasti in uprave na terenu in to za vsa področja njenih aktivnosti. Za ilustracijo pa je pri omenjenih poglavjih tu in tam navedel tudi manj pomembne podrobnosti. Lepo so razvidne značilnosti razvoja ljudske oblasti na Primorskem v primerjavi z razvojem na Dolenjskem in Notranjskem v času, ko je na Primorskem deloval narodnoosvobodilni svet za to pokrajino.

Prva tri poglavja o osvoboditvi južne Slovenije po italijanski kapitulaciji, prevzemu oblasti in organizaciji uprave na Dolenjskem in Notranjskem in Slovenskem primorju ter Istri, o mobilizaciji v narodnoosvobodilno vojsko in ustanovitvi njenih novih enot ter zaledne vojaške oblasti so razmeroma kratka. Vsebinsko pa seveda tudi pomembna. Krajša so zato, ker je avtor navedene teme temeljito obdelal v svoji obsežni monografiji *Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem jeseni 1943* (Maribor 1967) in je lahko snov podal bolj povzeto. V omenjeni monografiji je dr. Ferenc temeljito obravnaval tudi zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju in temo o drugem zasedanju AVNOJ in Slovincih, a je seveda oboje moral vključiti v knjigo, ki obravnava ljudsko oblast in graditev slovenske državnosti v času od kočevskega zbora in drugega zasedanja AVNOJ. Omeniti pa velja, da je tudi o temah, ki jih je avtor že prej obravnaval, v drugi knjigi o ljudski oblasti marsikaj novega.

V kratkem poročilu ni mogoče prikazati vsebinskega bogastva najnovejše samostojne publikacije dr. Ferenca. Vsekakor je avtorju uspelo, da je jasno in sistematično predočil zahtevno problematiko razvoja in delovanja ljudske oblasti in obenem tako, da knjiga ne bo zanimiva le za zgodovinarje in druge raziskovalce NOB ter študente zgodovine, ampak za širši krog tistih, ki se želijo temeljiteje seznaniti s tem prelomnim obdobjem v naši novejši zgodovini.

Znanstvena dela dr. Ferenca temeljijo na zelo skrbnem zbiranju in temeljiti obravnavi gradiva. Kot za druge njegove monografije in razprave, je tudi za obravnavano knjigo značilno, da temelji na velikem številu virov in to predvsem dokumentov iz arhiva IZDG, a tudi iz zgodovinskega arhiva pri Centralnem komiteju ZKS. Avtor je upošteval tudi v narodnoosvobodilnem tisku objavljene odloke ljudske oblasti in po osvoboditvi objavljene vire — tudi spominske. Za dopolnitev pisanih virov je zbiral tudi pričevanja in to predvsem od članov nekdanje upravne komisije. Upošteval je seveda tudi ustrezno literaturo. O navedenem priča obsežni znanstveni aparat, ki obsega 642 opomb o virih in literaturi, a tudi razne dodatke in pojasnila.

Dr. Ferenc se je s preučevanjem ljudske oblasti na Slovenskem lotil zelo pomembne teme, saj je bila ljudska oblast bistvena sestavina narodnoosvobodilnega boja in ljudske revolucije. Kot celota bo njegovo delo temeljno delo o nastanku, razvoju in delovanju ljudske oblasti v času narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem, bo pa tudi eno temeljnih del zgodovinopisja slovenskega narodnoosvobodilnega boja. Tako lahko sodimo po zasnovi celotnega dela, po drugi knjigi, a tudi na osnovi dosedanjega izjemno obsežnega in kvalitetnega prispevka avtorja k zgodovinopisju okupacije in NOB. Tudi o razvoju ljud-

ske oblasti drugih jugoslovanskih pokrajin je bilo že dosti napisanega. Ko bo Ferenčev delo o ljudski oblasti zaključeno, bo omogočilo še temeljitejše primerjave razvoja ljudske oblasti v Sloveniji z razvojem v drugih pokrajinah Jugoslavije.⁵

Na koncu naj še omenimo, da ima knjiga kazali osebnih in krajevnih imen, da je obogatena z reprodukcijami 28 fotografij, 2 risb Božidarja Jakca, 7 dokumentov in 9 skicami oziroma zemljevidi.

dr. Milan Ževart
ravnatelj Muzeja NO Maribor

GEOGRAPHICA IUGOSLAVICA VI (1984), III. jugoslovanski agrarnogeografski simpozij, Maribor 15.—17. maj 1985. Savez geografskih društev Jugoslavije, Maribor 1985, s. 302.

Zbornik, ki ga je izdala Zveza geografskih društev Jugoslavije, uredil pa Mirko Pak, prinaša referate, predstavljene na tretjem agrarnogeografskem simpoziju. Simpozija, ki ga je organiziralo Geografsko društvo Maribor, so se od 15. do 17. maja 1985 udeležili številni geografi in strokovnjaki s sorodnih področij iz Jugoslavije in iz tujine.

Predstavljena problematika je zelo pestra, tako po vsebini kot po velikosti območja, ki ga posamezni avtorji obravnavajo. Podobno kot večina geografskih simpozijev, je bil tudi ta splošnejšega značaja. Očitno ni prodrla zamisel, naj bi udeleženci simpozija predstavili predvsem poročila, ki bi obravnavala teorijo in metodologijo agrarnogeografskih proučevanj. Zbornik dokazuje, da tako zastavljen simpozij ne bi najbolj uspel, saj je teoretski in metodološki del referatov sila skromen.

Prispevke bi kljub veliki pestrosti lahko razvrstili v naslednje skupine: referati s splošno agrarnogeografsko vsebino; referati, ki podajajo pregled nad delom agrarnogeografske problematike v Jugoslaviji ali v posamezni republiki; referati, ki obravnavajo agrarnogeografske spremembe manjših območij; referati s problematiko, ki je na robu geografskih ali agrarnogeografskih proučevanj.

V prvo skupino spadajo štirje prispevki, vsi tujih avtorjev. Čeprav so vsi štirje mednarodno priznani strokovnjaki, pa njihovi prispevki ne prinašajo novosti, tako v vsebinskem, metodološkem kot teoretskem pogledu. J. Kostrowicki podaja zanimiv pregled pristopov h klasifikaciji v agrarni geografiji. K. Ruppert zelo na kratko posreduje svoja znana gledanja na vlogo kmetijstva in kmetijskega prostora v razvoju sodobne pokrajine. K. Wolf povzema glavna spoznanja širše zasnovanih raziskav podeželja v ZRN, ki se počasi vključuje v mesta. S strokovnega in planerskega vidika je prav gotovo najbolj zanimiv prispevek J. Maierja, ki obravnava alternativne pristope k izrabi zemlje na primeru robnih območij Bavske.

V drugo skupino prispevkov, ki osvetljujejo posamezne agrarnogeografske elemente na širšem območju, lahko uvrstimo kar polovico referatov. V. Bračić

⁵ Med drugim je 1981. izšla monografija o ljudski oblasti v Crni gori (dr. Zoran Lakić, Narodna vlnst u Crnoj gori 1941—1945).

podaja kratek pregled nastanka, razvoja in sedanjega stanja družbenega sektorja kmetijstva v Jugoslaviji. V strokovno ne preveč prepričljivem prispevku M. Panov prikazuje deagrarizacijo v SR Makedoniji. Na osnovi statističnih podatkov v vrednosti proizvodnje posameznih kmetijskih panog je A. Malić izdelal tipologijo kmetijstva na Hrvaškem po občinah. Tipologija je predstavljena tudi kartografsko. Prispevek Z. Ivanovića o nekaterih sodobnih vidikih razvoja kmetijstva na podeželju v Črni gori daje manj kot obeta naslov. Večji del se namreč ukvarja s sicer na zanimiv način predstavljeno deagrarizacijo in urbanizacijo podeželja. Nasprotno je s prispevkom P. Tomića in J. Plavše, saj najdemo v njem točno to, kar je v naslovu: delež SAP Vojvodine v proizvodnji hrane v Jugoslaviji. Žal pa je članek strokovno cenen statistični prikaz deleža najpomembnejših kultur, ki jih Vojvodina pridelava v okviru Jugoslavije. Na podobni strokovni »višini« je članek R. Subića, le z razliko, da naslov (geografsko-gospodarski vidiki agrarne proizvodnje v Jugoslaviji) ponuja veliko več kot pa daje vsebina članka. Najpomembnejši makedonski agrarni geograf V. Gramatnikovski v prispevku: Nekateri sodobne poteze in problemi kmetijstva v SR Makedoniji v zgoščeno pisanem a premalo sistematičnem prispevku osvetljuje številne probleme makedonskega kmetijstva, predvsem pa agrarno strukturo (velikost posesti in razparceliranost) in kmetijsko proizvodnjo. D. Feletar v prispevku, ki je eden redkih metodološko tehtnejših, posreduje ugotovitve raziskave o odnosu prehranske in tobačne industrije do proizvodnje industrijskih rastlin v SR Hrvatski. Trije tehtni prispevki obravnavajo zemljiško-posesstno sestavo. M. Pak podaja jedrnat in pregleden prikaz posestnih razmer v Jugoslaviji, medtem ko o slovenskih razmerah piše M. Natek, o srbskih pa B. Jačimović. Natek povezuje posesstno sestavo s socialnimi spremembami na podeželju, Jačimović pa se je usmeril predvsem na prikaz geneze ter tipov posesstne strukture v Srbiji. Na isto problematiko se navezuje B. Belec, ki predstavlja zanimive podatke o zemljiških zložbah v SR Sloveniji. O nekaterih vidikih zemljiške strukture v Sloveniji piše D. Kladnik. M. Spasovska v pregledu starostne sestave kmečkega prebivalstva v SFRJ v obdobju 1961—1981 ugotavlja, da je bila ob zadnjem popisu kar polovica aktivnih kmetov starejša od 50 let.

V tretji skupini prispevkov so predvsem taki, ki posredujejo rezultate podrobnejših, običajno terenskih, proučitev. Tovrstne raziskave so bile od šestdesetih let dalje prevladujoče, žal pa se jim danes posveča premalo pozornosti. V. Djurić in V., Z. Pepeonik ugotavljajo spremembe podeželja na robu mest, prvi na primeru Beograda, druga dva na primeru Zagreba. S. Nurković na kratko orisuje značilnosti odseljavanja prebivalstva severovzhodnega dela Črne gore. Tržno pridelavo vrtnin na Koprskem je J. Titel posebej osvetlil z vidika naravnih pogojev, zgodovinskega razvoja in oskrbe celinske Slovenije z vrtninami. A. Gosar nakazuje nekatere skupne interese in nasprotja med kmetijstvom in turizmom v Slovenskem alpskem svetu. B. Kert je nanizal nekaj družbenogospodarskih potez manj razvitega dela Slovenskih gor.

V četrto skupino prispevkov lahko uvrstimo tiste, ki so nekoliko odmaknjeni od osrednje vsebine. V. Marton piše o vplivu kmetijske obdelave na zakrasedavanje, M. Jež o vplivu regulacij, melioracij in arondacij na avtohotno živalstvo v severovzhodni Sloveniji ter K. Csaba o tem, kako posamezne pokrajine lahko vplivajo na spreminjanje makro vremenskih situacij.

Hvalevredna je poteza organizacijskega odbora pod vodstvom Vladimira Bračiča, da so bili referati objavljeni v zborniku pred začetkom simpozija. Zaradi že običajne naglice pri pripravi poročil in časovne stiske pri pripravi zbornika pa so vsebinske pomanjkljivosti in uredniške slabosti pri tovrstnih akci-

jah običajne. To velja tudi za *Geographico Iugoslavico VI* in bi bilo ustrežnejše govoriti o delovnem gradivu za simpozij.

Sestava prispevkov v zborniku omogoča dokaj realno oceno stanja agrarno-geografskih proučevanj v Jugoslaviji. V strokovnem pogledu izstopa predvsem izrazito pomanjkanje kar osnovnih teoretičnih izhodišč ter skromna metodologija. Zaradi nizke strokovnosti pri načrtovanju regionalnega razvoja pa se je večina prispevkov kljub vsemu pokazala kot neposredno uporabna v praksi. Seveda pa organizator simpozija takega stanja ni mogel preseči. Ugotovimo le lahko, da je organizator svojo nalogo opravil temeljito in zelo uspešno.

Zbornik je dragocen dokument o stanju agrarne geografije v Jugoslaviji, saj so v njem zbrani prispevki skoraj vseh jugoslovanskih geografov, ki se resneje ukvarjajo z agrarnogeografskimi vprašanji. Avtorji so iz vseh republik in avtonomnih pokrajin, razen iz Bosne in Hercegovine ter s Kosova, kar je dejanski odraz stanja na tem področju. Široko odmevnost simpozija dokazujejo prispevki gostov iz tujine: ZRN, Poljske in sosednje Madžarske. Hkrati pa je zbornik neposredni uspeh organizatorjev simpozija, saj kljub vsem naštetim strokovnim zadržkom po strokovni plati in številu avtorjev daleč presega podobne jugoslovanske zbornike na temo agrarne geografije.

Dr. Marijan Klemenčič
docent na Filozofski fakulteti
Univerze E. Kardolja v Ljubljani

POROČILI

25 LET VIŠJE AGRONOMSKE ŠOLE
UNIVERZE V MARIBORU

Dolfe Cizej*

Ob 25. obletnici ustanovitve Višje agronomske šole v Mariboru se z zavestjo dobro opravljenega dela oziroma na prehojeno pot in si zastavljamo tudi načrte za prihodnost.

Na načelih visokošolske reforme koncem 50-ih let je med drugimi višjimi šolami bila ustanovljena z zakonom Skupščine LR Slovenije dne 24. 06. 1960 tudi višja agronomska šola v Mariboru (VAŠ). Njena ustanovitev je bila pogojena s kadrovskimi potrebami kmetijstva zlasti v Severovzhodni Sloveniji kot najpomembnejšem kmetijskem območju naše republike. To je bilo obdobje hitrega naraščanja površin družbenega sektorja kmetijstva z zelo intenzivnim vlaganjem v urejanje novo pridobljenih zemljiških kompleksov, v izgradnjo velikih živinorejskih farm ter v obnovo vinogradov in sadovnjakov.

Te naloge so terjale za neposredno operativno delo usposobljene kmetijske strokovnjake — obratne inženirje. Ob izrednem pomanjkanju strokovnjakov visokega profila naj bi prav diplomanti VAŠ zamašili veliko vrzel med srednjo izobrazbo in diplomiranim kmetijskim inženirjem. Obenem naj bi Višja agronomska šola premostila prepad med rednim študijem ob delu, saj je obstajala velika želja že zaposlenih kmetijcev (zlasti tehnikov), da dopolnijo svoje praktične izkušnje s širšimi strokovno-teoretičnimi spoznanji.

Ti razlogi so narekovali ustrezno vsebino učno-vzgojnih programov in organizacijo pedagoškega procesa. Programi so bili po vsebini izrazito strokovni, vendar so vsebovali tudi najnujnejše splošno osnovno znanje.

Odras teh potreb je bil velik vpis že takoj prvo šolsko leto 1960/61: 81 rednih in 109 študentov ob delu, skupaj 190 vpisanih. K takemu ugodnemu vpisu je svoje prispevala tudi primerna lokacija šole v neposredni bližini kmetijsko najpomembnejših območij in nove možnosti nadaljevanja šolanja. V Mariboru pa je obstajala tudi že skoraj 100-letna tradicija kmetijskega šolstva, saj je bila tu že l. 1872 ustanovljena prva kmetijska šola na slovenskem ozemlju.

Skoro vsi prvi učitelji (10 po številu) so prišli na šolo iz prakse, z bogatim poznavanjem problematike kmetijstva. Te praktične izkušnje oplemenitene s teorijo in lastnimi dognanji v raziskovalni in strokovni dejavnosti so našle odraz v stalnem prilagajanju in kakovostnem izpopolnjevanju študijskih programov. Izreden napor so vlagali prvi predavatelji v pripravo učnih pripomočkov, zlasti še skript, saj primerne učne literature skoro da ni bilo.

* Dr. Dolfe Cizej, redni profesor in dekan Višje agronomske šole v Mariboru.

V prvem desetletju svojega dela je VAŠ izobraževala predvsem obratne inženirje za družbene kmetijske obrate in to za operativne vodje tehnoloških procesov, mimo tega pa tudi za strokovne delavce v kmetijskih zadrukah.

Pozitivno spremenjen odnos do zasebnega kmetijstva koncem 60-ih let pa je zahteval tudi vedno več kmetijskih strokovnjakov usposobljenih za pospeševanje podružbljene in ostale zasebne kmetijske proizvodnje. Višja agronomska šola je zato kot prva v Sloveniji in Jugoslaviji v študijskem letu 1971/72 uvedla novo usmeritev, to je kmetijsko pospeševanje in uspešno pokrivala vse večje kadrovske potrebe v novo uvajani pospeševalni službi kmetijskih zadrug in obratov za kooperacijo pri kmetijskih kombinatih.

Hitra modernizacija celotnega kmetijstva, zasnovana predvsem na tehničnem napredku oziroma ob močni deagrarizaciji na vse večjem uvajanju mehanizacije tako družbenega, zlasti pa zasebnega sektorja kmetijstva, je vzpodbudila VAŠ, da je v študijskem letu 1972/73 osnovala nov oddelek za kmetijsko strojništvo.

Tako se je tekom let, skladno s potrebami našega kmetijstva, izoblikovala sedanja organiziranost Višje agronomske šole z dvema oddelkoma:

1. za tehnologijo s pospeševanjem kmetijstva:
smer poljedelstvo — živinoreja in
smer sadjarstvo — vinogradništvo
2. za kmetijsko strojništvo oz. kmetijsko tehniko.

S takšnim učnim programom je bila poudarjena kompleksnost in komplementarnost družbene in podružbljene kooperacije kmetijske proizvodnje ter kmetijske tehnike kot pomembnega faktorja modernizacije te proizvodnje.

Diplomant VAŠ je ob izvajanju sedanjega učnega načrta, ki razen temeljnih, tehnoloških in tehničnih znanj vsebuje tudi družboslovna in agrarno-ekonomska znanja, družbeno in politično razgledan kmetijski strokovnjak. Kot takšen je kos zahtevnim proizvodnim nalogam in tudi sposoben slediti hitremu tehnološkemu in tehničnemu napredku ter vsem zapletenim procesom v našem kmetijstvu.

Specifičnost Univerze v Mariboru oz. njenih članic v vseh pretečenih letih je velika skrb za odvijanje študija ob delu. Tako tudi na VAŠ: natančno 1/3 vseh dosedanjih diplomantov je doštudirala ob delu. Sprva je VAŠ imela center za izredni študij zgolj v Mariboru, pozneje pa v več krajih širom po Sloveniji. Prav s tem je VAŠ prerasla tudi regionalne okvire in si kot višja kmetijska šola ustvarila sloves v vsej Sloveniji.

Značilna za VAŠ je socialna struktura študentov, ki je pretežno kmečko-delavska. Druga značilnost pa je šolska predizobrazba študentov: v veliki večini (okrog 70 %) so prihajali na študij iz kmetijskih šol, torej že z določenim strokovnim in praktičnim znanjem. Tako je načelo usmerjenega izobraževanja, ki pričinja z novim šolskim letom 1985/86, na Višji agronomske šole v določenem smislu prisotno že od samega začetka delovanja šole.

Na VAŠ je do sedaj (1. 7. 1985) uspešno končalo študij 1060 diplomantov, od tega 68 % v rednem študiju in 32 % ob delu. To je ogromen prispevek šole k izboljšanju kvalifikacijske strukture zaposlenih v kmetijstvu (pa tudi izven njega) in dokaz za to, da je VAŠ uspešno opravila pomembno družbeno nalogo. Mnogi diplomanti opravljajo v kmetijskih organizacijah in družbenih službah tudi najodgovornejše naloge, kar dokazuje, da je šola svoj učni načrt uspešno zasnovala tako, da daje diplomantom široko in dovolj poglobljeno strokovno znanje. Ob vse večjih zahtevah v kmetijstvu tako strokovnih kot organizacijskih pa sposobnejši diplomanti VAŠ kot redni in izredni študenti.

dentje uspešno nadaljujejo študij agronomije še na VII. težavnostni stopnji, na fakulteti — to jim povsem omogoča solidno osvojeno znanje na VAŠ.

Razen svoje osnovne vzgojnoizobraževalne dejavnosti razvija šola že vsa leta tudi obsežno raziskovalno in strokovno ter pospeševalno dejavnost. Kljub razmeroma majhnemu številu stalnih učiteljev je šola opravila vrsto raziskovalnih nalog, financiranih od Raziskovalne skupnosti Slovenije ali pa z neposredno menjavo dela s kmetijskimi proizvodnimi in drugimi organizacijami po vsej Sloveniji in tudi drugod. Za večje usklajevanje vsega raziskovalnega dela, predvsem za celotni severovzhodni kmetijski prostor Slovenije je letos osnovala posebno enoto — Inštitut za raziskave v kmetijstvu.

Vzgojnoizobraževalni program izvaja VAŠ z lastnimi kadri (15 redno zaposlenih učiteljev) in s pomočjo kadrov drugih mariborskih visokih šol ter BF iz Ljubljane (13 učiteljev). VAŠ pa se povezuje tudi z delovnimi kmetijskimi organizacijami prek vnaprej habilitiranih učiteljev iz teh organizacij (doslej 5). Tako po nazivih kot po doseženih akademskih stopnjah je kadrovska sestava VAŠ zelo dobra.

Ko gleda Višja agronomska šola na dosedanjo prehojeno pot, pa seveda strmi tudi naprej. Z reformo usmerjanja v kmetijskem višjem in visokošolskem izobraževanju kljub doseženemu kompromisnemu soglasju z BF v Ljubljani zaradi svoje lastne zelo uspešne sedanje organiziranosti ni povsem zadovoljna. Predvsem se zaveda tega, da je kmetijska tehnika vse važnejši činitelj bodočega razvoja kmetijstva. Hiter in skokovit razvoj tehnike in še posebej mehanizacije, ki pa ni vselej organizacijsko, ekonomsko in tehnološko dovolj sinhronizirana, zahteva ustrezno usposobljenega kmetijskega strokovnjaka na višji strokovni ravni kot doslej. Zato je VAŠ ob strokovni pomoči ekspertov FAO iz Rima izdelala program šolanja kadrov v kmetijski tehniki na visokošolski stopnji kot smiselno nadaljevanje svojega oddelka za kmetijsko tehniko. V realizaciji tega predloga vidi VAŠ možnosti nadaljnega razvoja in boljše pogoje za delovanje šole v naslednjih desetletjih obenem pa tudi zadovoljitev kadrovske potrebe modernejšega kmetijstva tako za Slovenijo kakor eventualno tudi za tujino.

Zusammenfassung

Höhere Schule für Agronomie in Maribor wurde durch das Gesetz der Sozialistischen Republik Slowenien am 24. 6. 1960 begründet. Die ersten Studenten wurden im Herbst des Studienjahres 1960/61 immatrikuliert. Die Eröffnung dieser Lehranstalt wurde durch den Bedarf an landwirtschaftlichen Fachkräften im nordöstlichen Teil Sloweniens bedingt. Anfangs wurde das Studium dieser ersten Stufe der akademischen Bildung in drei Abteilungen abgehalten: Ackerbau, Viehzucht und Wein und Obstbau. Durch den Bedarf der Fachkräfte in der kooperativen Produktion, sowie durch die schnelle Entwicklung der Mechanisierung der Landwirtschaft, hat sich die Schule mit ihrem pädagogischen Prozess den neuen Bedingungen angepasst. Dadurch entstand in Jahren 1970 — 1972 eine Reorganisation.

Von damals läuft das Studium in Abteilungen:

1. Technologie mit der Förderung der Landwirtschaft:
 - Studienrichtung Ackerbau- Viehzucht
 - Studienrichtung Obstbau — Weinbau
2. Landwirtschaftliches Maschinenwesen, beziehungsweise Landtechnik.

Durch die Studiumreform und die Vereinheitlichung mit der Biotechnischen Fakultät der Universität Ljubljana werden im Studiumjahr 1985/86 nun drei Studienrichtungen geführt: Pflanzenproduktion, Viehzucht und Landtechnik.

Mit dem akademischen Grad »Ingenieur der Landwirtschaft« wurde das Studium bisher bei 1.060 Diplomanten beendet, davon 1/3 im Fernstudium.

Die Schule Beschäftigt 15 Lehrer mit voller Arbeitsverpflichtung. Bei der Durchführung des Studiumprozesses ist eine Mitwirkung von 13 Lehrern aus anderen Hochschulanstalten aus Maribor und Ljubljana notwendig. Sowohl als mit wissenschaftlichen, wie auch mit akademischen Graden ist die Besetzung des Lehrkörpers zufriedenstellend.

Die Schule ist aktiv durch mehrere Forschungsvorhaben, sowie auch durch fachliche Aktivität und Förderung der Landwirtschaft. Diese Tätigkeiten werden durch die Arbeitseinheit: Institut für landwirtschaftlichen Untersuchungen durchgeführt.

Anlässlich des 25. Jahresjubiläums der Tätigkeit und Erfolge, muss die Schule an Anpassungsprozessen teilnehmen und auf dem Gebiete der Landtechnik um weitere Entwicklung Rechnung tragen. Mit der Hilfe der Experten der FAO aus Rom wurde ein Hochschulstudienprogramm der Landtechnik erarbeitet, wodurch eine Weiterentwicklung der Schule und deren Aufgabe für eine moderne slowenische Landwirtschaft gewährleistet wird.

OB 25. OBLETNICI VIŠJE PRAVNE ŠOLE UNIVERZE V MARIBORU

Franc Pernek*

Višja pravna šola (VPS) Univerze v Mariboru je bila ustanovljena z zakonom o ustanovitvi višje pravne šole v Mariboru leta 1960. Tako slavi šola letos svojo 25-letnico obstoja in razvoja. Zato je to primeren trenutek, da ocenimo njeno delovanje in ugotovimo njeno vlogo in položaj na vseslovenskem prostoru.

I.

Od njene ustanovitve do danes je bilo vpisanih 11.799 študentov, od katerih je diplomiralo 2.857 študentov, ali 24,16% od vseh vpisanih. Od vseh vpisanih se jih je odločilo za redni študij 4053 slušateljev, od katerih je diplomiralo 1237 slušateljev, ali 30,52% ter za študij ob delu 7746 študentov, od katerih je diplomiralo 1620 slušateljev, ali 20,91% od vpisanih ob delu.

Dobri 2/3 naših diplomantov se zaposli, preostali del pa nadaljuje s študijem na Pravni fakulteti v Ljubljani. Naši diplomanti so zaposleni v družbenih področjih dela, največ v proizvodnih organizacijah združenega dela, v upravi in v strokovnih službah samoupravnih interesnih skupnosti ter v družbenopolitičnih organizacijah. S tem je VPS veliko prispevala k reševanju kadrovske težave, ki so bile in so še posebej opazne na manj razvitih območjih.

II.

Šola je začela v prvem šolskem letu 1960/61 izvajati pedagoški proces s pomočjo profesorjev Pravne fakultete in prvih redno zaposlenih na Višji pravni šoli. Med prvimi profesorji iz Pravne fakultete v Ljubljani so bili: dr. Marko Šnuderl, dr. Jože Goričar, dr. Gorazd Kušej in dr. Aleksander Bajt. Med prvimi redno zaposlenimi učitelji šole so bili prof. France Venturini kot direktor, prof. Vlado Jurančič, prof. Alojz Kopic, dr. Drago Tribnik in dr. Igor Vilfan. Kasneje so se tem prvim profesorjem pridružili še ostali redno nastavljeni profesorji, kot prof. Slavko Kocjan, dr. Vanek Šiftar in dr. Šime Ivanjko ter nekateri zunanji sodelavci, brez katerih tudi danes ne bi mogli normalno potekati pedagoški proces. Do prve velike pomladitve pedagoških kadrov je prišlo leta 1973, predvsem po zaslugi takratnega direktorja Višje pravne šole, danes zaslužnega profesorja dr. Vaneka Šiftarja.

* Dr. Franc Pernek, izredni profesor in dekan Višje pravne šole v Mariboru.

V tem in naslednjem letu se je na novo zaposlilo na VPŠ 9 učiteljev v starosti od 25 do 42 let. Večina teh učiteljev je prišla iz gospodarstva, pravosodja in javne uprave ter tako prispevala k čim uspešnejši povezavi teorije in prakse pri vsebinah vzgojnoizobraževalnega programa za pravnike. Šola je nenehno skrbela tudi za strokovni razvoj svojih učiteljev. Tako ima letos v rednem delovnem razmerju 7 doktorjev znanosti (od katerih jih je 6 izvoljenih v naziv izrednega ter 1 v naziv rednega profesorja) in 4 magistre, ki so izvoljeni v naziv višjega predavatelja.

Nekaterim učiteljem je šola tudi omogočila daljše ali krajše strokovno izpopolnjevanje na univerzah in institutih v tujini kot npr. v Strasbourgu, na Sorbonni v Parizu, Madridu, Hamburgu, Münchnu, Berlinu, Marburgu na Lahni, Freiburgu, Haagu, Ženevi, Oslu, New Yorku, Atlanti, Seattlu, Moskvi, Varšavi in drugod.

III.

Ob izboljšanju kadrovske strukture učiteljev se je krepilo tudi znanstveno-raziskovalno delo šole vse od njene ustanovitve do danes. Za ilustracijo naj navedemo podatke iz zadnjega Zbornika bibliografije učiteljev Univerze v Mariboru, ki nam pokaže, da ima 11 avtorjev Višje pravne šole 438 vpisov v treh letih (1979—1982), ki jih zajema poročilo, oziroma skoraj 40 vpisov na enega učitelja.

V zadnjih letih se je izrazito okrepilo sodelovanje šole s tujino. Tako tesno sodelujemo s Pravno fakulteto Univerze v Marburgu na Lahni in s Pravno-ekonomsko fakulteto Univerze v Bayreuthu. (Obe v Zvezni republiki Nemčiji.) Naši učitelji so imeli v zadnjih letih 14 predavanj na fakultetah univerz v: Marburgu, Bayreuthu, Freudenbergu, Hamburgu, Lyonu I in II, Parizu in Saint-Etiennu.

V prihodnje se bo raziskovalno delo VPŠ razvijalo z večjim poudarkom v okviru samostojnih raziskav na šoli in skupnih raziskav z drugimi nosilci prek centra za gospodarsko pravo, ki smo ga ustanovili skupno z Visoko ekonomsko-komercialno šolo v Mariboru.

IV.

Kakor vse visokošolske organizacije v SR Sloveniji, tako je tudi VPŠ doživljala svoje reforme. Ob vsaki od teh reform so se tudi porajale pri nekaterih družbenih strukturah ideje o likvidaciji šole. Tudi sedanja reforma, ki jo bomo začeli v visokem šolstvu uresničevati letošnje jesen, ni začela brez težav. Junija 1982 je pristojni organ pripravil predlog o likvidaciji VPŠ. Na pobudo delavcev in samoupravnih organov šole je bila sprožena vesplošna akcija s pomočjo društev pravnikov v gospodarstvu, območnih gospodarskih zbornic, Univerze v Mariboru in drugih zainteresiranih, s katero se je dokazalo, da bodo tudi še v bodoče obstajale potrebe po izobraževanju pravnikov (prvostopenjskih) VI. zahtevnostne stopnje. Rezultat te vseslovenske akcije je bil, da bomo v SR Sloveniji tudi po letu 1985 izvajali dva samostojna programa pravnega študija, t.j. 2-letni študij prava VI. zahtevnostne stopnje, ki ga bo izvajala VPŠ v Mariboru in 4-letni študij prava VII. zahtevnostne stopnje, ki ga bo izvajala Pravna fakulteta v Ljubljani. Našim diplomantom bo zagotovljen nadaljnji študij na Pravni fakulteti v Ljubljani, kjer se bodo lahko neposredno vpisali v 3. letnik po našem 2-letnem študiju.

V.

Vsa leta od njene ustanovitve šola aktivno sodeluje z drugimi visokošolskimi organizacijami. Predvsem gre tukaj poudariti tesno sodelovanje s Pravno fakulteto v Ljubljani. To sodelovanje poteka na pedagoškem in tudi na znanstveno-raziskovalnem področju. Na podlagi tega sodelovanja je bilo napisanih več učbenikov in tudi raziskav, kjer so kot avtorji sodelovali visokošolski učitelji obeh visokošolskih organizacij. V okviru mariborske univerze pa imamo najtesnejše sodelovanje z Visoko ekonomsko-komercialno šolo v Mariboru.

Na spodbudo diplomantov VPŠ je bilo pred dvajsetimi leti ustanovljeno Društvo pravnikov v gospodarstvu v Mariboru. Naša šola tesno sodeluje z društvom vse od njegove ustanovitve.

S pomočjo delavskih univerz je VPŠ organizirala centre študija ob delu v Murski Soboti, Mariboru, Celju, Novem mestu, Kranju, Ljubljani in Postojni. Pri tej obliki sodelovanja moramo predvsem poudariti najpristnejše in najučinkovitejše sodelovanje z DU v Postojni. S pomočjo te delavske univerze je VPŠ izobrazila številne diplomante za potrebe notranjske, kraške, severnoprimorske in obalne regije in tako vsaj delno pokrivala pomanjkanje pravnih kadrov v teh območjih.

VPŠ je bila aktivna na vseh področjih dejavnosti Univerze v Mariboru; tvorno pa sodeluje tudi z vsemi družbenopolitičnimi skupnostmi in njihovimi organi ter družbenopolitičnimi organizacijami, kakor tudi s številnimi organizacijami združenega dela in njenimi asociacijami.

VI.

V vseh svojih 25 letih obstoja in delovanja VPŠ ni odnehala od prizadevanj da preraste v pravno fakulteto. Ta prizadevanja doslej žal niso uspela. Razmišljanja o tem, zakaj nismo uspeli, bi bila brez pomena. Eden od temeljnih razlogov tega neuspeha je iskati v dejstvu, da je bila šola pri teh prizadevanjih deloma osamljena.

Utemeljitev izvajanja celovitega študija prava na dveh univerzah izhaja med drugim tudi iz policentričnega razvoja Slovenije, ki pa se na izobraževalnem procesu prepočasi uresničuje. Tudi iz študije Franjo Štiblar: Kadrovske vidik normativizma v Sloveniji (str. 176—181) lahko ugotovimo, da geografska lokacija obeh visokošolskih ustanov močno vpliva na regionalno strukturo zaposlenih pravniških kadrov prve in druge stopnje. V mariborski in z njo stičnih regijah je pravnikov s končano prvo stopnjo nadpovprečno veliko, a s končano drugo stopnjo nadpovprečno majhno. Iz tabel te študije je razvidna več kot desetkratna razlika v demografski gostoti »oskrbljenosti« z diplomiranimi pravniki po posameznih regijah naše republike. Glede na republiško povprečje so nadpovprečno »oskrbljeni« z diplomiranimi pravniki samo v Ljubljani in v Mariboru, daleč najmanj pa jih je v Podravju in v Pomurju, kjer je na vsakih 1660 prebivalcev le en diplomirani pravnik. Brez dvoma bi se s 4-letnim študijem prava tudi v Mariboru popravilo pomanjkanje diplomiranih pravnikov v teh in še nekaterih drugih območjih. Ob razmišljanju o celovitem študiju prava tudi v Mariboru, se pojavlja vedno vprašanje (že celih 15 let), ali enak program, kakor v Ljubljani ali specifičen za študij v Mariboru, ki bi naj bil nekoliko bolj usmerjen h »gospodarstvu«. Glede na policentrični razvoj sta lahko utemeljeni obe varianti:

ali ob »močni« Pravni fakulteti v Ljubljani še imeti številčno šibkejšo visoko šolo v Mariboru, ali pa imeti šibkejšo visoko šolo v Mariboru, katere program bi usposobil svoje diplomante za vsa pravna opravila z nekoliko večjim poudarkom za »specifična opravila« v združenem delu. Ob prvi zamisli se pojavijo teze, da Slovenija ni tako bogata, da bi lahko imela dve pravni fakulteti, najmanj pa v hudih časih gospodarske stabilizacije. Zato je primerno na tem mestu, da pojasnimo, da bi naša šola s celovitim 4-letnim študijem predstavljala za našo družbo takšen strošek, kolikor stane osnovna šola s 660 učenci in 60 zaposlenimi, t.j. okrog 40 milijonov din (ob dosedanjih 22 milijonih). To pomeni, da finančno vprašanje ne bi moglo biti odločilno o tem, ali izvajati celoviti pravni študij v enem ali v dveh slovenskih središčih.

Menimo, da je 25-letno delovanje Višje pravne šole v Mariboru tudi primeren čas za vse tiste, ki so odgovorni za nadaljnji študij prava v SRS, da začnejo resneje in uspešneje razmišljati in ukrepati za njen nadaljnji razvoj.

AT 25. ANNIVERSARY OF HIGHER LAW SCHOOL, UNIVERSITY OF MARIBOR

Summary

In his Introduction the author accents, that the Higher Law School until today is still not a complete faculty, yet this was a great wish of its workers the whole time, but has in the last 25 years very good fulfilled its mission, for the one it was founded.

In the first part of the article there are particulars about the number of matriculated students, and about posts, where they are later employed.

Further there are facts about first professors of the School, and about those, who lecture today, and are valued in our country and also abroad.

In the third part there are particulars about the scientific and research work. By that is accentuated the scientific and research cooperation with other faculties in Yugoslavia and also abroad, as for instance with Universities in Marburg/Lahn and Bayreuth in FRG.

After 1981 also the Higher Law School prepares itself in the frame of the University for the oriented education, which begins this year. Also in the near future the School will execute higher law studies, as there are still needs for such specialists.

In the fifth part there are presented forms of cooperation with: the University of Maribor, with other highschool institutions, with lawyers associations, with socio-political communities, with socio-political organizations and with many organizations of associated labour and theirs associations.

In the last part of the article there are described the efforts of the School, to grow over into a complete high school in future, where a four years study of law in Maribor should take place. This efforts are also strenghted with some statistical and other particulars.

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPIJSJE

Review for History and Ethnography

NOVA VRSTA
21. (LVI) LETNIK 1985

1985

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

IZDAJATA
UNIVERZA V MARIBORU IN ZGODOVINSKO DRUŠTVO MARIBOR
UREJA S SODELOVANJEM UREDNIŠKEGA ODBORA VLADIMIR BRACIČ

VSEBINA — CONTENTS

Razprave — Papers

Barbarič Štefan: SLOVENSKOMADŽARSKI PUBLICIST IMRE AGUSTIČ Slovenhungarian publicist Imre Agustič	212
Curk Jože: VALDEK IN NJEGOVO ZEMLJIŠKO GOSPOSTVO Valdek and its Manorial Estate	78
Filipič France: POLITIČNI ZAPORNIKI V MOŠKI KAZNILNICI V MARIBORU MED OKUPACIJO The states prisoners in the Men's Prison at Maribor during the occupation	39
Grmič Vekoslav: POMEN SLOMŠKOVEGA BOGOSLOVJA V PROCESU NACIONALNEGA OSVEŠČANJA ŠTAJERSKIH SLOVENCEV The Importance of Slomšek's Priest's Seminary in the Proces National Consciousness of the Styrian Slovenes	129
Hartman Bruno: KNJIŽNICA MARIBORSKE REALKE (REALNE GIMNAZIJE (1870—1941) Library of the Non-Classical Secondary School (Realschule) in Maribor (1870—1941)	139
Horváth Ferenc: ZGODOVINA JAVNE UPRAVE TISTEGA DELA PREKMURJA KI JE PRIPADAL ŽELEZNI (VAS) ŽUPANIJI, 1832—1907 The History of the Public Administration of the Part of Prekmurje belonging to the District of Zelezna (Vas) between the years 1832 and 1907	222
Koropec Jože: ZEMLJIŠKO GOSPOSTVO VALDEK DO KONCA 17. STOLETJA The Manorial Estate of Valdek till the End of the 17th Century	69
Krivograd Alojz: STAVKA KAMNOSEKOV V JOSIPDOLU IN HUDEM KOTU LETA 1938 The strike of the stone-cutters of Josipdol and Hudi kot in the year 1938	163
Maček Jože: DOPOLNILNE NAVEDBE O UPIRANJU PODLOŽNIKOV GOSPOŠČINE JURKLOŠTER PROTI PREVEDBI TLAKE V DRUGE DATJATVE V LETIH 1783—1795 Additional Statements to the Resistance of Domain Jurklošter Bondsmen against the Transfer of Labour Service in to other Payments in 1783—1795	234
Nečak Dušan: PROBLEMATIKA PROUČEVANJA POVOJNEGA SOCIALISTIČNEGA RAZVOJA V JUGOSLAVIJI The Problematic of the Research of the Contemporary Development of Yugoslavia	117
Rajhman Jože: NEOBJAVLJENO TRUBARJEVO PISMO Unpublished letter of Trubar	85
Sore Anton: POKOPALIŠČA V ŠIRŠI CELJSKI POKRAJINI Cemeteries in the wider Celje region	194
Šimundić Mate: NEPOZNATA HRVATSKA OSOBNA IMENA IZ ŠIBENSKOGA KRAJA OD XIII—XVIII. STOLJECA. V. DIO Unknown Croatian Personal Names from the Region of Šibenik from the 13th to the 18th Century. Part V	238
Ževart Milan: NEMŠKA OFENZIVA PROTI LACKOVEMU ODREDU V DRUGI POLOVICI NOVEMBRA IN PREUREDITEV ODREDA V ZACETKU DECEMBRA 1944 The German offensive against the detachment of Lacko in the second half of November and the reorganization of the beginning of December 1944	18

Zidarič Marjan: KRATEK PREGLED NARODNOOSVOBODILNEGA GIBANJA V MARIBORU V ZADNJIH TEDNIH OKUPACIJE	3
A short survey the National Liberation Movement at Maribor during the last weeks of the occupation	

Kronika — Chronicle

Bračič Vladimir: PROFESORJU DR. SVETOZARJU ILEŠIČU V SPOMIN . . .	83
In memory to dr. Svetozar Ilešič	

Ocene — Reviews

Grafenauer Bogo: DR. JOŽE KOROPEC: MI SMO TU. VELIKI PUNT NA SLOVENSKEM V LETU 1635	251
We are Here. The Great Rebellion on the Slovene Territory in the year 1635	
Hartman Bruno: DR. VLADIMIR BRAČIČ: PRISPEVKI ZA ZGODOVINO VI-SOKEGA ŠOLSTVA V MARIBORU	86
Contributions for Maribor's High School history	
Klemenčič Marijan: GEOGRAPHICA IYGOSLAVICA VI	256
Geographica Iygoslavica VI	
Leskovec Antoša: JOŽE ŠORN: ZAČETKI INDUSTRIJE NA SLOVENSKEM . .	89
Beginning of industry in Slovenia	
Zgonik Mavricij: DR. LUKA SIENČNIK: KOROŠKI SLOVENCİ V BOJU ZA SVOJO ŠOLO	87
Carinthian Slovenians in fight for their own school	
Ževart Milan: DR. TONE FERENC: QUELLEN ZUR NATIONALSOZIALISTI-SCHEN ENTNATIONALISIERUNGSPOLITIK IN SLOWENIEN 1941—1945	95
Sources of the Nazi denationalizing policy in Slovenia from 1941 to 1945	
Ževart Milan: Dr. TONE FERENC: LJUDSKA OBLAST NA SLOVENSKEM. DRUGA KNJIGA — NAROD SI BO PISAL SODBO SAM	253
The People's Authority on the Slovene Territory from 1941 to 1945. Second book — The Nation will Write its Judgment Itself	

Poročila — Reports

Cizej Dolfe: 25 LET VIŠJE AGRONOMSKE ŠOLE UNIVERZE V MARIBORU .	259
25 Years of the Higher Agronomic School of the University in Maribor	
Črepinšek Ljubomir: 25 LET VIŠOKE TEHNIŠKE ŠOLE V MARIBORU . . .	108
25 Years Technical high School in Maribor	
Gusel Leo: VISOKA EKONOMSKO-KOMERCIJALNA ŠOLA MARIBOR OB 25. OBLETNICI	103
25th anniversary of Economic-Comercial High School in Maribor	
Pernek Franc: OB 25. OBLETNICI VIŠJE PRAVNE ŠOLE UNIVERZE V MARI-BORU	263
At 25. anniversary of Higher Law School of the University in Maribor	

Ocene — Reviews

- Bogo Grafenauer: Dr. JOŽE KOROPEC: MI SMO TU — VELIKI PUNT NA SLOVENSKEM V LETU 1635 251
We Are Here, The Great Rebellion on the Slovene Territory in the Year 1635
- Milan Ževart: Dr. TONE FERENC: LJUDSKA OBLAST NA SLOVENSKEM — DRUGA KNJIGA — NAROD SI BO PISAL SODBO SAM 253
The People's Authority on the Slovene Territory from 1941 to 1945. Second book. The Nation Will Write Its Judgment Itself
- Marijan Klemenčič: GEOGRAPHICA IYGOSLAVICA VI 256
Geographica Iygoslavica VI

Poročili — Reports

- Dolfe Cizej: 25 LET VIŠJE AGRONOMSKE ŠOLE UNIVERZE V MARIBORU 259
25 Years of the Higher Agronomic School of the University in Maribor
- Franc Pernek: OB 25-LETNICI VIŠJE PRAVNE ŠOLE UNIVERZE V MARIBORU 263
At 25. anniversary of Higher Law School of the University in Maribor

CASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE
NOVA VRSTA
21. (LV.) LETNIK 1985, ZVFZEK 2

Uredil s sodelovanjem uredniškega odbora Vladimir Bračič — Izdajata Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo Maribor — Založila Založba Obzorja Maribor — Za založbo mag. Marjan Znidarič — Natisnilo 1985 ČGP Večer v Mariboru, v nakladi 600 izvodov

R dp
ČZN
1985

119850098,2

COBISS •